

Дніпропетровська область

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СОЛОНЯНСЬКОГО РАЙОНУ

(за матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України»)

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ І РЕЛІГІЙ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР
З ОХОРОНИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Дніпропетровська область

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СОЛОНЯНСЬКОГО РАЙОНУ

*(за матеріалами
«Зводу пам'яток історії
та культури України»)*

Дніпро
Журфонд
2019

УДК: 904 (457.53)
ББК: 63.3 (4УКР-4ДН)-7
П 15

Рекомендовано до друку науково-методичною радою з питань охорони культурної спадщини Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Протокол засідання від 21.05.2019 р. № 56/19-НМР

Редакційна колегія випуску:

Першина Н. Г., начальник управління культури, національностей і релігій Дніпропетровської обласної державної адміністрації, заслужений працівник культури України;

Кот С. І., кандидат історичних наук, заступник Голови Головної редакційної колегії «Зводу пам'яток історії та культури України», керівник Центру досліджень історико-культурної спадщини України;

Голубчик А. М., директор Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей, дійсний член УНК ICOMOS, заслужений працівник культури України;

Колесник О. С., завідувач відділу «Робоча група по підготовці тому Звід пам'яток історії та культури Дніпропетровської області» Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей;

Кочергін І. О., доктор історичних наук, начальник Південно-східного міжрегіонального відділу Управління забезпечення реалізації політики національної пам'яті в регіонах Українського інституту національної пам'яті; професор кафедри історії та політичної теорії Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», голова правління Дніпропетровської обласної організації Національної спілки краєзнавців України;

Маріна З. П., кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства Дніпровського національного університету ім. О. Гончара;

Ревський С. Б., професор Придніпровської державної академії будівництва і архітектури, член Національної спілки архітекторів України, дійсний член УНК ICOMOS;

Світленко С. І., доктор історичних наук, декан історичного факультету Дніпровського національного університету ім. О. Гончара, заслужений працівник освіти України;

Титова О. М., кандидат історичних наук, директор Центру пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, заслужений працівник культури України;

Швидько Г. К., доктор історичних наук, професор кафедри історії та політичної теорії Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», директор Дніпропетровського регіонального відділення науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України, заслужений діяч науки і техніки України.

П-15 Пам'ятки історії та культури Солонянського району (За матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України») / Упорядкування: Голубчик А. М., Колесник О. С., Царенко Т. А. Автори: статей: Голубчик А. М., Колесник О. С., Кочергін І. О., Липштва Н. Ю., Мишуста О. В., Ніколаєв С. М., Рутковська О. В., Сацута В. М., Свистунов В. В., Феценко Є. А., Чирич А. М., Шейміна Н. М. Д.: Журфонд, 2019. 526 стор.

ISBN 978-617-7146-92-5(серія),
ISBN 978-966-934-228-7

Пропоноване увазі читача видання продовжує серію публікацій про пам'ятки Дніпропетровської області за матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України». Випуск присвячений пам'яткам археології, архітектури, історії та монументального мистецтва, що розташовані на території Солонянського району.

УДК: 904 (457.53)

ББК: 63.3 (4УКР-4ДН)-7

ISBN 978-617-7146-92-5(серія)

ISBN 978-966-934-228-7

- © Дніпропетровський обласний центр з охорони історико-культурних цінностей, 2019.
- © Голубчик А. М., Колесник О. С., Кочергін І. О., Липштва Н. Ю., Мишуста О. В., Ніколаєв С. М., Рутковська О. В., Сацута В. М., Свистунов В. В., Феценко Є. А., Чирич А. М., Шейміна Н. М., 2019

Шановні читачі!

Ви тримаєте у руках видання, що є складником багатотомника про пам'ятки нашого краю за матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України» та розповідає про об'єкти культурної спадщини Солонянського району.

Потреба узагальнення та каталогізації знань про нерухому культурну спадщину виникла ще за часів Радянського Союзу: все частіше поставало питання щодо створення науково-довідкового видання на зразок енциклопедії, яке містило б інформацію про усі відомі пам'ятки історії та культури.

У 1967 р. Президія Академії Наук СРСР та Міністерство культури прийняли Постанову «Про підготовку Зводу пам'яток історії та культури СРСР». До «Зводу» залучалися нерухомі культурні цінності – пам'ятки археології, історії, архітектури, монументального мистецтва, які мали історичне, наукове або художнє значення. У подальші роки по всій країні активізується робота з виявлення та занесення до державного обліку нерухомих пам'яток. Не варто зупинятися на тому факті, що взяття на облік чималої кількості об'єктів (особливо пам'яток історії та монументального мистецтва) диктувалося потребами пропаганди комуністичного режиму й не мало реального історичного та культурного підґрунтя.

Лише після здобуття Україною незалежності випала нагода переглянути створені за часів СРСР переліки пам'яток, а окрім того, відшукати та повернути суспільству історичні об'єкти, відправлені радянською владою у небуття: пам'ятки, пов'язані з визвольним рухом українського народу та боротьбою за незалежність, життям та діяльністю репресованих представників української інтелігенції; пам'ятки Голодомору та інших злочинів радянської влади; храми – визначні твори архітектури, перетворені на колгоспні зерносховища тощо.

14 березня 1992 р. вийшла Постанова Кабінету Міністрів України № 131 «Про додаткові заходи щодо забезпечення видання томів «Зводу пам'яток історії та культури України», відповідно до якої підготовка обласних томів енциклопедичного видання відтепер мала здійснюватися коштом місцевих бюджетів. Проте важкий економічний стан та інфляція стали на заваді реалізації запланованого, зокрема й на теренах Дніпропетровської області. В умовах відсутності фінансування упродовж 1990-х років робота з підготовки обласного тому «Зводу» була фактично зупинена.

Поновлення роботи над «Зводом» відбувається вже на початку 2000-х років. У цей час виходить Указ Президента України «Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» (від 11 грудня 2000 р. № 1328/2000), на виконання якого головою Дніпропетровської обласної державної адміністрації видано розпорядження «Про видання тому «Звід пам'яток історії та культури України. Дніпропет-

ровська область» (від 25 липня 2001 р. № 301-р). Згідно з розпорядженням, створена робоча група у структурі Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей, яка організовує підготовку матеріалів до видання, забезпечує методичний супровід, здійснює редагування, систематизацію матеріалів та готує їх до друку. До написання статей «Зводу» залучено широке коло професіоналів відповідних кваліфікацій: археологів, істориків, мистецтвознавців та архітекторів, адже кожна пам'ятка по-своєму унікальна та потребує якісного наукового вивчення. Отже, усі статті «Зводу» є авторськими.

Активізація роботи над обласним томом «Зводу» мала як позитивний наслідок не лише підготовку та упорядкування матеріалів про вже відомі пам'ятки, але й виявлення нових, раніше не зафіксованих об'єктів культурної спадщини. Починаючи з 2002 р., спеціалісти Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей провели комплексні обстеження територій усіх 22 районів та 13 міст обласного підпорядкування, під час яких встановлено сучасний стан облікових пам'яток та виявлено нові об'єкти історії, архітектури, монументального мистецтва. Крім того, здійснено визначення меж територій пам'яток археології області, що дало змогу зафіксувати розташування кожної пам'ятки в державній системі координат, а також поповнити перелік об'єктів культурної спадщини щойно виявленими курганами та курганными могильниками.

Результатом такої систематичної кропіткої праці стало збільшення кількості облікованих пам'яток Дніпропетровщини з 11 до 18 тисяч.

Пропоноване вашій увазі видання містить 568 статей на 1013 об'єктів культурної спадщини Солонянського району, а також розгорнуті історичний та археологічний нариси.

Дуже сподіваємося, що це та інші видання серії будуть цікавими та стануть у нагоді не лише науковцям, а й більш широкому колу читачів, небайдужих до минулого рідного краю.

Редколегія

Археологічний нарис

Солонянський район знаходиться на півдні області й межує з 6 районами і Запорізькою областю (мал. 1). Площа району – 1,7 тис. км². Район розташований на правому березі р. Дніпро та водорозділу річок Дніпро і Мокра Сура. В основі території знаходиться стійка тектонічна структура – Український щит, що перекритий потужним чохлом осадових порід різного віку.

Мал. 1. Солонянський район на мапі Дніпропетровської області

Територія району має рівнинний характер. Найвища точка знаходиться поблизу с. Василівка і становить 173 м. Поверхня території досить розчленована. Майже дві третини всієї площі займають пологі схили різних експозицій. Крутизна схилу вимірюється від одного до двох градусів. По мірі наближення до балок річкових долин крутість схилу збільшується до 8-16 градусів. На схилах спостерігається дія площинної та глибинної ерозії. Ерозійні процеси найбільш поширені в прибережній частині Дніпра. Тут є багато діючих ярів, глибина яких сягає 30–40 м. У західній частині поверхня здебільшого рівнинна.

Солонянський район Дніпропетровська область

На території району є родовище гранітного каменю та червоної глини. Раніше в районі працювали два кар'єри (Кам'яно-Зубилівський та Башмачанський). Унаслідок геологорозвідувальних робіт тут виявлено два родовища силікатних, нікелевих руд та бурого вугілля; також є золоторудне родовище.

Східною межею, протяжністю 55 км, протікає р. Дніпро, в яку впадає р. Мокра Сура – друга за величиною в районі. Річки Грушівка, Комишувата Сура, Тритузнянська – праві притоки, а Суха Сура – ліва притока Мокрої Сури. В Солоному також збереглося старе русло річки Солоненька, яке зараз зарегульоване серією ставків.

Клімат району помірно-континентальний. Відносно вологі роки змінюються на різко посушливі, що супроводжуються частими суховіями. Найтепліший місяць року – липень, а найхолодніший – січень. Внаслідок взаємодії таких кліматичних показників район належить до зони ризикованого землеробства.

Рівнинні ділянки степової зони, в межах якої знаходиться Солонянський район, зайняті під сільськогосподарську діяльність. Такі угіддя займають площу 159 тис. га.

Солонянський район – один із найбільших районів області. Чисельність населення – 39,5 тис. осіб. Через його територію пролягає залізнична колія Дніпро – Лошкарівка – Апостолове та два важливі автошляхи Бориспіль – Дніпро – Запоріжжя та Дніпро – Нікополь.

Історія заселення Солонянщини сягає своїм корінням у сиву давнину. Впродовж тисячоліть, змінюючи один одного, на цих землях проживали різні народи. Мовчазними свідками тих бурхливих історичних подій є численні археологічні пам'ятки, розташовані на території всього району: кургани, ґрунтові могильники, поселення, стоянки тощо.

Інтерес до історії вивчення краю зародився ще у XIX ст. і охопив різні верстви суспільства: поміщиків, чиновників, селян. Так, велика колекція старожитностей була зібрана поміщиком М. І. Маламою із с. Микільське-на-Дніпрі. Селяни цього ж села провели самостійні розкопки декількох курганів, виявивши всередині насипів установлені по колу кам'яні плити¹. Збереглася інформація про аматорські розкопки В. Строменка в с. Солоному².

Науковий інтерес до археологічної спадщини Солонянщини виявили і провідні професійні археологи Російської імперії. З великим зацікавленням слідувала громадськість за розкопками скіфських старожитностей, які проводили О. В. Терещенко та О. Є. Люценко. Незважаючи на пограбування, що сталося в давнину, Олександропільський курган вражав сучасників розкопок кількістю і пишністю знайдених у нім речей, що стимулювало початок планомірного дослідження скіфських курганів південної Катеринославщини. Саме з розкопок курганів біля

¹ Скрыленко А. Материалы для археологической карты Екатеринославской губернии. Екатеринослав: Типография Губернского Земства, 1905. С. 2, 3.

² Лагодовська О. Кам'яні закладки Надпоріжжя // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1949. Т. II. С. 178.

с. Башмачка почав дослідження історичних старожитностей Дніпровського Надпоріжжя відомий археолог О. А. Спицин. Наслідком цих пошукових робіт стало відкриття аристократичного поховання IV ст. до н. е.³

Подальше вивчення окресленої території пов'язане з будівництвом Дніпрогесу (1928–1932). Дослідження пам'яток у зоні затоплення було доручене Дніпропетровській експедиції Наркомпроса УССР під керівництвом Д. І. Яворницького. Під час робіт уперше було проведено суцільне обстеження берегової частини Дніпра і виявлено десятки нових пам'яток. Особливо слід відзначити науковий пошук красназнавця та археолога О. В. Бодяньського, котрий присвятив усе своє життя дослідженню Надпоріжжя і з ім'ям якого пов'язано відкриття унікальних пам'яток доби каменю.

Про велике наукове значення археологічних пам'яток району свідчить постійний інтерес до їх вивчення провідних вітчизняних спеціалістів. У різні роки тут проводили польові дослідження І. Ф. Левицький, А. В. Добровольський, М. Я. Рудинський, А. Т. Брайтчевська, А. Т. Сміленко, Д. Я. Телегін, Р. В. Терпіловський, С. Ж. Пустовалов, С. В. Полін та ін.

Із 1970 – 1980-х рр. починається систематичне дослідження степових курганів археологічними експедиціями Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького (під керівництвом Л. П. Крилової) та Дніпропетровського державного університету (під керівництвом І. Ф. Ковальнової та В. А. Ромашка). В останнє десятиріччя активну роботу з виявлення та збереження пам'яток Солонянщини проводять співробітники Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей під керівництвом Л. М. Голубчик.

Наслідком багаторічних археологічних досліджень стало вивчення історичного минулого населення, котре проживало у цій місцевості з давнини.

Перші свідчення про появу людей на землях Солонянського району належать до епохи палеоліту, задовго до того, коли сформувався сучасний тип людини – *Homo sapiens*. Відкриття **палеолітичних пам'яток** пов'язане з археологічними дослідженнями І. Ф. Левицького та О. В. Бодяньського (1930 – 1950-ті рр.). Розташовані стоянки цього періоду вздовж дніпровської берегової лінії біля сіл Військове, Вовніги, Башмачка та Микільське-на-Дніпрі. Найбільш ранні з них (балка Скубова, с. Микільське-на-Дніпрі) належать до періодів *раннього і середнього палеоліту* і датуються хронологічними межами 300–150 тис. років тому⁴. Це був час значних кліматичних коливань: тривалих похолодань із короткими періодами потепління, пов'язаних із настанням і відступом льодовиків. Люди, що заснували ці поселення на території району, належали до групи палеоантроп – *Homo neandertalensis*. Неандертальці були першими, хто спробував пристосуватися до важких кліматичних

³ Спицын А. А. Раскопки, произведенные в 1887 г. близ д. Башмачка Екатеринославского уезда // ИАК, 1901. Вып. 1.

⁴ Смирнов С. В. Левадлузські комплекси Дніпровського Надпоріжжя // Археологія. 1972. Вип. 5. С. 53.

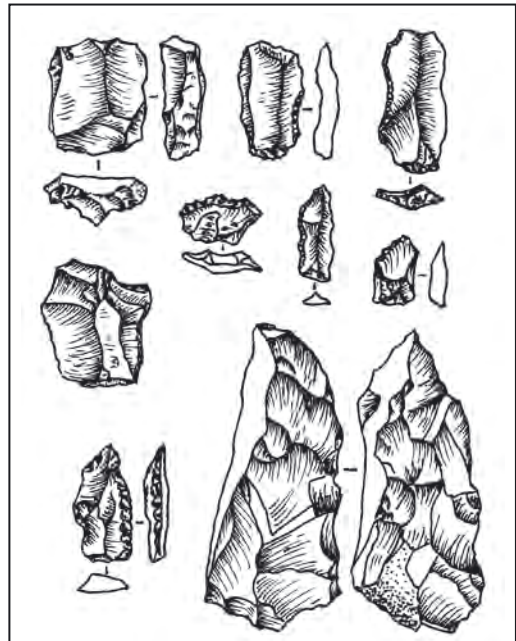
умов передльодовикової зони. Основним об'єктом полювання були великі стадні тварини – мамонти, бізони, коні, осли, сайгаки.

Археологи зазначають, що заселення Надпоріжжя в цей період носило «пульсуючий» характер і пов'язане з кількома лініями етнокультурного розвитку. Недосконалість навичок житлобудівництва, примітивні знаряддя полювання і методи добування їжі не давали змоги неандертальцям витримати люті зимові морози і заметілі. У періоди сильних похолодань населення йшло на південь, а з настанням потепління поверталось на колишні поселення. Саме тому антропологічний склад населення був дуже неоднорідним. Одні групи «з них склалися на місцевій ашельській основі, інші пов'язані з черговими хвилями міграцій, що відбулися вже в мустьєрську добу»⁵.

Поселення палеоліту на території Солонянського району досліджені частково, і то лише під час проведення археологічних розвідок. Найповніша колекція давніх знарядь походить зі стоянки, відкритої О. В. Бодянським у 1954 р. і розташованої на правому мисі балки Скубова за 3 км на південь від с. Військове⁶. Пам'ятник знаходився на високому гранітному мисі. Всього тут знайдено 24 знаряддя праці, а також матеріали для їхнього виробництва (нуклеуси), декілька розколотих трубчастих кісток давніх тварин і бивень молодого мамонта (мал. 2).

Для виробництва знарядь використовувався місцевий чорно-сірий непрозорий кремій. Знаряддя виготовлялися прямо на стоянці, про що свідчить присутність відходів виробництва (дрібні кремєніві сколи). Разом із традиційною для цього часу (мустьєрською) технікою виготовлення знарядь на кремєневих відщєпах, відзначається поява нової, передової пластинчастої технології, що давало змогу робити досконаліші знаряддя на коротких пластинах. Більшість знайдєних кремєневих виробів є різальними знаряддями – ножі з обушком – інструмент необхідний і дуже зручний для оброблення туш убитих на полюванні тварин. 9 із 13 знайдєних таких ножів мають зламані вістря.

Значно рідше для виготовлення знарядь використовували жовто-сірий

Мал. 2. Інвентар палеолітичної стоянки Скубова балка

⁵ Сєгєда С. *Антропологія*. К.: Либідь, 2001. С. 260.

⁶ Бодянський О. В. *Нова палеолітична стоянка в Надпоріжжі* // *Археологія*. К., 1971. Т. 4.

непрозорий кварцит. З нього виготовляли рубила і гостроконечники для розколювання кісток і дерева, а також для полювання на великих тварин. Цікавою знахідкою є типовий мустьєрський гостроконечник, що ретушується, виготовлений із якісного крейдового коричневого кременя. На думку археологів, він був виготовлений в іншій місцевості і принесений на стоянку.

Дослідники припускають, що такий асортимент знарядь характерний для тимчасового табору мисливців, де проводився первинний обробіток туш тварин. Ймовірно, саме тому більшість знарядь мали сліди ушкоджень. Такі табори будувалися під час сезонного полювання на шляхах міграції стадних тварин. Зазвичай вони розташовані біля глибоких ярів, куди легко можна було загнати тварин, або на місцях переправи через водойми.

Близькі за часом існування стоянки були відкриті у с. Микільське-на-Дніпрі: на береговому мисі навпроти скелі Монастирко, де в процесі розвідувальних робіт були виявлені грубі кременеві відщепи⁷, та балці Жучій, де було знайдено ручне рубило⁸.

Новий етап освоєння території району пов'язаний із періодом **пізнього палеоліту**. Саме цим часом датуються ціла низка пам'яток, відкритих біля сіл Вовніги, Військове, у балці Домашня⁹. З кінця пізнього палеоліту – початку мезоліту на цій території мешкало населення, що належить до *древньосередземноморського антропологічного типу*. Це були мисливці на бізонів, коней та інших трав'яних тварин. Зовнішній вигляд цих людей добре вивчений за похованнями Волоського могильника, розташованого на межі з Солонянським районом. Вони характеризувалися довгою, вузькою й високою мозковою коробкою, добре профільованим обличчям, різко випнутим носом та високими очними орбітами¹⁰.

Приблизно 10–12 тис. років тому на планеті відбулися глобальні природно-кліматичні зміни, пов'язані із закінченням останнього віюрмського зледеніння і настанням сучасного теплого клімату. Внаслідок танення льодовиків рівень світового океану підіймається на 35 м. Починається нова геологічна епоха – голоцен, а разом з нею і новий період у розвитку людини – **мезоліт (середньокам'яний вік) і неоліт (новокам'яний вік)**.

Встановлення в Подніпров'ї теплого і вологого клімату призвело до вимирання мамонтової фауни і появи нових видів тварин¹¹. Криза господарства і звичних засад життя зумовила значні міграційні процеси в Надпоріжжі. На рубежі мезоліту – неоліту антропологічний склад населення різко міняється. Практично повністю зникають древньосередземноморські риси, а у вигляді місцевого населення

⁷ Бодянский О. В. Новая палеолитическая стоянка в Надпоріжжі // *Археологія*. К., 1971. Т. 4. С. 60.

⁸ Бодянский А. Памятники палеолитического времени на Днепре в районе оз. Ленина (Исследования 1950 г.) // *КСИА*, 1952. Вып. 1. С. 44.

⁹ Там само. С. 43.

¹⁰ Сегеда С. *Антропология*. К.: Либідь, 2001. С. 266 – 267.

¹¹ Пашкевич Г. О. *Природне середовище в епоху палеоліту – мезоліту на території України* // *Археологія*. К., 1984. Т. 47. С. 1 – 13.

починають домінувати ознаки *кроманьйонців*, які були властиві палеолітичному населенню Північної Європи¹².

Проблема вивчення зміни антропологічного складу населення Надпоріжжя в епоху мезоліту – неоліту значною мірою пов'язана з дослідженням археологічних пам'яток, розташованих на території Солонянського району. Саме тут було виявлено цілу низку давніх некрополів (Вовнігівський, Ненаситецький, Микільський), вивчення яких дало змогу розкрити причини й особливості зміни населення в цей період. Усі виявлені могильники відносяться до типу ґрунтових. На їхній поверхні відсутні будь-які земляні насипи, кам'яні застави або інші знаки, які свідчили б про наявність поховань. Давні некрополи були виявлені на схилах обривів.

Вовнігівський (правобережний) могильник виявлений в обриві берега Дніпра у центрі с. Вовніги і досліджений у 1955 р. М. Я. Рудинським¹³. Площа могильника – близько 100 м² (12 м уздовж річки і 7 м углиб берега). На цій території було виявлено залишки 130 похованих, яких укладали рядами, щільно один біля одного, а часто – один над одним. На території некрополя фіксується три ряди могил, розташованих паралельно один одному уздовж берега річки. Разом із рядовим плануванням, у центральній частині могильника виявлені так звані ями-гнізда – колективні усипальні. Вони викопувалися один поруч з іншим, заливаючись у загальну «траншею». Такі усипальні призначалися для багаторазового використання в плінні тривалого часу. Померлих тут також укладали щільними рядами в декілька ярусів. Іноді під час допоховань кістки раніше похованих зміщували вбік. Контури земляних склепів на Вовнігівському могильнику виявити не вдалося, але їхня наявність фіксується за масовим скупченням похованих. Так, на площі 30 м² виявлені близько 70 скелетів, що утворюють шар потужністю 60–65 см.

Померлих укладали ногами до річки (на південний схід), головою до берега (на північний захід). Питання про традиції орієнтації покійників у неолітичного населення Подніпров'я залишається дискусійним. Більшість дослідників вважають, що в цей час ще не сформувався ритуал орієнтації покійників за сонцем або іншим небесним світилом¹⁴. Багато археологів пов'язують орієнтацію похованих із водною артерією, з якою було тісно пов'язане усе життя неолітичного населення. Так, М. Я. Рудинський зазначає, що у Вовнігівському могильнику поховані були повернуті лицем до річки в положенні, ніби плывуть у човні.

Покійників укладали витягнуто на спині у вузькі, ночвоподібні або човноподібні ями із закругленим дном. Судячи з положення скелетів, під час поховання покійників міцно зв'язували мотузками або «сповивали» у саван. Після переміщення в могилу тіло ясно посипалося червоною мінеральною фарбою (вохрою). Цією ж

¹² Сегеда С. *Антропология*. К.: Либідь, 2001. С. 270.

¹³ Рудинский М. Я. *Вовниговские позднелихитические могильники (К вопросу об оформлении могильников Мариупольского типа)* // КСИА, 1955. Вып. 4. С. 147 – 151.

¹⁴ Телегин Д. Я. *Неолитические могильники Мариупольского типа (Свод археологических источников)*. К., 1991. С. 8.

фарбою пересипали і землю, якою заповнювали могилу. Таким чином, уся територія могильника була забарвлена в червоний колір.

Близько тридцяти похованих супроводжувалися інвентарем, який був традиційним і досить одноманітним: кільцеві намиста з вапняку (4 поховання); підвіски із зубів оленів (12 поховань) і зубів риб (16 поховань); щитки черепахи; стулки річкових раковин; дрібні вироби з кременя. При цьому кількість предметів біля похованих буває досить значною. Так, загальна чисельність намист у 4 могилах складає 799 шт., у тому числі в одному з них – 500 шт., в іншому – 242 шт. Численні також і знахідки зубів риб. У похованнях вони зустрічаються до 50–70 шт. Кременеві знаряддя знайдено в 13 похованнях: ножі і ножеподібні пластини, скребки. На площі могильника вдалося знайти тільки два фрагменти глиняного посуду.

М. Я. Рудинський виділяє в його розвитку два етапи. На першому етапі, пов'язаному з початком функціонування могильника, покійників укладали у вузькі ями, розташовані рядами уздовж берега. Між могилами фіксувалися проміжки. Ритуал використання червоної вохри має обмежений характер. Частина похованих не забарвлена червоною фарбою. На другому етапі територіальне розширення некрополя припиняється. У його центральній частині починають споруджувати колективні усяпальні. Тому найбільш пізні поховання розташовуються в центральній частині некрополя. Похованих і землю біля них густо посипають вохрою.

Т. С. Кондукторова, що вивчала матеріали могильника, дійшла висновку, що вовнігівська серія істотно не відрізняється від верхньопалеолітичних черепів із Західної Європи¹⁵. Найбільша схожість у них спостерігається по значній ширині обличчя, по дуже великих розмірах мозкової коробки, по сильному розвитку рельєфу, зокрема надбрів'я. У населення, що залишило вовнігівський могильник, ясно і чітко простежуються риси (протоевропейські) кроманьйонців, що свідчить про генетичну спадкоємність із палеолітичним населенням Європи. Отже, матеріали Вовнігівського могильника вказують на міграцію кроманьйонців Європи в Надпоріжжя і витіснення місцевого населення. Протоевропейський антропологічний тип стає домінуючим. Його риси, але вже у більш ослабленому вигляді, проявляються у населення України епохи бронзи і раннього залізного століття.

Влітку 1948 р. нижче за течією с. Микільського, приблизно за 600 м на південь від скелі Монастирко і за 400 м від р. Дніпро, на схилі балки Домашня О. В. Бодяняський виявив неолітичний могильник¹⁶. Він був частково зруйнований і на його площі вдалося виявити 9 поховань. Привертає увагу високий рівень дитячої смертності серед населення, що залишило цей могильник. З дев'яти поховань п'ять містили останки дітей у віці від 3–4 місяців до 6–7 років. У ході розкопок вдалося встановити, що троє померлих (двоє дорослих і дитина) були поховані

¹⁵ Кондукторова Т. С. Черепа из вовниговских позднелеолитических могильников // КСИА, 1956. Вып. 6. С. 68 – 71.

¹⁶ Бодяняський О. В. Неолітичний могильник біля Ненаситецького порога // Археологія. 1951. Т. 5. С. 163 – 172.

одночасно. Вони були укладені до однієї ями, тісно притиснувшись один до одного. Вірогідно, це члени однієї сім'ї, які загинули внаслідок якогось нещасного випадку або епідемії.

Поховання розташовувались у ряд із півночі на південь по одному і групами, з інтервалами між ними. Могили мали форму вузького овалу із трохи увігнутим по центру дном. Усі поховані були укладені витягнуто на спині, з протягнутими уздовж тіла руками. У трьох випадках стопи були сильно притиснуті одна до одної, що дає змогу припустити їхнє умисне зв'язування. Неординарний обряд зафіксований у похованні 3. Зверху безпосередньо на поховану жінку середнього віку, покладену витягнуто на спині, були укладені в певному порядку кістки іншого розчленованого померлого.

Деякі кістяки орієнтовані головами на захід, інші – на схід. О. В. Бодянський висловив припущення, що різна орієнтація була обумовлена статтю похованих: перші були жіночими похованнями, другі – чоловічими. В процесі здійснення поховання більшість померлих були покриті шаром вохри. Особливо густо (з голови до ніг) були посипані червоною фарбою дитячі поховання. Вохри було так багато, що вона забарвила землю на глибину до 10 см. Виявлена в могильнику вохра червоного кольору з різними відтінками: помаранчевим, рожевим і темно-червоним. За складом вона є порошкоподібною масою і складається з оксидів заліза, іноді з вкрапленнями кварцу.

Інвентар, який супроводжував померлих, складався зі знарядь праці, прикрас і посуду. Знаряддя праці виготовляли переважно з кременю: шкребачки, різці. Одиничним екземпляром представлено кістяне шило, виготовлене з розпиляної в довжину трубчастої кістки. Від тривалого використання його поверхня відполірована. Наймасовіше представлені прикраси, виготовлені з каменю, зубів оленя і раковин. Усього в могильнику знайдено близько 160 вапнякових намистин, у складі інвентаря дитячих і жіночих поховань. З них майже 150 входило до складу намиста, знайденого на грудях жіночого поховання 3. Намистини плоскі, правильної кільцеподібної форми, з дірочкою посередині. Їхня поверхня з усіх боків ретельно відшліфована, гладка (мал. 3).

Масовою категорією інвентаря (69 шт.) були підвіски із зубів оленя,

Мал. 3. Інвентар із Микільського неолітичного могильника

знайдені в дитячих і жіночих похованнях. У могилах вони зустрічалися в кількості від 9 до 50 шт. У верхній кореневій частині зубів просвердлена дірочка методом двостороннього свердління. В одному випадку у складі намиста зафіксована підвіска зі стулки раковини *Meretrix cf. fluviatilis*, яка мала отвір для підвішування.

У цей період люди вже опанували технологію виготовлення посуду з глини, але виробництво кераміки не отримало ще масового поширення. На площі могильника знайдено лише невеликий фрагмент стінки керамічної посудини, поверхня якої орнаментована паралельними рядами дрібних трикутників. У повсякденному житті люди продовжували широко використовувати як ємкості для рідких речовин природні матеріали – панцирі річкових черепах. Дві такі ємності були знайдені на могильнику.

За 400 м від Микільського могильника, біля скелі Монастирско, на березі Дніпра археологи відкрили також неолітичне поселення¹⁷. Ідентичність матеріалів некрополя і поселення дали змогу О. В. Бодянському припустити, що давнє кладовище було засноване саме жителями селища біля скелі Монастирско. Виявлені на могильнику артефакти дозволили вченим датувати його періодом розвинутого неоліту.

У 1959 р. у районі цього могильника О. В. Бодянський відкрив іще один давній некрополь, що належить до пізнішого періоду – епохи неоліту – енеоліту. Він знаходився за 1 км від с. Микільське, трохи нижче Ненаситецького порога, і займав схил берега Дніпра. Виявлені могильники розташовувались у безпосередній близькості один від одного, що давало змогу деяким дослідникам висунути припущення про існування одного великого могильника. Проте після детального вивчення некрополів Д. Я. Телегін дійшов висновку про існування двох різних могильників – Ненаситецького і Микільського¹⁸.

Унікальне значення цього пам'ятника для вивчення історії неолітичного населення Північного Причорномор'я привернуло до нього увагу провідних фахівців України. Дослідження могильника проводилося Інститутом археології АН УРСР (під керівництвом археолога Д. Я. Телегіна) й Інститутом мистецтвознавства, фольклору й етнографії (під керівництвом антрополога Г. П. Зіневича) в 1959 р. і було продовжене в 1967 р.¹⁹

В обриві берега після інтенсивного розмиву ґрунту високими водами весняного розливу були виявлені забарвлені кістки людини. Всього за два роки роботи на могильнику археологи відкрили 137 поховань (у т. ч. у 1959 р. – 71, у 1967 р. – 66).

¹⁷ Там само. С. 171.

¹⁸ Телегін Д. Я. Неолитические могильники Мариупольского типа (Свод археологических источников). К., 1991. С. 60.

¹⁹ Телегін Д. Я. Дніпро-донецька культура. К., 1968.; Телегін Д. Я. Неолитические могильники Мариупольского типа (Свод археологических источников). К., 1991.; Телегін Д. Я. Никольский могильник эпохи неолита – меди в Надпорожье (предварительное сообщение) // КСИА, 1961. Вып. 11. С. 20 – 26.; Телегін Д. Я. Новые раскопки неолитических могильников в Надпорожье // Археологические исследования на Украине в 1967 г. К., 1968. С. 89 – 95.

Серед похованих переважають дорослі (80), рідше зустрічаються останки підлітків (13) і дітей 8–10 років (9). Таке компактне розміщення поховань на відносно невеликій площі пояснюється використанням його творцями нового поховального обряду – колективних усипалень.

Померлих укладали за обрядом трупопокладення – витягнуто на спині, руки уздовж тіла, ноги прямі, зазвичай зведені разом. На завершальному етапі існування могильника спостерігається поява нової традиції – скорчений на спині. У складі могильника такі випадки поодинокі, але вже незабаром, в епоху енеоліту – ранньої бронзи, цей обряд отримає масове поширення на величезних просторах євразійських степів.

Спочатку на місці майбутнього некрополя вирили яму округлих контурів, розмірами приблизно 2,4×2,5 м та завглибшки 1,7 м. Померлих укладали на дно могили щільно один біля одного. Після здійснення обряду поховання могильну яму не засипали, а похованого злегка присипали шаром землі. Після того, як дно ями було заповнене похованими, померлих укладали згори в новий ряд. Таким чином, у цьому колективному склепі виявили 10 скелетів, укладених в три яруси. Характерними особливостями раннього етапу функціонування цього могильника є обмежене застосування вохри (покійників тільки іноді злегка забарвлювали) і повна відсутність супровідного інвентаря.

Новий склеп, який викопали поруч, мав прямокутні контури і розміри 2,2×1,6×1,35 м. У ньому дослідники знайшли 6 скелетів. При цьому в поховальному обряді фіксуються значні інновації. Уся яма суцільно засипана червоною вохрою. Похованих супроводжувала значна кількість прикрас: намисто з черепашок *Unio*, підвіски з недорозвинених зубів оленя та багато зубів вирезуба. Під час здійснення нового підпоховання останки раніше похованих зміщували під стінку або викидали із склепу, звільняючи місце для нового тіла.

Третій склеп вирізнявся складною конструкцією. Підпрямокутної форми яма, розмірами 2×2,4 м, була перекрита деревом і землею, а згори викладена кам'яною закладкою, що має ритуальне значення. Судячи із залишків, що збереглися, дах над усипальною мав шатроподібну форму. До усипальні з боку річки вів вузький і пологий вхід, відокремлений від дна ями сходиною 50 см заввишки. Яма і вхід суцільно засипані червоною вохрою. У заповненні земляного склепу виявлені 15 черепів і розрізнені кістки людей. Кістки поламані, черепи здебільшого розбиті, з відокремленими нижніми щелепами. Очевидно, чисельність общини, яка ховала своїх померлих на цьому могильнику, була незначною й люди помирали нечасто. Судячи з останків, до часу нових похоронів процес розкладання останків попереднього померлого вже завершувався, тому його зрушені убік кістки знаходяться переважно поза анатомічним порядком. Саме з третьої колективної усипальні походить найбільша кількість знахідок: мідна підвіска, зламані кременеві ножі і наконечники списів, підвіска з ікла кабана, глиняні посудини, намиста з гешпира і вапняку, близько сотні зубів риби вирезуба.

Як свідчать етнографічні дані, у первісних народів червона вохра асоціювалася з очисною силою вогню, кров'ю, як символом посмертного воскресіння. За спостереженнями дослідників, переважно в період існування третьої усипальні територія могильника була забарвлена в червоний колір. Глибина проникнення вохри сягає 70 см. До того ж її концентрація в центральній частині могильника настільки значна, що забарвлює землю в яскраво-червоний колір. На краях могильника кількість вохри, розчиненої в ґрунті, зменшується, земля набуває темно-червоного відтінку і поступово зливається з оточуючим ґрунтом. Фарбування площі могильника в червоний колір відбувалося з двох причин. По-перше, знайдені на пам'ятнику ступка і товчак свідчать, що розтирання вохри робилося безпосередньо на могильнику. В результаті розсипу і роздмухування вітром відбувалося природне фарбування ґрунту. По-друге, в процесі періодичного звільнення склепу від його вмісту, на поверхню витягалися кістки, предмети і значна кількість порошкоподібної вохри. Усе це або закопувалося в землю, або розкидалося по могильнику, інтенсивно забарвлюючи ґрунт у червоний колір.

Місцеве неолітичне населення широко використовувало в поховальних обрядах ритуали, пов'язані з очисною силою вогню. Вдалося зафіксувати, що в окремих випадках, перш ніж внести в усипальню нового покійника, кістки раніше померлих зміщувалися убік, а на місці, що звільнилося, розпалювали ритуальне вогнище. Після цього вуглинки присипали тонким шаром глини (2–5 см), укладали померлого і густо посипали вохрою. Після завершення функціонування третьої усипальні, на території могильника були проведені обрядові дії, спрямовані на ритуальне очищення місцевості. На площі 10–12 м² було розпалено грандіозне вогнище. Горілий шар, що складається із обпаленого ґрунту, попелу, вуглинок дерева й обгорілих кісток, досягає потужності 20–30 см. Під час пожежі згоріло й обвалилося шатрове перекриття склепу.

Крім того, була вирита яма, що має культове функціональне призначення і пов'язана, мабуть, з очисними ритуалами жертвопринесень. Яма мала округлі контури, розмір її у верхній частині близько 2×2,5 м. На дні її було розпалено невелике вогнище, в яке були кинуті тазова кістка людини, нижні частини двох глиняних посудин, щелепа собаки, панцир черепахи, зламана прикраса з ікла кабана і стулка молюска *Unio*. Після завершення ритуалу культова яма була засипана злегка підфарбованою червоною вохрою землею і згори перекрита кам'яною закладкою. Біля ями було виявлено скупчення черепів (13 шт.) і безліч трубчастих кісток людини.

На завершальному етапі існування могильника була побудована четверта усипальня, під час спорудження якої була частково пошкоджена найбільш рання гробниця. Саме в цей час спостерігається повернення до традиції поодиноких поховань. На площі некрополя виявлено три поодинокі поховання.

Судячи з високої насиченості шару могильника різними знахідками, можна стверджувати, що упродовж усього періоду існування некрополя члени общини

здійснювали на ньому поминальні тризни і ритуальні жертвопринесення. Всього тут зафіксовано близько 3 тис. знахідок. До складу колекції входять понад 60 кременевих знарядь праці (ножі, шкребачки, наконечники списів, ножеподібні пластини), а також знаряддя з каменю (поліроване кулясте навершя булави зі змійовика, сланцеве шліфоване тесло, гранітна ступка), прикраси і кераміка.

Особливої уваги заслуговують прикраси, знайдені в могильнику. Вони численні й різноманітні. Найширше представлені кільцеподібні плоскі намистини (більш як 200 екземплярів). Часто як елементи декору застосовувалися зуби вирізу-ба (250 шт.). Рідше зустрічалися підвіски з іклів кабана. Одна з підвісок стилізована під зоо- або антропоморфне зображення, інша виконана у формі метелика, що летить. Цей вид підвісок з'являється на пізньому етапі існування могильника, тоді як підвіски з недорозвинених зубів оленя набувають поширення в ранній період.

Крім традиційних для території Надпоріжжя виробів, знайдені й нові типи предметів, які раніше не зустрічалися (намиста, виготовлені з сердоліку, гешира і сланцю, прикраси з металу). Спектральний аналіз мідних виробів свідчить про зв'язки з ранньотрипільським населенням. Золота підвіска – одна з прадавніх на території України. Місце розташування цих предметів у могилі свідчить, що з них складали шийні намиста, прикрашали одяг, взуття, головні убори. Серед інших могильників цього часу Микільський некрополь виділяється присутністю значної кількості озброєння: 10 кременевих наконечників списів і дротиків, кам'яна сокира, навершя булави.

Глиняний посуд могильника представлений 60 горщиками, форма яких відновлюється повністю або частково, і сотнями дрібних фрагментів. Горщики заввишки від 12 до 45 см, мають плоске дно і добре виділений вінчик. Посуд прикрашає переважно накольчатий орнамент, який покривав поверхню від вінчика до дна. Візерунок зазвичай наносився також на внутрішню поверхню вінчика і придонну частину. На стінках посуду орнамент розташовувався переважно у вигляді горизонтальних ліній або смуг. Значно рідше зустрічається геометричний орнамент – заштриховані трикутники, ромби.

Унікальною знахідкою на Микільському могильнику є посуд, виготовлений на основі іншої етнокультурної технології. Це канелюрована посудина ранньотрипільського типу, круглодонний горщик ранньоямного типу й округлотила амфора. Ці знахідки дали змогу синхронізувати місцеві пам'ятники з культурами Правобережної і Лівобережної України. Отже, уперше були отримані переконливі докази збереження в Надпоріжжі місцевого неолітичного населення, тоді як на заході формувалися землеробські племена трипільської культури, а на сході розвивалося ранньоскотарське населення ямної культури. Матеріали могильника вказують на тісний культурний зв'язок племен Подніпров'я з виробничими центрами Кавказу, звідки надходив гешир.

Вивчення поховального обряду та інвентаря Микільського могильника дало змогу надійно датувати час його існування. Виникнення пам'ятника пов'язане

з життєдіяльністю неолітичного населення Надпоріжжя і належить до пізньонеолітичного періоду. Завершальний етап некрополя охоплює вже інший історичний період – епоху міді або енеолітичний час. За кількістю поховань Микільський некрополь найбільший у Надпоріжжі.

Антропологічне вивчення черепів із Микільського могильника засвідчило, що усі вони належать до одного типу²⁰, для якого було характерне чітко профільоване, дуже широке обличчя з носом, що виступає, великого розміру мозкова коробка з сильно розвиненим рельєфом і низькими орбітами очей. Таке поєднання морфологічних ознак, на думку антропологів, характерне для проєвропеїського, кроманьйонського типу. Зіставлення отриманих результатів із краніологічним матеріалом з неолітичного Вовнігівського могильника виявляє вражаючу схожість.

Цікаві результати були отримані під час проведення порівняльного антропологічного аналізу черепів Микільського могильника з черепами з пізньопалеолітичних поховань різних територій. Порівняння з серією пізньопалеолітичних черепів із Західної Європи засвідчило їхню безперечну схожість. Водночас порівняння з матеріалами територіально близько розташованого Волоського епіпалеолітичного могильника засвідчило, що черепи належали людям, антропологічний тип яких істотно відрізнявся між собою.

Г. П. Зіневич, який дослідив матеріали Микільського могильника, зазначив про однорідність антропологічних рис населення, що мешкає в цьому районі в період неоліту. І переконливо довів його генетичний зв'язок із кроманьйонцями Західної Європи та істотні відмінності від автохтонного палеолітичного населення Надпоріжжя.

Отже, вивчення некрополів Подніпров'я епохи мезоліту – неоліту засвідчило, що на початку мезоліту в Надпоріжжі починається масове переміщення мисливців-рибалок із території Верхнього і Середнього Дніпра, генетично пов'язаних із племенами Центральної і Північної Європи. Їхня поява чітко простежується за похованнями Вовнігівського могильника. В антропологічному плані воно належало до протоевропеїського типу і характеризувалося масивною статуєю, дуже розвиненими м'язами, великим черепом, широким обличчям і чітко окресленим носом. Вага чоловіка (без урахування жирового прошарку) складала 75,5 кг, а зріст – 172-174 см. Таке співвідношення зросту і ваги вказує на гармонійну статуру, велику фізичну силу²¹. Як свідчать матеріали Микільського могильника, прибульці з півночі поступово витіснили або асимілювали місцеве населення.

Антропологічні висновки про спадкоємність неоліту Надпоріжжя з палеолітичним населенням Західної Європи вперше були підтверджені археологічними даними, отриманими в результаті обстеження стоянки на острові Кізелевий, який знаходився між селами Звонецьке-на-Дніпрі й Олексіївкою. Про значення цього

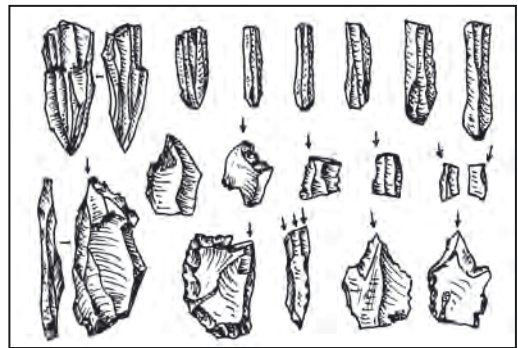
²⁰ Зіневич Г. П. К палеантропологии Никольского могильника (Предварительное сообщение) // КСИА, 1961. Вып. 11. С. 27 – 31.

²¹ Сегеда С. Антропология. К.: Либідь, 2001. С. 266 – 269.

пам'ятника для вітчизняної науки красномовно свідчить історія його вивчення. Так, унаслідок швидкого спаду води після зруйнування Дніпрогесу в 1941 р., острови й узбережжя порожистої частини Дніпра зазнали значних змін. Води розмили береги й стягли з островів верхні напластування, виявивши численні археологічні знахідки, що були поховані під ними. Стоянка на острові Кізлевий була виявлена О. Бодянським. Уже восени 1944 р., коли ще точилися кровопролитні бої за звільнення Правобережної України, співробітники Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького провели обстеження порожистої частини Дніпра. Серед зібраних неолітичних комплексів, як зазначав провідний вітчизняний археолог М. Я. Рудинський, «певну новину становила збірка кремінного знаряддя й покидьків виробництва з острова Кізлового, що, можна сказати, самі собою» визначилися «в окрему і не повторену в інших неолітичних знахідках групу»²². Влітку 1945 р. Академія наук УРСР направила в Надпоріжжя власну експедицію. Серед завдань, поставлених перед археологами, – проведення розвідки на стоянці Кізлевій, з метою перевірки й уточнення інформації про пам'ятник. Слід наголосити, що кошти на проведення археологічних досліджень були виділені в умовах важкої післявоєнної розрухи і війни з Японією.

Виявлений пам'ятник дійсно виявився неординарним. Він належав до ранньо-неолітичного періоду і розкривав своєрідність формування неоліту в Надпоріжжі. Отримані матеріали свідчать про те, що перші поселенці на острові були, по суті, ще бродячими мисливцями, не знайомими з технологією виготовлення глиняного посуду і не пізнали ще повною мірою можливості харчового потенціалу річкових екосистем. Вони практично не споживали такий висококалорійний і легкодоступний продукт як річкові молюски. Але володіли досконалою технікою сколювання бездоганих у своїх симетричних контурах щонайтонших відщепів, яка характерна для завершальної фази епіпалеолітичного горизонту. Та головне відкриття полягало в тому, що форми кременевих знарядь (нуклеуси, ножеподібні пластини, різці і мікрорізці, наконечники листоподібної форми з черешком, шкребачки) типологічно подібні до кременевої індустрії північно-західних регіонів Європи більш раннього періоду (мал. 4). Північні бродячі мисливці не лише принесли в Надпоріжжя нові форми кременевих знарядь, але і зберегли їх ознаки упродовж усього свого існування»²³.

Мал. 4. Матеріали неолітичної стоянки з острова Кізлового

²² Рудинський М. Стоянки з мікролітичним інвентарем на острові Кізловому // *Археологічні пам'ятки УКРСР. 1949. Т. II. С. 265.*

²³ Там само. С. 264 – 273.

Причини, через які північні мисливці просунулися далеко на південь, полягали в унікальних природно-кліматичних умовах Надпоріжжя. Поселення на відносно невеликій території степової зони лісових масивів і річкової системи з порогами зумовили утворення тут невичерпних харчових ресурсів. Казкові багатства Надпоріжжя на рибу, звірів, птахів і їстівні рослини не лише зумовили перехід бродячих мисливців до осілого способу життя, але і змусили виробити нову стратегію добування їжі.

Адаптація неолітичного населення Дніпровського Надпоріжжя до нових палеогеографічних умов відбувалась на підставі ресурсних можливостей регіону. У зв'язку з тим, що саме в цих умовах полювання і рибальство були більш ефективними та економічно вигідними, землеробство і скотарство не отримали серед місцевого населення широкого розповсюдження. Отже, на території Дніпровського Надпоріжжя в період мезоліту – неоліту сформувалась своєрідна адаптивна модель мисливців – рибалок-збирачів, яка базувалася на річковому промислі, за значної ролі полювання та збиральництва. Річний господарський цикл передбачав чітко сплановані переміщення на певні ділянки, які в цей період забезпечували можливість отримання максимальної кількості продуктів харчування. Навесні, з березня до травня, коли спостерігається активність промислових риб, більшість населення переміщалося на острови, займаючись ловом риби і збором річкових молюсків. У літній період, коли улови значно зменшувалися, люди поверталися в прибережні поселення, активно займаючись полюванням на річкову фауну (водоплаваючих птахів, черепах, бобрів тощо) і степових тварин (борсуків, оленів, кабанів), збирали їстівні ягоди і плоди. В осінній період, аж до кінця листопада, коли починався час нагулу рибами енергетичних запасів для зимівлі, люди переїжджали на острови для заготівлі на зиму риби. З настанням холодів населення поверталося в стаціонарні житла на березі, регулярно займаючись полюванням і рибальством.

Поселення і стоянки епохи неоліту, відкриті на території Солонянського району, наочно демонструють функціонування такої господарської моделі. У 1946 р. О. В. Бодяняський дослідив неолітичне поселення на острові Шулаєвому, що розташовувався напроти с. Олексіївка²⁴. Північна його частина складалась із гранітних порід, а решта площі була піщана. На острові ріс дубовий ліс. За результатами досліджень Бодяняський прийшов до висновку, що поселення належало до напівкочової ранньонеолітичної групи, яка займалась здебільшого рибальством, полюванням та збиральництвом.

Спочатку піщана частина острова являла собою невисоку косу, що заливалась весняним паводком. Свідченням цього є сліди регулярного розмиву культурного шару. Поселятися тут можна було тільки після закінчення паводка. Приваблювали людей сюди необмежені можливості рибальства та річкового збиральництва.

²⁴ Бодяняський О. Неолітична стоянка на острові Шулаєвому // *Археологічні пам'ятки УКРСР. 1949. Т. II. С. 253 – 263.*

Розташований посеред бурхливих потоків Дніпра, острів Шуласв давав змогу максимально використовувати річкову екосистему. Риборовля здійснювалася переважно за допомогою сіток та вудок. Свідченням цього є знайдені у культурному шарі, що утворився у цей час, глищі для плетіння сіток та кістяного грузка на вудку. Грузок має сигароподібну форму з трьома нарізками для прив'язування по краях та посередині. Про кількість та розміри риби, яку ловило неолітичне населення Надпоріжжя, можна скласти уявлення на підставі матеріалів Вовнігівського могильника. Г. І. Шпетом на прохання М. Я. Рудинського були проаналізовані іхтіологічні матеріали з цього некрополя. З'ясувалося, що майже у кожному похованні знайдені залишки риби у кількості від 1 до 40 шт. Риб'ячі зуби являють собою рештки великих екземплярів коропа та вирезуба. Так, у 10 похованнях, що були досліджені, виявлено залишки 92 великих рибин (76 короїв і 16 вирезубів), вагою 6–20 кг (частіше – 10–12 кг). Це підтверджує думку про те, що максимальний вилов даних видів відбувався саме у період їхнього нересту, в якому беруть участь тільки статевозрілі особини. На поселенні знайдені залишки і такої цінної промислової риби як сом. Також велику роль у забезпеченні людей їжею мали черепахи, річкові молюски *Unio* та *Paludinae*. Купи черепашок цих молюсків були знайдені по усьому острові. Наявність кісток водоплавних птахів свідчить, що харчовий раціон риболовів доповнювався і мисливською здобиччю.

З часом рівень нашарувань піщаної коси збільшився, перетворившись на частину острова Шуласового, що не заливалась весняним паводком. Рибалки отримали можливість заселяти острів з початку весни, у період нересту, що значно збільшило їхню здобич. Свідченням цього стало утворення горизонту з черепашок молюсків, що лежали шаром нерівномірної товщини (0,1–0,6 м), з окремими незначними перервами. Шар був насичений кістками дичини, риби та іншими ознаками перебування тут людини. Показником сезонного перебування людей на острові є відсутність довготривалих стаціонарних будівель, де можна було сховатися від негоди. Виявлені тільки відкриті вогнища, навколо яких випалені кухонні залишки, зламані та загублені речі. Переважно на периферії зони заселення знайдені численні ями-комори. Вони овальної або округлої форми, діаметром 0,25 м та завглибшки 0,3 м. В ямках, переважно на дні, було знайдено кістки тварин та риби, черепашки молюсків. В інших знайдені знаряддя праці: кістяні пила, кістяний пристрій для обробки шкір. В одній містилось шість дископодібних знарядь із граніту, чотири з них лежали один на одному. В другій ямі було знайдено наковальню з ікла вепра, гранітний диск та відбійник. На підставі стратиграфічних даних, О. В. Бодянському вдалось установити розбіжності в часі існування цих вогнищ. Даний факт, безумовно, свідчить про багаторазове заселення острова впродовж тривалого часу.

Основним засобом риболовлі залишалась вудка. Про це свідчать знахідки грузків для вудки, що були виготовлені з сірого тальку та мали оперізуючі нарізки для прив'язі. Привертають увагу досить значні розміри грузка – 3,6×1,2 см, який

був виготовлений для ловлі великої риби. Поширюються і нові засоби – полювання на рибу з допомогою гарпунів та списів. Так, серед матеріалів поселення знайдено уламок гарпуна з двома боковими зубцями, що був вирізаний із рогу оленя (2,3×1,9×0,6 см). Крім того, були виявлені кістяні вістря, зроблені з великих заготовок трубчатих кісток великих тварин. Гострий край знарядь заточений асиметрично. Чотири наконечники прикрашено так званим нотним орнаментом. Одне вістря має поглиблені пази для вставки мікролітів. На думку О. В. Бодяньського, частина вістря могла бути рибальським знаряддям та являла собою деталі комбінованих гарпунів або острог. Як знаряддя для риболовлі могли використовувати і знайдені на острові кістяні вістря стріл (15 шт.). Вони зроблені з тонких розщеплених кісток та грубо оброблені шляхом затесування лише боків та кінця.

Судячи зі складу кухонних залишків, харчовий раціон рибалок з острова Шулаєв був досить збалансований. Основу його складали продукти річкової екосистеми: риба, молюски, черепахи та водоплавні птахи. Серед риб переважають кістки сома, рідше зустрічаються залишки коропа та судака. Річкові продукти доповнювались мисливською здобиччю. Фауністичні залишки, за визначенням І. Г. Підоплічка, складаються з кісток оленя благородного, косулі, бобра, зайця, борсука, коня, свині дикої. В культурному шарі поселення знайдені кістки від 8 особин собаки. Можливо, в цей час м'ясо собаки використовували в їжу. Знайдені уламки рогової мотики, що використовувалась для викопування коріння, свідчать про вживання продуктів збиральництва.

Привертає увагу наявність залишків лисиці та вовка. М'ясо цих тварин не використовували в їжу, але на них полювали заради цінного хутра. Тобто на поселенні відбувалась обробка шкір. Про розвиток шкіряного виробництва свідчать і наявні знаряддя праці: кістяна скребачка, шила та численні крем'яні скребачки. Напевно, існували й інші види ремесел, що були необхідні для життєдіяльності населення (обробка дерева, кістки, рогів, кремня та каміння). Зокрема, виробів кременної індустрії археологи нарахували 229 речей, а з кісток та оленього рогу – 86.

У літній та зимовий періоди населення поверталось до стаціонарних прибережних селищ. Одне з таких поселень було досліджено біля с. Вовніги. На початку 30-х рр. XX ст. загін Дніпрогесівської експедиції під керівництвом А. В. Добровольського виявив і частково розкопав Вовнігівське правобережне поселення. Досліджена площа стоянки складала 464 м² і містила колекцію 1659 предметів. У культурному шарі зафіксовані сліди вогнищ, проте слідів жител, які ймовірно були наземними спорудами, не виявлено. Серед кременевих знарядь праці найбільш масову групу складають предмети, пов'язані з обробленням туш тварин або риби: ножі (80) і скребачки (85). Водночас наконечники стріл, призначені для полювання або війни, представлені всього одним екземпляром. Важливе значення для життєдіяльності населення стоянки мали знаряддя, виготовлені з каменю: прив'язні сокири-молоти, округлі диски, грузила для сіток тощо.

У період енеоліту починає проявлятися криза привласнюючих форм господарства. Близько 3200 р. до н. е. розпочинаються процеси кліматичних змін, пов'язаних із поступовим зменшенням вологості та накопиченням солей у ґрунті²⁵. Природні ресурси були вже не в змозі забезпечити їжею населення, що значно зросло. Заняття рибальством, полюванням і збиральництвом у вузьких річкових долинах не давало змоги повною мірою задовольнити потреби людей. А поруч тягнулися безкрайні степові простори з нескінченними запасами кормів для худоби. Для отримання необхідних продуктів харчування потрібно було освоювати степ. Але для цього треба було кардинально змінити умови життя: перейти від привласнюючих форм господарства (полювання, збиральництва, рибальства) до форм (землеробства і скотарства), що виробляють. Необхідною умовою для формування рухливих форм скотарства стало одомашнення коня і розвиток транспортних засобів – возів.

Перехід до нових умов життя зумовив і кардинальну зміну релігійних уявлень, обожнювання інших сил природи і, зрештою, формування іншого уявлення про устрій світу. Відображенням цих процесів стала поява нового виду кладовищ – курганного могильника.

Першими творцями степових пірамід були представники постмаріупольської культури. У культурному й етнічному плані вони були близькі до пізньоенеолітичного населення, яке залишило Микільський, Вовнігівський та інші могильники в Надпоріжжі. Кургани і поховання постмаріупольської культури на території Солонянського району нечисленні (с. Березнуватівка). Постмаріупольці споруджували неглибокі вузькі могили, підпрямокутної форми, із заокругленими поперечними стінками. Померлих укладали витягнуто на спині. Притиснуті до тіла руки, зведені разом ноги свідчать про навмисне зв'язування (сповивання) покійників. Широко застосовувалася вохра: або у вигляді загального посипання, або у вигляді сформованих ритуальних виробів – т. зв. «хлібців».

Розкопками кургану поблизу с. Березнуватівка підтверджений факт існування в пізньому енеоліті Надпоріжжя поховальних споруд у вигляді наземної гробниці²⁶. Так, під час здійснення постмаріупольського поховання 3, підкурганному майданчику була надана незвичайна форма, в якій об'єднувалися антропоморфна стела й одночасно стилізоване зображення голови бика. У центрі майданчика, шляхом зняття дернового шару на глибину 0,2 м, була вирита могила. Навколо могили зроблена обмазка грязево-мулячим ґрунтом, на якому з блоків такого ж ґрунту складена гробниця півсферичної форми. Судячи із залишків дерева, усередині була каркасна конструкція з лозин. Після здійснення поховання, гробниця була закрита й обкладена блоками, схожа на піраміду сферичної форми, діаметром

²⁵ Отрощенко В. В. *Етнічні проблеми передісторії України (доба бронзи)* // Таврійські студії, 2011. № 1. С. 21.

²⁶ Ковалёва И. Ф., Шалобудов В. Н., Тесленко А. А. *Исследование курганов в Степном Правобережье Днепра* // Проблемы археологии Подніпров'я. Дніпропетровськ: ДДУ, 1998. С. 4 – 18.

6 м. Одночасно зі спорудженням гробниці був викопаний кільцевий рів діаметром 19,5 м, завглибшки до 1,6 м і завширшки до 3,5 м. Глина з рову була укладена у вигляді валу навколо гробниці, забезпечуючи міцність крутим схилам курганного насипу. Будівництво енеолітичного кургану завершилося досипанням ґрунту, після чого курган став сягати заввишки близько 1 м.

Широке поширення курганного обряду спостерігається в подальший період – в епоху ранньої бронзи (XXXII/XXX – XXV ст. до н. е.). Племена **ямної культури** були ранніми скотарями, які почали масове освоєння степових просторів. Їх поховання широко представлені в степовій зоні і, зокрема, досліджені в курганах біля сіл Звонецьке, Микільське, Новопокровка, Тракторне, Малозахарине і так далі²⁷. Відомо, що ямники приділяли велику увагу вибору місця для будівництва кургану і його ритуальному очищенню. Курган і простір навколо нього сприймалися древніми як своєрідний просторовий портал, через який душі померлих досягали «країни предків». Часто місце, де планувалося вчинити поховання і насипати курган, спочатку обкопували неглибоким (0,4-0,5 м) кільцевим ровом, який символічно розділяв «цей» світ від «того» (с. Звонецьке, курганна група 3, курган 2). На дні ровів зустрічалися вуглики – сліди очисних вогнищ, які розпалювали в давнину. Про магічну функцію ровів свідчив і виявлений на дні рову кургану 2 з курганної групи 3 поблизу с. Звонецьке-на-Дніпрі спеціальний вівтар-жертвник, що складався з глиняної посудини, 3 ритуальних фішок (оброблених альчиків) та ікла хижака. Іноді проводилися складніші ритуальні дії. Так, під час спорудження кургану 17 поблизу с. Звонецьке спочатку в підкурганому просторі була зрізана уся земля до глини. Рівний майданчик, що утворився, застелили шаром очерету. І тільки після проведення певних обрядових ритуалів майданчик знову засипали землею і почали споруджувати курган. Виділення підкурганного майданчика шляхом зняття чорнозему по заздалегідь заданій формі, для якої властиве прагнення до антропоморфізму, спостерігалось і в групі ямних курганів поблизу сіл Малозахарине і Григорівка. В окремих випадках насипу кургану надавали антропоморфної форми (курган 1 біля с. Павлівка).

З позиції захисної магії можна розглядати і спорудження в кургані 1 поблизу с. Широке майданчиків-виступів, на яких, імовірно, були встановлені кам'яні стели, що зображують божества. Пізніше ці стели були перенесені в поховання 7, в якому був похований чоловік із високим соціальним статусом. У кургані 7 біля с. Григорівка на таких вівтарних майданчиках розпалювали ритуальні вогнища, залишки яких фіксуються по скупченнях попелу і вугілля. В особливих випадках навколо могили споруджували кромлех – ритуальну кам'яну огорожу. Така споруда

²⁷ Ковалёва П. Ф., Шалобудов В. Н., Тесленко Д. А. Исследование курганов в Степном Правобережье Днепра // *Проблемы археологии Поднeпрoв'я. Днeпpoпeтpoвcьк: ДДУ, 1998. С. 4 – 18.*; Ковалёва П. Ф., Андросов А. В., Шалобудов В. Н., Мартюшенко Д. В. Курганы эпохи бронзы степного Правобережья Днепра // *Проблемы археологии Поднeпрoв'я. Днeпpoпeтpoвcк, 1989. С. 4 – 26.*; Шалобудов В. Н., Яременко П. П., Лахмаков Д. Н., Тесленко Д. А. Курган «Долгая могила» у села Звонецкое-на-Днепре // *Проблемы археологии Поднeпрoв'я. Днeпpoпeтpoвcк, 1991. С. 20 – 34.*

зафіксована біля поховання 3 з кургану Довга Могила біля с. Звонецьке-на-Дніпрі. Кромлех складався з гранітних плит, установлених по колу, на приблизно рівних відстанях. Особливе магічне значення підкреслювалося присутністю у складі кромлеха антропоморфної стели.

Зазвичай, курганні насипи споруджували над могилами знатних людей (військові вожді, жерці, старійшини). Рядові общинники ховали своїх родичів у вже існуючих насипах. І. Ф. Ковальова, яка дослідила велику групу курганів на території Солонянського району, звернула увагу, що іноді ця закономірність порушується. У низці випадків (кургани 1 і 2 – Довга Могила – поблизу с. Звонецьке-на-Дніпрі) початок курганного будівництва був пов'язаний не з соціально виділеними особами, а з дитячими похованнями, чий соціальний статус був досить низький. У цих випадках, на її думку, фіксуються ритуали людських жертвопринесень, пов'язаних з уявленнями про спокутну жертву й усвідомленням зв'язку поколінь. Дітей навмисно вбивали і ховали з метою забезпечення захисту і процвітання усіх членів общини. Ймовірно, згідно з уявленнями древніх людей, людські жертвопринесення можна було замінювати жертвами тварин. Так, у кургані 13 поблизу с. Григорівка, під час здійснення поховання 1 і зведення курганного насипу, було зроблено жертвопринесення бика. Його повний остов було знайдено під насипом на рівні давнього горизонту за 5,8 м на північний схід від могили. Вивчення конструктивних особливостей курганних насипів засвідчило, що стародавні будівельники зробили досить складні технології будівництва з такого сипкого матеріалу як земля.

Так, у кургані 1 біля с. Малозахарине зафіксовано спорудження з плиток дерну кільцевого валу заввишки 1 м і завширшки 4 м, внутрішній простір якого був заповнений ґрунтом. У кургані 7 поблизу с. Григорівка для надання міцності конструкції підірний вал із дерну був додатково покритий грязьовою обмазкою. У цьому ж кургані спостерігається застосування досить трудомісткої операції із застосуванням саману. З метою зміцнення насипу, який досяг висоти 3,1 м і займав площу 31×25 м, будівельники покрили його схили шаром саману високої щільності, виготовленого з рубаної трави, змішаної з гряззю.

Поховання ямної культури розташовуються в центрі або на схилах наспію. Основним видом поховальних споруд є ями або ями із заплечиками. На заплечики або краї ями укладали заставу з дерева (колоди, плахи, жер-

Мал. 5. План поховань та інвентар'ямної культури

дини) або кам'яних плит (мал. 5). Щоб не допустити проникнення землі в поховальну камеру, заставу згори перекривали шкурами або очеретяними рогожами. У похованні 2 з кургану 1 біля с. Малозахарине вдалося зафіксувати дерев'яні кілочки, за допомогою яких була закріплена рогожа. На ній червоною фарбою були нанесені якісь магичні знаки і малюнки.

Особливу увагу приділяли оформленню внутрішньої камери, в яку безпосередньо поміщали покійника. Стінки ретельно вирівнювали дерев'яним або кістяним теслом. В окремих випадках, за наявності на дні слідів сажі і вуглинок, відзначається проведення очисного вогняного ритуалу (поховання 2 з кургану 1 біля с. Малозахарине). У похованні 1 з кургану 11 біля с. Григорівка дно, що було обмазане рідкою глиною, обпалили, а потім засипали шаром крейди. Своєрідна варіація цього ритуалу помічена і в похованні 3 з кургану 7 біля с. Григорівка. Вугілля ритуального вогнища було змішане з рідкою глиною і цим розчином обмазане усе дно могили.

На дні могил зустрічаються неглибокі ямки, які розташовані рядами уздовж стін. Імовірно, вони призначалися для кілків каркаса навісу, який установлювався для проведення похоронної церемонії.

Під час поховання людей із високим соціальним статусом могли споруджувати складніші поховальні конструкції – кам'яні гробниці. Така гробниця-циста виявлена в похованні 7 із кургану 1 з курганної групи 2 біля с. Широке. На дні могили з масивних гранітних і вапнякових плит (розмірами до 1,7 м) був споруджений кам'яний ящик. Для міцності стикування в деяких плитах вирізані пази. Щілини між плитами і стінками ями були закладені дрібними плитками черепашника. Особливої уваги заслуговує внутрішній розпис червоною фарбою стін гробниці у вигляді якихось символів: горизонтальних і вертикальних смуг, округлих плям. У гробниці був похований чоловік 35–45 років, в обряді якого відзначаються риси, що свідчать про муміфікацію трупа або схожих дій з його збереження. У середині грудної клітки виявлені залишки дерев'яної конструкції з лози, очищеної від кори. Імовірно, нутроці були видалені, а порожнина живота просякнута якоюсь смолянистою речовиною чорного кольору. Її сліди знайдені на хребцях.

Положення, яке надали тілу померлого, свідчить про релігійні уявлення людей про способи переходу в «країну предків». Представники ямної культури укладали померлих незвично – скорчено на спині. Покійник лежить на спині, а зігнуті в колінах ноги піднімали вгору. Руки витягнуті уздовж тіла або кисті на кістках таза. У пізньоямний час спостерігається поширення іншого положення – скорчений на боці. Така поза нагадує положення сплячої людини. Можливо, вона пов'язана з уявленнями про смерть як «вічний сон».

Відхилення від стандартних норм були пов'язані з особливостями життя або смерті людини. У похованні 7 з кургану 7 з курганної групи 2 біля с. Григорівка у чоловіка літнього віку ноги були відчленовані і покладені згори на тіло померлого. У похованні 1 з кургану 1 біля с. Малозахарине зафіксована незвична поза

покійника. Жінка похилого віку лежала спиною догори, спираючись на коліна. Кисті охоплювали ліктьові суглоби. Положення ключиць, що вивернуло, свідчить про навмисне зв'язування трупа для надання йому такого положення.

У епоху ранньої бронзи набувають поширення і поховання – кенотафи. Це досить незвичні поховання, в яких, за дотримання усіх обрядових приписів, відсутнє саме тіло померлого. З етнографічних матеріалів відомо, що такі могили споруджували для поховання душі померлого, коли його тіло було відсутнє (потонув, загинув під час далекого військового набігу і так далі). Згідно з уявленнями древніх людей, поховання душі було потрібне, щоб вона не перетворилася на злого духа і не турбувала живих. Поховання у вигляді кенотафу, що належало до ямної культури, було відкрито в могилі 4 кургану Довга Могила біля с. Звонецьке-на-Дніпрі.

Згідно з етнографічними даними, древні люди вірили, що душа людини знаходиться в голові. Саме тому в процесі проведення поховального ритуалу голові приділяли особливу увагу. Її укладали на спеціальну подушку, набиту травою. У деяких похованнях фіксується наявність дерев'яних підголовників. Вони відрізняються формою і розмірами. Так, у похованні 4 з кургану 1 біля с. Григорівка підголовнику надано серпоподібну форму з поглибленням для голови. На обличчя померлого червоною вохрою наносили певні символи, зазвичай у вигляді ліній або плям. Зустрічаються і складніші композиції символів. У похованні 2 з к. 1 біля с. Малозахарине розфарбовування черепа складалося з широкого очілля з мисоподібним, оберненим угору виступом. Ліворуч під очними ямками нанесені симетричні серпоподібні плями. Тім'яна кістка також рівномірно забарвлена. Подібне розфарбовування черепа помічене і в похованні 7 цього кургану. У похованні 3 з кургану 7, дослідженого поблизу с. Григорівка, помічена інша система малюнка. Розфарбовування черепа чоловіка 25-30 років було здійснене вохрою двох кольорів і складалося з двох паралельних смуг вузького очілля з шістьма каплеподібними «підвісками» і широкою стрічки.

Можна припустити, що у представників ямної культури формувалися вірування, пов'язані з культом черепів. Саме наявністю цих уявлень можна пояснити досить дивну знахідку в похованні 2 з кургану 1 біля с. Малозахарине. Збоку від похованого чоловіка похилого віку, в південно-західному кутку могили, лежав шкіряний мішок, усередині якого знаходилися два людські черепи, густо забарвлені вохрою малинового кольору. Проведення ритуалу, пов'язаного з культом черепів, помічене і в похованні 2 з кургану 6 поблизу с. Григорівка. Могила містила парне поховання чоловіка і підлітка. Голова підлітка була відчленована і відсутня в могилі, а на її місце поклали раковину перлівниці. Рідкісний вид обряду зафіксований у похованні 1 з кургану 11 біля с. Григорівка. Грушоподібний отвір і очні ямки черепа чоловіка 20–25 років були заповнені пластичною в'язкою речовиною чорного кольору. Для виконання таких дій необхідно було спочатку видалити м'які тканини з черепа померлого.

Багато давніх ритуалів, прояви яких фіксуються при археологічних дослідженнях, залишаються для нас доки ще не зрозумілими. Наприклад, у чоловіка 40-55 років, похованого в могилі 2 кургану 7 біля с. Григорівка, змолочу були виврані усі зуби з нижньої щелепи (корінні лунки заросли), а зуби верхньої щелепи були в нормальному віковому стані.

У похованнях ямної культури інвентар зустрічається нечасто. Здебільшого він представлений глиняним посудом. Звичайно, це круглодонні горщики, верх яких орнаментований відбитками шнурів. У горщиках зберігалася напуста їжа для душі померлого. З цією ж метою в могилу клали шматки м'яса, залишки яких фіксуються у вигляді кісток великої і дрібної рогатої худоби.

Крім горщиків, інші види посуду зустрічаються рідко. У могилі дитини 1-1,5 року (поховання 6 з кургану Довга Могила біля с. Звонецьке-на-Дніпрі) була знайдена глиняна посудина, в центрі стінки якої знаходився округлий отвір 9×10 мм, оточений 9 наскрізними дірочками діаметром 3 мм. На думку дослідників, отвори могли служити для кріплення шкіряного м'якого соска, а сама посудина служила різком або своєрідною соскою для штучного вигодовування дитини. У кургані 2 з курганної групи 3 у с. Звонецьке-на-Дніпрі був знайдений різок, але з глиняним носиком.

Інвентар в ямних похованнях зазвичай супроводжує померлих із високим соціальним статусом. Досить показове в цьому плані поховання 12 кургану Довга Могила біля с. Звонецьке-на-Дніпрі. До складу супровідного інвентаря входила «флейта Пана» (набір із 7 обрізаних по краях і відполірованих трубочок завдовжки від 2,5 до 7 см), 4 ритуальні вохрові «хлібці» червоного і бузкового кольору, стулка раковини Улію, керамічний горщик і амулет, виготовлений із нижньої щелепи дрібної тварини. У формі амулета вгадується сильно стилізована людська фігура з вираженою стеатопігією. На думку дослідників, цей амулет виготовлений племенами ямної культури під впливом пізньотрипільської пластики. І. Ф. Ковальова вважає його зразком нового (серезлієвського) типу антропоморфної пластики.

Представників військової касты зазвичай супроводжує зброя – кременеві або бронзові наконечники копій або ножі. Два такі поховання (поховання 7 і поховання 14) досліджені в кургані Довга Могила біля с. Звонецьке-на-Дніпрі. У поєднанні з великими розмірами могил, застосуванням вохри для розпису стін і ритуальним розфарбовуванням черепа, металеві ножі в цих похованнях виступають як індикатори високої соціальної значущості померлих. Цікаво зазначити, що скелет чоловіка з поховання 7 мав виражений м'язовий рельєф, що свідчить про надзвичайну фізичну силу померлого.

До бронзової зброї в давнину ставилися дуже дбайливо. У похованні 1 з кургану 12 біля с. Григорівка вдалося зафіксувати тканину полотняного плетіння, в яку був акуратно загорнутий бронзовий ніж. До складу інвентаря цього поховання входив незвичайний кістяний виріб, який автори розкопок інтерпретували як дзигу, що приводилася в рух обертанням кістяного стержня.

До категорії рідкісних знахідок належать поховання ремісників. У могилі 8 кургану 1 курганної групи 3 біля с. Новопокровка виявлений набір інструментів гончара: лощило з ікла кабана; зубчастий штамп, вирізано на стулці раковини Unio; і гранітний розтиральник.

Дитячі й жіночі поховання іноді супроводжувалися прикрасами. Так, у дитячому похованні 13 з кургану 1 з курганної групи 3 біля с. Новопокровка було виявлено набір кістяних пронизок (гладких і з круговою нарізкою) і намистин. Подібний набір прикрас зафіксовано і в похованні 3 з кургану 1 біля с. Павлівка. Неординарний інвентар виявлено у дитячому похованні 1 цього ж кургану. Він складався з 2 горщиків, глиняної моделі колиски, 3 кістяних амулетів, кульки вохри. До давніх мисливських культів, пов'язаних із віруваннями в тотемних тварин, належить традиція виготовлення підвісок – амулетів з ікл хижаків (поховання 1 з кургану 11 біля с. Григорівка).

Розвиваючи рухливі форми скотарства й освоюючи степ, племена ямної культури не відмовилися повністю і від осілого способу життя. Частина населення залишалася в селищах і займалася мотичним землеробством, полюванням, рибальством, виготовляли ремісничі вироби. У ямників, які зберегли традиції осілості, померлих продовжували хоронити в ґрунтових могильниках, але при цьому змінюється вид поховальних споруд. У цей період набувають поширення поховання під кам'яними закладками. Цей вид поховань не вирізнявся складністю і не потребував значних затрат праці. Померлого укладали до неглибокої ями, а згори закидали шаром каміння. Діаметр закладок варіює від 1 до 6,5 м. Подібні кам'яні закладки виявлені і на території Солонянського району – біля сіл Олексіївка, Микільське, Військове, Вовніги²⁸.

У середині III тис. до н. е. ямна культура змінюється **катакомбною** (XXVII/XXV – XXI ст. до н. е.), яка відрізнялась практично суцільною модою на шнуровий декор керамічного посуду та використанням просвердлених кам'яних сокир у господарстві та військовій справі. Основним видом поховальної споруди стає катакомба. Це була досить складна конструкція. З поверхні кургану рився вхідний колодязь завглибшки 2–3 м. Потім в одній із стінок колодязя проривався прохід – дромос. У кінці дромосу виривалася поховальна камера. Після поміщення померлого в камеру, вхід закривався і колодязь засипався. Таким чином, під землею залишалася не засипана ґрунтом камера з померлим.

На території Солонянського району відомі тільки поховальні пам'ятники цього періоду. На відміну від ямних племен, катакомбники рідко споруджували нові кургани. Для поховань вони використовували вже існуючі степові піраміди. Технологічні особливості спорудження катакомб вимагали їх будівництва у щільних шарах ґрунту. Тому зазвичай катакомби споруджували на схилах курганних насипів.

²⁸ Лагодовська О. Кам'яні закладки Надпоріжжя // *Археологічні пам'ятки УРСР*. К., 1949. Т. II. С. 150 – 179.

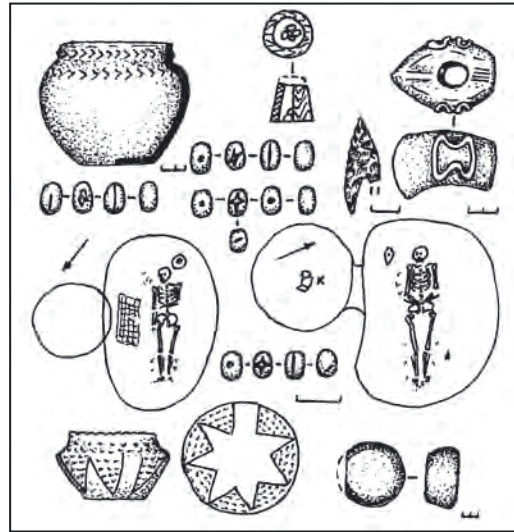

пів або біля їхнього підніжжя, де швидко можна було дійти до міцних шарів глини. Наслідком цього стало розміщення катакомбних поховань у кургані по колу.

Катакомби раннього і пізнього горизонтів істотно відрізняються між собою за формою і розмірами. Ранньокатакомбні споруди мають значні розміри, підпрямокутні в плані за контурами і мають складну конструкцію (сходишки, пандус, дромос). Група таких ранніх катакомбних поховань була досліджена біля с. Новопокровка. На відміну від них, пізні катакомби – невеликі за розмірами і мають просту конструкцію. Колодязь у плані круглої форми, а камера овальна або бобоподібна. Цей вид пам'яток широко представлений у курганах Солонянського району.

Померлих укладали в скорченому положенні (на спині або на боці). На пізньому етапі розвитку культури в обряді починає переважати витягнуте на спині положення (мал. 6). В обрядових діях широко використовувалася червона вохра: для фарбування різних частин тіла померлих або нанесення знаків-малюнків на дні камери. Практикувалося і зведення поховань-кенотафів, тобто без останків померлого (поховання 6, курган 6, курганна група 1 біля с. Широке). До рідкісних видів поховального обряду належить поховання окремих частин тіла людини. Таке поховання виявлено біля с. Пропашне (поховання 13, курган 1), у камері якого була виявлена тільки права рука дорослої людини.

Характерною рисою катакомбного обряду є колективні поховання. Дослідники припускають, що в катакомбному суспільстві практикувалося насильницьке умертвіння осіб, що займають низьке соціальне положення (дружин, наложниць, рабів і так далі). Прикладом може слугувати поховання 10 з кургану 5 з курганної групи 1 біля с. Новопокровка. У просторій камері було здійснено одночасне поховання чотирьох осіб: чоловіка 25–30 років, жінки 30–35 років, підлітка і дитини. Привертає увагу їхнє незвичайне розміщення. Лицьовий відділ черепа чоловіка був обернений у бік жінки, а череп жінки лежав на плечі чоловіка. В ногах у них лежала дитина, торкаючись стопами чоловіка. На грудях дитини лежало намисто. Судячи з розташування – це були члени однієї сім'ї. Підліток лежав осторонь, перпендикулярно до них. Ніби відділяючи підлітка, між ним і чоловіком на дні була проведена крейдяна смуга.

Мал. 6. План поховань та інвентар катакомбної культури

У похованні 4 з кургану 6 з групи Рясні Могили було зафіксоване потрійне поховання²⁹. По центру лежав чоловік-воїн із бойовою сокирою. По обидва боки від нього розташовувалися жінки, яких він тримав за руки. Причому біля однієї з жінок стояв інвентар: глиняна і ритуальна посудина. Біля другої інвентаря не виявили, що свідчить про її нижче соціальне становище.

Потрійне поховання помічене і в могилі 20 кургану 1 з курганної групи 3 біля с. Новопокровка. У камері лежали останки двох дорослих людей, біля одного з них лежав кременевий ніж. У ногах у них знаходився відчленований череп дорослого.

Досить незвично були розміщені померлі в колективному похованні 8 кургану 1 поблизу с. Павлівка. Під північною стінкою камери була укладена жінка з дитиною 6–8 років і 18 копит вівці, розділених на чотири групи. Смуга червоної вохри відділяла їх від іншої групи померлих, які лежали під південною стінкою. Остання складалася з останків чоловіка і двох дітей 8–10 і 2–3 років. Дітей супроводжували 8 копит вівці, розділених також на чотири групи і підвіски-амулету із зубів тварин.

У цей період спостерігається підвищення військової знаті, що було обумовлено військовими конфліктами між племенами. Поховання загиблих у ході військових дій виявлені і на території Солонянського району. У третьому шийному хребці чоловіка 20–25 років (поховання 6, курган 1 біля с. Малозахарине) виявлено застряглий кременевий наконечник стріли, що і стало причиною смерті. Ймовірно, і воїн з поховання 1 кургану 1 біля с. Григорівка також був убитий стрілою, зламаний наконечник якої був знайдений біля тіла. Зброя катакомбних племен представлена луками зі стрілами, ножами, списами. Так, озброєння воїна, знайдене в похованні 15 кургану 1 біля с. Пропашне, складалося з двох кременевих ножеподібних пластин і наконечника списа ромбічної форми з виділеним упором.

У період середньої бронзи набуває поширення і такий специфічний вид озброєння як бойові сокири. На відміну від звичайних сокир, вони виготовлялися з цінних порід каменю, зазвичай діориту. Бойові сокири ретельно шліфувалися й орнаментувалися високим рельєфом (поховання 1, курган 1 біля с. Григорівка). Високе соціальне становище в катакомбному суспільстві займали і жерці. Унікальна знахідка – набір для магічного ворожіння – була знайдена в похованні 5 кургану 1 біля с. Малозахарине. Набір складався з дерев'яної посудини усічено-конічної форми, видовбаної з деревини листяної породи і чотирьох кістяних фішок овальної форми. На плоских гранях фішок були нанесені в різних комбінаціях крапки, поздовжні і прямі лінії, косий хрест. У похованнях жерців наявні багато орнаментовані ритуальні необпалені посудини (поховання 1, курган 1, курганна група 1 біля с. Григорівка). Маса, з якої вони виготовлені, складається переважно з перемелених раковин молюсків із домішкою деревного вугілля. Для надання посудинам

²⁹ Волкобой С. С., Лихачев В. А., Шалобудов В. Н., Андросов А. В. Могильник у села Башмачка // *Степное Поднепрровье в бронзовом и раннем железном веках. Днепропетровск, 1981. С. 45 – 60.*

міцності, до складу маси додавали яку-небудь в'язку або склеювальну речовину. До складу деяких посудин входили подрібнені людські кістки черепів³⁰.

У похованнях ремісників присутні виробничі набори. Так, у похованні 2 кургану 1 курганної групи 2 біля с. Новопокровка зафіксований набір із 12 кременевих знарядь і 2 кістяних проколів. Рядових общинників зазвичай супроводжував тільки глиняний плоскодонний горщик.

У процесі дослідження катакомбних пам'ятників на території Солонянського району були отримані нові дані про патологічні захворювання населення. У похованні 2 кургану 1 біля с. Павлівка були виявлені останки літньої жінки незвично маленького зросту з патологією хребта. Її права кисть стискала шкіряний мішечок, в якому лежали підвіски-амулети з корінних зубів тварин і круглі намистини. У похованні 5 цього ж кургану біля скелета молодої жінки лежали неповні останки скелета новонародженого. Частина кісток дитини була виявлена в малому тазі жінки, що дає змогу припустити про смерть під час пологів при невдалому витяганні немовляти.

Негативні кліматичні зміни, що досягли максимуму близько 2000 р. до н. е., спричинили руйнування системи господарства носіїв катакомбної культури³¹.

Перехідний період від середнього до пізнього бронзового віку пов'язаний із поширенням бабинської культури (XXI – XVIII ст. до н. е.). На території Солонянського району бабинська культура представлена нечисленною серією поховальних комплексів з невиразним інвентарем.

У добу пізньої бронзи (XVIII – XIII ст. до н. е.) степові простори займає населення **зрубної спільноти**. В етнічному плані населення цієї спільноти пов'язують з іраномовним світом – попередниками історичних кіммерійців, скіфів та сарматів³². Зрубна культура представлена численними і різноманітними видами пам'яток. Складність і пишнота поховального обряду зрубної культури залежала від соціального статусу померлого. Рядових общинників ховали в неглибоких ямах, супроводжуючи їх грубо зробленим глиняним посудом. Померлих укладали скорчено на правому або лівому боці. Міра скорченості буває настільки сильною, що коліна упираються в груди. Така поза припускає зв'язування або сповивання померлого (мал. 7). Використання вохри відзначається в окремих випадках. Обряд поховання знаті відрізнявся складністю і багатством. Для них споруджували дерев'яні або кам'яні гробниці, будували кургани. Поховання знатного зрубника відкрито біля с. Башмачка (поховання 2, курган 7, курганна група Рясні Могили). Для нього був споруджений курган і побудована кам'яна гробниця розмірами 1,88×1,4×0,65 м із гранітних плит. Поперечні плити нижнім краєм були закріплені

³⁰ Лихачев В. А. Об одном типе сосудов катакомбного времени // *Степное Поднепровье в бронзовом и раннем железном веках. Днепрпетровск, 1981. С. 72 – 75.*

³¹ Отрошенко В. В. Етнічні проблеми передісторії України (доба бронзи) // *Таврійські студії, 2011. № 1. С. 25.*

³² Там само. С. 25.

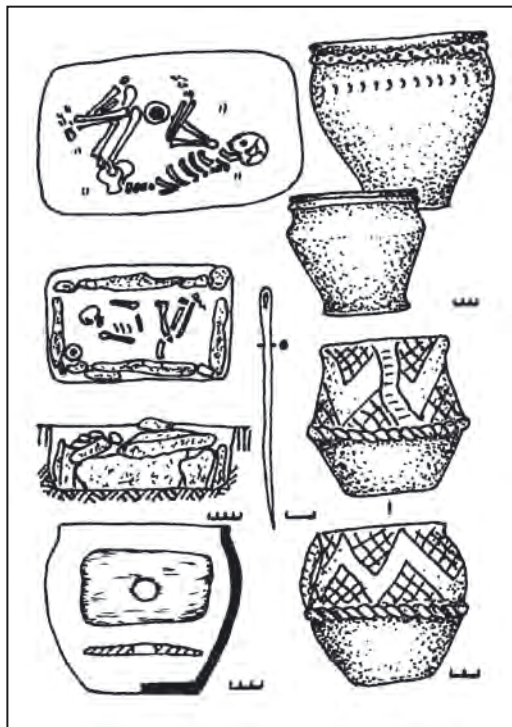
в спеціально зроблених канавках на дні могили. Поверх перекриття лежала рогожа з очерету, на якій знаходилися останки принесеного в жертву коня (нижня щелепа і кістки кінцівок). Безпосередньо біля померлого стояло дерев'яне блюдо з напущеною їжею, глиняна посуда й амулет із крейди трикутної форми.

Разом із трупопокладанням відбувався поширення й обряд трупоспалення. Так, у похованні 2 кургану 10 біля с. Григорівка кальциновані кістки людини, спалені на ритуальному вогнищі, були висипані на дно кам'яного ящика, а поруч поставлені посудина і лопатка тварини. Про високий соціальний статус похованого свідчить спорудження для нього значного за об'ємом і складного за конструкцією досипання до насипу кургану.

Трупоспалення на місці поховання зафіксовано в курганах 2 та 4 біля с. Оріхове³³. Ритуальне вогнище було розпалене безпосередньо на рівні стародавнього горизонту. Його розміри можна уявити по товщі вогнища, яка досягала 10–15 см. Разом із померлим у вогнище були поставлені і речі, зокрема глиняний посуд. Ще під час горіння вогнища по всій площі було здійснено перекриття гранітними необробленими плитами. Над закладкою було споруджено насип.

В епоху пізньої бронзи з'являється нова традиція в курганному будівництві – спорудження довгих курганів. Для їх зведення використовували розташовані поруч кургани попереднього часу. У міжкурганному просторі споруджувалося поховання, а досипання над ним об'єднувало кургани в єдиний комплекс. Важливі наукові матеріали були отримані в процесі вивчення Довгої Могили біля с. Звонецьке-на-Дніпрі, який був сформований із трьох курганів ямного часу шляхом спорудження двох досипань над зрубними могилами.

Разом із розвитком форм кочового скотарства в епоху пізньої бронзи продовжують існувати осередки осілості на берегах великих річок. Залишки досить ве-

Мал. 7. План поховань та інвентар зрубної культури

³³ Телегін Д. Я., Терпиловський Р. В., Козловський А. Я., Пустановалов С. Ж. Оріховські кургани на Дніпропетровщині // *Археологія*. 1984. № 47. С. 45 – 57.

ликого поселення були виявлені на місці Звонецької балки³⁴. Дослідникам вдалося відкрити два ряди будинків на кам'яних фундаментах. Перший ряд з 11 будинків тягнувся уздовж Дніпра і повертав у балку. Другий ряд із 7 будинків розташовувався на відстані 12 м від нього. Особливий інтерес представляє будова 18. Вона знаходилася в деякому віддаленні від житлових будинків і відрізнялася від них значними розмірами, подовженою формою. Одна з торцевих стін мала заокруглену форму. З матеріалів археологічних досліджень у Греції, на Близькому Сході, Балканах відомо, що такі будівлі виконували функцію культових центрів або громадських зборів і їх появу пов'язано з генезисом державності.

Осіле населення ховало померлих у ґрунтових могильниках під кам'яними закладками. Такий могильник із 20 закладок і 1 кромлеха був досліджений біля с. Вовнігі. Закладки в основному округлі в плані і плоскі. Матеріалом для їх спорудження використовувався червоний і сірий граніт у певній композиції: в центрі лежав червоний, а по краях сірий граніт. Померлих укладали в дуже скорченому положенні на боці, рідше на спині, або безпосередньо під закладками, або в неглибоких ночноподібних ямах. Присутність на одній із закладок зернотерки свідчить про розвиток землеробства. Про склад стада можна судити за кістками домашніх тварин із поховань: вівця або коза, кінь, собака. Привертає увагу споруда на площі могильника кам'яної будови культового призначення – кромлеха. Культовий аспект проявляється і в обряді поховань під закладками. У могильнику біля с. Військове була знайдена чаша культового призначення з шнуровим орнаментом космічного сенсу.

Початок раннього залізного століття пов'язаний з поширенням **кіммерійської культури**. Рідкісне для Подніпров'я поховання кіммерійського часу досліджено в кургані 3 біля с. Оріхове. Кістяк дорослої людини лежав скорчено на спині у ґрунтовій ямі. Його супроводжували мідний ніжик-бритва, кістки дрібної тварини та дерев'яний предмет із мідною пластиною.

Період раннього залізного віку на території Солонянського району представлений пам'ятниками **скіфської культури**. У межах району досліджено поховальні пам'ятники усіх соціальних груп скіфського суспільства: царські, аристократичні і поховання рядових общинників (мал. 8). Найбільш відомим став царський Олександропільський курган (Лугова Могила) біля с. Петриківка. Це був один із найвеличніших насипів у Причорноморських степах. Він мав конусоподібну форму і «зрізану верхівку». Висота насипу сягала 24 м, діаметр – понад 100 м, курган оточували кам'яна крепіда, рів і земляний вал, який мав два входи, – із заходу і зі сходу³⁵.

³⁴ Добровольський А. Кам'яні спорудження в Надпоріжжі // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1949. Т. II. С. 191 – 200.

³⁵ Полин С. В., Алексеев А. Ю. Скифский царский Александропольский курган IV в. до н. э. в Нижнем Поднепровье. Киев – Берлин, 2018 (Серия «Курганы Украины», Т. 6). С. 19.

Приводом для розкопок стала випадкова знахідка в 1851 р. між каменями в південній полі кургану двох дуже грубих залізних, але обкладених листами золота і срібла блях у вигляді східної крилатої богині, що тримала двох звірів, двох бронзових навершів з фігурою тієї ж богині, але без звірів, навершя у вигляді бронзового тризубця з птахом, що сидить на кінці тризуба, з дзвіночком у дзьобі, два гачки з типовою фігурою лежачого оленя на кінці і декілька інших предметів³⁶.

З 1852 до 1854 р. розкопки кургану проводив О. В. Терещенко. В процесі розкопок, окрім кінських, бичачих і овечих кісток, наконечників стріл і списів, у насипі кургану було відкрито два великі склади речей. Один, що знаходився в західній частині насипу, містив залишки колісниць у вигляді уламків шин від коліс, 6 навершів: два з птахом угорі і чотири з фігурою грифона в квадратних рамках із підвішеними до них внизу двома дзвіночками, 5 пластин листового срібла у вигляді рослин із підвішеними на кожній гілці срібними кухлями, 3 мідних листових зображення крилатого єдиного рога і безліч інших бронзових блях, пластин, дзвіночків, аденіфора, трубочка, ймовірно, прикрас колісниць³⁷. У північній полі кургану знайдено товсте залізне кільце, обкладене золотом, декілька срібних колечок, срібна ложка з голівкою гусака на кінці руків'я, золота лунниця, золотий предмет у вигляді підкови з двома кінськими голівками на середині вигину, порожниста золота фігурка кабана і 5 інших золотих прикрас, у тому числі одне із зображенням ящірки³⁸. Усі ці прикраси оснащені дірочками для цвяхів. Безліч золотих цвяхів і залишки дерева свідчать, що вони служили для прикраси якихось дерев'яних предметів, можливо, посудин.

У 1855–1856 рр. розкопки кургану продовжив директор Керченського музею О. Є. Люценко. Під знятим насипом були виявлені три вхідні шахти в підземні поховальні камери і могила для поховання верхового коня. Вуздю коня прикрашали 4 золоті рельєфні бляхи із зображеннями бика, лева, птаха і гіпокампу; на лобі

Мал. 8. План поховань та інвентар скифської культури

³⁶ Артамонов М. П. Сокровища скифских курганов в собрании Государственного Эрмитажа. Прага – Л.: «Артия», «Советский художник». 1966. С. 54 – 58.

³⁷ Полин С. В., Алексеев А. Ю. Скифский царский Александропольский курган IV в. до н. э. в Нижнем Поднепровье. Киев – Берлин, 2018 (Серия «Курганы Украины», Т. 6). С. 47 – 48.

³⁸ Там само. С. 50 – 51.

знаходилася надіта на ремінь бляха із скульптурною голівкою коня; залізні вудила прикрашені золотими розетками на кінцях; на шії коня виявилось 5 бронзових блях, 6 бубонців і 5 підвісок у вигляді напівмісяців, 8 срібних намист на ланцюжках, 4 срібних гудзики, срібне кільце з двома кистями, від яких уціліли ворворки. На спині знаходилися залишки сідла у вигляді золотих фігурних пластин, якими воно було обкладене по передній і задній луці. З правого боку сідла висів дерев'яний, обкладений бронзовим листом сагайдак з 45 стрілами³⁹.

Вхідна шахта в центральну могилу, що завглибшки сягала близько 7,6 м, з'єднувалася підземним коридором із великою камерою з напівкруглим верхом, в якій виявили два людські черепи і різні залишки розграбованого інвентаря. У цю камеру вів ще один довгий підземний коридор, що починався з великої прямокутної ями, що знаходилася під східною полою кургану. У засипці цієї ями знаходилися нечисленні дрібні прикраси і безліч залізних скоб і гачків на дні. Перша половина коридору, що йшов з цієї ями, була заповнена скелетами коней. Найближчі до ями виявилися засипаними обвалом стелі і тому збереглися в цілості, тоді як інші перемішані грабіжниками. Всього тут знаходилося не менш як 14 кістяків коней. У неподритих кінських похованнях були присутні численні і багаті прикраси. Так, у одного на лобі знаходилася срібна бляха, прикрашена рядами завитого волосся, а нижче неї – золотий налобник у вигляді голівки грифона, біля очей – по золотій блясі у формі лева, що лежить, а при них ворворки. На місцях з'єднання вуздечних ременів, біля рота і вух були прикріплені 4 золоті бляхи із зображеннями людської голови, оточеної сімома головами биків; ремені були прикрашені золотими і срібними пластинками, що чергуються, з рослинним орнаментом і фігурою скіфа на коні, що полює за зайцем. До залізних вудил були прикріплені золоті бляшки з вушками. У другого коня бляшками була прикрашена не лише вузда, але і нашийник. У третього на шії виявилось 5 срібних візерунчастих блях, 6 золотих намист, дзвіночки і лунниці на ланцюжках. Нарешті, у четвертого коня 4 вуздечні бляхи мали зображення вершника, що скаче, ще 2 – зображення грифона, що став на задні лапи; на лобі – кругла бляха з головою Афіни, на переніссі – овальна бляха з фігурою Афіни з совою біля ніг. Кінці вудил прикрашались 2 круглими бляхами з жіночою головою, а до вузди виявились підвішеними 11 аденофор і 3 ворворки від кистей. Нашийник був покритий ажурними пластинами із зображенням грифонів, що терзають оленя і кабана. По кінцях нашийника знаходилися широкі напівовальні ажурні бляхи з фігурами двох грифонів, що піднялися на задні лапи, і грифона з гіпокампом, що напали на пантеру. Серед перемішаних кінських кісток у глибині коридору також зібрано безліч кінських прикрас, з яких слід зазначити 7 фігурок пантери, вирізаних із тонкого листового золота, низка блях із розеткою посередині і чотирма кабанячими головами по боках, бронзову позолочену бляху із зображенням бюста Артеміді з сагайдаком і пару золотих пластин у вигляді голови Горгоні. У самому кінці коридору, біля входу в поховальну камеру,

³⁹ Там само. С. 59.

уцілів скелет людини, що лежав упоперек входу, з двома срібними сережками, бронзовою спіральною гривнею на шиї і залізним браслетом на правій руці. Недалеко від нього стояв бронзовий тазик із бронзовою вазою⁴⁰.

Центральна камера Олександропільського кургану служила для поховання двічі. Вперше в неї був покладений покійник через короткий хід, а потім через якийсь час до першого похованого приєднали другого. Оскільки могила була вже засипана курганным насипом, вхід в неї довелося вирити далеко від камери, в полі цього насипу, і прокласти довгий підземний коридор, потім використаний для приміщення слуг, що супроводжували другого покійника, і коней.

Друга могила вирита в північно-східній полі кургану. Вона складалася також із вхідної ями, що відрізнялася значними розмірами, коридору й округлої в плані камери. У вхідній ямі знайдені залишки обкованої залізом колісниці і безліч золотих ажурних бляшок, гудзичків і намист, що служили їй прикрасами. На підлозі камери лежав людський скелет, головою на північний захід. Біля нього знайдені золоті бляшки, гудзички, трубочки і блакитні намиста з очками. Біля голови лежала тканина, що зітліла, з дрібними срібними прикрасами. Тут же знаходилося срібне веретено. Ліворуч від скелета знаходилися 2 глиняні амфори.

Обидві могили були розграбовані за допомогою підземних ходів, причому грабіжникам довелося докласти чимало зусиль, перш ніж вони проникли до скарбів, що вабили їх. У північно-західній частині кургану відкрито 2 підземні ходи, що починаються від підшви насипу. Вони йшли паралельно і спускалися на глибину 8,5 м до рівня підземних вод. Довжина їх досягала 38 м. Переконавшись, що помилилися, грабіжники залишили ці ходи і приступили до споруди нового, почавши його з вхідної ями другої камери в північно-східній полі кургану. Пробивши хід, паралельний із коридором, що сполучав вхідну яму з камерою, вони потрапили в неї, але, не задовольнившись скромним змістом жіночої могили, направили свій хід далі до середини кургану у пошуках головного поховання. Прорізавши материк під курганным насипом далеко за його середину, вони повернули свій хід майже під прямим кутом на південний схід і потім кинули його, очевидно, зневірившись знайти другу могилу в цьому напрямі, хоча до неї залишалося не більш як 6,5 м. Загальна довжина цього ходу – не менш як 52 м. Грабіжники все ж не заспокоїлися, бо провели новий підкоп, влаштувавши відгалуження від свого ходу недалеко від круглої камери з жіночим похованням. За його допомогою вони потрапили в довгий коридор з кінськими похованнями й, обібравши коней, не засипаних обвалом стелі, приступили до пограбування камери з двома покійниками. Оскільки вхід до неї з коридору виявився засипаним обвалом, завдяки чому уціліло поховання слуги біля входу, їм довелося прокласти обхідний хід, за допомогою якого вони потрапили в південну частину камери. Такий обхідний хід є і навколо протилежної західної стіни камери. Він зроблений, імовірно, для того, щоб проникнути в північну частину камери, оскільки середина її, мабуть,

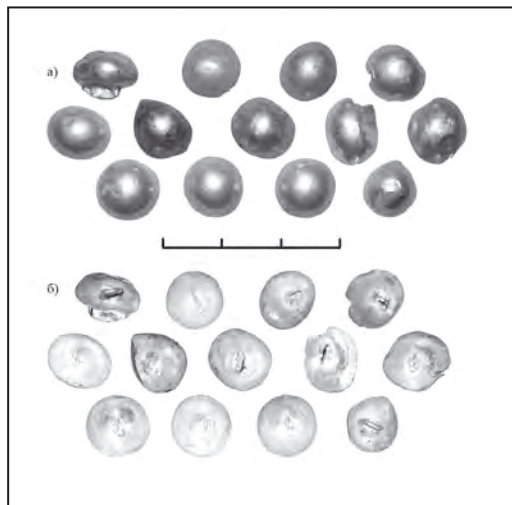
⁴⁰ Там само. С. 70 – 94.

вже була засипана обвалом стелі. У підземному ході, за допомогою якого грабіжники проникли в поховальні камери, зустрілися загублені ними золоті бляшки, гудзички, підвіски, інші дрібниці. В інших частинах їх ходів знаходилися кістки тварин, імовірно, від м'яса, яким вони підкріплювалися при роботі, а також закопчені черепки, що слугували їм світильниками. Знахідки з Олександропільського кургану були передані в Ермітаж, звідки Д. І. Яворницький намагався повернути їх за радянських часів в історичний музей ім. О. М. Поля. Подальша доля унікальної колекції сумна: на вимогу Українського уряду вона частково була передана до Всеукраїнського історичного музею (нині – Харківський історичний музей ім. М. Ф. Сумцова), де і загинула під час Другої світової війни⁴¹.

У 2004 р. за ініціативи Інституту археології НАН України та за участі професора Університету штату Флорида (США) Н. Де Граммонд було розпочато дообслідування Олександропільського кургану. До цих розкопок, крім співробітників Інституту археології, залучили також широке коло українських науковців, серед яких були представники Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара, Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей, Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького, Нікопольського державного краєзнавчого музею та інших установ. упродовж шести польових сезонів (2004–2009) археологи дослідили навкологурганний рів та залишки поминальної тризни, повністю зачистили під курганну поверхню, де знайшли невідкриті поховання, повторно оглянули усі гробниці кургану та підземні ходи, відкриті ще в 1852–1856 рр. Знахідки були численні та різноманітні: 479 амфор різних центрів і типів (деякі з клеймами), кістки тварин, 2 кам'яні терочники, 10 бронзових та 2 залізні наконечники стріл, вапнякова, скляні та золоті бусини, бронзовий дзвіночок, бронзова та срібна ворварки, уламки виробів із листової бронзи та залізних з'єднувальних ланок від кінського нагрудника, 2 великі залізні панцирні пластинки, покриті золотою плакіровкою, дрібні уламки срібних виробів, 267 золотих нашивних бляшок від жіночого покривала чи накидки та інше⁴² (мал. 9, 10, 11).

Після закінчення розкопок та аналізу матеріалів дослідники зазначили, що характерною рисою саме Олек-

Мал. 9. Золоті напівсферичні гудзички

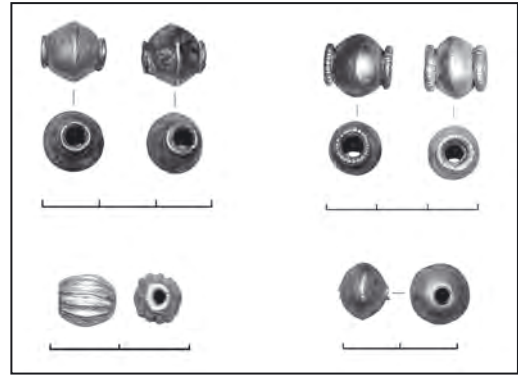
⁴¹ Там само. С. 594 – 600.

⁴² Там само. С. 234 – 465.

сандропільського кургану була велика кількість дорогоцінних виробів, які знаходилися поза межами поховальних споруд і являлися підношеннями, залишеними в процесі загальної тризни⁴³.

У 1897 р. поховання представника скіфської знаті було досліджене О. А. Спіциним у кургані біля с. Башмачка. Курган досягав заввишки 7 м та мав діаметр 45 м і був споруджений у три прийоми. По основі його оточувала кам'яна крепіда. В різних місцях насипу зустрічалися кістки тварин, уламки амфор (особливо у великій кількості під західною полою). У центрі виявлена двічі пограбована могила в катакомбі. У камері знайдені залишки трьох скелетів, кістки жертвової їжі, наконечники стріл, втоки від списів, уламки срібних посудин, бронзові сережки з намистинами, пастові намиста, близько 200 дрібних золотих виробів, уламки веретена, бронзова сковорідка, ніж, залізні скоби і цвяхи. В окремії ямі знаходилося поховання коня з бронзовим вудильним гарнітуром.

Мал. 10. Золоті бусини

Великі некрополі скіфських общинників IV – III ст. до н. е. досліджені біля сіл Звонецьке-на-Дніпрі, Любимівка та Широке. Зазвичай над похованнями скіфи зводили невисокі кургани, рідше – використовували вже існуючі насипи. В окремих випадках курган оточувався ровом і споруджувалося кам'яне панцирне обкладання – крепіда. Поховальні споруди представлені різними видами: ґрунтові ями, підбійні могили і катакомби. Поховані укладалися витягнуто на спині і супроводжувалися багатим набором інвентаря: прикраси (кілця, сережки, намисто, бісер), озброєнням (стріли, списи, ножі), кінська зброя і так далі. На жаль, більшість поховань зазнала пограбувань у давнину. Серед цікавих знахідок слід назвати срібну гривну, кінці якої оформлені у вигляді хижаків котячої породи (поховання 2 кургану 9 групи 2 у с. Звонецьке-на-Дніпрі).

На тлі значної кількості скіфських поховань сарматські пам'ятники в районі практично відсутні. Вони представлені одиничними малоінформативними похованнями (наприклад, поховання 1 кургану 3 біля с. Оріхове).

На початку нашої ери на свразійських просторах починаються грандіозні міграції народів, що ввійшли в історію як *Велике переселення народів*. Зокрема, з території сучасної Скандинавії та Північної Німеччини починається рух на південь германських племен (готів, гепідів та інших). У II ст. вони досягають півдня України. Об'єднавши розрізнені поліетнічні місцеві народи (скіфо-сарматське населення, ранніх слов'ян, фракійців та інших), готи створюють біля східних кордонів Рим-

⁴³ Там само. С. 187 – 188.

ської імперії власну державу, що існувала з II до IV ст. В археологічній науці це державне утворення отримало назву **черняхівська культура**. Особливістю формування даної культури стало поєднання місцевих традицій та провінційної римської культури.

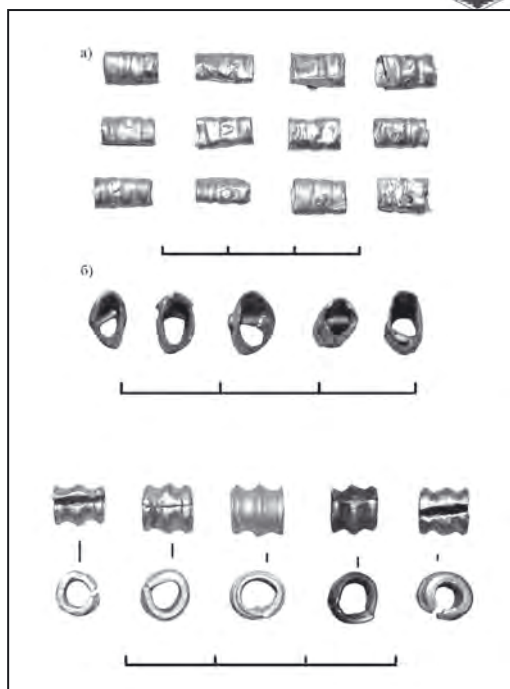
На теренах Солонянського району пам'ятки черняхівської культури локалізуються в дніпровській прибережній смузі. Вони виявлені біля сіл Башмачка, Микільське-на-Дніпрі та Військове.

Процес формування черняхівської культури на теренах Надпоріжжя найбільш виразно знайшов відображення в комплексі пам'яток на території с. Башмачка⁴⁴. Відкрите тут поселення площею 1000×200 м простяглося вздовж обох схилів балки. Початок будівництва поселення належить до кінця II або початку III ст., а завершення функціонування можна віднести до IV ст. Центральну, найбільш важливу, частину поселення займало укріплення у вигляді невеликого городища. Городище розмірами 60×40 м було побудоване на мисі, що давало змогу використовувати природні схили для посилення фортифікації.

На ранньому етапі укріплення городища будували з дерева та ґрунту. На відстані приблизно 1,2–1,5 м один від одного було вкопано два ряди дерев'яних стовпів, проміжок між якими заповнено землею з прошарками глини.

Населення мешкало в будівлях напівземлянкового типу. Такі житла були заглиблені на 0,5–1 м, а верхня частина конструкції складалась із стовпів, проміжок між якими переплітався хмизом та обмазувався глиною. У центрі будівель розташовувались стовпи, що служили опорою покрівлі. Розміри напівземлянок досить великі: довжина – 5–8 м, ширина – 3–4,4 м. Обігрівались житла великими відкритими вогнищами, складеними з каменів на глиняному розчині, що розташовувалися в центральній частині будівель.

Але, як свідчать результати археологічних розкопок, земляні укріплення не змогли захистити мешканців поселення від нападу ворогів. Фортеця була зруйнована, а поселення знищено. Всі житла зберегли сліди пожежі. Ці трагічні події відбулись приблизно наприкінці III або на початку IV ст.

Мал. 11. Золоті трубчасті пронизки

⁴⁴ Смиленко А. Т. *Городище Башмачка III – IV в. н. е. К., 1992.*

На другому етапі (у IV ст.) укріплення не тільки відбудували, але й значно зміцнили його, збільшивши при цьому площу фортеці. Стіни звели з каміння. Особливо міцними були укріплення з напільного боку. Їх конструкція відповідала римським передовим технологіям побудови фортифікації і мала вигляд двопанцирної стіни. В основу стін закладали великі кам'яні плити, деякі з яких виявились обробленими. Щілини між каменями заповнювались щебенем. Потім збудували дві паралельні стіни на відстані 2 м одна від одної, складені із рваного граніту на глиняному і земляному розчині. Ширина стін становила 0,55–0,7 м. Простір між ними був щільно заповнений глиною. Отже, загальна ширина стін складала близько 3,2–3,3 м. На жаль, нам невідома висота оборонних споруд. Кути фортеці були зміцнені сторожовими вежами, що мали у плані квадратну форму та довжину сторін по 2,7 м. За напільними укріпленнями виявлено залишки рову, внутрішня сторона якого укріплювалась кам'яною обкладкою.

Зі сторони мису існувала інша система оборони, яка використовувала природні чинники захисту. Наявність крутого схилу не давала змоги ворогу використовувати тут стінобитні знаряддя, тому було побудовано дві стіни, але меншого розміру. Перша стіна проходила по самому краю мису та мала ширину 1,2–1,4 м. Друга була розташована на 2,5 м нижче по схилу.

Змінились і типи жител мешканців поселення. Замість напівземлянок розповсюджуються наземні будівлі. Вони будувались із каміння або обкладались камінням. У середині були розташовані відкриті кам'яні вогнища.

В центрі городища знаходилась велика наземна будівля прямокутної форми, розмірами 6×4 м, із стінами стовпової конструкції. Відсутність печі або вогнища дає підставу інтерпретувати її як будівлю громадського призначення.

Поселення біля с. Башмачка було великим ремісничим центром (ковалі, косторізи та столярі, гончарі), яке обслуговувало не тільки знать, але й задовольняло потреби у виробі у навколишнього населення. На городищі також зафіксовано сліди залізообробного та косторізного ремесла, а за валом розкопано гончарний горн з уламками черняхівського посуду.

Поселення і городище мало два могильники. Серед населення, що проживало на поселенні біля с. Башмачка, був розповсюджений обряд трупоспалення в різних його проявах (спалення на стороні або на місці). Зазвичай поховання сягали глибини 0,3–1 м. Залишки спалених разом з інвентарем зсипали або просто на дно могили в купку, або в урну. Зверху кальциновані кістки або урна прикривались перевернутою посудиною або уламками посуду. Склад інвентаря містив глиняний посуд, пряслицю, залізні ножі та шила, бронзові фібули і пряжки, кістяні гребінці, намисто. Зустрічаються і безінвентарні поховання.

На могильнику, що знаходився за 300 м на північний захід від городища, розкопане підкурганне трупоспалення. Знатний небіжчик був спалений на поховальному вогнищі, а потім його рештки були перенесені та поховані в кургані. Розкопки кургану дали змогу реконструювати особливості цього типу поховального

обряду. Спочатку було споруджено земляний насип заввишки 0,4 м. На його вершині збудували дерев'яну поховальну споруду розмірами 4,6×2,8 м. Основу споруди складали чотири дерев'яні стовпи, що були вкопані по кутах. У середині будівлі зі стовбурів дерев було споруджено поховальне ложе розмірами 3×2 м. Небіжчика поклали на це ложе, а поряд поставили близько десятка глиняних та скляних посудів, прикраси, прясла та інші речі. Після цього ложе було підпалено. Поховальне вогнище пропало докрасна землю на глибину 4 см. Після того як вогнище згасло, у його північній частині вирили овальну яму розмірами 0,25×0,18 м, що завглибшки сягала 0,3 м. У ній закопали урну, заповнену обпаленими кістками людини. Після завершення поховання залишки поховального вогнища перекрили шаром землі⁴⁵.

На другому могильнику, розташованому з протилежного боку балки, відкрито близько десятка зруйнованих трупоспалень, а також курган із трупоспаленням на місці поховання, очевидно, на дерев'яній споруді.

З огляду на особливий характер Башмачанського городища, можна припустити, що це був центр одного із союзів черняхівських племен, який займав південні землі Степового Подніпров'я, місце проживання вождя та його воїнів.

Науковий інтерес викликають і результати дослідження черняхівського могильника біля с. Військове⁴⁶. Некрополь розташовувався на мису балки Вовчанової і займав біля 100 м берегової смуги Дніпра. О. В. Бодянському, який досліджував цю пам'ятку, вдалось виявити залишки земляних валів та ровів, але функціональне призначення цих споруд залишилося невідомим. У північній частині могильника помічено наявність двох невеликих за розмірами курганів (заввишки 0,5 м та 0,25 м). Обряд похованих у курганах чоловіків та жінки характеризується складністю та багатством, притаманних для вищих прошарків черняхівського суспільства. Виявлена поховальна конструкція досить складна та відрізняється від дослідженої біля с. Башмачка. Так, після спорудження земляного насипу, вимощений ритуальний майданчик обмазали шаром глини і вже на ньому звели з дуба дерев'яну споруду на зразок навісу з перекриттям. На місці входу в споруду були глибоко вкопані два стовпи. Розташоване у середині поховальне ложе займало площу 2×1,5 м. Археологи зазначили, що тут також проводили ритуал жертвопринесення тварин – кози і птахів. Разом із небіжчиком на поховальне вогнище покладено значну кількість речей: глиняні посудини (близько 18 шт.), амфора римського типу, скляний кубок, кілька десятків округлих гральних жетонів, виготовлених зі скла чорного та світло-зеленого кольорів, кістяний гребінь, прикраси з бронзи. Серед інвентаря знайдено глечик, поверхню якого покривав незвичайний орнамент.

⁴⁵ Смиленко А. Т. *Работы в Надпорожье // Археологические исследования на Украине в 1967 г. К., 1968. С. 181 – 185.*

⁴⁶ Бодянский А. В. *Результаты раскопок черняховского могильника в Надпорожье // Археологические исследования на Украине в 1967 г. К., 1968. С. 172 – 176.*

Зверху нанесено ряд знаків, які, на думку О. В. Бодянського, можуть бути літерами та разом складати напис. Під ними розташовані символи календарного типу.

Коли поховальний вогонь згас, у центрі ритуального майданчика викопали округлої форми ямку діаметром 0,25 м та завглибшки 0,4 м, на дно якої зсипали кальциновані кістки людини. Зверху їх накрили перевернутим догори дном глиняним кубком. Під час розчистки поховання виявлено наконечник стріли, що глибоко засів у кістці ноги людини. Можливо, похований у кургані чоловік загинув під час збройного зіткнення.

Поховальний обряд другого кургану несуттєво відрізнявся від першого. У складі інвентаря зустрічаються речі, що притаманні жінкам. На схід від курганів виявлено декілька ґрунтових поховань, розташованих дугою навколо центральних могил. Майже всі вони належали дітям, спаленим на стороні. Їх супроводжував досить багатий інвентар: місцевий та імпортований посуд, гребені, глиняні прясла, фібули, буси зі скла, сердоліку та бурштину, залізні речі, а також жертвні тварини. Автор розкопок висловив припущення, що всі досліджені поховання були здійснені одночасно з метою супроводження «князя» та «княгині» у потойбічний світ. На підставі знайдених речей цей могильник був датований III – IV ст.

У могильнику біля с. Військове знайдені поховання, що здійснювались відповідно до різних культурних традицій: трупоспалення та трупопокладення, курганні та ґрунтові могили з закладками із каміння. Це свідчить про спільне проживання різних етнічних груп (нащадків скіфів та сармат, германців, слов'ян тощо).

Більшість черняхівських поселень не мали оборонних споруд. Прикладом може бути селище на території с. Микільське-на-Дніпрі⁴⁷. Воно займало берегову смугу завдовжки близько 1 км. Виявили пам'ятку ще до Другої світової війни, але тоді дослідження обмежилось незначними за обсягом розкопками в 1940–1950-х рр. Унаслідок підняття води греблею Дніпрогесу берегова лінія разом із поселенням почала інтенсивно руйнуватися і донині збереглась лише його незначна частина.

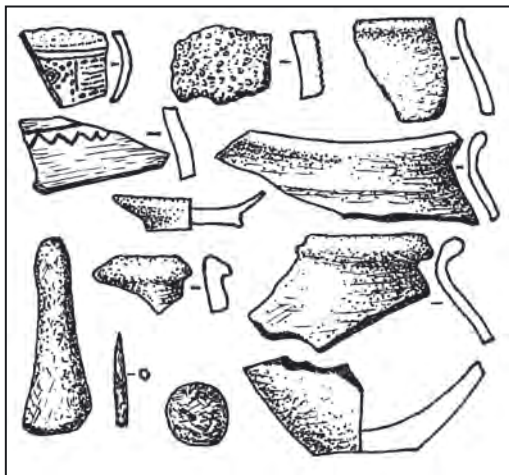
Люди жили у невеликих, заглиблених у землю будинках прямокутної або овальної форми. Переважна більшість жител мала розміри 3–3,5×2,5–3 м. Наземна дерев'яна конструкція стін споруди обмазувалась глиною. Внутрішнє оздоблення будинків було дуже просте. Побутових речей, знарядь праці, кераміки зустрічається дуже мало. Колекція знайдених речей складається з глиняних прясел та грузил, кістяних гребенів, проколов, уламків залізних речей, кам'яних розтиральників, точильних брусків тощо (мал. 12). Опалювались будинки за допомогою печей або відкритих вогнищ. Майже у кожному з них под підлогою будували льох, де мешканці зберігали харчі чи інші речі домашнього вжитку. Так, під час розкопок одного з таких льохів на його дні знайшли складені в купу гранітні камені, серед яких археологи виявили розтиральник зернотерки, а також кістки бика та птиці. На подвір'ї біля житла будували літні глиняні печі та ями господарського призна-

⁴⁷ Брайчевська А. Т. *Поселення черняхівського типу в с. Микільське-на-Дніпрі* // *Археологічні пам'ятки УРСР*. К., 1955. Т. V. С. 86 – 92.

чення, в заповненні яких зустрічаються кістки тварин та риби, обгорілі зерна злаків, фрагменти кераміки.

Археологам удалось дослідити будівлі заможних та рядових жителів поселення. Житла заможних прошарків населення мали великі розміри з глибоким льохом, у яких знаходили залишки значних запасів м'ясних продуктів. Під час розкопок таких помешкань виявили не тільки речі, що виробляли місцеві ремісники, а й коштовні привізні вироби: червоноглиняні горщики (поверхня покрита червоним лаком), амфори з ручками, скляні бокали з прозорого скла та інше. Серед речей, що дають змогу датувати цю пам'ятку, слід зазначити знахідку боспорської монети Фофорса (285/286–308 рр.).

Мал. 12. Матеріали з розкопок на черняхівському поселенні поблизу села Микільське-на-Дніпрі

Науковим здобутком стало відкриття майстерні гончара. Виробничий комплекс складався з будівлі напівземлянкового типу, де жив та працював майстер, і гончарної печі. Горн мав двоярусну конструкцію з горизонтальною перегородкою-черенем, що спирався на підпорний стовп. У черені збереглись жаропровідні отвори, через які гаряче повітря з нижньої камери (топки) проникало у верхній ярус, де стояв посуд.

Основний тип господарства мешканців поселення визначається землеробсько-скотарським напрямом за розвинутого ремісничого виробництва. Вирощували переважно зернові культури. Зерно розмелювали за допомогою ручних зернотерок. За визначеннями І. Г. Підоплічка, серед домашньої худоби були бики, кози, вівці, свині, коні, собаки. Розводили також птахів. Певну роль відігравало полювання на диких тварин (зайці, косулі, бобри) та рибальство (соми, осетри).

За матеріалами досліджень, А. Т. Брайчевська віднесла поселення біля с. Микільське-на-Дніпрі до раннього етапу черняхівської культури і датувала його приблизно II – III ст. Слід зазначити, що поселення існувало нетривалий час. Культурний шар, залишений його мешканцями, досить тонкий та слабо насичений знахідками. Власне, значне скупчення матеріалу спостерігалось лише біля жител. З невідомих нам причин життя на поселенні припиняється, а люди залишають цю територію.

Після зруйнування гунами державного утворення черняхівців на звільнені землі починається просування **слов'янського населення**. Вони будують на берегах річок невеликі поселення, займаються землеробством та скотарством. Від-

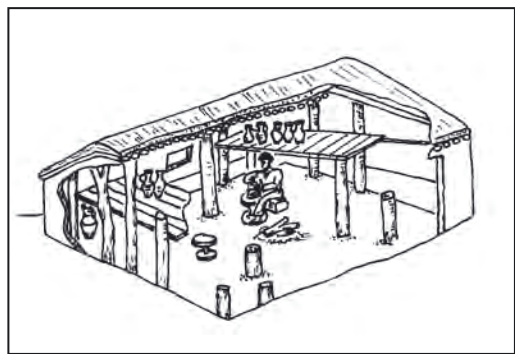
сутність укріплень свідчить про мирний характер заселення нових земель слов'янами. Місцеве населення включалося до складу общин. Залишки поселення, де проживала така змішана община, були досліджені О. В. Бодянським у балці Звонецькій. На схилі балки знайдені кам'яні основи стін двох жител прямокутної форми. В одному з них виявлена глинобитна піч, біля іншого – відкрите кам'яне вогнище. У культурному шарі знайдені фрагменти кераміки, знаряддя праці (прясло, залізний ніж) та прикраси з бронзи (підвіски, фібули, браслети тощо). Найявні речі дають змогу датувати поселення періодом VI – VII ст.

Важливу роль у господарському житті населення, що проживало в Надпорижжі, продовжують відігравати промисли, зокрема – рибальство. Сезонна стоянка рибалок була знайдена на острові Кізлевому⁴⁸. Навколо вогнищ у неглибоких ямах (діаметром близько 0,5 м) знаходився культурний шар з артефактами, що були ідентичні поселенню в балці Звонецькій.

Слід зазначити, що під час колонізації степу кочівниками (печенігами, половцями, татарами), осіле слов'янське населення продовжує жити у поселеннях по берегах річок. Свідомством цього є поселення слов'ян доби Київської Русі (XII – XIII ст.) біля с. Вовніги, розташоване на шляхах кочування степовиків⁴⁹.

Унікальною пам'яткою VII ст. порожистої частини Дніпра є ремісничий осередок, що складався з кількох поселень гончарів. Оселі гончарів були розташовані на схилах балки Канцерка біля с. Любимівка. Вони досліджувались А. Т. Сміленко у 1955 р. та 1964–1970 рр.⁵⁰ У цьому місці відгалуження балки роздвоюється, лишаячи посередині мис. На обох схилах балки та мисі відкрито залишки 7 майстерень, розташованих одна від одної на відстані 40–70 м, часто на різних схилах балки.

Майстерні складалися з будівлі, горна для обпалення посуду, господарчих споруд та навісу, під яким працював гончар улітку. Будівля була прямокутною напівземлянкою розмірами 5×4 м та мала земляну долівку. В ній проживала родина майстра та працював сам гончар у холодну пору року. Стіни стовпової конструкції були зверху обмазані шаром глини і вкопані в ґрунт на глибину 0,5–0,6 м. У центрі будівлі знаходилось вогнище округлої форми, діаметром 0,7–0,8 м, трохи за-

Мал. 13. Реконструкція внутрішнього вигляду майстерні гончара біля с. Любимівка (за А. Т. Сміленко)

⁴⁸ Бодянский А. В. Археологические находки в Днепровском Надпорожье // СА, 1960. № 1. С. 274 – 277.

⁴⁹ Строкова А. В. Славянские древности днепровского Надпорожья в материалах Днепровской экспедиции 1927 – 1932 гг. // Древности Степного Поднепровья III – I тыс. до н. э. Днепропетровск, 1983. С. 28 – 29.

⁵⁰ Сміленко А. Т. Слов'яни та їх сусіди в Степовому Подніпров'ї (II – XII ст.). К., 1975. С. 118 – 157.

глиблене в долівку, з глиняним черенем. Біля вогнища був укопаний у долівку гончарний круг. Виготовлений посуд розташовувався для просушки на прикріплених до стіни дошках-стелажах. Судячи зі нахідок кісток тварин, на стелажах зберігали і продукти харчування (мал. 13).

На відстані 10–25 м від напівземлянок, на схилі балки, будували горни. Усього у 7 майстернях виявлено 13 горнів. Усі відкриті в Канцерці гончарні горни мали однакову будову. Вони були круглі в плані, діаметр їх досягав 1,5–2,25 м, загальна довжина (разом з устям) – до 3,6 м. Горни мали двох'ярусну будову. Складались із двох камер – верхньої і нижньої (топки), розділених горизонтальною перегородкою, що спиралась посередині на опорний стовп. Стінки верхньої камери більшості горнів до висоти 0,5 м були вертикальними, викопаними в материковому ґрунті й обмазаними зсередини шаром сірої глини. Вище стінки нахилилися до середини, утворюючи куполоподібне склепіння. Склепіння виліплювалось із глини на дерев'яному каркасі, про що свідчать знахідки кусків склепіння з відбитками дерев'яних конструкцій. Самий верх камери не зберігся в жодному з горнів, але, за даними етнографії, куполоподібне склепіння гончарних горнів закінчувалося вгорі отвором, через який горн завантажували посудом. Дим і полум'я проходили з топки вгору між посудом. Для надання посуду сталевосірого кольору його «окурювали», «задимлювали», підкладаючи в топку сирі гілки і закриваючи горн герметично.

Верхню камеру відділяла від нижньої перегородка, яка служила черенем верхньої камери. На неї ставили посуд під час обпалювання. Черінь і опорний стовп виліплювали з глини. Діаметр череня всередині горна досягав 1,3–2 м. Поверхня череня, звичайно, була рівною, горизонтальною. Крізь черінь проходили вертикальні жаропровідні канали, через які гаряче повітря поступало з топки у верхню камеру. Зовнішній ряд каналів був розташований під самими стінками горна. Кілька отворів, зазвичай чотири, знаходились у центрі, навколо опорного стовпа. Всього каналів було від 7 до 14. Діаметр каналів – 5–15 см, найчастіше – 10 см. Черінь мав значну товщину – 15–30 см. Нижня камера – топка – мала таку саму форму, як і верхня, такий же або дещо більший діаметр. Висота топки в центрі досягала 30–60 см. Посередині топки знаходився опорний стовп. Форма його була округла або неправильно прямокутна; розміри 0,18–0,4×0,2–0,6 м, висота 0,26–0,62 м. Топка мала вихід – устя – конусоподібної форми (довжина 1–1,9 м),

Мал. 14. Горн (з експозиції Дніпропетровського національного історичного музею ім. А. І. Яворницького)

через яке топку завантажували паливом. На початку ширина устя становила близько 0,5 м, висота – 0,2–0,4 м, але в напрямку горна устя розширювалось до 1,6 м і підвищувалось до 0,75 м. Воно виходило або в яр або в спеціально викопану передпічну яму. Устя виліплювалось окремо з червоної глини. Від сильного жару в горні поверхня всіх частин його була сильно обпалена до сірого і червоного кольорів, а місцями ошлакована до скловидної маси. Товщина обпаленого шару глини досягала в різних місцях 0,1–0,2 м (мал. 14, 15).

У багатьох випадках передпічні ями були спільні для двох горнів. В інших випадках горни також розташовувались групами – по два-три. Розташування горнів по два-три разом, можливо, пояснюється тим, що процес обпалення та охолодження посуду тривав значний час. Згідно з етнографічними даними, процес випалу разом із підготовчими і завершуючими роботами тривав близько 5 днів. Саме тому, щоб не зупиняти процес виробництва, будували по два-три горна разом. Поки в одному відбувалося обпалення посуду, інший готували до роботи.

Поблизу горнів виявлено численні уламки посуду. Це тріснуті та інші браковані посудини, кинуті біля печей. Наявність значної кількості уламків стає зрозумілою, якщо врахувати дані етнографії, за якими середній відсоток браку становив близько 1/5 продукції.

Поряд з напівземлянками розташовувались і господарчі споруди, які слугували для різних цілей. Здебільшого – ями-сховища різних форм (округлі, овальні, підпрямокутні), що мали розміри 2–3×1,5–2 м та завглибшки сягали 1 м. У розрізі – грушоподібної форми. Їх оточували тонкі стовпчики, які підтримували легку покрівлю. В ямах лежала глина, яка, очевидно, зберігалась

Мал. 15. Глечик (знайдений у б. Канцерка)

гончарем як сировина для виготовлення посуду. Можливо, ями-сховища призначались і для попереднього замішування глини.

Майстри приділяли значну увагу підготовці глини. Виявлені її купи, очевидно, відображають початкові стадії підготовки глини – «лежання», або «витримання», що, звичайно, тривало кілька місяців. Канцерські гончарі старанно зберігали глину в критих господарських спорудах. Глину відмудлювали (розмішували у воді і відстоювали), про що свідчить дуже дрібна й однорідна структура зламів черепків. Великі глеки, що вироблялись у цих майстернях, неможливо було захистити від деформації і тріщин, не додавши в їх «тісто» спеціальних домішок. У глиняну масу, з якої виготовляли глеки, додавали дрібно товчений шамот, грудочки сухої подрібненої глини, пісок, дрібні рослинні домішки.

Зустрічаються ями більш складної конструкції і розмірів. Їх заповнення насичене численними уламками глиняного посуду, кістками тварин, риб і риб'ячою лускою. Мабуть, це були льохи-сховища, де мешканці тримали запаси харчів. У горщиках зберігалися рідини або сипучі продукти, на полицях – м'ясні припаси та риба.

Досить цікава яма-сховище була знайдена біля майстерні 8. Це досить невелика округла яма діаметром 0,6 м та такої ж глибини. Заповнена вона великими кусками залізної руди криворізького типу (гематит). Відомі випадки, коли подрібнену руду додавали в глину під час виготовлення посуду. Оскільки в канцерському посуді домішок залізної руди поки що не виявлено, можливе й інше припущення, а саме: ремісники Канцерки займалися не лише гончарством, але й металургією.

Майданчики під навісом із залишками гончарного круга були літніми майстернями гончарів. На думку А. Т. Сміленко, канцерські круги належали до ручного типу. Вони стояли на долівці на дерев'яних підставках-плахах. Ці плахи мали здебільшого прямокутну форму, розмірами 0,4×0,6 м, або інколи округлу, діаметром 0,3–0,5 м. Через плаху проходила вісь круга, яка на глибину 0,3–0,4 м закопувалась у земляну долівку будівлі. Для закріплення навколо осі забивали твердий матеріал – грудочки глею, печини, черепки.

Виготовляли посуд за технологією так званого «начину», що була притаманна для південних областей Причорномор'я і Середземномор'я. За цією технікою посудини виготовлялись частинами. Спочатку виліплювалась нижня частина посудини шляхом спірального виття глиняних джгутів. Потім на донну частину наросувалась по спіралі середня частина до плічок, далі – посудина підсихала і виводилось горло, після чого до виробу доліплювались ручки.

У багатьох майстернях знайдено гальки, що лежали на долівках, біля гончарного круга. Гальками, напевно, наносились на поверхню глеків орнаментальні лощені лінії, а з більшим натиском – широкі, плавні, лощені всередині борозенки. Рельєфні смуги, що також часто зустрічаються на канцерських глеках, не наліплювались зверху, а утворювались тим самим камінцем. Рельєфна смуга утворювалась посередині між двома заглибленими лощеними лініями, проведеними камінцем, який держали трохи навскіс. Невеликі рельєфні шишечки, очевидно, наліплювались.

Знайдені на поселенні понад 70000 уламків посуду, які вдалось реставрувати, дали змогу визначити типи продукції, що виготовляли гончарі в балці Канцерівка. Основним видом посуду, що вироблявся на збут, були кружальні сіроглиняні глеки, що вирізняються майстерністю виконання. Вони мали напівциліндричний носик-злив і були орнаментовані лощеними лініями, борозенками, валиками, рельєфними смугами та шишечками. Серед них вирізняються великі триручні глеки заввишки 64 см, трохи нижчі одноручні глеки заввишки 47–48 см і одноручні глеки середнього розміру заввишки 38 см. Цей посуд слугував тарою для рідин. Значно рідше на продаж виготовляли столовий посуд (невеликі сіроглиняні циліндричні посудини типу склянок та горщикоподібні посудини). Третя, нечисленна група

містить кухонні горщики. Вони зроблені здебільшого грубо, з неочищеної глини, з великими домішками дресви і шамоту, обпалені нерівномірно, поверхня їхня часто горбкувата. Можливо, кухонний посуд виробляли для власних потреб, а не на збут.

Крім гончарства, що було основним заняттям, у жителів поселень Канцерки, очевидно, існували й інші, підсобні види господарства. Osteологічний матеріал дає уявлення про склад приселищного стада, в якому найбільше було великої рогатої худоби і коней (необхідні гончарам для перевезення сировини та готової продукції), менше дрібної рогатої худоби і свиней, а також про заняття рибальством і полюванням. Імовірно, що підсобним заняттям гончарів являлись також городництво та землеробство.

Проведені археологічні дослідження засвідчили високий рівень майстерності гончарів із поселення біля с. Любимівка. І в підготовці сировини, і в формуванні посуду, що вироблявся на продаж, і в його орнаментатії, і в обпалі – скрізь відчувається велика старанність і висока для свого часу майстерність.

Показником високого рівня майстерності ремісників є наявність власного клейма. В матеріалах поселення знайдено 10 клейм, здебільшого у вигляді хреста у крузі, на одному з них зображено гребінець, на другому – коло з променями. Дослідники вважають, що житла-майстерні Канцерки за всіма своїми конструктивними особливостями мають чисто ремісничий характер і певні риси професіоналізму. Масове виробництво посуду в спеціальних ремісничих майстернях було розраховане на обмін, тобто глєки в майстернях Канцерки вироблялись як товар. Слід зазначити, що на слов'янських поселеннях Подніпров'я канцерського посуду майже не виявлено. Можна припустити, що основними покупцями цього посуду було рухоме населення в цьому людному місці, розташованому недалеко від великої дніпровської переправи, – купці, мандрівники, кочовики.

Хронологічні межі гончарного центру датуються VII ст. На думку А. Т. Сміленко, канцерські горни могли існувати упродовж 50–70 років.

Дослідження А. Т. Сміленко та інших археологів засвідчили, що в культурі гончарного центру балки Канцерка простежуються риси, з одного боку, *аланської культури* Північного Кавказу, а з іншого – місцевої *слов'янської культури*. Можливо, серед ремісників Канцерки були і місцеві, і аланські гончарі. Алани входили до складу Хозарського каганату (**салтово-маяцька культура**). Їхня міграція з Північного Кавказу до Північного Причорномор'я обумовлювалась арабськими вторгненнями та перенесенням центру Хазарського каганату у Волго-Донське межиріччя. Можливо, група алан просунулась до західних кордонів каганату і збудувала свої майстерні у середовищі слов'янських племен. Фрагменти посуду салтово-маяцької культури знайдені і на поселенні цього часу біля с. Вовніги.

Майже всі об'єкти Канцерки згоріли під час пожежі, а деякі мають явні сліди розгрому. В одній з напівземлянок на долівці знайдено уламки людського черепа. Можна припустити, що ремісничий гончарний центр у балці Канцерка перестав існувати внаслідок ворожого нападу кочовиків.

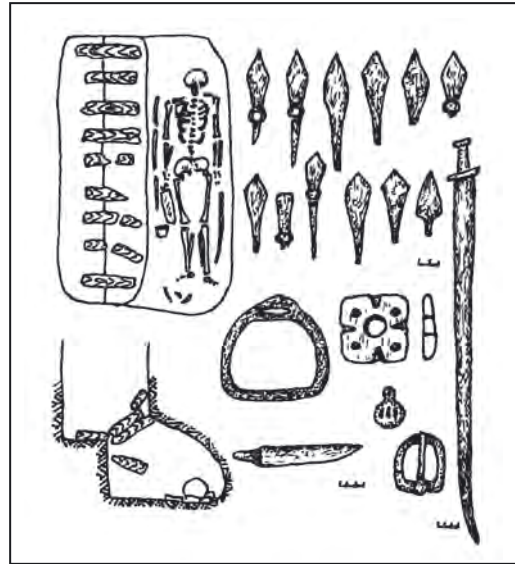

Пам'ятники **золотоординського часу** представлені на території Солонянського району в обмеженій кількості. Поховання знатних кочівників, над могилами яких були насипані кургани, досліджені біля с. Широке (курган 4, курганна група 1) і с. Василівка (курган 6, курганна група 2)⁵¹. Поховання біля с. Широке здійснено у вузькій прямокутній ямі. На рівні дна, під південною стінкою, була вирита підбивка, прохід в яку закривав заслін з 9 колод. Поховання здійснено в гратчастій труні. Скелет чоловіка лежав витягнуто на спині, головою на схід, лицем на південь. Похованого супроводжував різноманітний інвентар: праворуч – шабля в піхвах, ліворуч на грудях – сагайдак із луком і стрілами. На шаблі лежала португеза з парчі із берестяним прокладенням усередині. У ногах виявлені стремена, залишки сідла і зброї (мал. 16).

Пограбоване в давнину поховання кочівника біля с. Василівка здійснено в ямі із заплечиками. Біля скелета чоловіка лежала шабля в піхвах, залишки португези, позолочена сережка, кістяні застібки і стріли. У північно-східній частині могили вирито поглиблення, в якому знаходилася кінська зброя: стремена, вудила і попружні пряжки.

Особливості поховального обряду та інвентаря дають змогу віднести ці поховання до *половецьких* і датувати кінцем XIII – XIV ст. Дослідники зазначають про присутність у похованнях імпортованих речей, зокрема, монгольського, російського і, можливо, угорського походження, що підтверджує реальність контактів як військового, так і торгового характеру.

Отже, дослідження археологічних пам'яток дало змогу висвітлити основні етапи історичного освоєння території Солонянського району, назвати досягнення в різних сферах матеріальної і духовної культури. Водночас, безліч таємниць історії приховано під товщею землі і чекають своїх дослідників, щоб явити світу нові відкриття. Саме тому громадянським обов'язком усіх жителів району є збереження цих пам'яток від руйнувань і пограбувань, збереження їх для наших нащадків.

Мал. 16. План поховань та інвентар кочовиків доби середньовіччя

Євген Фещенко,
кандидат історичних наук

⁵¹ Безверхий А. П. Средневековые кочевнические памятники Правобережья Днепра (по материалам экспедиции ДГУ) // Проблемы археологии Поднепровья. Днепропетровск: ДГУ, 1991. С. 119 – 130.

Історичний нарис

На правому березі Дніпра, біля найгірзніших у минулому порогів – Дзвонецького¹, Ненаситця, Вовнизького² розташувався один із найбільших за площею район Дніпропетровської області – Солонянський³.

Мал. 1. Солонянський район. Сучасна мапа

Свою назву район отримав від села Солоного, яке лежить біля маловодної річечки Солоня (мал. 1). Крім Солоні, в районі протікають Грушівка, Комишувата, Мокра та Суха Сура, Тритузна ну і, звісно ж, Дніпро.

Перші історичні відомості про територію, яку нині обіймає район, стосуються узбережжя Дніпра та порогів, які перегороджували річку до початку 1930-х рр. Упродовж IX – XIII ст. тут пролягала ділянка так званого Грецького шляху (шлях

¹ Біля цього порога виникло село Звонецьке.

² Біля цього порога виникло село Вовниги.

³ Площа району складає 1 732 км². Більшою є площа лише Новомиківського та Нікопольського районів.

із варяг у греки). Опис цього шляху є в роботі Костянтина Багрянородного «Про управління імперією», яка була написана у X ст. Саме в цій праці вперше згадано дніпрові пороги. За описом Костянтина Багрянородного, Ненаситець був єдиним порогом Дніпра, де доводилось вивантажувати не лише вантажі та рабів, але й самі судна переправляти берегом, а не проводити водою. Четвертий поріг К. Багрянородний називає Аіфор або Ненаситець: «Четвертий поріг, великий, називається слов'янською Неасит, оскільки в каменях порога гніздяться пелікани. Біля цього порога всі причалюють до землі носами вперед, з ними виходять призначені для охорони мужі. Вони невтомно охороняють від печенігів»⁴.

Неодноразово пороги згадуються у Літопису руському («Повість минулих літ», XI ст.), оскільки з ними пов'язані біографії всіх перших київських князів: від Аскольда до Володимира Великого. Князі Аскольд, Олег, Ігор, Святослав, Володимир, коли здійснювали походи на Візантію, спускалися Дніпром до Чорного моря й обов'язково долали пороги.

Один із київських князів навіть завершив свої дні біля порогів. Згідно з Іпатіївським літописом навесні 972 р. князь Святослав Ігоревич повертався до Києва вгору Дніпром і «прийшов у пороги, і напав на нього Куря, князь печенізький. І вбили вони Святослава, і взяли голову його, з черепа його зробили чашу, окували його череп золотом і пили з нього»⁵ (мал. 2). На згадку про цю сумну подію в житті славетного князя у 1913 р. на скелі Монастирській біля Ненаситецького порога була встановлена чавунна плита (вагою 25 пудів)⁶ (мал. 3). Ініціатором встановлення плити виступило Одеське відділення воєнно-історичного товариства. Скульптором був відомий митець Борис Васильович Едуардс⁷.

Мал. 2. Битва Святослава з печенігами. Музей історії запорозького козацтва Національного заповідника «Хортиця»

⁴ Багрянородный Константин. Об управлении империей [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Konst_Bagr_2/frame/text9.htm

⁵ Літопис руський. Роки 946 – 972. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/litop/lit04.htm>

⁶ У 1947 р. під час демонтажу плита була розбита. У 1952 р. на заводі Петровського в Дніпропетровську було виготовлено точну копію і встановлено вище від колишнього місця розташування.

⁷ Старостин В. С. Владельцы Ненасытца: материалы к истории усадьбы Синельниковых // Воронцовы и русское дворянство: между Западом и Востоком: Сб. научных статей и докладов. Симферополь: Н. Оріанда. 2012. С. 384.

Проте існує ще кілька вірогідних місць загибелі князя Святослава⁸. Зокрема, запорозькі дослідники припускають, що бій між Святославом та печенігами міг відбутися біля або на о. Хортиця. На підтвердження цього вони аргументують тим, що у 1928 р. під час будівництва Дніпрогесу було знайдено 5 мечів князівського періоду, а нещодавно (у 2011 р.) біля о. Хортиці у Дніпрі було знайдено ще один меч Х ст., який пов'язують з останньою битвою Святослава.

Одразу за Ненаситецьким порогом головна течія впиралась у кам'яний мис, що називався Монастирко, який виступав далеко в річку⁹ (мал. 4). За цією скелею течія Дніпра значно вповільнювалась. Саме тут, біля великої затоки розкинулось село Військове.

У 1781 р. російський мандрівник Василь Зуєв записав легенду, згідно з якою назва скелі Монастирко на Ненаситецькому порозі походить від того, що на ній деякий час нібито жив святий Андрій Первозванний, під час своїх мандрів до Києва. На знак підтвердження цього і для засвідчення святості цього місця йому показували «з червоного шифера хрести, щоправда, не з місцевого каменю, які часто знаходять під водою в кам'яних розколинах»¹⁰. Показували навіть різні ямки на камені, де буцімто ступав святий, де він готував собі їжу тощо.

Упродовж наступних кількох сторіч біля дніпрових порогів відбулося багато подій, але історія донесла про них дуже мало інформації. У 1167 р. їх було зайнято половцями і київський князь Ростислав Мстиславович для відновлення торгівлі вимушений був вислати на пороги дружину під проводом Владислава Ляха¹¹.

Мал. 3. Микільське. Скеля Монастирська. Група осіб біля пам'ятної плити на знак загибелі князя Святослава Хороброго. 1930-ті рр. (З колекції В. С. Старостіна)

Мал. 4. Ненаситець. Пекло (Бабенко В. А. Етнографический очерк народного быта Екатеринославской губернии. Х., 2013.)

⁸ Кічкаська переправа, острів Пурисів, камені Богатирі між Стрільчею скелею і Дзвонецьким порогом, острів Кам'януватий (Князів), балка Канцерівка тощо. Див.: Бінкевич В. В. «...Град ім'ям Пересічень. Краснавічі нариси про пам'ятки Надпорожжя / В. В. Бінкевич, В. Ф. Камеко. Д.: Пороги, 2008. С. 185.

⁹ Яворницький Д. П. Топографический очерк Запорожья // Киевская старина. 1884. Т. 9. Июнь. С. 185.

¹⁰ Зуєв В. Ф. Путешественные записки Василия Зуева от Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году. Д.: Герда, 2011. С. 255.

¹¹ Афанасьев-Чужбинский О. С. Подорож у Південну Росію. Д., 2004. С. 83.

Від 1471 р. пороги на Дніпрі, в тому числі й Ненаситецький, опинились під контролем новоутвореного Київського воєводства, яке входило до складу Великого князівства Литовського. Вони були номінально включені до складу воєводства через те, що належали до земель ліквідованого Київського князівства, тож реальна присутність центральної влади тут не відчувалась¹².

Сталих поселень у межиріччі Комишуватої Сури та Дніпра тривалий час не існувало. Лише з появою українського козацтва землі, які нині складають територію Солонянського району, повертаються на сторінки хронік та літописів. Уже у XVI ст. тут з'являються так звані уходники, які займаються риболовлю в місцевих річках, бортництвом, полюють, створюють перші поселення. Ф. Макаревський, який спирався на невідомі нам джерела, зазначив, що у 1545 р. козаки в урочищі біля Дзвонецького порога зробили займище, укріпивши його¹³ (мал. 5). За ревізією 1552 р. на Ненаситці знаходився ухід Черкаського замку, який був одним із п'яти уходів, що безпосередньо належали Черкаському старості¹⁴. Хоча відомості про торгівлю в цей час досить скупі, але можна припустити, що купецькі каравани по Дніпру ходили досить часто. Не менш інтенсивно рухались Дніпром та вздовж нього і військові загони.

Мал. 5. Дзвонецький поріг. Початок (Бабенко В. А. *Этнографический очерк народного быта Екатеринославской губернии*. Х., 2013.)

Наприклад, згадка про скелю Монастирко зустрічається у 1559 р. саме у зв'язку із військовою операцією (мал. 6). З початку цього року цар Іван Грозний відрядив князя Дмитра Вишневецького та воєводу Данила Адашева «супроти татар на Крим». Данило Адашев із загоном 8000 стрільців спустився до гирла Дніпра, а звідтіля пішов на Крим. Розбивши кілька загонів татар у західному Криму, він знов повернувся до Дніпра і піднявся вгору проти течії. «Біля мису Монастирко, проти Ненаситецького порога» його наздогнав кримський хан Девлет Гірей, але напасти не намілювався¹⁵.

Ф. Макаревський писав, що «у 1560 р., в період Литовсько-Польського володарювання в цій місцевості, біля Ненаситецького порога, по обох сторонах Дніпра, під командуванням польського дозорця й жовніра, в землянках і мазанках сиділо

¹² Яблоновский А. *Левобережная Украина в XV – XVII ст. Очерк истории колонизации* // Киевская старина. 1896. Т. IX. Июнь. С. 85, 86.

¹³ Макаревский Ф. *Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: Церкви и приходы XVIII столетия*. Д.: Дніпротекна, 2000. С. 256.

¹⁴ Яблоновский А. *Левобережная Украина в XV – XVII ст. Очерк истории колонизации* // Киевская старина. 1896. Т. IX. Июнь. С. 96.

¹⁵ Яворницький Д. І. *Дніпрові пороги*. Д.: Промінь, 1989. С. 52.

кілька козаків-лоцманів, з частини запорозької гребної флотилії, в обов'язках яких було полегшувати всім подорожнім прохід Дніпром біля Ненаситецького порога та рятувати їх від аварій та нещасних випадків»¹⁶. Ця інформація нічим більше не підтверджується, тож її можна назвати легендарною (мал. 7).

У 1583 р. козацький ватажок, шляхтич Самійло Зборовський під час походу зустрів біля Ненаситця значний загін запорозьких козаків, який спочатку затримав його, але в подальшому пропустив на Низ і навіть виділив 80 лоцманів для проведення його суден через пороги. Однак на Ненаситці частина команди С. Зборовського злякалася складнощів переправи і залишила його¹⁷.

У 1594 р. через Ненаситець пройшов об'єднаний караван послів на Запорозжя: австрійського Еріха Лясоти та московського Василя Никифоровича. В своєму щоденнику Е. Лясота записав: «Після обіду подолали сьомий поріг Ненаситець, біля якого мусили зійти на лівий татарський берег і довго затрималися, бо це найбільший і найнебезпечніший поріг. Місце це небезпечно з огляду на татар, які тут нападають найчастіше; зо три тижні тому татари напали на дванадцятьох городових козаків, котрі хотіли спуститися униз, і перебили їх. Тому ми поставили на горі варту, яка спостерігала і помітила вдалині чотирьох татар, сповістила про це нас, а ми відразу вислали до двадцяти чоловік зі свого почту в погоню за ними, самі ж з рештою пильнували, чи не знадобиться їм підкріплення. Але татари були наготові, помітили, що ми сильні і пильнуємо, вирішили не чекати нас, а сховалися й зникли»¹⁸.

У 1640-х рр. біля порогів побував відомий французький інженер Г. А. де Боплан і подолав їх всі на судні¹⁹. Щоправда, він не залишив опису порогів і не позначив їх на мапах.

Від кінця XVI ст. до середини XVII ст. уздовж порожистої частини Дніпра пролягав шлях усіх козацьких повстань (від Кшиштофа Косинського до Дмитра Гуні). Не оминув цієї місцевості й Богдан Хмельницький. У 1648 р. він побував біля порогів, зокрема Дзвонецького, і заповів запорозьким козакам, які тут жили,

Мал. 6. Ненаситець. Скеля Монастирко (Бабенко В. А. *Этнографический очерк народного быта Екатеринославской губернии*. Х., 2013.)

¹⁶ Макаревский Ф. *Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: Церкви и приходы XVIII столетия*. Д.: Дніпрокнига, 2000. С. 618.

¹⁷ Яворницький Д. І. *Історія запорозьких козаків*. А.: Світ, 1991. Т. II. С. 45.

¹⁸ Яворницький Д. І. *Історія запорозьких козаків*. Т. II. А.: Світ, 1991. С. 69.

¹⁹ Г. А. де Боплан. *Опис України* / Пер. з фр. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк. К., 1990 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/boplan/opys.htm#opysu>

«берегти його як зіницю ока». У 1737 р. в урочищі Звонецької балки була збудована перша каплиця з похідним антими́нсом²⁰ для запорожців, що мешкали тут, і для російських військ, які тут стояли табором під час російсько-турецької війни 1735–1739 рр.²¹

Упродовж існування Чортомлицької (1652–1709) та Підпільницької (1734–1775) Січей землі майбутнього Солонянського району входили до складу Кодацької паланки.

У 1750–1770-х рр. тут було закладено десятки зимівників та хуторів, що поклали початок багатом населеним пунктам. У 1756 р. кошовий отаман Григорій Федоров звернувся до паланкових полковників, зокрема кодацького полковника Степана Мовчана, а також до курінних отаманів щодо контролю за кількістю людей у зимівниках уздовж річок Дніпро, Сура та Солона, «щоб вони волоцюг та інших поганих людей без паспортів в зимівниках не приймали і не покривали їх»²². Отже, на вказаних річках у середині XVIII ст. існувала мережа зимівників, де мешкали козаки, які займалися різними промислами.

У 1737 р. біля Ненаситця російські війська спорудили укріплення (ретрашмент), який складався з «відносно невеликої зіркоподібної у плані фортеці з форштадтом, яка знаходилася біля гавані нижче порога. З півночі до укріплення прилягав довгий вал з двома редутами»²³. У 1741 р. біля укріплення виникло поселення з числа козаків та селян²⁴. Це поселення передувало появі села Військового. Указом Сенату від 8 березня 1743 р. поселення було легалізовано і приписано до Старосамарської сотні Полтавського полку²⁵. У 1770-х рр. біля Ненаситецького ретранше-

Мал. 7. Ненаситель улітку (Бабенко В. А. *Етнографический очерк народного быта Екатеринославской губернии*. Х., 2013.)

²⁰ Антимінс – освячена хустина із зашитою частинкою мощів святих на престолі.

²¹ Яворницький Д. І. Вільності запорозьких козаків: історико-топографічний нарис // Яворницький Д. І. *Твори у 20-ти томах*. К. – Запоріжжя: Тандем-У, 2005. Т. 2. С. 143.

²² *Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734 – 1755*. К.: ЗАТ «ВІПОА», 2008. Т. 5. С. 246.

²³ Старостин В. С. *Владельцы Ненасытца: материалы к истории усадьбы Синельниковых* // *Воронцовы и русское дворянство: между Западом и Востоком: Сб. научных статей и докладов*. Симферополь: Н. Оріанда, 2012. С. 378 – 379.

²⁴ Яворницький Д. І. *Дніпрові пороги. Альбом фотографій з географічно-історичним нарисом*. Харків: Державне видавництво України, 1926. С. 30.

²⁵ *Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734 – 1775*. К.: ЗАТ «ВІПОА», 2003. Т. 3. С. 782.

менту існувало два поселення: на південь — с. Військове, на північ — зимівник козака Гардавого²⁶.

Відносини між залогою ретрашменту та місцевим населенням не були приязними. У червні 1747 р. Київський генерал-губернатор Михайло Леонтьєв вимагав від Запорозького Коша розслідування бійки, яка мала місце на ретрашменті. «...минулого квітня 19 числа цього 1747 року, полковник Яків Письменний, який знаходився біля Ненаситецького ретрашменту для риболовлі, прийшов до ретрашменту із запорозькими козаками, був п'яним і вчинив бійку з драгунами та козаками вартовими. Під час бійки вдарив одного вартового по обличчю, поламав рушницю і шапку збив. ... прапорщик (*прапорщик Рязанського драгунського полку Плуталов. — І. К.*) почув бійку, прибіг і наказав взяти під варту, тож вони з того ретрашменту через рогатки побігли геть. Ламали і кидали рогатки, а потім сіли в човни і камені били, і прапорщика, і команду, якщо хто з них вийде з ретрашменту, лаяли й обіцяли бити до смерті як це було в минулі часи, так і нині буде». Генерал-губернатор вимагав відшкодування збитків полковником Я. Письменним та розслідування справи²⁷.

Судячи з документа, постійної запорозької залоги біля Ненаситця не було. Хоча Ф. Макаревський указував, що у 1750 р. за розпорядженням Коша до Кам'янського ретраншементу (Лоцманської Кам'янки) було переведено частину лоцманів із Ненаситецької берегової сторожі та «тамтешньої запорозької гребної флотилії»²⁸. Наскільки це відповідає істині, сказати важко.

На середину XVIII ст. документи фіксують існування зимівників біля Звонецького, Вовнизького порогів і на Комишуватій Сурі.

На 1756 р. біля Звонецького порога мав зимівник козак Величківського куреня Нової Січі Трохим Москалець²⁹. Точно відомо про зимівник військового старшини, курінного отамана Переяславського куреня Василя Андрійовича Письмича,

Мал. 8. Вовнизький поріг (Бабенко В. А. *Этнографический очерк народного быта Екатеринославской губернии. Х., 2013.*)

²⁶ Старостин В. С. *Владельцы Ненасытца: материалы к истории усадьбы Синельниковых // Воронцовы и русское дворянство: между Западом и Востоком: Сб. научных статей и докладов. Симферополь: Н. Оріанда, 2012. С. 379.*

²⁷ *Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734 – 1775. К.: ЗАТ «ВІПОА», К., 1998. Т. I. С. 221, 222.*

²⁸ Макаревський Ф. *Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: Церкви и приходы XVIII столетия. Д.: Дніпрокнига, 2000. С. 272.*

²⁹ *Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734 – 1775. К.: ЗАТ «ВІПОА», 2008. Т. 5. С. 269.*

який осів на березі р. Комишувата Сура у 1760-х рр. і почав займатися господарством³⁰. Тут виникла слобода, а згодом село Письмечеве³¹. Нижче Вовнизького порога в байраку Балчанському жив запорозький козак Балчан³² (мал. 8).

У балці біля р. Дніпро запорозький козак Башмак заснував зимівник. Балка отримала назву Башмачка, так само, як і поселення, яке виникло на базі зимівника. У 1781 р. у Башмачці побував мандрівник Василь Зуєв. Він оглянув роботи з будівництва обвідних каналів, які проводилися під керівництвом М. Л. Фалєєва біля Кодацького та Ненаситецького порогів. А після огляду зупинився у Башмаковій слободі на відстані 12 км від Ненаситця. «Земля, де стоїть ця слобода, – зазначив мандрівник, – складається з двох хат і належить графу П. О. Румянцеву-Задунайському. В кожній було по 10 людей і по 12 козаків»³³.

У Чекерисівому яру біля р. Комишувата Сура було старожитнє запорозьке займище, де згодом виникла слобода Павлівка³⁴. Загалом на 1781 р. на землях у басейні р. Комишувата Сура налічувалося чотири зимівники³⁵.

В часи Підпільницької Січі виникло поселення Бутовичівка, власником якої був військовий суддя Степан Степанович Бутович. Він віддав село у посаг своїй доньці Ірині, яка вийшла заміж за Олексія Степановича Савицького (1721–1787). У 1764 р. О. С. Савицький вийшов у відставку у званні полкового осавула і став заселяти Бутовичівку селянами з Лубенського повіту. На 1782 р. тут стояло 40 дворів і мешкало 163 чол.³⁶

Отже, в межах сучасного Солонянського району на момент ліквідації Підпільненської Січі точно відомо про існування понад десяти невеликих поселень, переважно зимівників. Це свідчить про те, що цей край був освоєний задовго до появи тут російської влади.

Після руйнування Січі землі Кодацької паланки у 1776 р. увійшли до складу новоствореного Саксаганського (з 1783 р. Новокодацького) повіту Новоросійської губернії. Адміністративно-територіальні зміни, започатковані російською владою, тривали більш як 20 років. У 1783 р. виникає Катеринославське намісництво, в складі якого у 1784 р. створюється Катеринославська губернія з Катеринослав-

³⁰ Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: Церкви и приходы XVIII столетия. Д.: Дніпроніж, 2000. С. 203, 204.

³¹ Топонімія Дніпропетровщини / Упорядники М. С. Богомаз, В. С. Мороз. Д.: ВАТ «Дніпроніж», 2006. С. 236.

³² Яворницький Д. І. Дніпрові пороги. Альбом фотографій з географічно-історичним нарисом. Харків: Державне видавництво України, 1926. С. 36.

³³ Зуєв В. Ф. Путешественные записки Василия Зуева от Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году. Д.: Герда, 2011. С. 260.

³⁴ Яворницький Д. І. Вільності запорозьких козаків: історико-топографічний нарис // Яворницький Д. І. Твори у 20-ти томах. К. – Запоріжжя: Тандем-У, 2005. Т. 2. С. 150.

³⁵ Копії документів за 1767, 1781 – 1794 рр. виявлені в центральних державних архівах СРСР з історії міст і сіл Катеринославщини // Державний архів Дніпропетровської області (далі ДДАО). Ф. Р.4540. Оп. 1. Спр. 1044а. Арк. 3.

³⁶ Заруба В. М. Наталівка – село на Україні: історичні нариси. Д.: АІРА, 2013. С. 10 – 11.

ським повітом, до якого ввійшли надпорожисті землі правого берега Дніпра. Певний час ці землі входили до складу Новоросійської губернії (1796–1802), а з 1802 р. – знову Катеринославської³⁷.

Землі у Вільностях Запорозьких стали масово роздаватися російським дворянам. У 1780 р. землі на правому березі Дніпра біля Ненаситця площею 3536 дес. отримав Іван Максимович Синельников (1741–1788), який у 1784 р. очолив Катеринославське намісництво (мал. 9). Тут була заснована слобода Миколаївка (Микільське), яка отримала свою назву від другого сина Івана Синельникова. Цілком імовірно, що слобода виникла на базі запорозького зимівника³⁸. В тому ж році дружина І. М. Синельникова Авдотья Василівна отримала у рангову дачу 3187 дес., де було засновано слободу Військову. За переказами, вона отримала свою назву від того, що тут було поселено рештки запорозького війська³⁹.

У 1781 р. біля р. Комишувата Сура розташувалися державні слободи військового товариша Олексія Олексійовича Савицького (1752–1822), де було 36 хат і проживало 214 чол.; прем'єр-майора Миколи Івановича Тутолміна – 18 хат, 88 чол. Біля р. Грушівка лежали землі доньки надвірного радника Наталі Алексеевої – 7 хат, 35 чол. На р. Мокра Сура розташовувалися землі поручика Івана Звягіна (? – 1790), де була заснована слобода Іванівка – 4 хати, 11 чоловік; масток прапорщика у відставці Захарія Михайловича Малами (1750–1824), де згодом виникло село Незабудине – 24 хати, 136 чол.; с. Іванівка (Сурська) поручника Олександра Яковича Якубовича (1745 –?) та слобода Петровська (с. Петрівське) губернського секретаря Петра Петровича Папчинського⁴⁰.

Мал. 9. І. М. Синельников. Правитель Катеринославського намісництва 1784 – 1788 рр.

³⁷ Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губернии) XVIII – первой половине XIX века (1719 – 1858 гг.). М.: Наука, 1976. С. 60, 63, 64.

³⁸ Старостин В. С. Владельцы Ненасытца: материалы к истории усадьбы Синельниковых // Воронцовы и русское дворянство: между Западом и Востоком: Сб. научных статей и докладов. Симферополь: Н. Орианда, 2012. С. 379.

³⁹ Старостин В. С. Микільське-на-Дніпрі: нариси історії села [Електронний ресурс]. Режим доступу: urlisey.dp.ua/uploads/file/Starostin.doc

⁴⁰ Копії документів за 1767, 1781 – 1794 рр. виявлені в центральних державних архівах СРСР з історії міст і сіл Катеринославщини // ДАДО. Ф. Р.4540. Оп. 1. Спр. 1044а. С. 4зв. –5.

У 1784 р. селом Вовніги та навколишніми землями площею 9000 дес. заволодів Петро Олександрович Румянцев-Задунайський. У 1786 р. у селі налічувалося 18 чоловік. У Микільському (площа маєтку 3536 дес.) та Олексіївці (площа маєтку 3359 дес.), які належали Синельниковим, мешкало 57 та 54 чол. відповідно. Біля Комишуватой Сури та Тритузної виділили 15000 дес. землі таємному раднику Олександру Андрійовичу Безбородьку (1747–1799), який заснував с. Безбородькове (Олександрівка 1-а). Тут мешкало 137 чол., був панський будинок, вітряк, заводи рогатої худоби, овець та коней. Біля р. Мокра і Комишувата Сура (площа маєтку 3286 дес.) у с. Воскресенське, що належало гвардії сержанту Федору Олександровичу Ушакову (1769–1841), проживали 64 чол., був кінський завод. Маєток біля с. Письмечеве площею 3000 дес. належав прапорщикам Кирилу та Назару Федоровичам Білим. Тут налічувалося 147 чол. Секунд-майору Василю Івановичу Соловійову належав маєток площею 6000 дес. біля балки Чекересова, де лежало с. Павлівка з 39 мешканцями⁴¹.

На 1787 р. селом Звонецьким (жителів 20 чол.) володів полковник Петро Іванович Турчанінов (1746–1823). Олексіївка (54 чоловіки), Микільське (57 чол.) і Військове (57 чол.) належали генерал-майору І. Синельникову⁴². В селі Письмечевому прапорщиків Білих мешкало 151 чол., у Шамшевому (Покровське, Новопокровка) мешкали 42 чол. Село виникло на базі зимівника, котре генерал-майор Олександр Якович Шамшев (1746–1813) заселив кріпаками з Курської губернії, яких виміняв на собак⁴³. У с. Павлівка, яке належало майору В. І. Соловійову, налічувався 41 чол., у Бутовичівці О. О. Савицького – 222 чол., в Енгельгардівці (Солоне) бригадира Г. Г. Енгельгарда (1759–1833) – 131 чол.⁴⁴

У 1799 р. капітан Микола Христофоров на виділених йому землях біля р. Комишувата Сура заселив с. Микільське⁴⁵; ротмістр, земський комісар Саксаганської провінції Олексій Григорович Бучинський – с. Олексіївку (Бучинське)⁴⁶.

Проте не лише російські дворяни отримували землі у колишніх вольностях запорозьких. У 1776 р. на р. Суха Сура колишній курінний отаман Яків Омелянович Качалка отримав 3340 дес. землі. Після його смерті землі відійшли його хрещенику Микиті Леонтійовичу Коржу (1731–1835). Хутір Я. Качалки за часів М. Коржа збільшився за рахунок вихідців з Кодаку, Діївки та Сухачівки (мал. 10). У 1796–1805 рр. михайлівська громада відстоювала своє право на володіння навколишніми землями, які були захоплені О. І. Вермінкою та П. П. Папчинським⁴⁷.

⁴¹ Там само. Арк. 57зв. – 58зв., 60, 60 зв.

⁴² Атлас Екатеринославского наместничества // Джерела з історії Південної України / Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX ст. Запоріжжя: ЗНТН, 2009. С. 143.

⁴³ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 638. Рукописи нарисів з історії смт. Новопокровка з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1964 – 1968 рр. Арк. 48.

⁴⁴ Атлас Екатеринославского наместничества // Джерела з історії Південної України / Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX ст. Запоріжжя: ЗНТН, 2009. С. 145, 147.

⁴⁵ Нині в складі с. Привільне.

⁴⁶ Заруба В. М. Придніпровський край. Опис Катеринославського повіту. Д.: АІРА, 2016. С. 20, 69.

⁴⁷ Відвідайте Дніпропетровщину – перлину Придніпров'я. Д., 2010. С. 130.

На початку ХІХ ст. великі вільні хутори внаслідок клопотання Микити Коржа отримали назву Михайлівки на честь великого князя Михайла Павловича Романова⁴⁸.

М. А. Корж відомий завдяки спогадам, які він залишив по собі. Ці спогади протягом 1828–1831 рр. записав єпископ Катеринославський Гавриїл Розанов і видав у 1842 р. під назвою «Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда». Ще до появи єпископа Гавриїла на Придніпров'ї в гостях у Микити Коржа побував видатний український письменник, автор твору «Марко Проклятий», нащадок козацького роду Олекса Стороженко (1806–1874). У 1827 р. він приїхав у козацький край подивитися на «Ненаситецький поріг, а звідтіля водою по Дніпру спуститися до слобод Капулівки та Покровської й оглянути ті місця, де колись були запорозькі коші»⁴⁹. О. П. Стороженко зустрівся з колишнім запорожцем, залишив нам його коротку біографію, а також опис садиби в Михайлівці. Микита Корж супроводив свого гостя до Ненаситця, вигляд якого неймовірно вразив письменника. «Від гори до гори, – писав він, – на півтори версти впововж загатив Господь Дніпро грудами кам'яних скель. Повитикались ті скелі з водної глибини і стирчать, неначе вартова сторожа, а через них з височенного перекаату скатертю переливається широкий пласт кришталевої лави, рине, падає, розбивається і люто, скажено біжить через десятки кам'яних перекатів, гуде, гримить, хрюпає, клекотить і вис на сто голосів»⁵⁰.

У 1777 р. іще один колишній запорозький старшина, полковий хорунжий, а в подальшому капітан російської армії Олексій Іванович Вермінка отримав рангову дачу на березі р. Мокра Сура. Тут він заснував село, яке нині носить назву Богданівка. На 1781 р. тут уже було 4 хати та 33 жителі⁵¹.

Наприкінці ХVІІІ ст. виникло село Широке, яке було заселене лоцманами на землях, виділених Катериною ІІ⁵². У 1863 р. тут було споруджено кам'яний Преображенський храм⁵³.

Мал. 10. Зимівник М. Коржа (з колекції Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького)

⁴⁸ От Сечи Запорожской. Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селения Михайловки, Никиты Леонтиевича Коржа. Д.: Типография издательства Зоря, 1991. С. 7–8.

⁴⁹ Стороженко О. П. Спомини про Микиту Леонтиевича Коржа. Д.: АІРА, 2017. С. 6.

⁵⁰ Там само. С. 40.

⁵¹ Заруба В. М. Придніпровський край. Опис Катеринославського повіту. Д.: АІРА, 2016. – С. 21, 27.

⁵² ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 666. Історико-економічні довідки про с. Широке з редакторськими і авторськими правками, підготовлені у 1966–1968 рр. Арк. 2.

⁵³ Справочная книга Екатеринославской епархии. Екатеринослав: Типография братства Св. Владимира, 1908. С. 50–51.

В останній чверті XVIII ст. кількість поселень та населення збільшилася в рази, що було обумовлене зростанням економічних та духовних потреб.

Стосовно економічного розвитку, регіон не міг похвалитися великою кількістю підприємств, залишаючись здебільшого сільськогосподарським краєм. Згідно з воєнно-топографічним описом 1821 р. тут були сукняна фабрика в с. Військовому і винокурні заводи в с. Солоненьке, Привільне та Бутувичівка⁵⁴. Мандрівник О. Афанасьєв-Чужбинський, побувавши на порогах у середині XIX ст., писав, що села над порогами не мають ніякого значення: промисловості ніякої, і тільки процвітають хіба що шинки, та й то більше на правому березі⁵⁵.

Для покращення судноплавства на Дніпрі російська влада вирішила спорудити обвідні канали, щоб судна могли оминати пороги. У 1780 р. прем'єр-майор М. А. Фалєєв за власний кошт розпочав розчистку фарватеру на Дніпрових порогах порохострільним методом. Каміні висаджували у повітря, а потім за допомогою вороту та канатів витягали з річки на берег. Роботи виконували робітники, які розташовувалися в двох конторах біля Кодацького та Ненаситецького порогів. Проте роботи не були завершені. Зроблені канали працювали неефективно. Перша вдала спроба сплавити через пороги значні судна була здійснена у 1787 р., коли через них було проведено імператорську галерну флотилію⁵⁶. У 1787 р. для огляду (інспекції) новопридбаних земель на Південь України відправилась імператриця Катерина II. Маршрут її пролягав по Дніпру, тож її почет не міг оминати порогів. У травні 1787 р. вона зупинялася у Микільському для перепочинку та спостереження за порогами. Д. І. Яворницький писав, що в мастку І. М. Синельникова напроти Ненаситця було споруджено дерев'яний палац із відкритим балконом, з якого відкривався краєвид на поріг⁵⁷.

У 1795 р. інженер Ф. де Воллан розробив новий проект спорудження каналів зі шлюзами на порогах. Роботи доручили виконувати тому ж М. А. Фалєєву. У 1799 р. споруджено перший канал на Ненаситці, у 1803–1805 рр. тут встановлено двокамерний шлюз (мал. 11). Однак розташування каналів на лівому березі, осторонь головного водяного потоку Дніпра, виявилось невдалим. Незручними були

Мал. 11. Обвідний канал на Ненаситецькому порозі

⁵⁴ Воєнно-топографо-статистическое описание Екатеринославской губернии // Джерела з історії Південної України / Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX ст. Запоріжжя: ЗНТН, 2009. С. 297.

⁵⁵ Афанасьєв-Чужбинський О. С. Подорож у Південну Росію. Д., 2004. С. 116 – 118.

⁵⁶ Павлович В. Матеріали для географії и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Екатеринославская губерния. СПб., 1862. С. 59.

⁵⁷ Яворницький Д. П. История города Екатеринослава. 2-е издание, дополненное. Д.: Січ, 1996. С. 56.

входи і виходи каналів. Навесні канали повністю затоплювалися. Через це лоцмани продовжували спрямовувати барки старим шляхом⁵⁸. У 1820–1830-х рр. знову порушувалося питання щодо вдосконалення каналів, але користі, яку від них очікували, вони так і не принесли⁵⁹.

На рубежі XVIII – XIX ст. починається храмове будівництво. В період існування Січі в регіоні фіксуються лише дві церковні споруди: храм у Письмечевому та каплиця в Звонецькому урочищі⁶⁰.

Якщо вірити «Справочной книге Екатеринославской епархии», у 1778 р. у Письмечевому за кошт В. А. Письмича був споруджений дерев'яний Трьохсвятительський храм. До причту цього храму були приписані селяни сіл Олександрівка і Тритузне⁶¹. Однак Ф. Макаревський зазначає, що у 1782 р. нові власники села, в якому на той час було 28 дворів і мешкало 200 чоловік, поміщики Кирило та Назар Білі просили в єпископа катеринославського Никифора дозволу на спорудження нового храму. В селі на той час жили запорозькі козаки, поляки, волохи, які відчували потребу в храмі. Що сталося з храмом, спорудженням В. А. Письмечем, невідомо. Можливо, згорів, а може, не був добудований, бо Ф. Макаревський вказував, що дерево на момент прохання поміщиків уже було заготовлене. У 1785 р. був освячений новий храм на честь трьох святих – Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Златоуста⁶².

У 1796 р. було споруджено Преображенський храм у селі Звонецьке. З 1794 р. власником села був правитель Катеринославського намісництва Йосип Іванович Хорват, який посприяв появі храму. Щоправда, через арешт Й. І. Хорвата за хабарництво храм будували поспішно, від чого протікав дах, не вистачало богослужбових книг, тривалий час навіть не проходили богослужіння. Священик звертався по допомогу до місцевих мешканців, але вони заявили, що не затримуються на тривалий час у селі, оскільки їх мають перевести до іншого місця проживання. Кількість мешканців мінялася чи не щороку. У 1796 р. налічувалося 614 чол., у 1798 р., через переселення в інші місця, залишилося 357 чол.⁶³ Лише у 1837 р. дерев'яний Преображенський храм остаточно був завершений⁶⁴.

⁵⁸ Мордовський М. Пороги на Дніпрі: захоплення, вивчення, знищення // *Дніпровські лоцмани: нариси з історії та історіографії*. Херсон: Вид-во ВНЗ «ХДМУ», 2012. С. 136, 137, 138, 139.

⁵⁹ Афанасьев-Чужбинський О. С. *Подорож у Південну Росію*. Д., 2004. С. 84.

⁶⁰ Лиман І. І. *Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734 – 1775)*. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. С. 23.

⁶¹ *Справочная книга Екатеринославской епархии*. Екатеринослав: Типография братства Св. Владимира, 1908. С. 80 – 81.

⁶² Макаревський Ф. *Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: Церкви и приходы XVIII столетия*. Д.: Дніпроніж, 2000. С. 204, 205.

⁶³ Там само. С. 258, 259, 261.

⁶⁴ *Справочная книга Екатеринославской епархии*. Екатеринослав: Типография братства Св. Владимира, 1908. С. 54 – 55.

У 1795 р. церковні богослужіння почалися у Миколаївці (Микільському). Катеринославське духовне правління передало до села пересувний освячений антимінс, який знаходився в молитовному будинку⁶⁵. В ньому відбувалися богослужіння, на які збиралися мешканці не лише Миколаївки, де у 1794 р. було 61 двір та 374 чол., але й Військового (58 дворів та 274 чол.), Малоолексіївки (13 дворів та 180 чол.), а також Вовніг та Мар'ївки. Тому у 1836 р. стараннями майора Василя Івановича Синельникова у Миколаївці (Микільському) був споруджений кам'яний Воскресенський храм⁶⁶. Існує думка, що його було споруджено не в селі, а на схилі між Микільським та Військовим біля колишнього зовнішнього валу Ненаситецького ретраншементу⁶⁷.

У 1803 р. дійсний статський радник Павло Неверовський, якому на той час належали землі біля с. Солоне⁶⁸, ініціював спорудження дерев'яного Петропавлівського храму в селі. Крім мешканців Солоного, до новоствореної парафії належали селяни сіл Башмачка і Канцероволь. У 1804 р. у с. Павлівка зведено дерев'яний храм на честь святих Петра і Павла. Крім павлівців, парафіянами храму були мешканці Бутовичівки та Наталівки⁶⁹.

Село Наталівка засноване вже на початку XIX ст. Найстарішим поселенням на території Наталівки був хутір Упорний, який згадано у 1786 р. Наприкінці XVIII ст. навколишня місцевість була заселена малолюдними хуторами. У 1812 р. між Упорним та Боголюбовим⁷⁰ чиновник Катеринославського губернського присутствія Іван Федорович Чмельов (Шмельов) отримав землі і заснував село, назване на честь доньки Наталівка, яку за іменем власника також називали Джмелесвим. Після 1861 р. село перейшло у власність Нечасвих⁷¹.

На початку XIX ст. виникло також село Привільне, заселене вихідцями з північних районів України⁷². У 1879 р. у селі побудовано дерев'яний Покровський храм⁷³. У першій половині XIX ст. на відстані 15 км на північний схід від Соло-

⁶⁵ Макаревский Ф. *Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: Церкви и приходы XVIII столетия*. Д.: Дніпрокнига, 2000. С. 253, 255.

⁶⁶ *Справочная книга Екатеринославской епархии*. Екатеринослав: Типография братства Св. Владимира, 1908. С. 52 – 53.

⁶⁷ Старостін В. С. *Микільське-на-Дніпрі: нариси історії села* [Електронний ресурс]. Режим доступу: urlisey.dp.ua/uploads/file/Starostin.doc

⁶⁸ Енгельгардівка була перейменована на Солоненьке (Солоне) наприкінці XVIII ст. П. І. Хорватом.

⁶⁹ *Справочная книга Екатеринославской епархии*. Екатеринослав: Типография братства Св. Владимира, 1908. С. 82 – 83, 98 – 99.

⁷⁰ Боголюбове (Громове) – село, яке належало поміщику В. І. Соловійову, потім І. В. Громову, згодом Г. В. Нечасву. Нині урочище Громове біля с. Наталівка Солонянського району.

⁷¹ Заруба В. М. *Наталівка – село на Україні: історичні нариси*. Д.: АІРА, 2013. С. 44, 45.

⁷² ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 662. *Історико-економічні довідки про с. Привільне з редакторськими і авторськими правками, підготовлені у 1966 – 1968 рр.* Арк. 2.

⁷³ *Справочная книга Екатеринославской епархии*. Екатеринослав: Типография братства Св. Владимира, 1908. С. 78 – 79.

ного засновано село Василівка⁷⁴. У 1812 р. неподалік с. Незабудине з'явилося село Олександропіль. Зазначимо, що запорожці заселили ці місця ще у XVIII ст. і назвали поселення у пам'ять про Великий Луг Луговськими хуторами. Однак після перемоги Російської імперії у війні 1812 р. назву змінили, вшанувавши тим самим російського імператора Олександра I⁷⁵. У 1856 р. у селі був зведений дерев'яний Богородицький храм⁷⁶.

Населення краю займалося переважно землеробством, тому підприємства краю були прилаштовані до його потреб: млини, вітряки, винокурні, вівчарні. Для зведення будівель використовували цеглу з місцевих цегляних заводів.

Найбагатшими були дворянські маєтки. У першій половині XIX ст. маєток біля Микільського та Військового, який належав В. І. Синельникову, було перетворено на потужну латифундію, орієнтовану насамперед на вівчарство і подальший продаж вовни. У 1858 р. у Микільському (92 двори, 664 чол.) та Військовому (97 дворів, 481 чол.) діяли винокурний завод, млин, три вітряки, двічі на рік проводився ярмарок⁷⁷.

О. Афанасьєв-Чужбинський, який побував на порогах у 1856 р., зазначав: «У Миколаївці, на мисі, на якому колись було укріплене містечко, розташована гарна панська садиба з тінистим садом і всіма господарськими спорудами. По обидва боки пагорба на березі розляглася Миколаївка, населена українцями... з-за Дніпра. ... тут я побачив чудовий побут селян. Що за хати, що за будівлі! Все з дебелого тривкого лісу і зроблено... капітально. А в хатах який простір, чистота, скільки світла, як усе прибрано... Берегові мешканці безперервно займаються вивантаженням, виловом лісу або товарів, перевантаженням, одержуючи за це дуже добру платню»⁷⁸.

Значну роль у економіці маєтку відігравав і Ненаситець. І. І. Срезневський згадував про те, що при Ненаситці була одна із шістьох осетрових ловитв на Дніпрі і дуже хвалив смак місцевих осетрів⁷⁹. О. Афанасьєв-Чужбинський пише про ці осетрові лови, як про головні на Дніпрі. Хоча після побудови каналу вилов осетрів значно скоротився, але попри це продаж осетрів торговцям, що приїжджали з Катеринослава, давав непоганий зиск, як поміщику, так і селянам⁸⁰. З Дніпром пов'язано ще один промисел, який, щоправда, не був надто прибутковим. У середині

⁷⁴ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 2. Спр. 388. Рукопис історико-економічної довідки про с. Василівка. Арк. 6.

⁷⁵ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 634. Рукописи нарисів з історії с. Олександропіль з редакторськими і авторськими правками, рецензії на них, підготовлені у 1965 – 1966 рр. Арк. 2.

⁷⁶ Справочная книга Екатеринославской епархии. Екатеринослав: Типография братства Св. Владимира, 1908. С. 112 – 113.

⁷⁷ Статистические сведения о населенных местностях Екатеринославской губернии за 1862 год. Екатеринославский уезд // Екатеринославские губернские ведомости. Часть неофициальная. (далі ЕГВ. ЧН) 1864. 10 октября. № 41. С. 1–2.

⁷⁸ Афанасьев-Чужбинский О. С. Подорож у Південну Росію. Д., 2004. С. 108 – 109.

⁷⁹ Из переписки И. И. Срезневского 1829 – 1839 гг. // Киевская старина. 1901. № 7–8. С. 226.

⁸⁰ Афанасьев-Чужбинский О. Подорож у Південну Росію. Д., 2004. С. 109.

XIX ст. після великих розливів річки по берегах знаходили значну кількість дніпровського бурштину, який, швидше за все, йшов на користь власника маєтку⁸¹.

Трохи меншими за масштабами були господарства в Солоному та Новопокровці. В с. Солоному за Х ревізією (1858 р.) налічувалося 813 селян, 157 дворів, діяв винокурний завод і 3 вітряки. У с. Новопокровка (Шамшеве), яке належало спадкоємцям штабс-капітана Миколи Семеновича Володимирова, мешкало 794 чол., працював цегляний завод, одна кузня та 11 вітряків⁸². У 1856 р. стараннями поміщика М. С. Володимирова було споруджено дерев'яний Покровський храм⁸³.

У більшості населених пунктів Солонянської, Новопокровської, Микільської та сусідніх волостей господарства були невеликі. На 1858 р. у с. Грушівка, що належало капітану Дмитру Рудіцину, мешкали 103 чол., діяв вітряк. У с. Привільне, яке було у власності спадкоємців колезького радника О. А. Захар'їна, проживали 472 чол., діяв винокурний завод, 5 вітряків та млинів. У с. Миколаївка, біля Комишуватої Сури капітана Василя Христофорова, було 133 мешканці, діяло 2 вітряки. В с. Миколаївка, біля балки Терноватої Дмитра Христофорова, налічувалося 112 чол., діяв 1 вітряк. У с. Олексіївка (Бучинське) колезького асесора Миколи Павлова було 57 чол., діяв вітряк. У с. Сергіївка (Богданівка, Вермінчина) штаб-ротмістра Петра Никифорова мешкало 51 чол., діяв вітряк⁸⁴. У с. Башмачка статського радника Льва Милорадовича налічувалося 240 чол. У с. Павлівське (Соловйове) вдови штаб-ротмістра Бородіної проживали 86 чол., був один вітряк⁸⁵.

У с. Бутовичівка поручика Олексія Савицького мешкали 106 чол., діяв цегляний завод і млин. У с. Наталівка, дружини колезького радника Наталі Хвоцинської, проживали 143 чол., діяв вітряк⁸⁶. У с. Незабудине, біля балки Хижиної спадкоємців Дмитра Малами, було 182 чол., 26 дворів, діяло 2 вітряки. Біля с. Письмечеве, на землях Іларіона Тимченка, налічувалося 110 чол., 34 двори, діяв вітряк і кінно-повідний млин. У с. Олександрівка (Безбородькове) титулярного радника Якова Савельєва було 428 чол., діяли винокурний і цегляний заводи, 3 вітряки. В с. Тритузне колезького асесора Олександра Савельєва біля р. Тритузної жили 332 чол., працював цегляний завод та 4 вітряки⁸⁷.

⁸¹ Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. 11., Ч. 4. Екатеринославская губерния. СПб., 1850. С. 157.

⁸² Статистические сведения о населенных местностях Екатеринославской губернии за 1862 год. Екатеринославский уезд // ЕГВ. ЧН. 1864. 12 сентября. № 37. С. 1, 4.

⁸³ Справочная книга Екатеринославской епархии. Екатеринослав: Типография братства Св. Владимира, 1908. С. 96 – 97.

⁸⁴ Статистические сведения о населенных местностях Екатеринославской губернии за 1862 год. Екатеринославский уезд // ЕГВ. ЧН. 1864. 13 июня. № 24. С. 6 – 7, 10 – 11, 12.

⁸⁵ Статистические сведения о населенных местностях Екатеринославской губернии за 1862 год. Екатеринославский уезд // ЕГВ. ЧН. 1864. 12 сентября. № 37. С. 2, 4.

⁸⁶ Там само. С. 5.

⁸⁷ Статистические сведения о населенных местностях Екатеринославской губернии за 1862 год. Екатеринославский уезд // ЕГВ. ЧН. 1864. 19 сентября. № 38. С. 1, 2 – 3.

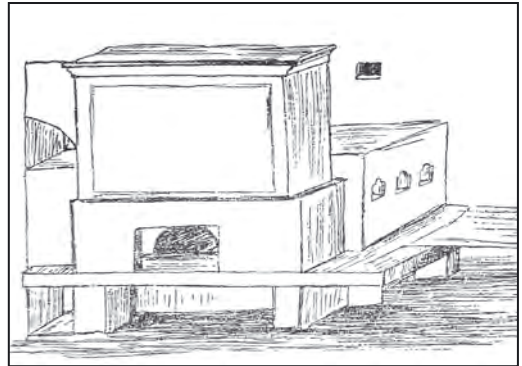

У с. Вовнігі спадкоємців Милорадовича мешкали 467 чол., діяв пивоварний завод, 2 вітряки та млин⁸⁸. О. Афанасьєв-Чужбинський зазначив у записках, що будинки селян у Вовнігах побудовані серед кам'яних брил біля Вовнизького порога. Село належало поміщику Григорію Дмитровичу Милорадовичу, який «має намір покращити життя у Вовнігах, що знаходиться в досить жалюгідному становищі»⁸⁹. На 1860 р. йому належало 3435 дес. землі біля с. Вовніги, в якому проживало 228 селян-кріпаків, та с. Башмачка, де було 53 селянина-кріпака⁹⁰ (мал. 12, 13).

З початком ліберальних реформ Олександра II соціально-економічне, суспільно-політичне та соціокультурне життя краю змінюється. Внаслідок ліквідації кріпацтва з'являється велика кількість вільних робочих рук, відбувається процес зміни власників. Зокрема, у 1862 р. землі біля Солоного купив німець-меноніт Авраам Бергман, які (землі) після його смерті перейшли сиnam. Хоча Бергмани були протестантами, вони жертвували на православний храм, на земську школу, побудували аптеку з фельдшерським пунктом. У 1888 р. Герман Бергман дав грошей на ремонт храму, натомість на поліг на закритті всіх шинків на шість років. За цей час селяни відвикли пити, розбудували власні господарства. Солоне стало одним із найзаможніших сіл у краї й залишалося таким до початку

Мал. 12. Хата під стріхою і криниця (Бабенко В. А. *Этнографический очерк народного быта Екатеринославской губернии*. Х., 2013.)

Мал. 13. Піч (Бабенко В. А. *Этнографический очерк народного быта Екатеринославской губернии*. Х., 2013)

⁸⁸ Статистические сведения о населенных местностях Екатеринославской губернии за 1862 год. Екатеринославский уезд // ЕГВ. ЧН. 1864. 10 октября. № 41. С. 1 – 2.

⁸⁹ Афанасьев-Чужбинский О. С. *Подорож у Південну Росію*. Д., 2004. С. 116 – 118.

⁹⁰ Кочергин І. О. *Дворяни-землевласники Катеринославського повіту (друга половина XIX ст.)* // *Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки: наук. щорічник*. Д.: НГУ, видавець Олег Філюк, 2015. Вип. 11. С. 167.

колективізації⁹¹. У 1902 р. Бергмани спорудили у Солоному садибу в готичному стилі, яка збереглася й донині (мал. 14).

Вільні громади розвивалися не так стрімко. У Сурсько-Михайлівці, яке не було поміщицьким селом, лише у 1835 р. було споруджено дерев'яний Петропавлівський храм⁹². У 1890 р. зведено млин, а у 1914 р. ще один⁹³. У 1907 р. у селі налічувалось 168 дворів та 1297 мешканців⁹⁴. На цей час село було забудовано переважно садибами «німецького» типу, запозиченого жителями придніпровських сіл у німців-колоністів (мал. 15). Його особливістю було те, що стайня, комора та сараї влаштувалися між хатою та городом, нерідко під один дах із головним будинком. Клуня ставилася зазвичай на городі, хоча в деяких випадках у наслідування німців вона безпосередньо прибудовувалась «глаголем» до інших господарських будівель. Колодязь робився біля воріт, що вели на город⁹⁵.

Частина колишніх поміщиків також прилаштувалася до нових реалій. Ще наприкінці 1790-х рр. у Катеринославському повіті Олексієм Олексійовичем Савицьким (1753–1822)

була заснована Бутовичівська економія, яку його онук – Олексій Олексійович (1835–1901) у 1850–1890-х рр. перетворив на зразкове господарство. З 1855 р. тут з'явилися нові будівлі, рільницькі машини, постало потужне тваринницьке господарство, в якому налічувалося 8000 голів овець мериносів, 200 голів великої рогатої худоби, 100 коней. Для покращення селянської худоби О. О. Савицький продавав селянам худобу з економії за низькими цінами. У 1876 р. в економії було запроваджено рахівництво за італійською бухгалтерією, що покращило облік

Мал. 14. Солоне. Схема землеволодіння Бергманів (Музей історії Солонянського району)

⁹¹ Старостін В. С. Як німецький «бартер» з оковитою боровся // Вперед. 2000. 12 грудня. С. 7.

⁹² Справочная книга Екатеринославской епархии. Екатеринослав: Типография братства Св. Владимира, 1908. С. 74 – 75.

⁹³ Петренко Г. Хай святиться ім'я твоє, Сурсько-Михайлівко! // Вперед. 1999. 22 грудня. С. 3.

⁹⁴ Справочная книга Екатеринославской епархии. Екатеринослав: Типография братства Св. Владимира, 1908. С. 52.

⁹⁵ Бабенко В. Етнографический очерк Екатеринославского края // Хроніка 2000. 2007. № 73. С. 349.

прибутків та збитків⁹⁶. О. О. Савицький першим на Катеринославщині у 1884 р. відкрив метеорологічну станцію. Результати спостережень, які регулярно здійснювалися на ній, використовувалися для більш ефективного ведення сільського господарства (визначався найбільш зручний час засівання культур та збору врожаю). Регулярні репортажі з Бутовичівської економії, які друкував спадкоємець О. О. Савицького – П. В. Савицький – у газеті «Вісник Катеринославського земства», дають змогу зрозуміти значення і вплив метеоспостережень на розвиток господарства. Наприклад, у 1903 р., незважаючи на сухе літо, врожай вдалося зберегти майже повністю. Лише частина озимого жита не зійшла⁹⁷. У 1896 р. на кошти О. О. Савицького в с. Павлівка було відкрито церковнопарафіальну школу⁹⁸.

Мал. 15. Садиба німців-менонітів. 1911 (В. Заруба. Придніпровський край. Д, 2016.)

В останній третині XIX – початку XX ст. мережа шкіл значно збільшилася. Тут важливу роль відіграли земства, які виникли у 1866 р., а також сільські громади.

Одна з перших шкіл була відкрита громадою села Солоне у 1871 р., а у 1881 р. було споруджено і будинок для неї. Громадською була й школа у Башмачці, що з'явилася у 1873 р., а у 1897 р. для неї було побудовано окремий будинок⁹⁹. У 1874 р. відкрито школу в Безбородьковому, в 1875 р. – Вовнігах, 1879 р. – Новопокровці, в 1882 р. – Микільському, в 1889 р. – Привільному, 1898 р. – Богданівці (Сергіївці), 1899 р. – Письмечевому і Наталівці, 1900 р. – Тритузному, 1903 р. – Незабудиному,

⁹⁶ Абросимова С. В. Бутовичівська економія Савицьких // Гуманітарний журнал. 2004. № 1 – 2. С. 133 – 134.

⁹⁷ Кочергін І. О. Соціальна трансформація Катеринославського дворянства (друга половина XIX ст. – початок XX ст.): монографія. Д.: Герда, 2015. С. 286.

⁹⁸ Абросимова С. В. Бутовичівська економія Савицьких // Гуманітарний журнал. 2004. № 1 – 2. С. 134.

⁹⁹ Список начальних народных училищ Екатеринославского уездного земства и служащих в них в 1913 – 1914 учебном году // Отчёт Екатеринославской Уездной Земской управы за 1913 год. По школьному отделу, земской библиотеке при Управе и библиотеках читальнях в уезде. Екатеринослав: Типография К. А. Андрущенко, 1914. С. 10, 68; Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1915 год. По школьному делу. Екатеринослав: Типография К. А. Андрущенко, 1916. С. 36, 58.

1904 р. – Широкому, 906 р. – Військовому, 1910 р. – Звонецьких Хуторах, 1912 р. – Бутовичівці¹⁰⁰.

На рубежі XIX – XX ст. більшість шкіл краю отримали власні приміщення, споруджені на кошт Катеринославського повітового земства (таблиця 1).

Таблиця 1

Школи, збудовані Катеринославським повітовим земством наприкінці XIX – початку XX ст.¹⁰¹

№ з/п	Рік будівництва	Село
1.	1897	Микільське
2.	1899	Богданівка, Наталівка, Письмечеве
3.	1900	Тригузне
4.	1903	Миколаївка, Новопокровка, Привільне
5.	1905	Вовніги, Незабудине, Солоне
6.	1908	Олександрівка 1-а (Безбородькове)
7.	1914	Військове, Звонецькі Хутори
8.	1915	Сурсько-Михайлівка

Школи зазвичай споруджувалися за типовим проектом. Наприклад, у Микільському-на-Дніпрі школа мала одну класну кімнату і була розрахована на 44 учні¹⁰². Будинок зберігся дотепер.

З появою мережі шкіл змінюється соціокультурний вигляд сіл, культурною домінантою яких тривалий час був храм. Окрім шкіл, у деяких селах з'являються бібліотеки-читальні, завідувачами в яких служили зазвичай вчителі: у Солоні на квартирі земського вчителя Данила Бірюкова; Сурсько-Михайлівці в будинку селянина Леонтія Жигана; Привільному на квартирі земського вчителя Павла Штамбурга¹⁰³.

З'являються в краї й перші медичні заклади. Ще у 1872 р. у с. Олександропіль відкрилася 2-га дільнична лікарня Катеринославського повітового земства, яка у 1893 р. була переведена до Солоні у будинок, подарований Бергманами¹⁰⁴. У 1909–1913 рр. була споруджена земська лікарня в с. Олександропіль¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Список начальних народных училищ Екатеринославского уездного земства и служащих в них в 1913 – 1914 учебном году // Отчёт Екатеринославской Уездной Земской управы за 1913 год. По школьному отделу, земской библиотеке при Управе и библиотеках читальнях в уезде. Екатеринослав: Типография К. А. Андрущенко, 1914. С. 4, 10, 12, 14, 16, 30, 44, 48, 54, 62, 64, 80, 82.

¹⁰¹ Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1915 год. По школьному делу. Екатеринослав: Типография К. А. Андрущенко, 1916. С. 34, 38, 44, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 62.

¹⁰² Отчёт Екатеринославской уездной земской управы за 1913 год. По школьному отделу, земской библиотеке при Управе и библиотеках читальнях в уезде. Екатеринослав, 1914. С. 126.

¹⁰³ Там само. С. 8 – 9.

¹⁰⁴ Відвідайте Дніпропетровщину – перлину Придніпров'я. Д., 2010. С. 132.

¹⁰⁵ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 634. Рукописи нарисів з історії с. Олександропіль з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1965 – 1966 рр. Арк. 3.

На початку ХХ ст. покращився транспортний зв'язок місцевих сіл із губернським центром Катеринославом. Ще у 1840-х рр. поштовий шлях, що пролягав через Микільське з Катеринослава на Олександрівськ та Нікополь, було ліквідовано. Після того, як тракт було перенесено на більш придатне місце (сучасне Запорізьке шосе), старий шлях отримав статус «волосної дороги»¹⁰⁶. Значна його частина використовується дотепер. Крім того, старий шлях використовувався і як етапний, для переведення партій арештантів. Одним із проміжних етапних пунктів на ньому було і с. Микільське, в якому аж до 1917 р. існував спеціальний будинок для утримання заарештованих¹⁰⁷.

У 1913 р. починається прокладання гілки залізниці Мерефа – Херсон, а у 1916 р. проводяться дослідні роботи щодо спорудження залізничної лінії на Олександрівськ.

На 1914 р. діяло п'ять земських станцій, які здійснювали кінне перевезення: Безбородькове (Олександрівка 1-а), Військове, Грушівка (Рудіцин), Солоне, Сурсько-Михайлівська¹⁰⁸.

У 1901–1903 рр. Катеринославщину, як і всю імперію, охопила криза, яка стала однією з причин революції 1905–1907 рр. У 1905 р. у Катеринославській губернії серед інших виникла численна організація – Катеринославське відділення Всеросійського селянського союзу. Одним із членів-засновків цієї організації був виходець із Солоного Василь Онікійович Строменко (1880 –?).

В. О. Строменко народився в селянській родині в Солоному. Під час навчання в Строганівському училищі в Москві познайомився з Д. І. Яворницьким, який справив на хлопця незабутнє враження. В одному з листів В. Строменко писав: «Ви, Дмитро Іванович, воскресили мене, ... поки я вас не бачив, ходив у п'їтми і не знав, що я, і хто я; тепер ви для мене, як те джерело цілюще і живуще»¹⁰⁹. Під його впливом захопився історією рідного краю. У 1901 р. записував у рідному Солоному український фольклор, розшукав план хутора Микити Коржа, який нині зберігається в Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д. І. Яворницького¹¹⁰. В. Строменко став сподвижником Дмитра Яворницького у формуванні колекції Катеринославського обласного музею ім. О. Поля, а в лютому 1903 р. став першим офіційним зберігачем музею¹¹¹. Він виявив цінні запорозькі пам'ятки в Капулівці,

¹⁰⁶ *Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1882 год. Екатеринослав, 1883. С. 19, 102.*

¹⁰⁷ *Постановления Екатеринославского уездного земского собрания 50-й очередной сессии с 15 по 22 ноября включительно и чрезвычайной сессии 12 июня 1915 года. Екатеринослав, 1916. С. 298.*

¹⁰⁸ *Отчет Екатеринославской Уездной Земской Управы за 1914 год. По хозяйственно-распорядительному отделу. Екатеринослав: Типография К. А. Андрущенко, 1915. С. 26, 27, 28, 29.*

¹⁰⁹ *Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 3. Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького. Д.: АРТ-ПРЕС, 2005. С. 484.*

¹¹⁰ *Абросимова С. В. Сподвижник Д. Яворницького Василь Строменко // Січеславський альманах. 2005. Вип. 1. С. 184.*

¹¹¹ *Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 3. Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького. Д.: АРТ-ПРЕС, 2005. С. 494.*

Покровському, Вовнігах, Письмечевому, Нікополі, Олександрівську. В. Строменко залучив мецената В. П. Гегела до придбання земельної ділянки, на якій розташовувалася могила Івана Сірка, брав активну участь у підготовці XIII археологічного з'їзду в Катеринославі¹¹².

В. Строменко був задіяний в українському національному русі, співпрацював із «Просвітою», організовував Шевченківські свята. У 1905 р. включився в політичну діяльність, ставши засновником Катеринославського відділення Всеросійської селянської спілки разом із директором Катеринославського комерційного училища А. С. Синявським та кооператором М. М. Стасюком. 25 листопада 1905 р. В. Строменко створив організаційний комітет спілки в Солоному¹¹³. Тільки в Солоному Селянська спілка об'єднувала до 200 чоловік¹¹⁴. У червні 1905 р. у Солоному й околицях було неспокійно, мали місце виступи селян та робітників, через що до села була введена козака сотня. Про це В. Строменко писав Д. І. Яворницькому¹¹⁵. У 1906 р. у Солоному відбулися масові арешти, в чому ключову роль зіграв місцевий землевласник Г. А. Бергман. «У нас вдома багацько заарештованих і зараз сидять десь в економії Бергмана, – писав Д. Яворницькому В. Строменко, – двох вбито, шістьох поранено»¹¹⁶. Серед арештованих був і В. Строменко, який тричі потрапляв до в'язниці. У 1908 р. він разом із М. Стасюком потрапив до Ізюмської в'язниці на Харківщині. До його визволення був причетний Д. І. Яворницький. Після звільнення він вступив на юридичний факультет Московського університету, в 1915 р. мобілізований, а з початком революції 1917 р. увійшов до числа членів Української центральної ради.

Колега В. О. Строменка по політичній діяльності Стасюк Микола Миколайович (1880? – 1943?) народився на Катеринославщині, був членом Революційної української партії, потім Української партії соціалістів-революціонерів, у 1917 р. – член Української центральної ради¹¹⁷. У 1905 р. проводив агітацію за вступ до селянської спілки серед мешканців с. Олександропіль. Під впливом його агітації сільський схід 5 грудня 1905 р. вирішив вступити до Спілки¹¹⁸.

¹¹² Абросимова С. В. *Сподвижник Д. Яворницького Василь Строменко* // *Січеславський альманах*. 2005. Вип. 1. С. 185, 186.

¹¹³ Заруба В. М. *Суспільство, політика та наука в житті та діяльності Василя Строменка* // *Право і суспільство*. 2011. № 5. С. 13.

¹¹⁴ *Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область*. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. С. 777.

¹¹⁵ *Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького*. Вип. 3. *Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького*. Д.: АРТ-ПРЕС, 2005. С. 523.

¹¹⁶ *Там само*. С. 524.

¹¹⁷ Чабан М. П. *Січеславці в Центральній Раді: Навчальне видання*. Д.: РВВ ДНУ, 2000. С. 27.

¹¹⁸ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 634. *Рукописи нарисів з історії с. Олександропіль з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1965 – 1966 рр. Арк. 4.*

Солонянський район Дніпропетровська область

У 1908 р. головні учасники Селянської спілки, включно з В. Строменком та М. Стасюком, були засуджені та ув'язнені. Пристрасті вляглися, повернувся стабільний плін життя.

На 1911 р. населення в селах, які нині є складовою частиною Солонянського району, зросло (таблиця 2). Найбільшим із них була Сурсько-Михайлівка з населенням майже 4000 чоловік.

Таблиця 2

Населені пункти Катеринославського повіту на 1911 р., які нині входять до складу Солонянського району¹¹⁹

№ з/п	Населений пункт	Кількість дворів	Кількість мешканців
Криничанська волость			
1.	Березнуватівка	39	264
2.	Грушівка (у складі Березнуватівки)	31	201
3.	Малоабрамчик (Грушівка Рудичина)	27	182
4.	Павлівка (Промінь)	14	66
5.	Петрівка (у складі Березнуватівки)	12	59
6.	Сергіївка (у складі Березнуватівки)	96	607
Лопкарівська волость			
7.	Іверське	70	470
8.	Розтаня	62	484
Микільська			
9.	Башмачка (у складі Башмачки)	52	329
10.	Військове	240	1530
11.	Вовніги	187	1759
12.	Звонецьке	263	1639
13.	Звонецький Хутір	125	927
14.	Микільське-на-Дніпрі	260	1773
15.	Семенівка (у складі Військового)	-	-
Новопокровська волость			
16.	Бутовичівка	42	270
17.	Гаркушине	52	390
18.	Гегелівка (Дружелюбине)	22	159
19.	Григорівка	98	691
20.	Дорогий (у складі Павлівки)	32	286
21.	Катерингоф (Осипенкове)	34	263
22.	Любимівка (у складі Павлівки)	14	127
23.	Микільське	98	527
24.	Михайлівка і Трудолюбівка	88	515
25.	Наталівка	60	353
26.	Незабудине	80	606

¹¹⁹ Список населенных мест Екатеринославского уезда Екатеринославской губернии с приложением карты. Екатеринослав: Типография губернского земства, 1911. С. 18, 20, 22, 24, 26, 28.

№ з/п	Населений пункт	Кількість дворів	Кількість мешканців
27.	Новоандріївка (Андріївка)	57	510
28.	Новопокровське	316	2145
29.	Олександрівка (Безбородькове)	145	855
30.	Олександрівка (Орлове)	56	328
31.	Олександрівка	25	225
32.	Павлівка	40	318
33.	Письмечеве	121	739
34.	Тритузне	126	563
35.	Юр'ївка (у складі Наталівки)	33	212
36.	Якимівка	50	305
Солонянська волость			
37.	Бапмачка	120	752
38.	Васнлівка	21	151
39.	Олександрівка (Малозахарине) з хут. Багатим	93	623
40.	Привілля	240	1434
41.	Сергіївка (Милорадовича)	126	803
42.	Солоне	274	1830
43.	Широке	378	2298
Сурсько-Михайлівська волость			
44.	Аполлонівка	57	345
45.	Богданівка (Сергіївка)	10	52
46.	Микільське 1-е (у складі Привільного)	76	411
47.	Микільське 2-е (у складі Привільного)	56	299
48.	Трудолюбівка	8	70
49.	Петрівка (Петрівське)	46	337
50.	Сурсько-Михайлівка	682	3972
РАЗОМ			34054

Від кінця XVIII ст. до початку XX ст. демографічна ситуація надпорозьких сіл значно змінилася в бік збільшення кількості населення. Однак події Першої світової війни та революції 1917 р. внесли помітні корективи в кількісний склад населення краю.

Хоча бойові дії Першої світової війни у 1914–1917 рр. точилися на далеких західних рубежах, з'явилися перші загиблі з числа мобілізованих. Війна прискорила суспільно-політичну кризу, яка вибухнула у 1917 р. з поваленням царизму. У березні 1917 р. у Києві сформована Українська Центральна Рада (УЦР). До її складу потрапили й представники від Солонянщини: В. О. Строменко та К. О. Корж.

Корж Кузьма Олексійович (1887–1919) народився в с. Сурсько-Михайлівка. З 1905 р. брав активну участь у національно-визвольному русі, з 1909 р. – член катеринославської «Просвіти». У квітні 1917 р. на Всеукраїнському національному

конгресі обраний членом УЦР¹²⁰. У жовтні 1917 р. брав участь у Катеринославському губернському з'їзді селянських депутатів. Розстріляний у Києві чекістами.

Селяни очікували від нової влади змін і у власному житті, але УЦР не спромоглася провести очікувану аграрну реформу. Тож селяни самі почали ділити землю. Зокрема, в Олександрополі на початку 1918 р. селяни розділили поміж себе землі економії німецьких поселенців¹²¹. Однак така свобода тривала недовго. У квітні 1918 р. згідно з умовами Брестської угоди на прохання УЦР в Україну зайшли австро-німецькі війська. Разом з ними повернулися й колишні землевласники. У Тритузному поміщики Фріццен та Нейштеттер показово розстріляли сімох селян. В економії Бергмана зігнали селян, де їх пороли різками, а кількох розстріляли¹²².

Вже влітку 1918 р. Україною поширюється антинімецький повстанський рух. У Сурсько-Михайлівці створюється повстанський загін на чолі з Трифоном Федоровичем Гладченком (1891–1920) (мал. 16). Він народився на хут. Чувиліне, територія якого нині входить до складу Сурсько-Михайлівки. Був активним членом діївської «Просвіти». З відновленням Української народної республіки наприкінці 1918 р. став заступником отамана козачих повстанських військ Катеринославщини. Сурсько-Михайлівка стала головною базою для повстанців Т. Гладченка. Разом із Н. Махном він вибив німців із Катеринослава, але потім їхні шляхи розійшлися, оскільки Т. Гладченко підтримував С. Петлюру. У 1919 р. його загін воював проти денікінців і червоних під синьо-жовтим прапором. Був розстріляний чекістами¹²³.

Мал. 16. Т. Гладченко. (М. Чабан. *Діячі січеславської «Просвіти» (1905–1921)*. Д., 2002.)

¹²⁰ Чабан М. П. *Діячі січеславської «Просвіти» (1905 – 1921)*. Біобібліографічний словник. Д.: ІМА-прес, 2002. С. 252.

¹²¹ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 634. *Рукописи нарисів з історії с. Олександропіль з редакторськими і авторськими правками, рецензії на них, підготовлені у 1965 – 1966 рр.* Арк. 5.

¹²² *Гражданская война на Екатеринославщине (февраль 1918 – 1920 гг.)*. Документы и материалы. Д.: Промінь, 1968. С. 31.

¹²³ Чабан М. П. *Діячі січеславської «Просвіти» (1905 – 1921)*. Біобібліографічний словник. Д.: ІМА-прес, 2002. С. 167, 170.

У вересні 1920 р., відступаючи від військ А. І. Денікіна, загін отамана Катеринославського повстанського коша «Визволення України» Родіона Федорченка форсував р. Дніпро біля Вовніг. Між Вовнігами та Башмачкою загін вступив у бій з 3-ю кінною дивізією червоних, яка змусила відступити українських повстанців на лівий берег р. Дніпро¹²⁴.

Протягом 1920–1921 р. селяни надпорозьких сіл бачили різні війська, зокрема у Павлівці побували махновці, денікінці, врангелівці, більшовики¹²⁵. Схожа картина спостерігалась й у інших селях.

Влітку – восени 1920 р. в околицях Сурсько-Михайлівки, Волоського та Башмачки діяв український повстанський загін Брови чисельністю 600 чоловік. У жовтні 1920 р. загін був розбитий більшовиками біля Башмачки¹²⁶.

Сурсько-Михайлівка була своєрідним епіцентром українського повстанського руху в краї. Можливо, причини цього слід шукати в тому, що село засноване козаками і ніколи не знало кріпаччини. Навіть після встановлення радянської влади симпатії михайлівців були на боці української державності. У червні 1920 р. на волосному сході з приводу мобілізації селяни Сурсько-Михайлівки заявили, що підтримують советську владу, але синів своїх «...доручаємо не воякам-чужинцям, а своїм воякам-українцям»¹²⁷.

Хоча російські більшовики кинули значні сили для придушення повстанського руху, антибільшовицькі загони¹²⁸ діяли до 1921 р., зокрема у Микільській волості¹²⁹. Для підриву матеріальної бази повстанців, якою була підтримка з боку українського селянства, комуністи влаштували у 1921–1923 рр. штучний голод. Зокрема, його сильно відчули у с. Військове. Аби якось прогодувати себе, колишній матрос, селянин Д. І. Кавун створив перше колективне господарство з назвою «Ненаситецький поріг», яке об'єднало 20 сімей¹³⁰.

У 1920-х рр. у Солонянському районі було створено кілька колективних господарств. Також створювали СОЗи, як у Суданівці, кредитні товариства, як у Солоному¹³¹. Кредитні товариства були ознакою Нової економічної політики, яку більшовики запровадили у 1921 р. для заспокоєння протестних настроїв українського селянства.

¹²⁴ Українська революція 1917 – 1921 рр. на Придніпров'ї: збірник документів та матеріалів. Д.: ЛІРА, 2016. С. 280 – 281.

¹²⁵ Супруненко Н. Було Соловійове стало Павлівка (історична довідка) // Вперед. 1998. 16 грудня. С. 2.

¹²⁶ Українська революція 1917 – 1921 рр. на Придніпров'ї: збірник документів та матеріалів. Д.: ЛІРА, 2016. С. 243.

¹²⁷ Там само. С. 243.

¹²⁸ В документах антибільшовицькі повстанські загони традиційно називалися бандитськими.

¹²⁹ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 636. Рукописи написів з історії с. Військове з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1964 – 1968 рр. Арк. 8.

¹³⁰ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 636. Рукописи написів з історії с. Військове з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1964 – 1968 рр. Арк. 9.

¹³¹ Цаберяба А. Суданівка – мос рідне село // Вперед. 2007. 4 квітня. С. 6; ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 627. Авторські рукописи з історії смт Солоне, підготовлені у 1965 – 1967 рр. Арк. 9.

У 1923 р. радянська влада здійснила радикальну адміністративно-територіальну реформу, згідно з якою в складі Катеринославської округи з'явився Солонянський район площею 67 869 дес. з населенням 34 011 чол.¹³². Адміністративно-територіальна реформа була завершена в лютому 1932 р., коли утворилася Дніпропетровська область, в складі якої був створений Солонянський район¹³³.

У 1920-х рр. у період Нової економічної політики засновано кілька нових сіл. У 1922 р. неподалік Іверського євреї-переселенці заснували село Малокалінівка. Вже у 1928 р. тут з'явилося перше колективне господарство «Трудовик»¹³⁴. Три нових села виникло у 1926 р. Вихідці з сіл Петриківського, Царичанського та Солонянського районів заснували село Суданівка¹³⁵. Через брак землі в с. Чаплинка (Магдалинівський район) місцеві селяни переселилися на правий берег Дніпра і заснували село Пшеничне на честь білого пшеничного хліба, якого мріяли мати дуже багато¹³⁶. На землях, які колись належали німцям-колоністам, переселенці з Петропавлівського та Царичанського районів заснували село Котлярівка. Спочатку збудували землянки, а потім допомагали будувати один одному хати. Один із засновників села Остап Гойденко дуже любив творчість І. Котляревського, на честь якого село й було назване¹³⁷.

Кілька сіл виникло під час будівництва Дніпрогесу: Калинівка, Дніпрельстан, Стародніпровське. У 1927 р.¹³⁸ в очікуванні затоплення порогів на місці неподалік Військового, де була контора колгоспу ім. Калініна, перемістилися селяни і заснували село Калинівка¹³⁹. Наприкінці 1920-х рр. кілька селян села Федорівка (Запорізька область) осіли у балці Любопській біля невеличкої річечки, яка вже не існує. Село назвали Любів. Згодом до першопоселенців приєдналися й інші мешканці Федорівки, і село розрослося¹⁴⁰.

У 1920-х рр. соціально-економічна ситуація завдяки непу стабілізувалася. Поступово відновлювалася інфраструктура, з'являються нові соціально значимі об'єкти. У с. Солоне функціонувало 4 школи, дитячий будинок, бібліотека, клуб, лікарня, 2 млини, олійниця, 5 кузень¹⁴¹. У 1931 р. засновано районну газету, яка називалася по-різному – «Більшовик Солонянщини», «Червоний прапор», «Вперед».

¹³² Маркова А. М. *Історія географії: адміністративно-територіальний устрій Дніпропетровщини на початку ХХ ст.* Д.: ДОУНБ, 2011. С. 6, 13.

¹³³ Там само. С. 27.

¹³⁴ *Сторінки історії села Малокалінівка* // Музей історії Солонянського району.

¹³⁵ Цаберяба А. Суданівка – моє рідне село // *Вперед*. 2007. 4 квітня. С. 6.

¹³⁶ Ємельяненко М. Селу Пшеничне – 65 років // *Вперед*. 1991. 18 травня. С. 2.

¹³⁷ Котлярівка. З минулого і сучасного. Все почалося з «Енеїди» // *Вперед*. 1999. 20 березня. С. 2.

¹³⁸ Мешканка села Н. Супруненко відносить дату заснування села до 1929 р. Див.: Супруненко Н. *Калінівці* – 70 // *Вперед*. 2000. 15 квітня. С. 2.

¹³⁹ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 636. *Рукописи нарисів з історії с. Військове з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1964 – 1968 рр.* Арк. 23.

¹⁴⁰ Титарєва А. Чи до Любові у Любові? // *Зоря*. 1999. 20 листопада. С. 3.

¹⁴¹ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 627. *Авторські рукописи з історії смт Солоне, підготовлені у 1965 – 1967 рр.* Арк. 9.

У 1927 р. у Наталівці організовано Будинок культури (клуб) і побудовано приміщення. При ньому діяла хата-читальня, з якої виросла потім сільська бібліотека. Тут зустрічалися під час урочистостей, свят, перегляду кінофільмів, виступів самодіяльності¹⁴².

У 1925 р. в Олександрополі було 255 дворів, проживало 1 482 чол., діяло два парових млини, три вітряки, п'ять кузень, олійниця, хата-читальня. У 1926 р. з ініціативи споживчого товариства місцевих селян, за підтримки Д. Яворницького, було встановлено перший у районі пам'ятник Т. Г. Шевченку¹⁴³.

Покращувалося транспортне сполучення. У 1929 р. через район була прокладена залізниця. З'явилися станції Незабудине та Рясна, названі так від сусідніх сіл. У 1932 р. відкрилася станція Привільне. Нова гілка зв'язала Дніпропетровськ Південний та Апостолове¹⁴⁴. На лінії товаро- та пасажиропотік незначний, оскільки тут одна колія і ходять дизельні потяги. У 1938 р. було відремонтовано автостраду Дніпропетровськ – Запоріжжя¹⁴⁵.

Протягом 1920-х рр. селяни Солонянщини, переважно незаможні, створили колективні господарства майже в кожному селі. Наприклад, у 1927–1928 рр. був створений колгосп «Промінь Жовтня»¹⁴⁶. Однак більша частина селянства не прагнула до спільного обробітку землі й продовжувала працювати на себе. Більше того, вони намагалися відділитися і господарювати на хуторах.

У 1929 р. селян, незгодних вступати до колгоспів, стали депортувати. М. С. Різник із Сурсько-Михайлівки згадував, що у 1929 р. його батька, який мав значний авторитет на селі, вислали на Біломорканал, де він у 1933 р. помер. Під «розкуркулення» потрапила родина Антона та Ганни Козарів із с. Широке¹⁴⁷. Їхній син Павло Козар (1898–1944) народився в селі Широке, у 1921 р. брав участь у роботі «Просвіти». Був аспірантом Д. І. Яворницького, під керівництвом якого вивчав історію дніпрових лощманів; у 1927 р. брав участь у роботі Дніпрельстанівської експедиції; у 1928 р. був заарештований, але згодом його звільнили. У 1942 р. йому вдалося захистити дисертацію на тему «Лощмани Дніпрових порогів». У тому ж році через підрив Дніпрогесу пороги оголилися і П. Козару вдалося провести археологічні та геологічні дослідження у порожистій частині Дніпра¹⁴⁸.

¹⁴² Заруба В. М. Наталівка – село на Україні: історичні нариси. Д.: ЛІРА, 2013. С. 115.

¹⁴³ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 634. Рукописи нарисів з історії с. Олександропіль з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1965 – 1966 рр. Арк. 9, 11.

¹⁴⁴ Богомаз М. С. Придніпров'я рухається та тече... Д.: ВАТ «Дніпрокнига», 2004. С. 88 – 89, 166, 216.

¹⁴⁵ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 627. Авторські рукописи з історії смт Солоне, підготовлені у 1965 – 1967 рр. Арк. 13.

¹⁴⁶ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 636. Рукописи нарисів з історії с. Військове з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1964 – 1968 рр. Арк. 13.

¹⁴⁷ Голодомор 1932 – 1933 рр. в Сурсько-Михайлівці Солонянського району Дніпропетровської області // Музей історії Солонянського району.

¹⁴⁸ Чабан М. П. Діячі січеславської «Просвіти» (1905 – 1921). Біобібліографічний словник. Д.: ІМА-прес, 2002. С. 244 – 245.

У 1930 р. комуністична влада Країни рад взялася за хуторян, яких прирівняла до куркулів і засудила «хуторизацію» як викривлення класової лінії. Розпочався процес знищення хуторів і виселення їхніх мешканців у північні райони СРСР. Мешканка с. Маяк О. С. Волошина згадувала, що у 1930 р. їх виселили з хутора Онисівка, що біля Петропавлівки, і заслали до Архангельської області¹⁴⁹. Подібних хуторів було багато й у Солонянському районі.

Колективізація мала примусовий характер. У с. Новий Світ (Кам'яне) за небажання вступати до колгоспу репресували Андрона Іваненка, забрали його хату й облаштували там клуб. Улітку 1931 р. почали здавати худобу до колгоспу, приїхав уповноважений, який силував селян до вступу в колгосп¹⁵⁰. У Сурсько-Михайлівці незгодних і заможних селян депортували, зокрема родину Горпини Бубун¹⁵¹.

Тотальна колективізація викликала масовий опір селянства. Створення колгоспів сприймалося селянами як нове закріпачення, і вони противилися цьому різноманітними методами: так звані «волинки», бабські бунти, антирадянський фольклор, вбивства активістів тощо. Через небезпеку загострення соціального конфлікту радянська влада послабила тиск на селянство. У березні 1930 р. вийшла Постанова ЦК ВКП(б) «Про боротьбу з викривленням партійної лінії в колгоспному русі». Ця постанова спричинила масовий вихід селян із колгоспів по всій Дніпропетровщині, зокрема, і в Солонянському районі спеціально створені при райвиконкомах та сільрадах комісії за годину виключали з колгоспів від 1500 до 2500 селян¹⁵².

Щоб змусити селян іти до колгоспу, їх обкладали непомірними податками. О. Г. Литвиненко з с. Безбородькове згадував: «У тих, хто не міг виконати план, забирали горох, картоплю тощо. Оскільки в сім'ї зерна не було, сільська рада наклала штраф у розмірі 400 руб., який треба було віддати протягом 24 годин. На другий день прийшли, забрали корову, курей, постіль, швейну машинку»¹⁵³. М. М. Макуха із Сурсько-Михайлівки згадувала: «На людей накладали податок. Якщо селянин не міг його виплатити, забирали майно»¹⁵⁴.

Для створення привабливої картини життя в колгоспі по всій країні почали створювати мережу машинно-транспортних станцій (МТС), які наочно мали продемонструвати кращу оснащеність колгоспної системи господарювання. На

¹⁴⁹ «І поліг наш народ, наче скошене жито...». Голодомор 1932 – 33 років на Дніпропетровщині. Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. С. 345.

¹⁵⁰ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років в Україні. Дніпропетровська область. Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. С. 1176.

¹⁵¹ Там само. С. 1176.

¹⁵² Іваненко В. В. Дніпропетровщина і «великий перелом» на селі кінця 1920-х – початку 30-х років: Монографія / В. В. Іваненко, Н. Р. Романець. Д.: АРТ-ПРЕС, 2009. С. 111.

¹⁵³ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років в Україні. Дніпропетровська область. Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. С. 1181.

¹⁵⁴ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років в Україні. Дніпропетровська область. Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. С. 1176.

початку 1930-х рр. закладена Привільнянська МТС, у 1933 р. у с. Військове, які зазвичай обслуговували два і більше десятків колгоспів¹⁵⁵.

Однак нічого не допомагало, люди не йшли до колгоспу. Тоді село вирішили заморити голодом.

М. М. Макуха з с. Сурсько-Михайлівка згадувала, що врожай у 1933 р. був хороший, але все забрали. В колгоспі людям давали 200 г висівків на трудовдень. К. А. Зінченко з с. Башмачка згадувала, як по селу ходили активісти і відбирали у людей зерно. Родина працювала в колгоспі заради юшки, до них не приходили шукати зерно, бо сім'я була бідна. М. А. Кривенко з с. Сурсько-Михайлівка згадував: «Все забрали: інвентар, коні, корову, курей». Серед тих, хто відбирав хліб, були й односельчани, їх він називав продзагонівцями. Незначна частина колгоспного активу намагалася людям допомагати. Г. В. Чуприна з с. Малозахарине згадує, що голова колгоспу «Україна» І. С. Чорнобиль допомагав людям чим міг і тим самим рятував від голодної смерті¹⁵⁶.

Спочатку, поки голод не набрав сили, селяни намагалися дістати харчів. Допомагало те, що неподалік був обласний центр, де можна було вимінити коштовні речі на продукти. Десятки, а може й сотні мешканців Солонянського району віднесли збережені на чорний день срібні та царські рублі, коштовності, антикварні речі, одяг до так званих Торгсинів¹⁵⁷.

Батько М. М. Макухи з с. Сурсько-Михайлівка за царський рубль купив у Дніпропетровському торгсині хліб та їжу. М. Ф. Гаркуша з с. Широке згадує, що мати віднесла до Дніпропетровського торгсину сережки, обручку, хрестик, де поміняла їх на продукти. О. П. Дергачов із с. Пшеничне поміняв два срібні рублі на два кг борошна і круп. Були й такі, які шукали продукти й в інших регіонах України. Так, батько Г. В. Чуприни з с. Малозахарине їздив аж до Криму міняти одяг на продукти¹⁵⁸.

Найстрашнішим покаранням для тих, хто не здавав хліб, було занесення на чорну дошку. Протягом другої половини листопада – грудня 1932 р. за рішенням партійних органів «блокадний смерч» захопив цілі райони, спочатку Солонянський, Васильківський, Верхньодніпровський, а потім Криворізький, Магдалинівський¹⁵⁹. Дніпропетровський обком поставив остаточну дату здачі плану по зерну – 26 січня 1933 р. Багато колгоспів через відсутність будь-якого зерна план

¹⁵⁵ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 627. Авторські рукописи з історії смт Солоне, підготовлені у 1965 – 1967 рр. Арк. 12; ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 636. Рукописи написів з історії с. Військове з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1964 – 1968 рр. Арк. 13.

¹⁵⁶ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років в Україні. Дніпропетровська область. Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. С. 1176, 1177, 1178.

¹⁵⁷ Торгсин – торгівля з іноземцями. Магазин, де продавали продукти за валюту і коштовності.

¹⁵⁸ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років в Україні. Дніпропетровська область. Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. С. 1176, 1177, 1179, 1180.

¹⁵⁹ Іваненко В. В. Дніпропетровщина і «великий перелом» на селі кінця 1920-х – початку 30-х років: Монографія / В. В. Іваненко, Н. Р. Романець. Д.: АРТ-ПРЕС, 2009. С. 142.

не виконали. Як наслідок, на чорну дошку були занесені Микільське, Звонецьке, Дороге, Безбородькове, Тритузне, колгосп Інтернаціонал¹⁶⁰.

Голод винищив у районі тисячі людей. В одному с. Малозахарине у 1932–1933 рр. померло 176 чол.¹⁶¹ Голод убивав людей не лише фізично, але й духовно, оскільки підтримувати звичаї й традиції не було можливості. До того ж не було й де. Більшість храмів у 1920–1930-х рр. було знищено, зокрема у 1920 р. зруйновано Трьохсвятительський храм у Письмечевому, в 1934 р. – Петропавлівський у Солоному. У людей не було ні сил, ні можливості захищати культові споруди.

Соціально-економічна ситуація нормалізувалася лише у середині 1930-х рр. У цьому допомагала культурно-просвітницька робота, яка відволікала увагу від перелому на селі, який тривав упродовж 1929–1933 рр. Радянська влада активно сприяла організації великої кількості самодіяльних колективів: драмгуртки, струнні і духові оркестри. У 1929 р. у с. Військове діяв доволі чисельний драматичний гурток (мал. 17). Аби заохотити якомога більше молоді до культмасової роботи, у селах будувалися великі і просторі клуби. Зокрема, у с. Солоне в 1937 р. для клубу спорудили двоповерховий будинок із залом на 500 місць¹⁶². Щоправда, під час війни він був зруйнований. Уже після війни був споруджений новий (мал. 18).

Мал. 17. Драматичний гурток села Військове (Музей історії Солонянського району)

17–18 серпня 1941 р. усі населені пункти Солонянщини були окуповані військами вермахту. З серпня 1941 р. до листопада 1943 р. район перебував під німецькою окупацією і входив до складу Дніпропетровської округи Рейхскомісаріату Україна. Протягом двох років німці створювали «новий порядок»: вивозили молодь на роботи до Німеччини, винищували євреїв, знищували будь-який спротив, визискували селянство. Примітно, що німці не ліквідували колгоспи, оскільки ця система ідеально підходила для відбирання результатів праці задарма. Зокрема, так було у Військовому¹⁶³.

Спротив німецьким окупантам виник із перших днів окупації. У вересні – жовтні 1941 р. діяв диверсійний загін під керівництвом секретаря райкому К. Р. Во-

¹⁶⁰ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років в Україні. Дніпропетровська область. Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. С. 937.

¹⁶¹ Там само. С. 1181.

¹⁶² Солонянському району – 90 років // Музей історії Солонянського району. С. 9.

¹⁶³ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 636. Рукописи нарисів з історії с. Військове з редакторськими і авторськими правками, рецензію на них, підготовлені у 1964 – 1968 рр. Арк. 15.

лобуєва. Він здійснював розвідку і мав локальні зіткнення з військами верхмату між Солоним, Вовнігами та Військовим¹⁶⁴.

Мал. 18. Солоне. Новий будинок культури та вид на ставок. 1960-ті рр. (ДАДО. Ф.-Р. 4540. Оп. 2. Спр. 2973.)

У вересні 1941 р. в Олександрополі діяла підпільна організація на чолі з безпартійним О. К. Холодним. Упродовж осені 1941 р. – березня 1943 р. у Солоні діяла підпільна група на чолі з офіцером Червоної армії М. С. Чекмарьовим¹⁶⁵.

У 1942–1943 рр. у Солонянському районі діяло також нечисленне підпілля Організації українських націоналістів, на чолі якого стояв О. Чорноярєнко¹⁶⁶.

Звільнення району почалося у вересні 1943 р. Після місяця боїв на ділянці Військове – Вовніги Червона армія форсувала р. Дніпро і 22 жовтня звільнила Військове, а 25 жовтня – Солоне¹⁶⁷ (мал. 19). Села, які знаходяться в західній частині

¹⁶⁴ Слободянюк М. А. Рух опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни / М. А. Слободянюк, І. А. Шахрайчук. Д.: ВКФ «Оксамит-Текс», 2004. С. 229; ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 627. Авторські рукописи з історії смт Солоне, підготовлені у 1965 – 1967 рр. Арк. 15 – 16.

¹⁶⁵ Слободянюк М. А. Рух опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни / М. А. Слободянюк, І. А. Шахрайчук. Д.: ВКФ «Оксамит-Текс», 2004. С. 240–241.

¹⁶⁶ Там само. С. 243.

¹⁶⁷ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 636. Рукописи нарисів з історії с. Військове з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1964 – 1968 рр. Арк. 15; ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 627. Авторські рукописи з історії смт Солоне, підготовлені у 1965 – 1967 рр. Арк. 14. В «Історія міст і сіл Дніпропетровської області» вказано, що Солоне було звільнене від німців 26 жовтня 1943 р. Див.: Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. С. 782.

району, зокрема Новопокровка й Олександропіль, звільнили 28 листопада 1943 р.¹⁶⁸ Остаточню територію району звільнили від гітлерівців 24 січня 1944 р.

Після війни упродовж 1946–1963 рр. відбувалася адміністративна реорганізація Солонянського району. Спочатку з нього був виділений Новопокровський, потім частина сіл відійшла до Софіївського, Нікопольського, Криничанського та Дніпропетровського районів. Натомість Солонянський район розширив свої межі аж до Дніпропетровська¹⁶⁹. У 1963 р. експерименти скінчилися, і район набув сучасних обширів.

Післявоєнна відбудова йшла повільними темпами. Внаслідок Голодомору і війни значно скоротилася кількість населення. Влада намагалася оптимізувати роботу шляхом об'єднання колективних господарств. У 1950 р. три колгоспи с. Павлівки були об'єднані в один під назвою «Дружба»¹⁷⁰. Так само зробили з колгоспами ім. Чапаєва та «Військове», які об'єднали в сільгоспартіль ім. В. Чапаєва. Також до району, зокрема до с. Військового, у 1952 р. було переселено 50 сімей із Волинської області¹⁷¹.

Поступово життя налагоджувалося. У 1959 р. колгоспникам Солоного почали платити зарплату грошима, а не трудовими. Збільшувалася кількість мешканців, покращувалася інфраструктура: у 1963 р. споруджено нове приміщення школи, 1964 р. – літній театр. У 1960 р. Солоне отримало статус селища міського типу¹⁷². В інших селах також відбуваються зміни.

Мал. 19. Сюжет з Діорами «Битва за Дніпро»

Мал. 20. Привільне. Клуб ім. Суворова. 1960-ті рр. (ДАДО. Ф.Р. 4540. Оп. 2. Спр. 3059)

¹⁶⁸ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 634. Рукописи нарисів з історії с. Олександропіль з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1965–1966 рр. Арк. 18, 20–21; ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 638. Рукописи нарисів з історії смт. Новопокровка з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1964–1968 рр. Арк. 56.

¹⁶⁹ Солонянському району 90 років // Музей історії Солонянського району. С. 11.

¹⁷⁰ Супруненко Н. Було Соловийове стало Павлівка (історична довідка) // Вперед. 1998. 16 грудня. С. 2.

¹⁷¹ ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 636. Рукописи нарисів з історії с. Військове з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1964–1968 рр. Арк. 98.

¹⁷² ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 627. Авторські рукописи з історії смт Солоне, підготовлені у 1965–1967 рр. Арк. 16, 19, 20.

У Привільному споруджено новий Будинок культури. В Павлівці зведені восьмирічна школа, клуб і бібліотека¹⁷³. У 1962 р. у Сурсько-Михайлівці побудовано нове приміщення школи на сім класних кімнат. У с. Військове зведена триповерхова школа (мал. 20, 21, 22). У 1955 р. у Калинівці, а в 1958 р. у с. Олександропіль проведено водогін¹⁷⁴ (мал. 23, 24). У першій половині 1960-х рр. район було повністю електрифіковано¹⁷⁵. Газифікацію завершено лише у 1985 р.¹⁷⁶.

Мал. 21. Сурсько-Михайлівка. 1960-ті рр.
(ДАДО. Ф.-Р. 4540. Оп. 2. Спр. 3064)

Мал. 22. Військове. Школа. 1960-ті рр.
(ДАДО. Ф.-Р. 4540. Оп. 2. Спр. 3006)

Однак у районі не лише будували. Тривав запущений іще у 1920-х рр. процес руйнування храмів. У 1963 р. було зруйновано храм у с. Микільське (мал. 25).

Натомість з'являлися нові осередки культури і духовності. У 1963 р. у Солоному створено дитячу музичну школу, в 1973 р. відкрито Будинок культури, кінотеатр «Весна» і Центральну районну лікарню. У 1976 р. відкрито Музей історії Солонянського району в районному Будинку культури. У 1992 р. музей переведено до будинку Бергманів – архітектурної перлини Солонянщини.

У післявоєнний період майже в кожному селі з'явилися меморіали загиблим воїнам, які звільняли Солонянщину від нацистів. У 1956 р. у с. Олександропіль, в якому в 1941–1945 рр. діяв тиловий госпіталь, установлено меморіал загиблим воїнам Червоної армії. Вже у 2004 р. установлено пам'ятник і німецьким солдатам¹⁷⁷.

У 1960-х рр. поблизу с. Військове зведено масштабний меморіал героям форсування Дніпра в 1943 р. У 1985 р. проведено його реконструкцію: насипано курган заввишки 21 м, який виклали бетонними плитами у формі стріли, повернутої

¹⁷³ Супруненко Н. Було Соловийове стало Павлівка (історична довідка) // Вперед. 1998. 16 грудня. С. 2.

¹⁷⁴ Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. С. 795; ДАДО. Ф. 4540. Оп. 1. Спр. 634. Рукописи нарисів з історії с. Олександропіль з редакторськими і авторськими правками, рецензією на них, підготовлені у 1965 – 1966 рр. Арк. 30.

¹⁷⁵ Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. С. 797.

¹⁷⁶ Солоне: таким воно стало // Вперед. 2003. 22 жовтня. С. 7.

¹⁷⁷ Відвідайте Дніпропетровщину – перлину Придніпров'я. Д., 2010. С. 133.

в бік річки. Тоді ж у центрі села на братській могилі спорудили великий меморіальний комплекс (мал. 26).

Після здобуття Україною незалежності район продовжив розвиватися. У 1994 р. у Солоні утворився завод «Полімердеталь», засновано кілька будівельних організацій¹⁷⁸. Упродовж 1994–1997 рр. побудовано школи в Олександрополі, Незабудині, Надіївці (до 2016 р. – с. Жданове). У 2002 р. на базі професійно-технічного училища відкрито Солонянський професійний аграрний ліцей.

Люди повертаються до свого коріння та історії. 14 жовтня 1990 р. мешканці району встановили в смт Солоні пам'ятний знак на честь померлих у період Голодомору 1932–1933 рр. Відновилося храмове будівництво. Так, у 1991 р. у Солоні з'явився перший православний храм в ім'я Покрови Богородиці, який підпорядкований Київському патріархату. Звели храм і в Сурсько-Михайлівці¹⁷⁹. У 1992 р. біля Музею історії Солонянського району в с. Солоні встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

У 2003 р. у с. Солоні відкрито районну картинну художню галерею (директор В. М. Моїсеєнко). Тут експонується більш як 90 картин, переважно майстрів пензля із Солонянщини: П. П. Храпко, В. Д. Дворніченко, А. С. Шмигельський¹⁸⁰.

Солонянщина – це батьківщина багатьох талановитих людей, які є патріотами краю та всієї України. Коли наприкінці 2013 р. у Києві почалися події, що потім увійшли в історію під назвою Революція гідності, чимало мешканців солонянських сіл стали на захист честі й гідності українців. Одним із них був Сергій Нігоян, який народився і виріс у с. Березнуватівка. Загинув він у Києві на Майдані 22 січня 2014 р. Йому посмертно присвоєно звання «Герой України». З початком гібридної російсько-української війни сотні чоловіків та жінок пішли боронити українську землю тепер уже не від внутрішнього, а зовніш-

Мал. 23. Калинівка. Клуб. 1960-ті рр. (ДАДО. Ф.-Р. 4540. Оп. 2. Спр. 3027)

Мал. 24. Олександропіль. 1960-ті рр. (ДАДО. Ф.-Р. 4540. Оп. 2. Спр. 2983)

¹⁷⁸ Солоні: таким воно стало // Вперед. 2003. 22 жовтня. С. 7.

¹⁷⁹ Петренко Г. Хай святиться ім'я твоє, Сурсько-Михайлівко! // Вперед. 1999. 22 грудня. С. 3.

¹⁸⁰ Солонянському району – 90 років // Музей історії Солонянського району. С. 15.

нього ворога. 16 мешканців району загинули на цій війні. Всі вони увічнінені на пам'ятному знаку в центрі Солонного. Іменем більшості з них під час декомунізації названі вулиці в різних населених пунктах району.

Внаслідок процесу декомунізації, який тривав у 2015–2016 рр., села Солонянщини отримали нові або повернули історичні назви: Віленка стала Вільним, Держинівка – Іверським, Дніпрельстан – Паньковим, Єлізарове – Святовасилівкою, Жданове – Надіївкою, Ленінське – Богданівкою, Лікнеп – Сонячним, Мопрівське – Багатим, Радянське – Вишневим, Червоне – Межовим, Червоний Маяк – Маяком, Червоний Яр – Гайдамацьким, Червоноармійське – Ганно-Мусіївкою. Залізничну станцію Єлізарове перейменували на Рясну.

Нині в районі мешкають 39,5 тис. чол. у 106 населених пунктах, які входять до складу 3 об'єднаних територіальних громад та 9 сільських рад. Утім такий поділ залишиться ненадовго, оскільки зараз триває реформа самоврядування, яка має змінити не тільки межі громад, але й межі районів.

Мал. 25. Воскресенський храм у Микільсько-му-на-Дніпрі незадовго до знищення (Музей історії Солонянського району)

Мал. 26. Військове. Могили Радянських воїнів. (Фото автора. 2014 р.)

Ігор Кочергін,
доктор історичних наук, професор,
голова правління Дніпропетровської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України

1. Солоне, смт

1.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на північ від північної околиці селища, за 1,25 км на захід від ґрунтової дороги до с. Гончарка, на вододілі між р. Солоненька та б. Гончарка, які впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 1,5 м, діаметр – 46 м. Розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1702. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1702/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

1.2. Курган (археол.)

Розташований за 0,7 км на південний захід від південно-західної околиці селища, східніше дороги Солоне –

Новопокровка, на вододілі, за 0,5 км на південний захід від б. Попова.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 1,5 м, діаметр – 44 м. Розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1702. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1702/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

1.3. Курган (археол.)

Розташований за 3,6 км на північний захід від центру селища, за 1,5 км на захід від околиці с. Гончарка, за 1 км на південний захід від б. Ісаєва (Сувилина), поряд із польовою дорогою, на вододілі між р. Солоненька та б. Гончарка, які впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 1,3 м, діаметр – 40 м. Розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

1.4. Курган (археол.)

Розташований за 2,3 км на південний захід від центру селища, поміж балками Попова та Нанькова.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 1,6 м, діаметр – 46 м. Розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

1.5. Курганна група «Могила Циганова» (археол.)

Розташована за 0,6 км на південний схід від південно-східної околиці селища, на вододілі між б. Золота, яка впадає в р. Солоненька, та долиною р. Солоненька.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Група нараховує три насипи, які розташовані на невеликій відстані один від одного та мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2,7/50 м; 1,2/27 м та 0,7/36 м. Більший насип задернований, по центру – залишки знака триангуляції, поли розорюються. Менші насипи розорюються повністю, мають форму сегментів.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

1.6. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,9 км на південний захід від південно-західної околиці, за 0,2 км ліворуч від траси Солоне –

Новопокровка, поміж балками Попова та Нанькова.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три насипи. Насипи витягнулись ланцюжком із північного заходу на південний схід на невеликій відстані один від одного та мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 4/70 м; 0,6/30 м та 0,3/20 м. Найбільший насип задернований, поли розорюються. Менші насипи розорюються повністю, мають форму сегментів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

1.7. Могили радянських воїнів та партизанів (іст.)

Смт Солоне. Могили радянських воїнів та партизанів

Біля ставка.

У 12 братських могилах поховано 4 партизани, які загинули в 1941 р., 137 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули в боях за визволення села Солоне (з 1960 р. – селище міського типу) та навколишніх населених пунктів у жовтні 1943 р. та померли від ран у шпиталях.

18 серпня 1941 р. село Солоне окупували гітлерівські війська. Рішенням обкому КП(б)У в Солонянському районі, як і на інших окупованих територіях Дніпропетровської області, був створений партизанський загін на чолі з К. Р. Волобуєвим. Комісаром загону був призначений С. Д. Голуб, а начальником штабу – Д. К. Воевода.

Бійці загону знищили півдесятка легкових та вантажних автомобілів противника, знешкодили близько 30 солдат і офіцерів, брали участь у розвідувальних боях. Під час однієї такої операції в серпні 1941 р. загинув комісар загону Сергій Дем'янович Голуб, який потрапив під облогу і був виказаний зрадником. Його розстрі-

ляли на околиці села, де він і був спочатку похований. У цей же час до рук представників місцевої окупаційної влади потрапили ще два члени підрозділу – К. Я. Терентьев та Д. І. Усенко, а також житель Солоного К. Н. Яценко. Вони були страчені і поховані на місці розстрілу. В жовтні 1941 р. загін влився до складу регулярних частин Червоної армії.

23 жовтня 1943 р. із плацдарму поблизу с. Військове розпочала наступ 35-та гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), яка визволила низку населених пунктів району. 26 жовтня 1943 р. підрозділи дивізії вийшли на околиці Солоного, яке наприкінці дня було визволене від гітлерівців. На правому фланзі наступ підтримувала 57-ма гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) тієї ж армії, яка визволила хутори Гончарка та Чувиліне. Загиблих воїнів поховали в індивідуальних та братських могилах на місцях боїв.

З 26 жовтня 1943 р. до 17 лютого 1944 р. у Солоному розташовувались 2321 ХППГ, 2381 ХППГ, 4187 ХППГ. Померлих від ран воїнів також ховали на території селища.

У 1958 р. останки партизанів, радянських воїнів, які загинули в боях за визволення Солоного та навколишніх сіл, померли від ран у військових шпиталях, перенесли у центр села: в одній могилі поховали 4 партизани, в інших 11 – радянських воїнів. У 1969 р. поруч із могилами установили 3 стели з барельєфами, на могили поклали

чавунні меморіальні дошки з присвятними текстами та прізвищами похованих. На одній із стел увічнили прізвища земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 345, оп. 5487, спр. 99, арк. 335. 2. У вдячній пам'яті народу // Вперед. № 10 (908), 23 січня 1968.

Валентина Сацута

1.8. Могила В. А. Кременя (іст.)

Смт Солоне. Могила В. А. Кременя

Вул. Чекмарьова, ліва частина кладовища.

Кремень Вячеслав Анатолійович (25.03.1965, смт Солоне, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл. – 05.06.1985, Демократична Республіка Афганістан) – молодший сержант, навідник-оператор

обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані.

У 1980 р. закінчив вісім класів Солонянської СШ № 1. У 1980–1983 рр. навчався в середньому професійно-технічному училищі в м. Донецьк, але згодом перевівся в м. Дніпродзержинськ (з 2016 р. – м. Кам'янське), де здобув професію машиніста тепловоза. Працював помічником машиніста тепловоза в залізничному цеху № 2 металургійного комбінату ім. Дзержинського.

У 1983 р. призваний до лав Радянської армії. З квітня 1984 р. перебував у складі обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані. Очолював групу, яка на виносній заставі разом із бійцями основної застави охороняла дорогу Кабул – Сурубі – Джелалабад. 5 червня 1985 р. виносна застава була атакована противником. Через брак боєприпасів група відійшла на основну заставу, а В. А. Кремень залишився прикривати відхід кулеметним вогнем. Протягом 40 хвилин він один стримував противника до підходу підкріплення. Загинув від прямого влучення гранати в окоп.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (1986, посмертно), медаллю «Воину-інтернаціоналісту от благодарного афганского народа» (1988).

У 1986 р. на могилі установлені пілон та надгробна плита з червоного граніту. На лицьовому боці пілону – карбований портрет і меморіальний напис.

Література: 1. Палящий ветер Афганистана. Книга о воинах-интернационалистах Днепропетровщины, погибших в Афганской войне. Днепропетровск: Сич, 1991. С. 186–187. 2. Чорні

тюльпани. Афганський мартиролог України. К.: АТ «Друкарня «Столиця», 1999. С. 99.

Людмила Чирич

1.9. Будинок земської школи, 1905 р. (архіт.)

Смт Солоне. Будинок земської школи, 1905 р.

Вул. Терентьєва, 38.

Знаходиться в межах історичного середмістя у південній частині населеного пункту. Розміщений на червоній лінії вул. Терентьєва, на наріжній ділянці, утвореній перетином вулиць. Через окреме розташування на відкритій земельній ділянці, що відзначається помітним нахилом у північному напрямку (в бік берегової смуги р. Солоненької), будинок виступає композиційним акцентом серед навколишньої малоповерхової садибної забудови. На території, огороженій металевою сіткою, крім зазначеного будинку, розташовано господарські споруди – гаражі автотранспорту, які мають утилітарний вигляд.

З протилежного боку перехрестя, на одній лінії з будинком колишньої школи, який зараз використовується як автошкола, розташовується колишній будинок вчителів. Первісно функцію-

нально відносився до земської школи, одноповерховий, цегляний. Зараз використовується як житловий будинок, що лише частково зберіг автентичність через прибудови та перепланування внутрішнього простору.

Будинок земської школи – цегляний, на цегляному цоколі, одноповерховий, зараз у плані має Г-подібну форму (первісно – прямокутний) з виступаючим бічним крилом із півночі (в бік вул. Терентьєва), яке було прибудоване пізніше, лише декоруванням увінчуючого карнизу нагадуючи первісний об'єм.

Головний (північний) фасад первісно (до прибудови) мав симетричну композицію (центральна вісь проходить по міжвіконному простінку), з середньою частиною в 4 осі віконних прорізів, яку фланкують широкі дещо виступаючі одноосьові ризаліти. Торцеві та задній фасади вирішені нетотожно: східний – у 5 віконних прорізів; західний – у 2 (дверний та віконний), що розміщені несиметрично; задній (південний) – у 7, розташованих з однаковим кроком. Крайня частина заднього фасаду (наближена до дороги) – глуха, звикладеною цеглою датою будівництва «1905 г.». Фасади декоровані майстерно виконаним цегляним декором, який відрізняється якістю профілів, загалом не погіршених нашаруванням оздоблення. При цьому бічні та задній фасади декоровані більш стримано, з використанням П-подібних перемичок із замковим каменем. Аналогічні перемички використані у середній частині головного фасаду, але при цьому їхні міжвіконні простінки членуються по центральній

осі рельєфними лопатками. Перемички ризалітів натомість спираються на тонкі гладкі лопатки, а самі ризаліти фланкуються широкими канельованими лопатками. Під оперізуючим підвіконним гуртом, по осях віконних прорізів головного фасаду розташовані прямокутні ширінки, а по краях лопаток ризалітів – гладкі квадрати.

Будинок колишньої земської школи зведений на початку ХХ ст. у позастильовій еклектиці з поодиноким використанням трансформованих форм класичної архітектури.

Джерела та література: 1. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 21. 2. Заруба В. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д.: АІРА, 2016. С. 85–86. 3. Справочная книга Екатеринославской Епархии. Екатеринослав: Типография Братства Св. Владимира, 1908. С. 82–83.

Надія Лиштва

1.10. Комплекс будівель земської лікарні, поч. XX ст. (містобуд.)

Смт Солоне. Комплекс будівель земської лікарні, поч. XX ст. (схема розташування)

Вул. Усенка, вул. Соборна.

Комплекс будівель колишньої земської лікарні розташований у центральній частині населеного пункту, між вул. Соборною (на півночі) та вул. Усенка (на півдні). Земельна ділянка складної в плані форми має значний нахил рельєфу в північному та північно-західному напрямках – у бік берегової смуги р. Солоненької. Зараз корпуси розділені між різними власниками і зазнали перебудов, відокремлюючись при цьому один від одного огороженнями.

Пам'ятка складається з п'яти корпусів різного ступеня збереженості, з яких лише корпус № 1 на вул. Усенка, 58 (виходить на червону лінію) використовується як установа медичного напрямку – це колишня районна санітарно-епідеміологічна станція, а зараз комунальне районне підприємство «Профдезінфекція». Три корпуси

(№ 2, № 3, № 4) розташовані вглибині ділянки між вул. Соборною та вул. Усенка, корпус № 5 – виходить на червону лінію вул. Соборної. Через відокремлене розташування та огорожі між корпусами пам'ятка не сприймається цілісно.

За інформацією районного відділу культури, земська лікарня в смт Солоне була зведена за сприяння братів-менонітів Абрама та Германа Бергманів, садиби яких розташовувались у Солоні по обидва береги річки.

Смт Солоне. Комплекс будівель земської лікарні, поч. XX ст. (корпус 1)

Корпус № 1. Одноповерховий, цегляний, на невисокому бутовому цоколі, складної Г-подібної в плані форми, з виступаючими ризалітами з чільного (південного) та бічного (східного) фасадів. До північного торця майже впритул (на відстані близько 1,5 м) прибудований одноповерховий об'єм із силікатної цегли, що сполучається з корпусом-пам'яткою вузьким переходом. Відзначається лаконічним декоруванням із гарною проробкою профілів. Фланки фасадів прикрашені канельованими лопатками, що знизу спираються на підвіконний гурт, а зверху влива-

ються у широкий профільований карниз. На бічному (західному фасаді) зберігся первісний дверний проріз із кованим ажурним козирком, дверне заповнення та ганок – не збереглися. Віконні та дверні прорізи – прямокутної форми, оздоблені П-подібними виступаючими перемичками із замковим каменем. Первісний дверний проріз по чоловому фасаду закладений до рівня віконного, при цьому композиція чільного фасаду зазнала незначних змін. Загалом корпус-пам'ятка сприймається цілісним об'ємом з акцентним композиційним елементом – трикутним фронтоном над одноосьовим ризалітом чільного фасаду.

Корпус № 2. Разом із корпусом № 3 розташовується на території спільного домоволодіння в глибині ділянки, відгороджуючись від інших корпусів суцільним високим парканом, що унеможливорює нормальний візуальний огляд корпусів пам'ятки. Одноповерховий, цегляний, на бутовому цоколі, витягнутої прямокутної в плані форми, під чотирисхилим дахом. Чільний (південний) фасад спрямований у бік вул. Усенка, має тридільну композицію із симетрично виступаючими двоосьовими ризалітами і середньою шестиосьовою частиною. Дверні прорізи на чільному фасаді – відсутні. Наявні невеликі прибудови з півночі. Декорування корпусу досить лаконічне, подібне до корпусу № 1, але фланкуючі фасади лопатки – гладкі, без канелюр.

Корпус № 3. Господарського призначення, одноповерховий, на бутовому цоколі, розташований навпроти корпусу № 2 на спільній ділянці. Під

двосхилим дахом, який утворює по торцевих (західному та східному) фасадах трикутні шпилі з арочними високими віконними прорізами, що також використовуються як входи на горище (по приставних драбинах). Композиція будівлі та декорування фасадів характерні для господарських споруд – строго, з використанням укрупнених елементів.

Корпус № 4. Окремо розташований, на значній відстані від червоної лінії вул. Соборної, виходячи на неї чільним (північним) фасадом. Знаходиться на підвищених відмітках ділянки, зазнавши значних змін у архітектурно-художньому вирішенні. Одноповерховий, цегляний, на цегляному цоколі, Г-подібний у плані, з виступаючим на південь об'ємом, до якого зроблено пізніше прибудову. Через значні втрати декорування, внаслідок розширення первісних та створення нових віконних прорізів, корпус утратив автентичність, маючи незначний рівень збереженості.

Смт Солоне. Комплекс будівель земської лікарні, поч. XX ст. (корпус 5)

Корпус № 5. Одноповерховий, цегляний, має складну Т-подібну в плані форму, із значно виступаючим ризалі-

том із дворового (південного фасаду). Крім того, до корпусу зроблено низку прибудов і зараз його частину поштукатурено щільним шаром, що згладжує профілі елементів декору і негативно відображається на загальній композиції корпусу-пам'ятки. Зважаючи на те, що по периметру ділянки навколо корпусу встановлено високе огороження, цілісний візуальний огляд наразі унеможливлений. Корпус має гарний ступінь збереженості, відзначаючись майстерно проробленим лаконічним декором у вигляді ступінчастих дентикул карнизу, спрощених віконних лиштв, декорованих пілястр, кутових дахових стовпчиків тощо.

Комплекс земської лікарні є прикладом архітектури лікарняних закладів початку XX ст., побудованих у еkleктиці, з використанням трансформованих класичних форм у декоруванні. Частина корпусів відзначається гарним ступенем збереженості, потребуючи розчищення від прибудов та захаращення ділянки.

Джерела та література: 1. *Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 21.*

Надія Лиштва

1.11. Комплекс земської ветеринарної лікарні, поч. 1910-х рр. (містобуд.)

Смт Солоне. Комплекс земської ветеринарної лікарні, поч. 1910-х рр. (схема розташування)

Вул. Терентьєва, вул. Братів Бельченків.

Знаходиться в межах історичного середмістя, на витягнутій із півночі на південь земельній ділянці між паралельними вулицями: Терентьєва (на півночі) та Братів Бельченків (на півдні). На огороженій території П-подібно розміщено чотири корпуси колишньої ветеринарної лікарні земства, три з них наразі використовуються Солонянською районною державною лікарнею ветеринарної медицини, а один є житловим будинком.

Постановою Катеринославського губернського зібрання від 18 грудня 1885 р. при земстві вводили в дію інститут ветеринарних лікарів у складі 2 вете-

ринарів та 4 фельдшерів на кожен із повітів. Так, відповідно до Адрес-календаря губернії за 1910 р., у Солонянській волості Катеринославського повіту на посаді ветеринарного лікаря перебував Гаєвський Аркадій Іванович.

Ветеринарний заклад Солонянської волості зведений у 1913–1914 рр. за типовим проектом губернського земства. Подібний комплекс із чотирьох корпусів (один корпус наразі повністю втрачений), але з окремими місцевими відмінностями, виявлено у с. Гупалівка Магдалинівського району (Дніпропетровська обл.). Але, на відміну від нього, комплекс у смт Солоне зберіг не тільки первісну функцію, але й планувальну структуру та композиційну єдність між внутрішньоконкомплексними об'єктами. Також, за іконографією, подібний комплекс було зведено в м. Нікополь у 1913 р., але він не зберігся.

Корпуси лікарняного закладу – цегляні, одноповерхові (без цокольного поверху та приміщень на горищі, що експлуатуються), на цегляному та бутовому цоколі. Декорування відзначається строгістю та лаконічністю, але при цьому корпуси вирізняються опатністю та гармонійністю поєднання композиційних прийомів. Віконні та дверні прорізи мають прямокутну форму, декоровані прямокутними та П-подібними сандриками із замковим камінням. Елементами вертикального членування виступає лінія цоколю, підвіконний та надвіконний гурти, лінія увінчуючого карнизу. Головним елементом горизонтального членування об'ємів лікарняних корпусів виступають віконні та дверні прорізи. Будинки

пофарбовані білим кольором, цоколь – виділений чорним. Покриття схилів даху виконане сірим шифером.

Смт Солоне. Комплекс земської ветеринарної лікарні, поч. 1910-х рр. (корпус 1)

Корпус № 1. Головний корпус. Прямокутний у плані, з виступаючими зі сходу та заходу тамбурами. Розташований на червоній лінії вул. Терентьєва, виходячи на неї видовженим (північним) фасадом із низкою прямокутних віконних прорізів, які розміщені з кроком осей 2:3:2, маючи симетричну композицію. Протилежний (південний) фасад, спрямований углиб території лікарні, несиметричний, у 8 осей прорізів, з яких один – дверний. Вузькі торці також мають прорізи, при цьому у східному фасаді (по центральній осі) розташовано парадний вхід у заклад, що акцентується виступаючим по центральній осі тамбуром із трикутним фронтономним завершенням.

Корпус № 2. Розташований у глибині ділянки, Г-подібний у плані, відзначається невеликими габаритами відносно інших корпусів, але більш насичений декором фасадів. Вхід до будинку знаходиться у виступаючому на північ крилі, у його західному фасаді.

Південний (заглиблений) та північний фасади у дві осі віконних прорізів, інші – одноосьові.

Смт Солоне. Комплекс земської ветеринарної лікарні, поч. 1910-х рр. (корпус 2)

Корпус № 3. Господарська споруда. Розміщена в глибині ділянки, прямокутна в плані, видовженими фасадами розташована паралельно проїзду, що поєднує вул. Терентьєва та вул. Братів Бельченків. Використовується під гараж на дві машини (з великими квадратними в'їзними прорізами на східному фасаді) та сарай із пральнею, входи до яких розміщені на північному торцевому фасаді. Торці будівлі (північний та південний) завершуються трикутним шпилем (напівфронтон), утвореним схилами даху. Фасади господарського корпусу майже не отримали декорування через його функціональне використання.

Корпус № 4. Житловий будинок лікаря, який нині також використовується як житло (вул. Братів Бельченків, 78). Головним фасадом (видовженим) виходить на червону лінію вулиці. Протилежні видовжені фасади, що мають шість осей прорізів, де крайня

вісь (прилегла до східного торцевого фасаду) використовується як дверний проріз. Східний та західний торцеві фасади нараховують по три віконні прорізи.

Комплекс земської ветеринарної лікарні є зразком архітектури лікарняних закладів, зведених на початку 1910-х рр. за типовим земським проектом у позастильовій еkleктиці.

Джерела та література: 1. Адрес-Календарь Екатеринославской губернии на 1910 год. Екатеринослав: Типо-Литография Губернского Правления, 1910. С. 89, 185. 2. Богуш П. Три поездки Сергея Прокофьева в Николаев. Днепрпетровск: Пороги, 1992. С. 3–50. 3. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 21. 4. Заруба В. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: АІРА, 2016. С. 85–86.

Надія Лиштва

1.12. Садиба Бергманів, II пол. XIX ст. (архт.)

Смт Солоне. Садиба Бергманів, II пол. XIX ст.

Вул. Гагаріна, 20.

Розташована в центральній частині смт Солоне зі значним відступом від червоної лінії вул. Гагаріна, внаслідок чого перед головним будинком садиби утворена озеленена зона з квітниками обабіч центральної алеї, що веде до парадного входу. Садиба знаходиться в оточенні розлогих листяних і хвойних дерев, тому будинок композиційно не відіграє домінуючу або акцентну роль у навколишньому середовищі, виділяючись загалом окремим розташуванням та декоративно-художнім вирішенням. Ділянка відзначається помітним пониженням висотних відміток із півночі на південь, у бік берегової смуги ставка.

Населений пункт Солоне, що розташований при однойменній балці, відмежується у 1796 р., отримавши спочатку назву Енгельгардівка на честь барона, генерал-майора Григорія Григоровича Енгельгардта (1759–1833), якому за ревізією 1782 р. тут належало 6 тис. дес. землі. У 1783 р. село купує генерал-лейтенант Йосип Іванович Хорват (1751 – після 1805), перейменовуючи його на Солоненьке. У 1797 р. проти Й. І. Хорвата відкривають слідчу справу за перетворення казенних селян сіл Звонецького та Краснопілля на власних кріпаків, а також за самовільне відмежування 4 тис. дес. землі від слобід Діївка та Сухачівка. У 1799 р. село переходить у власність катеринославського віце-губернатора, дійсного статського радника – Павла Івановича Неверовського, який будує тут власним коштом дерев'яну однопрестольну церкву Петра та Павла (1803). У подальшому село переходить до його доньки – Марії Павлівни Неверовської,

яка вийшла заміж за барона, полковника у відставці – Олександра Григоровича Енгельгардта (син барона Г. Г. Енгельгардта). У 1858 р. за вдовою, баронесою Марією Енгельгардт у Солоненькому було: 2943 дес. землі, 141 двір, 370 кріпаків та 18 дворових ревізійних душ. Усього тут проживало 760 жителів (388 чол. та 372 жін.).

У 1862 р. із Західної Пруссії у Російську імперію переїжджає менонітська родина: Абрам Бергман (1823–1864), його дружина – Сюзана Фризен та їхні сини. Відомо, що у шлюбі Сюзани та Абрама було чотири дитини, з яких дитячий вік пережили тільки Герман (1850–1919) та Абрам. Оселилися вони поблизу Хортицької менонітської колонії у Солоному, де Абрам Бергман купив ділянку 4436 дес. землі з обох сторін штучного ставка, що перерізає село на дві частини. Коли він помер через два роки, то його старшому сину було всього 14 років. Сюзана Бергман повторно вийшла заміж за німця Варкентінома, який посприяв здобуттю пасинками освіти у менонітській школі Таврійської губернії.

На 1881 р. спадок Абрама Бергмана поділявся на дві частини: у власності Германа – 2229,2 дес. зем., у Абрама – 2222 дес. У 1880-х рр. брати сумісно володіли хутором Бергманшталь (Bergmannsthal).

На півночі від ставка розташовувалася садиба молодшого брата Абрама А. Бергмана, від якої залишився лише головний житловий будинок (нині – вул. Гагаріна, 20) і частина цегляної огорожі (по дорозі до ставка). На півдні знаходилася садиба Германа

Бергмана, від якої залишилися господарські споруди на вул. Усенка, в районі старого райвійськкомату. Зважаючи на те, що Герман Бергман за життя став дворянином, почесним громадянином, катеринославським земським діячем і членом Державної думи 3-го та 4-го скликань від Катеринославської губернії, його біографія найбільш детально висвітлена у бібліографічних джерелах. Про молодшого брата Абрама інформація майже відсутня, хоча саме його садиба збереглась до сьогодення та отримала статус пам'ятки архітектури. Так, зокрема, відомо, що він, як і старший брат, займався сільським господарством, вівчарством, ними зведено цегляний завод, вітряний та паровий млини тощо.

Донька Абрама А. Бергмана вийшла заміж за німця Пітера Хуга та проживала з ним у родинній садибі. Займались благодійністю. Зокрема, відомо, що вони пожертвували у 1912 р. 600 руб. на психіатричну лікарню Бетанію в менонітській колонії Кронсвейде Хортицької волості. Крім того, відомо про пожертви Катерини та Марії Хуг із Бергманшталя у 1918 р. на цю ж лікарню.

З початком громадянської війни родина Бергманів почала отримувати погрози, через що Герман, який ще у 1905 р. переїхав з родиною до Катеринослава, разом з Абрамом, чоловіком онучки П. П. Рідігером та кількома знайомими через Хортицю дістались Миколай-Поля, а потім відправились у Північну Таврію, прямуючи до Криму. Наприкінці січня 1919 р. вони були захоплені повстанцями та вбиті

поблизу с. Улянівка Нікопольського району (Дніпропетровська обл.), а через кілька днів біля с. Балки розстріляли синів Германа – Абрама та Юліуса, які теж направлялись до Криму. Ще одного сина Германа Бергмана вбили в Криму в 1920 р. Інші члени родини братів Бергманів у 1923 р. (за іншою інформацією – у 1926 р.) емігрували в провінцію Саскачеван (Канада), де їхні нащадки проживають і нині. У радянські часи майно Бергманів націоналізували та пограбували. Садиба Германа Бергмана була знищена, від неї лишились тільки господарські корпуси. Натомість від садиби Абрама Бергмана лишився головний житловий корпус, в якому було відкрито музей історії смт Солоне та бібліотеку. Підвальне приміщення використовується нині як клуб атлетичної гімнастики.

Будинок одноповерховий (з підвалом під частиною об'єму), зведений у II пол. XIX ст. (між сер. 1870-х – поч. 1890-х рр.) з жовтої та жовтогарячої цегли, виготовленої, ймовірно, на цегляному заводі Бергманів із місцевої глини. Первісний об'єм пам'ятки має прямокутну форму з виступаючою на півдні гранчастою баштою (еркером), видовженими сторонами розміщеними паралельно до вул. Гагаріна. Пізніше до заднього (східного) фасаду прибудовано нижчий за висотою об'єм, менших розмірів та спрощений за декоруванням, без підвального приміщення під ним, за рахунок чого будинок отримав у плані Г-подібну форму.

Цоколь чільного (західного) та бічних фасадів первісного об'єму членується прямокутним рустом. Також

рустування отримали наріжні фланкуючі лопатки та лопатки наріжників виступаючих частин фасадів. Чільний фасад відзначається центральною композиційною симетрією, п'ятидільний, у 13 осей прорізів на рівні 1-го поверху. У композиції пам'ятки гармонійно поєднуються вертикальні акценти з горизонталями. Композиція головного фасаду підпорядкована вхідному ядру, де парадний вхід розміщується у триосьовій (дверний проріз із віконними обіч нього) заглибленій частині, виділяючись устроеною масивною аркадою круглих гладких колон «романського» зразка з кубічною капітеллю зі скошеними знизу кутами. На терасу, вимощену первісною кольоровою керамічною плиткою, веде одномаршевий бетонний ганок (первісні сходи – втрачені). Легкості цій масивній конструкції додає цегляне огороження тераси з вертикальними наскрізними прорізами. Основними висотними акцентами фасаду виступають двоосьові (на рівні 1-го поверху) ризаліти, які завершуються складними неоготичними трикутними фронтонами зі стрічастим горіщним віконним прорізом по центральній осі. Декорування фронтонів відзначається майстерно проробленим цегляним декором, пластика якого додає легкості вертикальним акцентам, які гармонійно поєднуються з масивним вхідним ядром.

У бік ставка пам'ятка виходить високою гранчастою баштою-еркером, яка завершується складним восьмигранним шатром, покритим черепицею у вигляді луски коропа. Віконні та дверні (по центральній осі широ-

кої повздовжньої грані) прорізи башти мають стрічасту «готичну» форму з відповідним за стилістикою декоруванням. До входу веде ганок зі сходами у три сторони, огорожений балюсами. Решта віконних прорізів пам'ятки мають прямокутну форму і декорування у вигляді різьблених дерев'яних лиштв.

Первісне планування не збереглось, і нині через розподілення об'єму між різними власниками, з різним функціональним використанням приміщень, його відновлення не є можливим. В інтер'єрах будинку частково збереглись елементи первісного декору – гладкі масивні колони на високих базах, між якими наразі зроблено перегородки, що унеможливають повноцінний огляд елементів.

Будинок – яскравий та поодинокий зразок садиб німців-менонітів, зведених у II пол. XIX ст. в еkleктиці неоготичного напрямку.

Джерела та література: 1. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 21. 2. Заруба В. Дворяне Екатеринославской губернии. Д.: АПРА, 2016. С. 337–338, 500–501, 545. 3. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. П. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 7. 4. Hnebert Helmut T. Mennonite Estates in Imperial Russia. Winnipeg, MB: Springfield Publishers, 2005. P. 11–12, 281–285.

Надія Лиштва

2. Антонівка, с.

2.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,25 км на північний захід від центру села, на межі земель Дніпровського району, за 0,3 км на північ від балки, на вододілі між долиною струмка Суха Сура та б. Трутова (впадає в р. Мокра Сура).

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською та О. Г. Яровим, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, насип сегментоподібної форми, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 1705/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

2.2. Курган (археол.)

Розташований за 0,75 км на схід від центру села, за 0,4 км на південний схід від ставка, на вододілі між двома безіменними балками, що впадають у струмок Суха Сура з правого берега.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською та О. Г. Яровим, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 6 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються, насип має конічну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 1705/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

3. Аполлонівка, с.

3.1. Курган (археол.)

Розташований на західній околиці села, на першій річковій терасі р. Мокра Сура, при впадінні в неї р. Солоненька.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською, у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 7 м, діаметр – 60 м. Насип задернований, по центру – залишки знака триангуляції; має форму сегмента.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області

ті // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

3.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,8 км на північний схід від центру села, за 0,1 км на північний захід від ЛЕМ, на схилі вододілу між б. Ревина, яка впадає в р. Солоненька, та б. Гончарка, яка впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською, в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

3.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на південь від центру села, поруч із польовою дорогою та ЛЕМ, на схилі вододілу між р. Солоненька та р. Тритузна, які впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 50 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

3.4. Курган (археол.)

Розташований за 0,4 км на південь від центру села, на кладовищі, на першій терасі р. Мокра Сура, при впадінні в неї р. Солоненька, на правому березі.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Курган заввишки 2 м, діаметр – 40 м. Насип розораний, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях

Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЛ, інв. № 1702/1.

Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЛ, інв. № 1702/1.

Віталій Свистунов

Віталій Свистунов

3.5. Курган (археол.)

Розташований за 2 км на південний схід від центру села, за 0,8 км на північний схід від дороги на смт Солоне, на схилі вододілу між б. Ревина, яка впадає в р. Солоненька, та б. Гончарка, яка впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Курган заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЛ, інв. № 1702/1.

Віталій Свистунов

3.6. Курган (археол.)

Розташований за 1,75 км на північний захід від центру села, за 0,2 км на схід від залізниці, на дюнній височині в заплаві р. Мокра Сура.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Курган заввишки 0,3 м, діаметр – 20 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях

3.7. Курганна група «Могила Безчасна» (археол.)

Розташована за 2,5 км на схід від центру села, за 1 км на південний схід від ЛЕМ, на вододілі між б. Ревина, яка впадає в р. Солоненька, та б. Гончарка, яка впадає в р. Мокра Сура.

Виявлена в 1951 р. директором Солонянського районного Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курганна група нараховує два насипи, що розташовані на невеликій відстані один від одного та мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 5/70 м та 1,6/50 м. Більший насип задернований, по центру – залишки знака триангуляції, поли розорюються. Поли меншого кургану розорюються повністю; має форму сегмента.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЛ, інв. № 1702. 3. Технічна

документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

3.8. Курганна група «Могила Лисича» (археол.)

Розташована за 2,75 км на південь від центру села, за 0,25 км на схід від ЛЕМ, за 0,75 км на південний захід від дамби, за 0,9 км на схід від р. Тритузна, на вододілі між долинами р. Тритузна та р. Солоненька, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що зливаються полами, розташовані по вісі північний захід – південний схід. Більший насип заввишки 6 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються, насип – напівсферичної форми. Менший курган заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, насип має сегментоподібну форму, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 3. Технічна

документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

3.9. Могиляник курганний «Могила Гончарова» / «Могила Совхозна» (археол.)

Розташований за 3,6 км на північний схід від центру села, біля басейну зрошувальної системи та під ЛЕМ, на вододілі між б. Гончарка та долиною р. Солоненька, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі могиляника – п'ять курганів, що розташовані на невеликій відстані один від одного, витягнутись ланцюжком із північного заходу на південний схід протяжністю 0,6 км. Домінуючий у групі насип заввишки 6,3 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, насип – конічної форми. Інші насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,8/60 м; 1,2/40 м; 1/40 м та 0,2/16 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Віталій Свистунов

4. Багате, с.

4.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на північний схід від центру села, за 0,5 км на схід – північний схід від північної околиці села, поруч із польовою дорогою, на ріллі, на вододілі р. Тритузна (притока р. Мокра Сура) та б. Шмалькова, що в неї впадає.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 10. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

4.2. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Багате. Братська могила радянських воїнів

Біля сільської ради, в парку.

У братській могилі поховані воїни 27-ї гв. сд та окремих частин 29-го гв. ск, які загинули 28 листопада 1943 р. під час визволення с. Мопрівське (з 2016 р. – с. Багате) від гітлерівських військ. Кількість похованих та їхні прізвища невідомі.

Восени 1943 р. під час наступу з правобережного плацдарму в районі сіл Військове та Вовніги частини 29-го гв. ск (генерал-лейтенант Я. С. Фоканов) 8-ї гв. А (до 18.10.1943 р. – генерал-лейтенант В. І. Чуйков, до 15.11.1943 р. – генерал-полковник І. І. Масленников, з 15.11.1943 р. – генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) визволили низку населених пунктів Солонянського району і вийшли на рубіж Шестипілля – б. Широка (притока р. Тритузна) – висота 138,3.

29 жовтня 1943 р. наступ Червоної армії було зупинено. Позиційні бої точилися майже місяць, оскільки про-

тивник задалегідь створив нову смугу оборони. За цей час частини 4-го гв. ск (до 17.11.1943 р. – генерал-майор М. І. Запороженко, з 18.11.1943 р. – генерал-майор В. О. Глазунов) та 28-го гв. ск (генерал-майор С. С. Гур'єв) 8-ї гв. А, які діяли праворуч, просунулись уперед і вийшли в район Олександропіль – Кринички, створивши тим самим загрозу тилам гітлерівців. 26 листопада 1943 р. частини 8-ї гв. А перейшли в наступ і змусили противника відступати під ударами 27-ї гв. сд та 82-ї гв. сд.

28 листопада 1943 р. були визволені села Лікнеп (з 2016 р. – с. Сонячне), Мопрівське, Суданівка, Товариський Труд та хутір Водяний. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв в індивідуальних та братських могилах.

У 1958 р. останки загиблих бійців перенесли в одну могилу (2,9×3 м), що описується. Тоді ж за могилою встановили залізобетонну скульптуру воїна та стелу, на якій укріпили дошки із прізвищами 120 земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. У 2010-х рр. на пам'ятці провели ремонтні роботи: скульптуру замінили на гранітний пілон, стелу (6,45×1,7 м) облицювали плитами червоного граніту та провели заміну 4 залізобетонних дошок на 5 чорних гранітних (4 – по 0,65×1,3 м, 1–0,65×0,9 м).

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 45, 49, 53. 2. Чуйков В. ІІ. В боях за Україну. К, 1972. С. 114–115.

Валентина Сацута

5. Барвінок, с.

5.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,9 км на південний схід від центру села, за 0,25 км на схід від дороги Незабудине – Барвінок, на ріллі, на вододілі балок Чекереська та Крутенька, що впадають у р. Любимівка – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,4 м, діаметр – 18 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1712/1.

Сергій Ніколаєв

5.2. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,75 км на південний схід від центру села, поруч із польовою ґрунтовою дорогою, на ріллі, на вододілі балок Чекереська та Крутенька, що впадають у р. Любимівка – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Сви-

стуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на відстані 10 м. Домінуючий насип, що розташований у лісосмузі, заввишки 3,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена. Менший насип заввишки 0,3 м, діаметр – 16 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті. Насипи – сегментоподібної форми. За 15 м на південний схід від більшого кургану виявлена жовта пляма від материкового викиду повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

6. Башмачка, с.

6.1. Городище, ранній залізний вік (ІІІ – поч. V ст. н. е.) (археол.)

Село Башмачка. Городище, ранній залізний вік

Розташоване на північно-східній околиці села, за 3 км від берега р. Дніпро, на мису лівого схила б. Башмачка.

Досліджувалось А. Т. Сміленко в 1953 р. та в 1971–1979 рр. Стратиграфією на площі 60×40 м² зафіксовано два етапи функціонування городища, яке було споруджене на поселенні черняхівської культури загальною площею 1000×200 м².

На першому етапі укріплення були дерев'яно-земляні, від них залишилися два рядки стовпових ямок. До цього періоду відносяться 6 жител на кшталт напівземлянок, прямокутної форми, площею близько 40 м². Ще 3 подібних житла виявлені на поселенні поза городищем.

На другому етапі були споруджені кам'яні стіни, які перекрили деякі напівземлянки першого етапу. На схилі мису, нижче на 2,5 м від першої, збереглися залишки другої стіни. З боку

поля городище було огорожене валом, який був облицьований каменем до дна рову. Ширина облицювання складала 0,5–0,7 м, висота – 1 м. Житла другого періоду – наземні, деякі з вогнищами, викладеними з каменю.

За першою лінією укріплень на відстані 24 м та 44 м були простежені ще один вал та рів.

У центрі городища археологи знайшли велике приміщення без вогнищ, із стовбовою конструкцією, можливо, суспільного призначення.

Знахідки на городищі: ліпний та кружальний посуд, глиняні грузила, уламки ножів, бронзові фібули, персні, голка, знаряддя з кістки.

Література: 1. Сміленко А. Т. *Городище черняховської культури* // *Славяне и Русь*. К.: Наукова думка, 1979. С. 48–66. 2. Сміленко А. Т. *Слов'яни та їх сусіди в Степовому Подніпров'ї (II – XIII ст.)*. К.: Наукова думка, 1975.

Лідія Голубчик

Оксана Рутковська

6.2. Курган «Могила Осипова» (археол.)

Розташований за 2,7 км на північний схід від центру села, за 0,25 км на північ від дороги Башмачка–Калинівка, на вододілі балок Груша, що впадає в б. Башмачка (притока р. Дніпро), та Лескова, що впадає в б. Легкого (притока р. Дніпро).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропет-

ровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // *НА ІА НАН України*, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДООІКЦ*, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДООІКЦ*, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

6.3. Курган (археол.)

Розташований за 2,6 км на північний схід від центру села, за 0,1 км на схід від польової дороги, на вододілі балок Груша, що впадає в б. Башмачка (притока р. Дніпро), та Лескова, що впадає в б. Легкого (притока р. Дніпро).

Виявлений у 1951 р. директором Солонянського районного Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою; у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

6.4. Курган (археол.)

Розташований за 1,15 км на північ від центру села, за 0,3 км на північний схід від дороги, за 0,75 км на північний захід від ставка, на вододілі відрогів б. Башмачка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 36 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району

Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

6.5. Курган (археол.)

Розташований за 2 км на північний схід від центру села, за 0,3 км на північ від дороги в с. Башмачка, між польовими дорогами, на вододілі балок Груша, що впадає в б. Башмачка (притока р. Дніпро), та Лескова, що впадає в б. Легкого (притока р. Дніпро).

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

6.6. Курган (археол.)

Розташований за 3,4 км на північний захід від центру села, на схід від траси Дніпро – Запоріжжя, на вододілі між водозбірним басейном р. Солоненька та б. Башмачка.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

6.7. Курганна група «Могила Гендрикова» / «Могила Рясна» / «Могила Башмачка» (археол.)

Розташована за 3,85 км на південний захід від центру села, за 0,3 км на схід від траси Дніро – Запоріжжя, за 0,2 км на південь від автодороги, що веде від траси до с. Башмачка, за 0,25 км на південний схід від басейну, на вододілі між водозбірним басейном р. Солоненька та б. Башмачка.

Виявлена в 1951 р. директором Солонянського районного Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північний захід – південний схід на відстані 50 м один від одного. Домінуючий курган заввишки 6 м, діаметр – 80 м. Менший за розмірами насип заввишки 3 м, діаметр – 60 м. Поверхні задерновані, обидва насипи – напівсферичної форми, поли підрізані розорюванням. На вершині більшого кургану встановлений знак тріангуляції.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

6.8. Курганна група «Могила Германова» (археол.)

Розташована за 2,8 км на північний захід від центру села, на вододілі між двома безіменними балками, що впадають у б. Башмачка з правого берега.

Виявлена в 1951 р. директором Солонянського районного Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, насипи яких розташовані по вісі північний захід – південний схід на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 0,4/20 м та 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

6.9. Курганна група «Могили Кам'яні» (археол.)

Розташована за 3,3 км на південний захід від центру села, за 0,2 км на північ від лісосмуги, на вододілі між б. Башмачка та Канцеровка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1951 р. завідувачим Солонянським районним відділом культури М. М. Костенком. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюжком із півночі на південь, на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 3/60 м; 1/26 м та 0,5/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

6.10. Курганна група «Могила Кислицька» (археол.)

Розташована за 3,4 км на північний захід від центру села, за 0,5 км на схід від дороги на с. Башмачка, на вододілі між водозбірним басейном р. Солоненька та б. Башмачка.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, насипи яких розташовані по вісі північ – південь на відстані 110 м один від одного. Більший курган, що має власну назву, заввишки 4 м, діаметр – 70 м. Насип – напівсферичної форми, поверхня задернована, на вершині – залишки знака тріангуляції. Менший курган заввишки 1,2 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

6.11. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,6 км на північний захід від центру села, за 0,25 км на північний схід від дороги на с. Башмачка, за 0,6 км на південь від балки, на вододілі відрогів б. Башмачка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлена в 1951 р. завідуючим районним відділом культури М. М. Костенком. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північний захід – південний схід на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 0,7/30 м та 0,4/26 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

6.12. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,65 км на північний захід від центру села, за 0,15 км від траси Дніпро – Запоріжжя, на вододілі між водозбірним басейном р. Солоненька та б. Башмачка.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюжком із півночі на південь протяжністю 0,12 км. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,7/40 м; два – по 0,2/16 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

6.13. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,75 км на північний захід від центру села, західніше від траси Дніпро – Запоріжжя, на вододілі між водозбірним басейном р. Солоненька та б. Башмачка – притоки р. Дніпро.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,075 км один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 1,7/70 м та 0,5/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

6.14. Курганна група (археол.)

Розташована за 2 км на південь від центру села, біля ЛЕМ та польової дороги, на вододілі балок Канцеровка та Башмачка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північ – південь, зливаючись полами. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 1,6/26 м та 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

6.15. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,9 км на північний схід від центру села, за 0,25 км на північ від польової дороги, на вододілі балок

Груша, що впадає в б. Башмачка (притока р. Дніпро), та Лескова, що впадає в б. Легкого (притока р. Дніпро).

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північ – південь на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 0,6/26 м та 0,2/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1703. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1703/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

6.16. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,4 км на північний схід від центру села, за 0,35 км на захід від польової дороги, на вододілі балок Груша, що впадає в б. Башмачка (притока р. Дніпро), та Лескова, що впадає в б. Легкого (притока р. Дніпро).

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані неправильним трикутником на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 0,5/30 м; 0,4/26 м та 0,2/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

6.17. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,9 км на північний захід від центру села, за 0,4 км на схід від траси Дніпро – Запоріжжя, за 0,3 км на північний схід від дороги на с. Башмачка, на вододілі між водозбірним басейном р. Солоненька та б. Башмачка.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, насипи яких розташовані по вісі північ – південь на невеликій відстані один

від одного. Кургани мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,7/50 м; 0,3/20 м та 0,2/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703/1.

Віталій Свистунов

6.18. Могильник курганий «Могили Рясні» (археол.)

Розташований на відстані 3,6 км на південний захід від центру села, поруч із польовою дорогою, на вододілі між водозбірними басейнами р. Солоненька та б. Башмачка (притока р. Дніпро).

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – шість курганів, що розташовані ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,23 км, на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 1/40 м; чотири – по 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли

розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЛ, інв. № 1703. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЛ, інв. № 1703/1.

Віталій Свистунов

6.19. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Башмачка. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

У братській могилі поховано 206 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули 25–26 жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Башмачка та навколишніх територій, а також під час наступу з лівобережних плацдармів.

21 жовтня 1943 р. на правобережний плацдарм поблизу сіл Військове і Вовніги, який був захоплений 26 вересня 1943 р. військами 6-ї А та 12-ї А 3-го Українського фронту (гене-

рал армії Р. Я. Малиновський) і розширений у ході подальших боїв, переправилися підрозділи 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников), які згодом за наказом командуючого фронтом перейшли в наступ у напрямку на Дніпропетровськ – Солоне – Нікополь.

25 жовтня 1943 р. 82-га гв. сд (генерал-майор І. О. Макаренко) 8-ї гв. А зайняла на правому фланзі позиції 25-ї гв. сд у районі хут. Гроза, звідки і розгорнула наступ у напрямку на с. Башмачка. Підрозділи 82-ї гв. сд, діючи узгоджено з наступаючими частинами 25-ї гв. сд та 74-ї гв. сд, 26 жовтня зав'язали бої за с. Башмачка і цього ж дня зайняли його.

Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв і в різних частинах села. В повоснні роки їхні останки перенесли в могилу, що описується. В 1958 р. перед могилою встановили залізобетонну скульптуру «Воїн та партизан».

У 1978 р. на пам'ятці провели реконструкцію: на могилу помістили пілон із нержавіючої сталі, поряд поклали плити з іменами похованих, навколишню територію виклали брекчією. Тоді ж за могилою спорудили стелу (22×1,5 м), у лівій частині якої укріпили барельєфне зображення облич двох воїнів, у правій – барельєфи із зображеннями бою та накладні цифри «1941–1945», посередині – дошки з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 38–40; ф. 345, оп. 5487, спр. 99, арк. 318.

Валентина Сацута

**6.20. Будинок земської школи,
1908 р. (архіт.)**

*Село Башмачка. Будинок земської школи,
1908 р.*

Вул. Шкільна, 1.

Розташовується на наріжній ділянці на початку вул. Шкільної, у північно-східній частині села. Ділянка відзначається помітним перепадом висот у південному напрямку. Внаслідок окремого розташування на підвищенні будинок виступає акцентом у сформованому середовищі.

Зведений у 1908 р. як чотирикласна земська школа в тій частині Башмачки (Солонянська волость), що історично мала назву Сніп. За спогадами місцевих жителів, будівництво вели селяни і місцеві майстри. Крім шкільних класних приміщень, у будинку розташовувалась квартира для вчителя, до якої вів окремий вхід. Поруч знаходились господарські споруди, одна з яких збереглась у південно-східній частині ділянки. Також було вирито колодязь, розбито фруктовий сад (не зберігся). Територія огорожувалася парканом (утрачено). Нині будинок використовується як склад сільськогосподарського

приладдя, а на прилеглій території влаштовано стоянку техніки (трактори, молотарки, сіялки).

Одноповерховий, цегляний (жовта та жовтогаряча цегла), Г-подібний у плані, на бутовому цоколі, зробленому з грубо оброблених кам'яних блоків. Орієнтовні габаритні розміри по вуличних фасадах – 18×16 м.

Чільний тридільний фасад будинку складається з триосьового бічного ризаліту, де по центральній осі розміщений парадний вхід до школи з високим ганком, середньої частини у три осі віконних прорізів та бічного ризаліту в одну вісь дверного прорізу (нині закладений), що вів до квартири вчителя. До фасаду на вул. Шкільній прибудовано дисонуючий, значний за габаритами об'єм, в якому нині розміщується крупна сільськогосподарська техніка. Через це первісні віконні прорізи закладено, а сам фасад недоступний для огляду, де відкритою залишилась лише глуха частина фасаду, що прилягає до наріжника, на якій цеглою викладено рік побудови – «1908», оформлений цегляним декором у своєрідну рамку. Торцеві фасади – у дві осі частково закладених віконних прорізів. Задні фасади частково видозмінені, але їхня первісна композиція збереглась.

Навчальний заклад зведений у еkleктиці з елементами раціонального модерну, з використанням майстерно проробленого цегляного декору, який відзначається чіткістю профілів.

Література: 1. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской

групи. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 21. 2. Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1977. С. 696–697. 3. Справочная книга Екатеринославской Епархии. Екатеринослав: Типография Братства Св. Владимира, 1908. С. 82–83.

Надія Лиштва

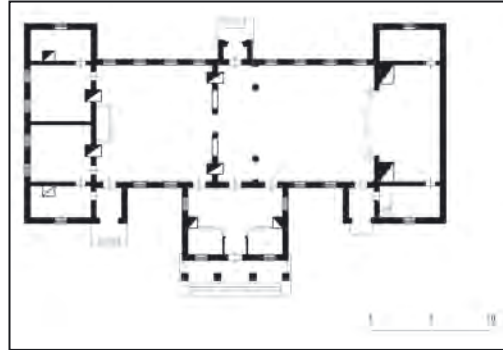
6.21. Будинок клубу, 1954–1955 рр. (архіт.)

Село Башмачка. Будинок клубу, 1954 – 1955 рр.

Розташовується зі значним відступом від червоної лінії вулиці, в глибині ділянки, яка не має чітко окреслених меж. До центральної частини будинку веде заасфальтована алея з круглим квітником перед високими та широкими сходами. Ділянка має значний нахил із півдня на північ. Унаслідок окремого розташування на підвищенні будинок виступає акцентом у сформованому середовищі.

Зведений між 1954–1955 рр. за типовим проектом колгоспного клубу з глядацькою залою на 210 місць. Проект розроблений Київським державним проектним інститутом Діпросільбуд під № 093 та рекомендо-

Село Башмачка. Будинок клубу, 1954 – 1955 рр. (план будинку)

ваний Управлінням по справах архітектури при Раді Міністрів Української РСР 19 березня 1954 р.

Має складну в плані форму з центрально-осьовою симетрією відносно центральної осі, як у зовнішньому об'ємно-просторовому вирішенні, так і у розплануванні (частково).

Одноповерховий, фундаменти – бутові. Стіни – цегляні, з полегшеним муруванням, внутрішні колони – цегляні. Перекриття: над глядацькою залою та фойє – металодерев'яні ферми з підвісною стелею; у кінопроекційній – залізобетонні; в інших приміщеннях – по дерев'яних балках щитовим настилом. Покрівля – сірий шифер. Об'єм будинку – 3,612 м². Габарити – 37,8×17,4 м.

Будинок відзначається об'ємно-просторовою симетрією, з чільним п'ятидільним фасадом, головним акцентом якого є парадна вхідна група з чотириколонним портиком. Колони портику – квадратні у перерізі, рустовані, з порушеними пропорціями, що виражається в їхній надмірній масивності, підкресленій неспівмірними стилізова-

ними капітелями. Портик увінчується трикутним фронтоном, на рустованому тимпані якого розташовано картуш, що зображує лавровий вінок з лірою та п'ятикутною зіркою над нею. Бічні (фланкуючі) ризаліти виступають менше відносно центрального, двоосьові – з віконним і дверним прорізом у заглибленій частині, яка підкреслюється аналогічною до портика колоною, але зі спрощеною капітеллю. Базис колон – низькі, не несуть композиційної ролі.

Мальовничості будинку надають високі арочні вікна, оперезані плоскими архівольтами. Прямокутні прорізи (дверні та віконні на бічних крилах і задньому фасаді) – оперезані аналогічними архівольтами, при цьому тло між ними та прямокутними прорізами декороване литим гіпсовим декором рослинної тематики.

Будинок є гарним прикладом компактного сільського клубу середини 1950-х рр., зведеного за типовим проектом, але з місцевими відмінностями.

Джерела та література: 1. Альбом проектов сельского и колхозного строительства / под общ. ред. С. И. Колесникова. М.: Гос. архит. изд-во, 1950. Вып. 1: Проекты примерных планов хозяйственных поселений, жилых домов, общественных и культурно-бытовых зданий, 1950. С. 122–123. 2. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 21. 3. Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1977. С. 696–697. 4. Справочная книга Екатеринославской Епархии. Екатеринослав: Типография Братства Св. Владимира, 1908. С. 82–83.

Надія Лиштва

6.22. Земська будівля, 1897 р. (архіт.)

Село Башмачка. Земська будівля, 1897 р.

Вул. Центральна.

Окремо розташована в межах історичного ядра с. Башмачка, з незначним відступом від червоної лінії вул. Центральної (колишня вул. Кірова). В сформованому середовищі має рядову композиційну роль. Земельна ділянка будівлі не огорожена, без візуально окреслених меж. Рельєф – спокійний, з невеликим нахилом у північному напрямку в бік вул. Центральної, на яку пам'ятка виходить чільним фасадом. Територія навколо захарашена, заросла чагарниками і розлогими листяними деревами.

Зведена у 1897 р. у південно-західній частині с. Башмачка Солонянської волості Катеринославського повіту, по центральній вулиці населеного пункту. Ймовірно, є будівлею першої двокласної «слобідської» школи села, що була зведена коштом земства цього ж року, навчання в якій проходило безоплатно. Учні тут навчали грамоти та географії.

Одноповерхова, з червоної цегли, на високому цоколі з масивних блоків бутового каміння. Первісне планування та цінні елементи декорування інтер'є-

рів не збереглися. Орієнтовні габарити – 15×10 м.

Поверхня мурування 1-го поверху пофарбована в білий колір; трикутні шпилі на торцях, утворені схилами даху, виконані без оздоблення, зі здвосними арочними вікнами по центральній осі. На східному шпилі збереглась дата побудови – «1897». Двосхилий дах перекритий ромбоподібною черепицею. Перекриття між 1-м поверхом і горіщним простором – по дерев'яних балках, оббитих понизу драпкою, оздобленою тинком.

Торцеві (східний та західний) фасади – у три осі віконних прорізів, задній (південний) – у п'ять осей прорізів. Прорізи мають прямокутну форму і нині частково змінені – частину первісних прорізів закладено, з окремих вікон зроблено дверні прорізи. Чільний (північний) фасад має несиметричну композицію, з різним кроком між прорізами. Первісна композиція значно змінена за рахунок закладення первісних прорізів (дверного та віконних) та пробиття нового вікна суміжно з первісним. Автентичний дверний проріз мав слабо виражену арочну форму (лучкова перемичка), яка нині змінена на прямокутну, вузькі вікна-бійниці обіч нього закладені. До входу веде високий ганок із терасою, які є пізнішими прибудовами (первісний ганок не зберігся).

Елементами декорування фасадів виступає цегляний декор у вигляді наріжних лопаток, що «вливаються» по верху в широкий орнаментований (стрічки-аркади, дентикул, поребрика) карниз, вертикальних шестигранників у міжвіконних простінках.

Незважаючи на зміни в композиції пам'ятки, вона залишається гарним зразком провінційної архітектури еклектики кінця XIX ст.

Джерела та література: 1. *Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 21. 2. Справочная книга Екатеринославской Епархии. Екатеринослав: Типография Братства Св. Владимира, 1908. С. 82–83.*

Надія Лиштва

7. Безбородькове, с.

7.1. Курган «Могила Куца» (археол.)

Розташований за 2,4 км на північний захід від центру села, на лінії вододілу балок Ломачина та Куца, що впадають у долину р. Комишувата Сура, яка є притокою р. Мокра Сура (права притока р. Дніпро).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свищунівим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 5 м, діаметр – 70 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня задернована, поли

підорюються. Раніше на вершині знаходився знак триангуляції.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

7.2. Курган (археол.)

Село Безбородькове. Курган

Розташований за 0,7 км на південь від східної околиці села, за 1 км на південний схід від центру села, на кладовищі, на схилі вододілу балок Крутенька та Криничувата, що впадають у долину р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура (права притока р. Дніпро).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2000 р.

В. М. Шалобудовим – археологом ДДУ, в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 10 м, діаметр – 100 м. Насип має напівсферичну форму, поверхня задернована. На вершині кургану знаходиться старий склеп та влаштовані поховання XIX – XX ст., нижня частина заросла чагарниками.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

7.3. Курган (археол.)

Розташований за 2,25 км на північний схід від центру села, на території гнісховища, на лінії вододілу балок Ломачина та Куца, що впадають у долину р. Комишувата Сура, яка є притокою р. Мокра Сура (права притока р. Дніпро).

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми, північна частина якого розорюється, а південна знаходиться на території гнісховища.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1716/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

7.4. Курганна група «Могила Жидівська» (археол.)

Розташована за 0,9–1,3 км на південний схід від центру села, за 0,6 км на схід від перетину доріг Безбородькове – Тритузне і Письмечеве – Безбородькове, на схилі вододілу балок Крутенька та Криничувата, що впадають у долину р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що витягнулися ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 0,4 км. Насип більшого кургану, що розташований приблизно по центру між двома меншими, заввишки 1,5 м, діаметр – 60 м. Два менші кургани заввишки по 0,3 м,

діаметри – по 20 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 6. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

7.5. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Безбородькове. Братська могила радянських воїнів

Біля клубу.

У братській могилі поховано 346 воїнів 47-ї та 57-ї гв. сд, які загинули 28 жовтня – 27 листопада 1943 р. під час боїв за с. Олександрівку І (нині –

с. Безбородькове) та навколишню територію.

Наприкінці жовтня 1943 р. 47-ма (генерал-майор Ф. О. Осташенко) та 57-ма (генерал-майор А. П. Карнов) гв. сд 4-го гв. ск (генерал-майор М. І. Запорожченко) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) продовжували наступати з правобережних плацдармів. 2 листопада 1943 р. згадані підрозділи вийшли в район с. Олександрівка І і звільнили його від гітлерівських військ. Подальший наступ було зупинено жорстким опором противника, який створив оборонні споруди південніше сіл Боголюбівка, Олександрівка І та Широке.

4 листопада 1943 р. смугу бойових дій 57-ї гв. сд зайняла 35-та гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін). Після тривалих позиційних боїв частини 4-го гв. ск 17–18 листопада 1943 р. прорвали оборону німецьких військ і почали наступ у загальному напрямку на м. Апостолове. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв в індивідуальних і братських могилах.

У 1958 р. останки 346 воїнів перенесли в братську могилу с. Безбородькове. В тому ж році поблизу могили (3,1×2 м), обкладеної по периметру цеглою, установили залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком», а територію навколо пам'ятки огородили дерев'яним парканом. У 1980-х рр. біля підніжжя постаменту скульптури розмістили 5 бетонних плит (1,3×1 м) із відомими прізвищами похованих.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, спр. 11, арк. 78. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 131. 3. Чуйков В. П. *В боях за Украину*. К, 1972. С. 10–112.

Валентина Сацу́та

7.6. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Безбородькове. Могили радянських воїнів

На краю кладовища.

У 5 могилах поховані радянські воїни, які загинули під час боїв за село Олександрівку І (нині – с. Безбородькове) та навколишню територію. Кількість похованих невідома.

2 листопада 1943 р., продовжуючи наступати з правобережних плацдармів, підрозділи 47-ї (генерал-майор Ф. О. Осташенко) та 57-ї (генерал-майор А. П. Карнов) гв. сд 4-го гв. ск (генерал-майор М. І. Запорожченко) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) вийшли на підступи до с. Олександрівка І та звільнили його від гітлерівських військ. Але подальший наступ радянських військ у цьому районі призупинився через

жорсткий опір противника, який устиг звести оборонні споруди південніше сіл Боголюбівка, Олександрівка I та Широке.

4 листопада 1943 р. смугу бойових дій 57-ї гв. сд зайняла 35-та гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін), яка після тривалих позиційних боїв за підтримки інших частин 4-го гв. ск 17–18 листопада 1943 р. прорвала оборону німецьких військ і почала наступ у загальному напрямку на м. Апостолове. Воїнів, які загинули, поховали на краю сільського кладовища.

Могили радянських воїнів, що мають вигляд земляних пагорбів, обведених по периметру бордюром із цегли та шлакоблоку, розташовані в один ряд: три з них прямокутні й мають однакові розміри (по 1,3×9,35 м), ще дві – значно менші (2,5×1,3 м, 1,5×2,7 м). На середній прямокутній могилі розміщено цегляний пілон, до якого під кутом примикає бетонна дошка з текстом: «Вечная память воинам и односельчанам, погибшим при освобождении территории Письмечевского сельского совета. 1941–1945». У верхній частині пілону укріплена невелика табличка (0,26×0,2 м) з нержавіючої сталі з одним прізвищем.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, спр. 11, арк. 78. 2. Чуйков В. II. В боях за Украину. К, 1972. С. 10–112.

Оксана Колесник

7.7. Склеп, кін. XIX ст. (архіт.)

Село Безбородькове. Склеп, кін. XIX ст.

За 0,7 км на південь від східної околиці села, на кургані.

Окремо розташований на південний схід від центру села, на його околиці, виступаючи композиційним акцентом через розміщення на верхівці кургану, в оточенні поховань сільського кладовища. Курган – пам'ятка археології національного значення.

Серед місцевих мешканців склеп відомий як «склеп Безбородьків», пов'язуючи його із особистістю О. А. Безбородька, що заснував тут у 1776 р. на правому березі р. Комишувата Сура рангову дачу – с. Олександрівка I (або Велика Безбородькова), на місці колишнього козацького зимівника. Олександр Андрійович Безбородько народився 14 березня 1747 р. у Глухові в родині

генерального писаря Андрія Яковича Безбородька та його дружини Є. М. Забіли – доньки генерального судді.

За життя О. Безбородько став найбільшим новоросійським поміщиком, графом, світлішим князем, канцлером, генерал-майором, тайним радником і кавалером багатьох орденів. Одруженим не був, але мав доньку Наталю Верецьку (1790 р. н.) від балетної танцівниці Ольги Дмитрівни Каратигіної. Прізвище Наталі Олександрівні було присвоєне за назвою села Верецьке, яке подарував їй батько. 5 квітня 1799 р. О. А. Безбородько помер, залишивши землі у Катеринославській губернії дев'ятирічній доньці, в тому числі с. Олександрівка І та сусіднє с. Тритузне.

У 1806 р. Н. О. Верецька вийшла заміж за Якова Петровича Савельєва – спадкового дворянина Московської губернії, учасника битви під Аустерліцем (1805), штабс-капітана (1808), кавалера ордена Володимира 4-го ступеня, учасника війни 1812 р. та іноземних походів, гвардії-полковника у відставці. Від нього Наталя Олександрівна мала сімох дітей: Марію, Олександра, Петра, Якова, Миколая, Агнію та Костянтина. У липні 1826 р. вона померла від родильної гарячки (Агнія та Костянтин народились 1 липня 1826 р.). По смерті її чоловіка (до 1848 р.) с. Олександрівка І (Безбородькове) переходить у спадок їхнім синам – Олександру (губ. секретар, колезький секретар, титул. радник, колезький асесор, надвірний радник), Петру (юнкер, кавалергард) та Якову (чиновник, титул. радник, депутат

губернського дворянського зібрання, міський голова м. Катеринослав, земський гласний). Саме останній у 1862 р. підписав викупні угоди з селянами с. Олександрівка І.

На 1898 р. частина землі села належала Олександру Олександровичу Савельєву, у 1899 р. – поселянам-колоністам Фрізену, Віллеру та Нейштеттеру. Крім того, у 1899 р. поселянин Петр Гейнріхс із дружиною Оленою заснували в Олександрівці І власну садибу.

За наявними матеріалами, з представників дворянського роду Савельєвих у склепі-каплиці у с. Олександрівка І (Безбородькове) були поховані: Яков Якович (1875) та його дружина Софія Миколаївна (1895), Олександр Якович (1887).

У 1943 р., під час звільнення села від гітлерівських військ, останні використували поховальну споруду родини Савельєвих як сховище. Через це зовнішня поверхня стін споруди зазнала руйнації від снарядів «катюші». Наразі невідомо, залишаються останки похованих під склепом чи вони втрачені.

Склеп розташований на верхівці кургану, на пласкому майданчику, чітко зорієнтований фасадами по сторонах світу. Цегляний, одноповерховий, з оголеним цегляним фундаментом та, як наслідок цього, високим цоколем, що порушує первісну пропорційну композицію склепу. Шатро (покриття та конструкції) квадратної в плані споруди – втрачене. Замоканню інтер'єру запобігає цегляне арочне склепіння, з центру якого звисає металевий ціпок із гаком, що, ймовірно, використовувався для закріплення освітлювального прибору.

Вхід розміщений із заходу споруди, віконні прорізи – з півночі та півдня. Прорізи мають арокну напівциркульну форму. Зовнішня поверхня східного фасаду – глуха, без прорізів. На внутрішній поверхні, в інтер'єрі споруди, наявна арокна ніша з лучковою перемичкою. Інтер'єр досить постраждав через руйнування підлоги та поховань. Натомість, зовнішня поверхня фасадів споруди, зведеної в еклектиці, широко декорована цегляним декором із використанням трансформованих класицистичних форм.

Склеп родини Савельєвих є зразком погребальних споруд, яких на території області майже не залишилось, тим більш, що їхня архітектура недосконало досліджена і потребує особливого підходу та збереження.

Література: 1. Заруба В. *Дворяне Екатеринославской губернии*. Д.: ЛІРА, 2016. С. 53, 420–421. 2. Заруба В. *Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту*. Д.: ЛІРА, 2016. С. 17–18. 3. Модзалевский В. *Малороссийский родословник*. К., 1908. Т. I. С. 35, 41–46.

Надія Лиштва

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1704. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1704/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

8. Березнуватівка, с.

8.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,9 км на південний схід від центру села, за 0,4 км на захід від дороги Березнуватівка – Святовасилівка, на гребені вододілу б. Кобилина та р. Грушівка, що впадають у р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Пікінерка, що впадає в долину р. Грушівка.

8.2. Курган (археол.)

Розташований за 3,9 км на північний схід від центру села, на лінії вододілу б. Кобилина та р. Грушівка, що впадають у р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Клочкувата.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Сви-

стуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 4,7 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, але поли частково розорюються. Насип – сегментоподібної форми. На вершині влаштований знак триангуляції.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

8.3. Курган (археол.)

Розташований за 3,7 км на схід від центру села, на лінії вододілу балки р. Грушівка та б. Кобилинова, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704/1.

Віталій Свистунов

8.4. Курган (археол.)

Розташований за 2,85 км на південний схід від центру села, за 0,7 км на північний схід від дороги Березнуватівка – Святовасилівка, на вододілі б. Кобилинова та р. Грушівка, що впадають у долину р. Мокра Сура.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704/1.

Віталій Свистунов

8.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,9 км на північний захід від центру села, північніше дороги Маломихайлівка – Березнуватівка, на гребені вододілу балки Березнігувата та балки Довга, що впадають у долину р. Грушівка – притоки р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею

ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані компактно, на невеликій відстані один від одного. Домінуючий курган заввишки 3,5 м, діаметр – 40–60 м. Менші насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,3/20 м та 0,1/16 м. Більший насип має овальну в плані форму, на двох менших насипах – світлі плями. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704. 3. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704/1.

Віталій Свистунов

8.6. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Березнуватівка. Братська могила радянських воїнів

Біля сільської ради.

У братській могилі поховано 297 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули наприкінці жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Березнуватівка та навколишньої території від гітлерівських військ.

Наприкінці жовтня 1943 р. частини 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) та 46-ї А (генерал-майор В. В. Глаголев) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) продовжили наступ на території Криничанського та Солонянського районів Дніпропетровської області, розпочатий іще після форсування р. Дніпро. На лівому фланзі 46-ї А наступала 152-га сд (полковник Ф. І. Куліжський), яка вела бої поблизу сіл Гайдамацьке (до 2016 р. – с. Червоний Яр) та Маяк (до 2016 р. – с. Червоний Маяк). Ліворуч від неї займала позиції 88-ма гв. сд (полковник Б. М. Панков) 8-ї гв. А.

28 жовтня 152-га сд була передислокована в район с. Березнуватівка, зайнявши фронт праворуч від 88-ї гв. сд. Між цими дивізіями згодом розташувалась 79-та гв. сд (полковник Л. І. Вагін) 8-ї гв. А. Під час боїв 28–29 жовтня 1943 р. вищезгадані військові частини за підтримки окремих підрозділів фронту визволили села Березнуватівка, Дергачівка, Боголюбівка, Костянтинівка, Грушівка, хутір Червоний та ін. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв в індивідуальних та братських могилах.

У 1958 р. останки 297 воїнів перенесли в могилу, що описується. Тоді ж поруч із нею встановили залізобетонну скульптуру воїна з автоматом та 2 стели з прізвищами похованих та земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. В 1980-ті рр. на пам'ятці провели реконструкцію: на могилу (3,05×11,2 м), облицьовану гранітними плитами, поклали 13 червоних гранітних дошок (12 – по 0,6×1,2 м, 1–0,7×1,4 м); скульптуру воїна замінили на жіночу; праворуч та ліворуч від пам'ятника спорудили 6 залізобетонних пілонів з арочними отворами, в кожному з яких укріпили по дзвону.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1227, оп. 1, спр. 3, арк. 226, 230; ф. 1383, оп. 1, спр. 17, арк. 164, 165.

Валентина Сацута

8.7. Могила С. Г. Нігояна (іст.)

Село Березнуватівка. Могила С. Г. Нігояна

На сільському кладовищі, що біля дороги через село, поблизу від огорожі.

Нігоян Сергій Гагікович (02.08.1993, с. Березнуватівка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл. – 22.01.2014, м. Київ) – Герой України (2014), один із учасників Євромайдану у Києві, перший загиблий під час протистоянь на вул. Грушевського.

Батьки Сергія Нігояна переїхали до Дніпропетровської області у 1992 р. із с. Навур (Вірменія), рятуючись від військового конфлікту між вірменами та азербайджанцями за контроль над територією Нагорного Карабаху.

Сергій Нігоян, який народився і виріс в Україні, після закінчення 9 класів середньої школи та сільськогосподарського ліцею вступив до Дніпродзержинського коледжу фізичного виховання, де навчався за фахом «вчитель фізкультури». У 2012 р. він посів третє місце на чемпіонаті м. Дніпродзержинськ (з 2016 р. – м. Кам'янське) з карате, яким активно займався з самого дитинства. У 2013 р.

був відрахований з коледжу за систематичні пропуски занять.

З 8 грудня 2013 р. став учасником Євромайдану в Києві, який зібрався на акцію протесту проти жорстокості підрозділу «Беркут», що 30 листопада 2013 р. розігнав студентів, застосувавши фізичну силу та спецзасоби. Добровільно увійшов до «Самооборони Майдану» та охороняв наметове містечко упродовж 1,5 місяця. На початку січня 2014 р. приїздив додому, і, трохи відпочивши, знову повернувся на Майдан відстоювати права громадян України.

22 січня 2014 р. Сергій Нігоян загинув від поранення свинцевою картеччю під час подій, що відбувалися неподалік стадіону Динамо в місті Києві на вул. Грушевського. Його смерть була зафіксована о 6.30 ранку за київським часом.

26 січня 2014 р. С. Г. Нігояна поховали в с. Березнуватівка.

Указом Президента України від 21 листопада 2014 р. Нігояну Сергію Гагіковичу за громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних принципів демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння українському народові, виявлені під час Революції гідності, надано звання «Герой України» з врученням ордена «Золота Зірка» (посмертно). У червні 2015 р. нагороджений медаллю Української православної церкви Київського патріархату «За жертвовність і любов до України» (посмертно).

Позаду могили, що накрита чорною гранітною плитою, встановлено складну споруду у вигляді арки з чорного та червоного граніту, укріпленої

на 2 стовпах та 2 колонах. Під аркою на єдиній основі розміщено 2 пілони з чорного граніту: на лівий, що значно вищий, нанесено ростове кольорове зображення С. Г. Нігояна на тлі Майдану; на правому – портретне зображення та меморіальний напис. Територія навколо могили викладена червоними гранітними плитами та обведена по периметру бордюром.

Джерела: 1. Сергій Нігоян [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nebesnasotnya.in.ua/portfolio>

Надія Шейміна

8.8. Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр. (іст.)

Село Березнуватівка. Могили учасників Української революції 1917 – 1921 рр.

На кладовищі, що при в'їзді до с. Березнуватівка.

У 7 могилах поховані учасники подій Української революції 1917–1921 рр. Кількість похованих та їхні прізвища невідомі.

У роки Української революції та військових подій 1917–1921 рр. землі Катеринославської губернії, як і більшість земель центральної та східної України, стали ареною зіткнення багатьох інтересів. Так, у квітні 1918 р. Катеринославщину зайняли австрійські та німецькі війська, які були покликані УЦР для допомоги в боротьбі з більшовиками. Представники австро-німецьких сил на місцях в умовах військового часу проводили досить жорстку політику щодо місцевого населення: реквізували хліб у селян, спекулювали на борошні (купували зерно за твердою ціною, а продавали за завищеною в кілька разів), забирали зброю, сільськогосподарський реманент та худобу.

Жителі с. Березнуватівка, як і інших населених пунктів Солонянщини, дуже потерпали в цей час від недоїдання та свавілля окупаційної влади. За таких обставин досить частими стали виступи селян, які нападали на продовольчі загони, направлені до них. Зокрема, в с. Кринички (нині – смт Кринички, Криничанський р-н, Дніпропетровська обл.), що знаходиться приблизно за 20 км від Березнуватівки, загін 41-го австрійського полку вилучив у селян усе зерно, не залишивши нічого для посіву. Оскільки протести не мали результату, то у середині червня 1918 р. відбулося збройне зіткнення, внаслідок якого загинуло понад 2000 осіб, а село практично повністю згоріло. Подібна ситуація склалася і в районному центрі с. Солоне (з 1960 р. – смт Солоне), де під час роззброєння відбулася сутичка, в якій загинуло близько 500 німців та 300 селян. Після подібних виступів

окупаційна влада відправляла каральні загони до всіх навколишніх населених пунктів з метою виявлення уцілілих учасників та залякування інших (висікали різками, проводили показові розстріли тощо). Ситуація дещо стабілізувалася лише наприкінці 1918 р., коли австрійські та німецькі війська покинули територію України, але не повністю: у Березнуватівці, як і в інших селах Солонянщини, до влади прийшли більшовики, котрі активно реорганізовували органи влади на місцях.

У липні 1919 р. Березнуватівка була зайнята військами А. І. Денікіна, але вже на початку 1920 р. знову стала підконтрольною більшовикам. Крім того, упродовж літа 1919 – осені 1920 рр. на цій території періодично з'являлись загони Н. Махна, а в с. Сурсько-Михайлівка, що знаходиться неподалік, продовжував діяти партизанський загін на чолі з діячем Катеринославської «Просвіти» Т. Ф. Гладченком, створений ще влітку 1918 р. У с. Березнуватівка загиблих учасників революційних подій поховали на краю кладовища, що на околиці села.

Могили, що мають вигляд земляних пагорбів та по периметру обкладені цеглою, розташовані у два ряди: у першому – 3, у другому – 4. Між другою та третьою могилами в другому ряду встановлений металевий обеліск, увінчаний п'ятикутною зіркою. Написи на пам'ятці відсутні.

Джерела та література: 1. Гражданская война на Екатеринославщине (февраль 1918–1920 гг.). Документы и материалы. Д.: Промінь, 1968. С. 31–32, 39–40, 51, 52. 2. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. К.: Главная редакция УСЭ АН УССР, 1977.

С. 343, 677. 3. Чабан М. П. *Діячі січеславської «Просвіти» (1905–1921). Бібліографічний словник.* Д.: ІМА-прес, 2002. С. 165–172.

Оксана Колесник

8.9. Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр. (іст.)

Село Березнуватівка. Могили учасників Української революції 1917 – 1921 рр.

На центральному кладовищі, стара частина.

У 2 могилах поховані учасники подій Української революції 1917–1921 рр. Поховано близько 20 осіб. Прізвища невідомі.

У квітні 1918 р. Катеринославщину зайняли австрійські та німецькі війська, які були покликані УЦР для допомоги в боротьбі з більшовиками. Представники австро-німецьких сил на місцях в умовах військового часу проводили досить жорстку політику щодо місцевого населення: реквізували хліб у селян, спекулювали на борошні (купували зерно за твердою ціною, а продавали за завищеною в кілька разів), заби-

рали зброю, сільськогосподарський реманент та худобу, за спроби спротиву заарештовували, сікли різками, розстрілювали.

Жителі с. Березнуватівка, які інших населених пунктів Солонянщини, дуже потерпали в цей час від недоїдання та свавілля окупаційної влади, тому не дивно, що в цей час стали непоодинокими виступи селян, які нападали на продовольчі загоны. Подібні випадки у середині червня 1918 р. зафіксовані в декількох населених пунктах, розташованих за 20–30 км від Березнуватівки: в с. Кринички (нині – смт Кринички, Криничанський р-н, Дніпропетровська обл.), де загин 41-го австрійського полку вилучив у селян усе зерно, не залишивши нічого для посіву, відбулося збройне зіткнення, в результаті якого загинуло понад 2000 осіб, а село практично повністю згоріло; в районному центрі с. Солоне (з 1960 р. – смт Солоне) під час роззброєння відбулася сутичка між німцями та селянами, в якій загинуло близько 800 осіб (500 німців, 300 селян). Після подібних виступів окупаційна влада відправляла каральні загоны до всіх навколишніх населених пунктів з метою виявлення уцілілих учасників та залякування інших (висікали різками, проводили показові розстріли тощо). Ситуація дещо стабілізувалася лише наприкінці 1918 р., коли австрійські та німецькі війська покинули територію України, але не повністю: у Березнуватівці, як і в інших селах Солонянщини, до влади прийшли більшовики, котрі активно реорганізовували органи влади на місцях.

У липні 1919 р. Березнуватівка була зайнята військами А. І. Денікіна, але вже на початку 1920 р. знову стала підконтрольною більшовикам. Крім того, упродовж літа 1919 – осені 1920 рр. на цій території періодично з'являлись загони Н. Махна, а в с. Сурсько-Михайлівка, що знаходиться неподалік, продовжував діяти партизанський загін на чолі з Т. Ф. Гладченком, створений іще влітку 1918 р.

За свідченнями жителів Березнуватівки, під час подій Української революції 1917–1921 рр. на території села розстріляли близько 20 осіб, які були поховані на кладовищі у 2 могилах, що описуються.

Могили мають вигляд земляних пагорбів, що по периметру обкладені цеглою. Між могилами встановлений металевий обеліск, увінчаний п'ятикутною зіркою. Написи на пам'ятці відсутні.

Джерела та література: 1. Анкета опитування свідка подій Р. О. Дергачової від 15.04.2011 // Архів ДООІКЦ. 2. Гражданская война на Екатеринославщине (февраль 1918–1920 гг.). Документы и материалы. Д.: Промінь, 1968. С. 31–32, 39–40, 51, 52. 3. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. К.: Главная редакция УСЭ АН УССР, 1977. С. 343, 677. 4. Чабан М. П. Діячі січеславської «Просвіти» (1905–1921). Біобібліографічний словник. Д.: ІМА-прес, 2002. С. 165–172.

Оксана Колесник

9. Богданівка, с.

9.1. Курган «Могила Гончарева» (археол.)

Розташований за 2,5 км на південний схід від південної околиці села, за 3 км на південь від залізниці, на схилі вододілу балок Гончарка, що впадає в долину р. Мокра Сура, та Ревина, що впадає в р. Солоненька.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1719. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1719/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

9.2. Курган (археол.)

Розташований за 3,8 км на північний схід від центру села, за 1,4 км на північний захід від залізниці, на вододілі б. Мала Пашена (притока р. Суха Сура), річок Суха Сура та Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Сви-стуним – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 19. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

9.3. Курган (археол.)

Розташований у центральній частині села, за 0,4 км на схід від центру села, праворуч від залізничної дороги Кривий Ріг – Дніпро, в долині р. Мокра Сура, між гирлами балок Чувиліна та Супрунова, що впадають у долину.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Сви-

стуним – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, насип – сегментоподібної форми. На вершині – могила, оточена металевою огорожею.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 19. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

9.4. Курган (археол.)

Розташований на північній околиці західної частини села, північніше дороги Сурсько-Михайлівка – Богданівка, на першій надзаплавній терасі р. Мокра Сура, між гирлами балок Вовча (притока б. Супрунова) та безіменної (притока р. Суха Сура).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Сви-стуним – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена. В насипу, що має сегментоподібну форму, влаштовані поховання XIX – XX ст.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 19. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

9.5. Курган (археол.)

Розташований на південно-західній околиці села, в долині р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 19. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці

і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

9.6. Курган (археол.)

Розташований за 1,25 км на південний схід від центральної частини села, за 1,2 км на південь від залізниці, на схилі вододілу балок Ісаєва (Сувиліна) та Гончарка, що впадають у долину р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 44 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

9.7. Курган (археол.)

Розташований за 1,75 км на південний схід від центру центральної частини села, біля лісосмуги, на схилі вододілу балок Ісаєва (Сувиліна) та Гончарка, що впадають у долину р. Мокра Сура.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 44 м. Поверхня повністю розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

9.8. Курганна група «Могила Гончарова» (археол.)

Розташована за 1,75 км на південь від південної околиці села, за 3 км на південь від залізниці, на схилі вододілу балок Гончарка, що впадає в долину р. Мокра Сура, та Ревина, що впадає в р. Солоненька.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюжком із північного заходу на південний схід протяжністю 0,3 км. Домінуючий насип заввишки 3 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підорюються, насип – напівсферичної форми. Менші насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 1,2/50 м та 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 19. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

9.9. Курганна група (археол.)

Розташована біля північно-східної частини села, північніше залізничної дороги Кривий Ріг – Дніпро, на схилі вододілу балок Чувилина та Супрунова, що впадають у долину р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпро-

петровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, насипи яких розташовані компактно по вісі північ – південь на невеликій відстані один від одного. Кургани мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 4,5/50 м та 1,2/40 м. Поверхні задерновані. Південна пола більшого насипу підрізана залізницею, північна пола меншого насипу знаходиться в лісосмузі.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 19. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 14. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколасв*

10. Бутовичівка, с.

10.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,7 км на південний схід від центру села, за 0,5 км на південь від польової дороги, на ріллі, на схилі вододілу р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та б. Гаркушина, що в неї впадає.

10.2. Курган (археол.)

Розташований за 0,75 км на південний захід від центру села, за 0,35 км на захід від околиці, на ріллі, в заплаві р. Комишувата Сура – притоки р. Мокра Сура.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,7 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Сергій Ніколасв

10.3. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Бутовичівка. Братська могила радянських воїнів

Біля клубу.

У братській могилі поховано 261 воїна 35-ї та 57-ї гв. сд, які загинули 28 листопада 1943 р. у боях за визволення села Бутовичівка, навколишніх хуторів і сіл від гітлерівських військ.

26 листопада 1943 р. частини 4-го гв. ск (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал

армії Р. Я. Малиновський), після нетривалої перерви, відновили наступальні дії на території Солонянського району та визволили села Павлівку, Новопокровку та хутір Ворошиловка. Тоді ж частини 35-ї гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін) та 57-ї гв. сд (генерал-майор О. Д. Шеменков) розгорнули бої за невеликі хутори (Віленка, Фрунзе) і вийшли до с. Бутовичівка, яке вдалося звільнити від німецьких військ 28 листопада 1943 р. Але практично відразу розпочалася потужна танкова контратака гітлерівців, основний удар якої прийшовся на позиції 102-го гв. сп 35-ї гв. сд. Мінометна батарея молодшого лейтенанта Г. Ф. Пушкарьова, що вступила в бій відразу, змогла знешкодити кілька танків та декілька десятків німецьких солдат і допомогла тим самим відбити атаку. Всі спроби противника витіснити частини 35-ї гв. сд з с. Бутовичівка зазнали невдачі і через це він був змушений перейти до оборони на цьому напрямку. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв в індивідуальних та братських могилах.

У 1956 р. останки радянських воїнів були перенесені і поховані в братській могилі, що описується. В 1967 р. за могилою встановили залізобетонну скульптуру жінки, до підніжжя якої приставили металевий щит із відомими прізвищами похованих. У 1980-х рр. щит замінили на цегляну оштукатурену стелу, на якій укріпили 5 дошок із прізвищами. В 2013 р. на пам'ятці проведена реконструкція: могилу обвели по периметру залізобетонним бордюром (2,5×1,45 м), скульптуру замінили на обеліск, біля якого спорудили цегляну

Г-подібну стелу, на якій укріпили пам'ятний напис із накладних літер та 6 дошок (0,75×1,5 м) із чорного граніту з прізвищами похованих.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 345, оп. 5487, стр. 55, арк. 3. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 136–137. 3. Чуйков В. П. *В боях за Украину*. К, 1972. С. 112–114.

Валентина Сацута

НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 7. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1705. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1705/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

11. Василівка, с.

11.1. Курган «Ряба Могила» (археол.)

Розташований за 3 км на північний захід від центру села, східніше траси Дніпро – Запоріжжя, на вододілі балок Легка, Саланча і Трутова (впадає в р. Мокра Сура).

Виявлений у 1902 р. директором Обласного музею ім. О. М. Поля Д. І. Яворницьким. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 5 м та має видовжену в плані форму 70×90 м. Поверхня задернована, поли розорюються, насип має форму напівсфери. На вершині установлений знак триангуляції.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* //

11.2. Курган (археол.)

Розташований за 3 км на схід від центру села, за 0,1 км на схід від меліораційного басейну, на вододілі між долиною струмка Суха Сура та берегом р. Дніпро.

Виявлений у 1951 р. директором Солонянського районного Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою, в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,8 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, на вершині – залишки знака триангуляції, поли розорюються.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* //

ті // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

11.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на північний схід від центру села, північніше польової дороги, на вододілі між долиною струмка Суха Сура та берегом р. Дніпро.

Виявлений у 2003 р. Є. Л. Фещенко та повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, на вершині – залишки знака триангуляції, поли розорюються.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/1.

Віталій Свистунов

11.4. Курган (археол.)

Розташований за 0,2 км на південний схід від центру села, за 0,2 км на захід від ставка, на схилі вододілу між долиною струмка Суха Сура та б. Карасьова.

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською та повторно обстежений у 2011 р.

В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, насип – сегментоподібної форми, через курган пролягає польова дорога.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

11.5. Курган (археол.)

Розташований за 0,5 км на південь від центру села, східніше дороги на с. Василівку, з північно-східного боку кладовища, на схилі вододілу між долиною струмка Суха Сура та б. Карасьова.

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською та повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, насип – сегментоподібної форми, в якому влаштовані поховання XX ст.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

11.6. Курган (археол.)

Розташований за 1 км на південь від центру села, за 0,4 км на південь від кладовища, західніше польової дороги, на схилі вододілу між долиною струмка Суха Сура та б. Карасьова.

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською та повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

11.7. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,5 км на південний схід від центру села, біля південно-східної околиці, на вододілі двох безіменних балок, що впадають у р. Суха Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,3 км один від одного по вісі захід – схід. Насипи

мають однаковий розмір (висота/діаметр): два – по 0,5/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

11.8. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Василівка. Братська могила радянських воїнів

Вул. Центральна, північна околиця села.

У братській могилі поховано 98 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули 25–26 жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Василівка від гітлерівських військ.

23 жовтня 1943 р. частини 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) розпочали наступ із правобережного плацдарму в районі

с. Військове (Солонянський район), зайнятого після форсування р. Дніпро. Підрозділи 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов), наступаючи в південно-західному напрямку, вийшли на підступи до сіл Антонівка та Василівка і 26 жовтня 1943 р. звільнили їх від німецьких військ. Воїнів, які загинули, поховали в братських та індивідуальних могилах на місцях боїв.

У 1956 р. останки загиблих були перенесені в братську могилу, що описується. В 1958 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком», по обидва боки від якої в 1973 р. спорудили 2 цегляні трапезієподібні основи з мармуровими дошками. На дощці, що розміщена ліворуч, викарбувані прізвища воїнів, які загинули в боях за с. Василівка; на дощці праворуч – імена земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 176, оп. 1, спр. 17, арк. 69.

Валентина Сацута

11.9. Могила П. Д. Ромащенко (іст.)

Село Василівка. Могила П. Д. Ромащенко

Вул. Центральна, на кладовищі.

Ромащенко Павло Денисович (15.08.1913, м. Чистякове (у 1964–2016 рр. – Торез), Донецька обл. – 30.12.1983, с. Василівка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.) – Герой Соціалістичної Праці.

Трудову діяльність розпочав іще підлітком. Певний час працював кіномеханіком, згодом, у 1939–1940 рр., був начальником по кадрах дорожньо-будівного відділення № 5. Улітку 1949 р. переїхав до с. Василівка та влаштувався на роботу до колгоспу, де за роки праці пройшов шлях від колгоспника до бригадира комплексної бригади та завідувачого фермою.

У 1966 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР Ромащенко Павлу Денисовичу присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці за особистий внесок та вагомі заслуги в розвитку сільського господарства.

Нагороджений орденом Леніна (1966).

У 1973 р. вийшов на пенсію, але трудову діяльність не припинив.

Помер 30 грудня 1983 р.

На могилу покладено плиту (0,5×1 м) та установлено пілон (h – 1,2 м) на основі, що виготовлені з чорного граніту. На пілоні – карбований портрет похованого та меморіальні написи. Територія пам'ятки обнесена металевою огорожею.

Література: 1. Шевченко С. Н., Кучеров Е. Д., Дорошев С. В. *Трудовая слава Днепропетровщины*. Д.: Лира, 2013. С. 231.

Надія Шейміна

11.10. Могила О. І. Увлаховича (іст.)

Село Василівка. Могила О. І. Увлаховича

Вул. Переможна, кладовище на Легкій балці.

Увлахович Олександр Іванович (18.12.1959, м. Тайшет, Іркутська обл., РРФСР – 05.03.1980, Демократична Республіка Афганістан) – рядовий, кулеметник обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані.

У 1978 р. закінчив десять класів Василівської середньої школи (Солонянський р-н) та пішов працювати в колгосп, але в тому ж році був призваний до лав Радянської армії. З січня 1980 р. служив у складі обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані. 5 березня 1980 р., пере-

буваючи у складі групи та виконуючи бойове завдання по очищенню від противника невеликого афганського міста, потрапив у засідку. Під час бою отримав смертельне кульове поранення.

Нагороджений медаллю «За відвагу».

У 1981 р. на могилі (0,77×1,85 м), що має вигляд земляного пагорба, обведеного по периметру бордюром, установлений пілон (h – 1,7 м) з бетону та гранітної крихти. На лицьовому боці – укріплено фото на емалі та табличка (0,23×0,7 м) з меморіальними написами.

Література: 1. Палящий ветер Афганистана. Книга о воинах-интернационалистах Днепропетровщины, погибших в Афганской войне. Днепропетровск: Сич, 1991. С. 362–363. 2. Чорні тольпани. Афганський мартиролог України. К.: АТ «Друкарня «Столиця», 1999. С. 114.

Людмила Чурич

з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня частково задернована (у верхній половині), частково розорюється, на насипу помітні викиди материкової глини, поли розтягнуті. На вершині кургану влаштований триангуляційний знак; насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

12. Вишневе, с.

12.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,9 км на північний схід від центру села, за 0,25 км на захід від дороги Солоне – Тритузне, на ріллі, на вододілі балок Дідова та Широка, що впадають у р. Тритузну.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

12.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,7 км на північний схід від центру села, на ріллі, на схилі вододілу балок Дідова та Широка, що впадають у р. Тритузну.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3 м, діаметр – 50 м. Поверхня частково задернована (у верхній половині), частково розорюється, на насипу помітні викиди материкової глини, поли розтягнуті, на вершині влаштований триангуляційний знак, насип – сегментоподібної форми. В насипу виявлені виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

12.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,15 км на схід від центру села, за 0,5 км на схід від околиці, за 0,5 км на схід від автодороги Солоне – Тритузне, на ріллі, на схилі вододілу балок Широка та Дідова, що впадають у р. Тритузна.

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється,

вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Сергій Ніколаєв

12.4. Курган (археол.)

Розташований за 1,6 км на південний схід від центру села, за 0,75 км на схід від околиці, на ріллі, на схилі вододілу балок Широка та Дідова, що впадають у р. Тритузна.

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Сергій Ніколаєв

12.5. Курганна група «Могила Дідова» (археол.)

Розташована за 2,3 км на південь від центру села, за 1,35 км на південний схід від дороги Солоне – Тритузне, на ріллі, на вододілі балок Дідова та Масляна, що впадають у р. Тритузна.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід протяжністю 0,17 км. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 3/50 м; два – по 0,7/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. За 40 м на північний схід від групи виявлена пляма освітленого ґрунту від материкового викиду від повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв

13. Військове, с.

13.1. Курган (археол.)

Розташований за 3,3 км на північний захід від центру села, за 0,15 км на захід від дороги та ЛЕМ, на вододілі між б. Легкого та верхів'ями б. Військова, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 7. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

13.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,75 км на північний захід від центру села, на вододілі

між б. Домашня та б. Військова, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,8 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина задернована, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 7. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

13.3. Курган (археол.)

Розташований за 3,3 км на південний захід від центру села, за 0,2 км на північ від дороги на с. Військове, на вододілі балок Легкого та Дамська, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,8 м, діаметр – 30 м. Поверхня задернована, насип – сегментоподібної форми. Вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1706. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1706/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

13.4. Курган (археол.)

Розташований за 2,4 км на північний захід від центру села, на вододілі балок Домашня та Військова, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1706. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району

Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706/1.

*Оксана Рутковська
Віталій Свистунов*

13.5. Курган (археол.)

Розташований за 2,4 км на північний захід від центру села, за 0,4 км на північ від дороги Військове – Петро-Свистунове, за 0,25 км на захід від лісгоспзагу, на вододілі між б. Легкого та верхів'ями б. Військова, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,2 м, діаметр – 16 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706/1.

*Оксана Рутковська
Віталій Свистунов*

13.6. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,8 км на захід від центру села, за 0,25–0,5 км на північ від

дороги Військове – Петро-Свистунове, за 0,4 км на південний захід від ЛЕМ, на вододілі між б. Легкого та у верхів'ях б. Військова, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1945 р. О. В. Бодяньським. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюжком із півночі на південь протяжністю 0,4 км на невеликій відстані один від одного. Домінуючий насип заввишки 3 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована та поросла чагарником. Насип – напівсферичної форми. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1/30 м; 0,5/24 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 7. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

13.7. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,8 км на захід від центру села, за 0,2–0,4 км на південь від дороги Військове – Петро-Свистунове, на вододілі між б. Легкого та верхів'ями б. Військова, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північ – південь на відстані 0,13 км один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/50 м; 1,2/30 м. Поверхні курганів задерновані, мають форму сегментів. На поверхні насипів – гранітна крепіда.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 7. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

13.8. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,2 км на південний захід від центру села, за 0,4 км на

південь від дороги Військове – Петро-Свистунове, на вододілі між балкою Легкого та верхів'ями б. Військова, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі схід – захід, перетинаючись полами. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 3/50 м; 2/40 м. Більший насип задернований. На меншому кургані – залишки знака тріангуляції, західна пола в лісосмузі. Насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 7. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

13.9. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,6 км на південний захід від центру села, за 0,2 км на

південь від дороги, за 0,5 км на схід від каналу, на вододілі балок Легкого та Дамська, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,08 км один від одного. Домінуючий насип заввишки 4 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, на вершині – залишки триангуляційного знака. Менший насип заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 7. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

13.10. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,8 км на південний захід від центру села, поруч із польовою дорогою, за 0,7 км на південний захід від ЛЕМ, на вододілі між б. Легкого і р. Дніпро, у верхів'ях б. Дамська.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на невеликій відстані один від одного, витягнувшись ланцюжком із півночі на південь. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,5/30 м; 0,5/20 м; 0,2/16 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 7. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

13.11. Місцезнаходження (нижній та середній палеоліт) (археол.)

За 3 км на південь від села, на правому місі гирла балки Скубової, на Дніпрі.

Виявлене в 1954 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджене.

Знахідки виявлені на схилі третьої тераси, можливо, у вторичному заляганні, і пов'язані з відкладеннями розмитих сіро-зелених суглинків. Кам'яний інвентар із галькового кременю, кварциту і кварцу місцевого походження містив нуклеуси левауазького вигляду (9), пластини та пластинчаті відщепи, оброблені ретушню (15), нуклевидні відламки (3), скребло з зубчатою ретушню, обушкові ножі (14), «рубильце» зі слабо вираженою двосторонньою обробкою, гостроконечник із мелового каменя і велике сокироподібне знаряддя з кварцу. Також було знайдено уламки кісток бізона та бивень молодого мамонта.

Знахідки зберігаються в фондах ІА НАН України.

Література: 1. Береговая М. А. Палеолитические местонахождения СССР. Л.: «Наука», 1984. 2. Борисовский П. П., Праслов Н. А. Палеолит бассейна Днепра и Приазовья // САП-А. 1–5. М. – Л., 1964. С. 21. 3. Смирнов С. В. Палеолит Дніпровського Надпоріжжя. К., 1973.

Лідія Голубчик

13.12. Місцезнаходження (нижній палеоліт) (археол.)

На південь від села, на лівому місі балки Волчаної.

Виявлене в 1954 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджене.

На схилі балки, в розмиві лесу, знайдений уламок кременю нуклеподібної форми ашельської культури, тут же зібрані уламки кісток викопних тварин.

Знахідки зберігаються в фондах ІА НАН України.

Література: 1. Смирнов С. В. Палеолит Дніпровського Надпоріжжя. К., 1973. С. 66.

Лідія Голубчик

13.13. Місцезнаходження (середній палеоліт) (археол.)

На місі балки Домашньої, на північ від села.

Виявлене в 1954 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджене.

У розмиві берега Дніпра знайдені кістки викопних тварин та безформні кременеві відщепи, які покриті білою патиною; віднесені до мустьєрської культури.

Лідія Голубчик

13.14. Моги́льник під кам'я- ними закладками (доба бронзи) (археол.)

На правому місі балки Донської.

Виявлений в 1943 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджений.

На правому схилі балки, біля самого гирла, розміщувались 11 закладок із каміння у вигляді неправильних кіл. Під час огляду закладок знайдена чаша на трьох ніжках із залишками вохри та баночний глечик без орнаменту зрубного типу.

Знахідки зберігаються в фондах Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького.

Література: 1. Лагодівська О. Ф. Кам'яні закладки Надпоріжжя // *Археологічні пам'ятки УРСР*. К., 1949. Т. II. С. 159–179.

Лідія Голубчик

13.15. Поселення (доба бронзи) (археол.)

За 0,2 км на північ від села, на березі р. Дніпро.

Виявлене в 1943 р. археологом О. В. Бодянським. Частково досліджене.

На схилі мису фіксуються виходи каміння від поховальних споруд та зустрічаються фрагменти кераміки доби бронзи. На глибині 0,6 м простежується незначний культурний шар.

На площі 110×55 м досліджені залишки поселення з кам'яними наземними спорудами та керамікою доби бронзи.

Знахідки зберігаються в фондах Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького.

Література: 1. Добровольський А. В. Кам'яні спорудження в Надпоріжжі // *Археологічні пам'ятки УРСР*. К., 1949. Т. II. С. 151–200.

Лідія Голубчик

13.16. Поселення (ранній залізний вік) (археол.)

За 3 км на південь від села, біля правого мису балки Донської.

Виявлене в 1952 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджене.

Поселення розташоване на схилі берегової тераси на площі 70×50 м. На поверхні було зібрано 16 фрагментів черняхівської кераміки, 2 біконічних пряслиця, брусок із піщаника та частину виробу із трубчатої кістки з відполірованою поверхнею.

Знахідки зберігаються в фондах ІА НАН України.

Література: 1. Брайчевская А. Т. Черняховские памятники Надпорожья (по материалам раскопок и разведок И. М. Фещенко, А. В. Бодянского и автора) // *МПА*. 1958, № 82. С. 148–191. 2. Сміленко А. Т. Слов'яни та їх сусіди в Степовому Подніпров'ї (II – XII ст.). К., 1975. С. 118–157.

Лідія Голубчик

13.17. Поселення (середній палеоліт, ранній мезоліт, неоліт) (археол.)

На лівому мисі та в гирлі балки Військової.

Виявлене в 1950 р. археологом О. В. Бодянським. Повторно обстежене в 1984 р. експедицією «Славутич» під керівництвом Д. Я. Телегіна. Недосліджене.

На лівому мисі і в гирлі балки Військової, у розмиві берега навпроти села зібрано вироби із кременю та халцедонізованого кварциту, в тому числі 8 пластин, 2 нуклеуси, скребло, подвійний скребок та долотоподібне знаряддя. Знахідки зібрано на ділянці 120 м завдовжки; висота розмиву – 8 м. Зібраний комплекс складається зі знахідок пізньомустерського та ранньо-

мезолітичного віку, останні знахідки вкриті голубою патиною.

Також на пісковій міліні в місцях розмиву берега зустрічаються крем'яні відщепи, скребки та ножеподібні пластини, а також фрагменти кераміки з домішкою мушлі та накольчатим орнаментом сурської неолітичної культури.

Знахідки зберігаються в фондах ІА НАН України.

Лідія Голубчик

13.18. Поселення з кам'яними спорудами (доба бронзи) (археол.)

На південь від села, в центрі мису балки Скубової.

Виявлене в 1943 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджене.

На схилі мису простежуються виходи каміння з-під землі та зустрічаються фрагменти кераміки доби бронзи. Знахідки зустрічаються на площі 110×55 м. Більшість каміння з поверхні поселення зібрана місцевим населенням для потреб будівництва ферми.

Знахідки зберігаються в фондах ІА НАН України.

Література: 1. Добровольський А. В. Кам'яні спорудження в Надпоріжжі // *Археологічні пам'ятки УРСР*. К., 1949. Т. II. С. 151–200.

Лідія Голубчик

13.19. Стоянка (верхній палеоліт) (археол.)

На південь від села, на правому мисі балки Мерзлої.

Виявлена в 1952 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджена.

На поверхні розмитих лесовидних суглинків на правому мисі балки було зібрано велику кількість кременевих знарядь: нуклеуси (6), відщепи і знаряддя з них (73), пластівки і знаряддя з них (46), відламки (21), скребки кінцеві (10), різець, знаряддя з виїмками, біфас, скребки в формі овалу (3), ретушований відщеп.

Знахідки зберігаються в фондах ІА НАН України.

Література: 1. Береговая М. А. Палеолитические местонахождения СССР. Л.: «Наука», 1984. 2. Смирнов С. В. Палеолит Дніпровського Надпоріжжя. К., 1973. С. 65–66.

Лідія Голубчик

13.20. Стоянка (нижній палеоліт) (археол.)

На березі р. Дніпро, під правим мисом балки Домашня.

Виявлена в 1950 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджена.

У розмиві лесового шару берега Дніпра, протяжністю 50 м уздовж річки, знайдені декілька уламків кісток мамонта та кременеве рубило-різак ашельської культури. Берег на місці стоянки розмивається водами Дніпра.

Знахідки зберігаються в фондах ІА НАН України.

Література: 1. Бодянский А. В. Памятники палеолитического времени на Днепре в районе оз. им. Ленина // *КСИА*. 1952, № 1. 2. Смирнов С. В. Палеолит Дніпровського Надпоріжжя. К., 1973. С. 65–66.

Лідія Голубчик

13.21. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Військове. Братська могила радянських воїнів

Неподалік від берега р. Дніпро.

У братській могилі поховано 472 воїни 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) та 12-ї А (генерал-лейтенант О. І. Данилов) Південно-Західного (з 20.10.1943–3-й Український) фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), які загинули 26 вересня – 23 жовтня 1943 р. у боях із гітлерівськими військами на плацдармі в районі с. Військове.

У ніч на 26 вересня 1943 р. три десантні групи 25-ї гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) 26-го гв. ск (генерал-майор П. А. Фірсов) форсували р. Дніпро в районі с. Військове. Перша група, досягнувши берега за 500 м на південний схід від с. Військове, зав'язала бій за оволодіння крайніми траншеями противника. Друга та третя групи форсували річку вже під шквальним вогнем і, добравшись до берега, зразу ж вступили в бій.

Передислокувавши в район с. Військове додаткову техніку та сили, гітлерівці 26 вересня 1943 р. неодноразово атакували позиції Червоної армії.

З настанням сутінків розпочали переправу на захоплений плацдарм основні сили 25-ї та 35-ї гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін), яка вела бій за оволодіння південно-східними околицями села. Під час дводенних боїв 35-та гв. сд втратила близько 50% особового складу, а її позиції на південно-східній околиці декілька разів переходили із рук у руки.

У ніч на 30 вересня 1943 р. на правий берег переправилися підрозділи 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остапенко) та 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) 4-го гв. ск (генерал-майор М. І. Запорожченко). Тоді ж відбулась передислокація частин Червоної армії в цьому районі: 47-ма та 57-ма гв. сд зайняли позиції 35-ї гв. сд, що, своєю чергою, перейшла на позиції 25-ї гв. сд, яка розташувалась у районі с. Вовніги – б. Легкого.

Переправу стрілецьких частин у районі Військового забезпечувала 5-та помбр (полковник Б. Д. Номінас), а танки та важку техніку переправляли силами 8-го мпомп. Крім уже згадуваних частин, на плацдармі вели бої також окремі підрозділи 6-ї А, мінометні та артилерійські полки резерву Ставки Головнокомандуючого, 198-й окремий армійський загороджувальний загін та ін.

Після розширення плацдарму радянські війська перейшли до оборони. Так, зокрема, сапери 11-ї пісбр спорудили лінії загородження. Лише 23 жовтня 1943 р. радянські війська перейшли в наступ з плацдарму в напрямку на Солоне і Дніпропетровськ (з 2016 р. – м. Дніпро).

Воїнів, які загинули, поховали в могилі, що описується. Серед похованих був Герой Радянського Союзу С. Ф. Абельханов.

Абельханов Садик Фахретдінович народився в 1915 р. у с. Семенівка (нині Нижегородська обл., РФ). Отримав неповну середню освіту. Працював у колгоспі. В 1931–1933 рр. проходив службу в армії, згодом – працював на Путиловському заводі в Ленінграді (нині – м. Санкт-Петербург). У Червоній армії – в 1938–1940 рр. та з вересня 1942 р. З жовтня 1942 р. С. Ф. Абельханов перебував на фронті. Брав участь у боях під Сталінградом, на Сіверському Донці, визволяв лівобережну Україну. В ніч на 26 вересня 1943 р. навідник гармати 1248-го вптап (12-та армія, Південно-Західний фронт) сержант С. Абельханов разом із гарматною обслугою 4-го артилерійського батальйону форсував р. Дніпро у складі десантного батальйону 333-ї сд (генерал-майор О. М. Голоско). Під час форсування снаряд противника влучив у катер і вогонь міг перекинутися на паром, де були гармати та снаряди, але Садик Абельханов разом зі своїм командиром Л. Манджиевим кинулися у воду, врятували пораненого сапера та відчепили палаючий катер від понтону. Досягнувши правого берега, швидко розгорнули батарею та відкрили вогонь для підтримки частин, що вже перебували на плацдармі. 26 вересня 1943 р. сержант Абельханов пострілами з короткої дистанції підбив 2 танки противника, а коли під час бою з обслуги залишився він один, то сам підносив снаряди, заряджав і наводив гармату.

Загинув 27 вересня 1943 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. Абельханову Садику Фахретдіновичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

У 1958 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру воїна та щит з відомими прізвищами похованих. У 1973 р. біля могили розмістили меморіальну дошку на честь С. Ф. Абельханова. В 1985 р. на пам'ятці проведено реконструкцію: братську могилу оформили як газон; постамент скульптури облицювали сірими гранітними плитами; ліворуч від могили спорудили 5 цегляних пілонів, облицьованих сірим гранітом, на яких увіchnили прізвища похованих. Наприкінці 2000-х рр. на братській могилі провели ремонтні роботи по частковій заміні споруд.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 686043, спр. 41; ф. 33, оп. 793756, спр. 1; ф. 1248 ІПТАП, оп. 106749, спр. 5, арк. 12. 2. Немикін А. К., Коцуур В. М. Бойова слава Дніпропетровщини: Нариси про Героїв Радянського Союзу. Дніпропетровськ.: Січ, 2000. Т. 2. С. 74–76, 85.

Валентина Сацута

13.22. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Військове. Братська могила радянських воїнів

Біля сільради.

У братській могилі поховано 42 воїни 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) та 12-ї А (генерал-лейтенант О. І. Данилов) Південно-Західного (з 20.10.1943—3-й Український) фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), які загинули 26 вересня – 23 жовтня 1943 р. у боях з гітлерівськими військами в районі с. Військове та померли від ран в 4185 ППГ.

У ніч на 26 вересня 1943 р. підрозділи Південно-Західного фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) форсували р. Дніпро східніше с. Військове. Воїни 25-ї гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) першими

захопили плацдарм на правому березі. Наступного дня, 27 вересня 1943 р., на плацдарм переправилися підрозділи 35-ї гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін), а в ніч на 30 вересня – частини 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко) та 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов).

Позиції на північно-східній околиці села зайняли підрозділи 137-го гв. сп 47-ї гв. сд, які вели бої за територію лікарні у с. Військове та висоту 118,8. Згодом сюди були підтягнуті підрозділи 140-го та 142-го гв. сп цієї ж дивізії, адже жорстокі бої тут точилися до 5 жовтня. Стабілізувати становище на плацдармі вдалося 5–17 жовтня 1943 р., а вже 23 жовтня радянські війська, зламавши опір противника, оволоділи балкою Військовою. За таких обставин противник, аби не потрапити в оточення, був змушений відійти.

36 воїнів, які загинули в цих боях та померли від ран у 4185 ППГ, поховали у дворі колишньої земської лікарні в могилі, що описується. Пізніше сюди з місць первісного поховання перенесли останки ще 6 радянських воїнів.

У 1958 р. на могилі встановили цегляний обеліск, основа якого, що мала вигляд кола, в 1968 р. була замінена прямокутною, ступінчастою. Згодом на могилу поклали металеву меморіальну плиту. В 1980-х рр. основа обеліска була спрощена та облицьована червоним полірованим гранітом, а дошку замінили на чавунну.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18001, спр. 1239. 2. Саксонов В. А. 47-я гвардейская стрелковая дивизия в боях за Родину. М., 1997. С. 61–62.

Валентина Сацута

13.23. Могила І. Я. Онуфрієнка (іст.)

Село Військове. Могила І. Я. Онуфрієнка

Східна околиця, кладовище при в'їзді до села, при вході, поруч з могилою дружини.

Онуфрієнко Іван Якович (17.06.1911, с. Кишеньки, нині Кобеляцький р-н, Полтавська обл. – 29.07.1997, с. Військове, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.) – Герой Соціалістичної Праці.

Із 1924 р. працював на різних роботах у рідному селі, а в 1930–1931 рр. – у колгоспі «Запорожець» (Кобеляцький р-н, Полтавська обл.). У 1936–1937 рр. був електриком міської електростанції в м. Дніпропетровськ (із 2016 р. – м. Дніпро). У 1937–1940 рр. – водій свинорадгоспу «Комунар» (П'ятихатський

р-н, Дніпропетровська обл.). У 1940–1941 рр. навчався в Єрастівському сільськогосподарському технікумі, який закінчив лише в 1947 р. У 1941–1945 рр. брав участь у бойових діях під час Другої світової війни. У 1947–1951 рр. – агроном Павлопільської МТС (нині – Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.). У 1951–1953 рр. – головний агроном Привольнянської МТС (Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.). У 1953–1959 рр. – агроном у колгоспах ім. Чапаєва (с. Військове) та ім. Калініна (с. Військове); у 1959–1975 рр. – бригадир овочеводів колгоспу ім. Калініна. У 1984–1997 рр. мешкав у м. Дніпропетровськ.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 квітня 1966 р. Онуфрієнку Івану Яковичу присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці за вагомі досягнення у збільшенні виробництва і заготівель овочів.

Нагороджений орденом Леніна (1966), орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня.

На могилі із гранітної крихти встановлено стелу. На лицьовому боці укріплено фотографію на емальованій табличці і напис.

Джерела: 1. Шевченко С. Н., Кучеров Е. Д., Дорошев С. В. Трудовая слава Днепропетровщины. Д.: АІРА, 2013. С. 205.

Надія Шейміна

13.24. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Військове. Могили радянських воїнів

У центрі села, навпроти сільської ради.

У 2 братських могилах поховано 668 воїнів 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) та 12-ї А (генерал-лейтенант О. І. Данилов) Південно-Західного (з 20.10.1943–3-й Український) фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), які загинули 26 вересня – 23 жовтня 1943 р. у боях із гітлерівськими військами поблизу с. Військове.

У ніч на 26 вересня 1943 р. три десантні групи 25-ї гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) 26-го гв. ск (генерал-майор П. А. Фірсов) форсували р. Дніпро в районі с. Військове. Перша група старшого лейтенанта В. Зєвахіна досягла берега за 500 м на південний схід від с. Військове і зав'язала бій за оволодіння першими траншеями противника. Друга та третя групи форсували річку вже під шквальним вогнем і, досягнувши берега, зразу ж вступили в бій.

Підтягнувши техніку та свіжі сили, противник упродовж дня 26 вересня 1943 р. 8 разів контрата-

кував позиції десантників. З настанням сутінків розпочали переправу на захоплений плацдарм основні сили 25-ї та 35-та гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін), яка вела бій за південно-східні околиці села.

У ніч на 30 вересня 1943 р. на правий берег переправилися підрозділи 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко) та 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) 4-го гв. ск (генерал-майор М. І. Запорожченко). Тоді ж відбулася передислокація частин Червоної армії в цьому районі: 47-ма та 57-ма гв. сд зайняли позиції 35-ї гв. сд, що, своєю чергою, перейшла на позиції 25-ї гв. сд, яка розташувалась у районі с. Вовніги – б. Легкого.

Переправу стрілецьких частин у районі Військового забезпечувала 5-та помбр (полковник Б. Д. Номінас), а танки та важку техніку переправляли силами 8-го мпомп. Крім уже згаданих частин, на плацдармі вели бої також окремі підрозділи 6-ї А, мінометні та артилерійські полки резерву Ставки Головнокомандуючого, 198-й окремий армійський загороджувальний загін та ін.

Після розширення плацдарму радянські війська перейшли до оборони. Зокрема, сапери 11-ї шісбр спорудили лінії загородження. Лише 23 жовтня 1943 р. радянські війська перейшли в наступ із плацдарму в напрямку на Солоне і Дніпропетровськ (із 2016 р. – м. Дніпро).

Воїнів, які загинули, поховали в могилі, що описується. Серед похованих був Герой Радянського Союзу П. М. Миронов.

Миронов Петро Мойсейович народився в 1904 р. у с. Утринка (нині – с. Миронове, Юхновський р-н, Калузька обл., РФ). Закінчив 6 класів. Працював у Москві в сфері громадського харчування. В червні 1941 р. був призваний до лав Радянської армії. Брав участь у боях під Сталінградом, у наступі на Харків у лютому 1943 р. Стрілець П. Миронов 78-го гв. сп (25-та гв. сд, 6-а армія, Південно-Західний фронт) у складі передових загонів дивізії 22 вересня 1943 р. вийшов на берег р. Дніпро. У ніч на 26 вересня він у складі першої десантної групи дивізії переправився через Дніпро, взяв участь у захопленні позицій гітлерівців на південно-східній околиці с. Військове. 28 вересня 1943 р. під час бою за розширення плацдарму П. М. Миронов загинув. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. Миронову Петру Мойсейовичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденами Леніна та Червоного Прапора (01.10.1943).

У 1957 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру воїна, праворуч та ліворуч від якої в 1973 р. розмістили щити з дошками з прізвищами загиблих. У 1985 р. на пам'ятці провели реконструкцію: братську могилу (6,4×2,5 м), облицьовану сірим гранітом, частково закрили коробом (3,6×1,95 м) із плит з червоного граніту, а праворуч та ліворуч побудували цегляні фігурні стели; скульптуру воїна зняли з постаменту та поставили на цегляну тумбу, за якою звели 2 високих цегляних пілони.

У 2000-х рр. скульптуру замінили на гранітну брилу (h – 1,2 м).

У 2010 р. ліворуч від входу на пам'ятку в окремії братській могилі поховали останки 26 радянських воїнів, які були знайдені пошуковцями у 2008–2009 рр. Тоді ж на могилу, що має вигляд земляного пагорба, обведеного по периметру гранітним бордюром, покладено чорну гранітну дошку з текстом.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 7937, спр. 31, арк. 211; ф. 33, оп. 682526, спр. 1524; ф. 33, оп. 686043, спр. 41; ф. 836, оп. 74966, спр. 1, арк. 97–138. 2. Немкін А. К., Коцур В. М. Бойова слава Дніпропетровщини: Нариси про Героїв Радянського Союзу. Дніпропетровськ.: Січ, 2000. Т. 2. С. 74–76, 85, 108.

Валентина Сацу́та

13.25. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Військове. Могили радянських воїнів

Вул. Набережна, на березі р. Дніпро.

У 5 братських могилах поховано 215 воїнів 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) та 12-ї А (генерал-лейтенант О. І. Данилов) Південно-Західного (з 20.10.1943 3-й Український) фронту (генерал армії Р. Я. Мали-

новський), які загинули 26 вересня – 23 жовтня 1943 р. у боях за плацдарм із гітлерівськими військами поблизу с. Військове.

В ніч на 26 вересня 1943 р. три десантні групи 25-ї гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) 26-го гв. ск (генерал-майор П. А. Фірсов) форсували р. Дніпро в районі с. Військове. Перша група старшого лейтенанта В. Зевахіна досягла берега за 500 м на південний схід від с. Військове і зав'язала бій за оволодіння першими траншеями противника. Друга та третя групи, переправившись на правий берег, підтримали активні дії першої групи.

У ніч на 30 вересня 1943 р. на правий берег переправилися підрозділи 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Осташенко) та 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) 4-го гв. ск (генерал-майор М. І. Запорожченко). Тоді ж відбулася передислокація частин Червоної армії в цьому районі: 47-ма та 57-ма гв. сд зайняли позиції 35-ї гв. сд, що, своєю чергою, перейшла на позиції 25-ї гв. сд, яка розташувалась у районі с. Вовніги – б. Легкого.

Переправу стрілецьких частин у районі Військового забезпечувала 5-та помбр (полковник Б. Д. Номінас), а танки та важку техніку переправляли силами 8-го мпомп. Крім уже згаданих частин, на плацдармі вели бої також окремі підрозділи 6-ї А, мінометні та артилерійські полки резерву Ставки Головнокомандуючого, 198-й окремий армійський загороджувальний загін та ін.

Після розширення плацдарму радянські війська перейшли до оборони.

Зокрема, сапери 11-ї пісбр спорудили лінії загородження. Лише 23 жовтня 1943 р. радянські війська перейшли в наступ із плацдарму в напрямку на Солоне і Дніпропетровськ (з 2016 р. – м. Дніпро).

Воїнів, які загинули, поховали в 23 могилах на березі Дніпра. Серед похованих були Герої Радянського Союзу М. С. Зіангіров та І. В. Расвський.

Зіангіров Мухамед Султангірович народився в 1923 р. на території сучасного Янгіюльського району Ташкентської області (Узбекистан). Закінчив початкову школу. Працював уколгоспі. З 1942 р. перебував у Червоній армії. Автоматник 198-го окремого армійського загороджувального загону (6-а армія, Південно-Західний фронт) ефрейтор М. Зіангіров у складі штурмового загону 25-ї гв. сд форсував р. Дніпро в районі с. Військове в ніч на 26 вересня 1943 р. Під час переправи на правий берег, коли ворожий снаряд розбив понтон, він, ризикуючи життям, урятував поранених товаришів, які попадали в воду. Після захоплення плацдарму кілька разів ходив у розвідку, добуваючи цінні розвіддані. 27–28 вересня 1943 р. у складі загону відбивав контратаки противника. Був поранений, але залишався у строю. Загинув 30 вересня 1943 р. під час переслідування відступаючого противника. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. Зіангірову Мухамеду Султангіровичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденами

Леніна та Вітчизняної війни 1-го ступеня.

Расвський Іван Васильович народився в 1906 р. у м. Москва. З 1937 р. перебував у Червоній армії. Заступник командира окремого армійського загороджувального загону (6-а армія, Південно-Західний фронт) ст. лейтенант І. Расвський на чолі десантного загону 26 вересня 1943 р. переправився через р. Дніпро в районі с. Військове. Захопивши плацдарм, бійці упродовж двох діб відбивали контратаки гітлерівських військ та допомогли вийти з оточення підрозділам 25-ї гв. сд. Загинув 30 вересня 1943 р. під час переслідування відступаючих військ противника. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. Расвському Івану Васильовичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденами Леніна та Вітчизняної війни 1-го ступеня.

У 1956 р. біля 23 братських могил установили обеліск, який у 1962 р. замінили на залізобетонну скульптуру воїна. Тоді ж останки перепоховали в 4 братські могили. В 1973 р. біля пам'ятника розмістили металевий щит із відомими прізвищами похованих. У 1985 р. на пам'ятці проведена реконструкція: могили обкладені гранітним бордюром; постамент скульптури облицювали гранітними плитами; ліворуч від могил звели стелу, на якій увічнили відомі прізвища похованих.

У 2015 р. в окремій братській могилі поховали останки 5 радянських воїнів, знайдені під час пошукових робіт на території с. Військове в 2013 р. Тоді ж

на могилі розмістили чорну гранітну дошку з 1 установленим прізвищем та меморіальним написом.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 686043, спр. 41; ф. 33, оп. 686044, спр. 350; ф. 33, оп. 793756, спр. 18, 40. 2. Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь. М, Воениздат, 1987. Т. 1. С. 546. 3. Неликин А. К., Коцур В. М. Бойова слава Дніпропетровщини: Нариси про Героїв Радянського Союзу. Дніпропетровськ.: Січ, 2000. Т. 2. С. 74–76, 85, 125–126.

Валентина Сацуца

13.26. Пам'ятне місце форсування р. Дніпро радянськими військами (іст.)

Село Військове. Пам'ятне місце форсування р. Дніпро радянськими військами

Південна околиця села, на березі р. Дніпро.

У ніч на 26 вересня 1943 р. три десантні групи 25-ї гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) Південно-Західного фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) форсували р. Дніпро в районі с. Військове.

Десантні групи, якими командували лейтенанти В. Зевахін, М. Шишлов та

командир 78-го гв. сп 25-ї гв. сд підполковник М. Григор'єв, нав'язали німецьким військам бій і захопили плацдарм розміром 1×1,5 км. Тієї ж ночі з району с. Петро-Свистунове (нині Вільнянський р-н, Запорізька обл.), що знаходиться південніше Військового, форсували р. Дніпро підрозділи 333-ї сд (генерал-майор О. М. Голоско), а 27 вересня – 203-ї сд (генерал-майор Г. С. Зданович) 12-ї армії (генерал-майор О. І. Данилов), які вели бої за утримання плацдарму в районі с. Вовнігі (Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.). Під час бойових дій 27–29 вересня 1943 р. обидва плацдарми об'єднали в один, а 30 вересня туди ж почали переправлятися 47-ма гв. сд (генерал-майор Ф. О. Осташенко) та 57-ма гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов).

Переправу через Дніпро забезпечували понтонери 4-ї та 5-ї помбр, а танки та важку техніку переправляли силами 8-го мпомп. З повітря бойові дії наземних частин підтримувалися льотчиками 17-ї повітряної армії (генерал-лейтенант В. О. Судець). Наступ радянських частин із правобережних плацдармів розпочався лише 23 жовтня 1943 р.

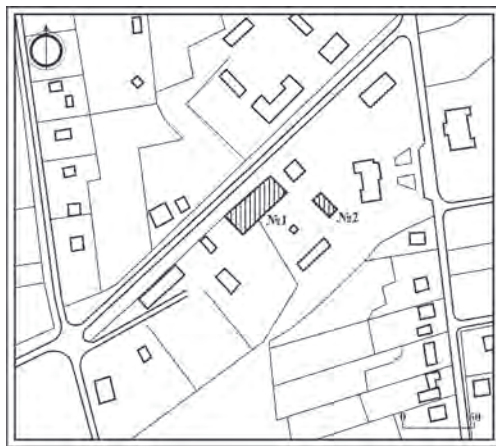
У 1968 р. на місці форсування р. Дніпро відкрили пам'ятник, який являв собою чотиригранний пілон із сірого граніту, на якому було укріплено чавунну дошку з текстом. У 1985 р. на пам'ятці проведено реконструкцію: на березі насипано земляний пагорб, один бік якого та прилягаючий до нього берег облицьовали залізобетонними плитами; у заглибленні правої частини стіни установлена чавунна композиція, що являє собою скупчення

прапорів, які майорять на вітрі; у нижній частині стіни – дошки з назвами частин, що брали участь у форсуванні. У 2010-х рр. на місці форсування проведено ремонтні роботи.

Література: 1. *Повік Герой в народі не вмира, який поліг на березі Дніпра...*: Фотоальбом. Дніпропетровськ, 2013. С. 148–152. 2. Немикін А. К., Коцура В. М. *Бойова слава Дніпропетровщини: Нариси про Героїв Радянського Союзу. Дніпропетровськ.: Січ, 2000. Т. 2. С. 74–76, 81, 85.*

Оксана Колесник

13.27. Комплекс земських будівель, кін. XIX – поч. XX ст. (містобуд.)

Село Військове. Комплекс земських будівель, кін. XIX – поч. XX ст. (схема розташування)

Розташований у центральній частині села, поруч із перехрестям головних вулиць населеного пункту, територіально розміщуючись за будинком сільської ради. Земельна ділянка не огорожена, відзначається помітним нахилом рельєфу у північно-східному

напрямку. В навколишньому середовищі будівлі відіграють рядову композиційну роль.

Споруди зведені у 1908 р. як будівлі ремісничої майстерні, однієї з найбільших у Катеринославському повіті, в якій навчали столярів, ковалів, слюсарів та токарів. На 1910 р. у майстерні навчались 25 осіб. У роки Української революції 1917–1921 рр. будинки частково постраждали, але навчання в них було продовжено вже в 1921 р. з кількістю учнів близько 100 осіб. На початку 1930-х рр. у Військовому відкривають ковальню та майстерні з ремонту сільськогосподарського реманенту. Діяльність сільськогосподарської школи (як вона називалась на той час) була припинена у роки Другої світової війни, після завершення якої 70% мурованих будівель у населеному пункті мали незадовільний технічний стан. Після відновлення навчальний заклад із майстернями продовжив свою роботу, допомагаючи в ремонті с/г техніки.

Нині одна з будівель комплексу (розташована безпосередньо за будинком сільської ради) використовується як культова споруда – православна церква, інша (на червоній лінії вулиці) – під приміщення ремонтної майстерні, гараж та склад. На дворовій території, за корпусами, знаходиться пам'ятка історії місцевого значення – могили радянських воїнів. Територія озеленена. Крім двох корпусів, що мають історико-культурну цінність, периметр дворового простору формує напівзруйнована будівля та приміщення льоху.

Село Військове. Комплекс земських будівель, кін. XIX – поч. XX ст. (корпус 1)

Корпус № 1. Головний корпус. Виходить чільним (північно-західним) видовженим фасадом на червону лінію вулиці. Одноповерховий, цегляний, на кам'яному (бутовому) цоколі, під чотирихилим дахом, перекритим шифером. Автентична композиція головного фасаду збереглася частково через пристосування колишнього навчального закладу під майстерні сільськогосподарської техніки, з влаштуванням додаткових великогабаритних прорізів під гаражі та збільшенням первісних розмірів віконних прорізів. Декорований лекальною цеглою із використанням П-подібних перемичок із замковим камінням над віконними прорізами, які поєднуються між собою гуртом на виступаючих ризалітах. Фланки декоровано широкими канельованими лопатками з перетинками. Фасад завершується тонким профільованим карнизом. Торцеві та задній фасади не отримали декорування. Композиція будівлі відповідає виробничому призначенню навчального закладу.

Корпус № 2. Розташований безпосередньо за будинком сільської ради.

Село Військове. Комплекс земських будівель, кін. XIX – поч. XX ст. (корпус 2)

Одноповерховий, цегляний, на низькому кам'яному цоколі, прямокутний у плані. Має відносно невеликі габарити, на відміну від головного корпусу. Задній (південно-західний) фасад – дводільний, з одноосьовим, майже не виступаючим ризалітом і основною шестиосьовою частиною. Дверні прорізи на цьому фасаді нині відсутні. Первісно у ризаліті розташовувався широкий дверний проріз, зараз закладений по сторонах та знизу (до рівня віконного). Судячи з вирішення фасаду та його декорування (П-подібні перемички, розвинені підвіконня та підвіконні ширінки), саме він виступав головним фасадом будівлі. Протилежний, видовжений фасад (північно-східний) не мав первісно дверних прорізів, і був декоративно вирішений лаконічніше. Наразі вхід у будинок розташований саме з північно-східного фасаду. Північно-західний торцевий фасад – глухий, без віконних і дверних прорізів, його загальне тло недекороване. Пізніше, коли будинок почали використовувати як культову споруду, до південно-східного торця зробили прибудову – тамбур.

Комплекс будівель колишньої ремісничої майстерні є зразком архітектури у стилі еклектика, зведений у 1908 р. із використанням у декорванні трансформованих форм класичної архітектури.

Література: 1. Заруба В. *Дворяне Екатеринославской губернии*. Д.: Лира, 2016. С. 442–443. 2. *Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область*. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. С. 687, 689, 691.

Надія Лиштва

13.28. Комплекс земської лікарні, кін. XIX – поч. XX ст. (містобуд.)

Село Військове. Комплекс земської лікарні, кін. XIX – поч. XX ст. (схема розташування)

Будівлі колишньої земської лікарні розташовані в центральній частині села, поруч із перехрестям головних шляхів, які поєднують с. Військове з прилеглими населеними пунктами. Комплекс зберіг композиційну єдність між внутрішньо складовими об'єктами,

які загалом мають задовільний технічний стан, з окремими конструктивними елементами у незадовільному стані. Земельна ділянка наближеної до прямокутника форми відзначається помітним нахилом рельєфу у північно-східному напрямку (в бік р. Дніпро), не огорожена, корпуси зараз використовуються за різним функціональним призначенням.

Село Військове, воно ж – слобода Військова, відмежовується у 1780 р., первісно виникнувши як запорізьке (військове) займище. З 1776 р. – рангова дача Синельникова Івана Максимовича (1741–1788), дворянина та найбільшого поміщика Новоросії. У 1780 р. його дружині Авдотії Василівні (уроджена Страхова) було пожалувано тут 3187 дес. землі, на яких вона оселила колишніх запорізьких (військових) жителів. На 1820 р. за нею значилось 3457 дес. землі та 140 ревізійних душ. При селі працювали кінний та овечий заводи, сукняна фабрика, розводили велику рогату худобу. У 1847 р. село перебувало у власності генерал-майора, дворянина Івана Васильовича Синельникова (1799–1869) – сина Василя Івановича Синельникова (1777–1846) та С. І. Селецької. По смерті І. В. Синельникова село відійшло його доньці Ользі (у шлюбі – Леонова), за якою на 1898 р. числилось 3205,3 дес. землі. На 1911 р. у Військовому значиться 240 дворів із 1530 жителями.

З утворенням Микільської волості у Військовому починається будівництво комплексу земської лікарні за єдиним проектом, із низкою крупних лікарняних корпусів і господарських споруд

при них. Будівлі зводились із цегли, виготовленої на заводі Фердинанда Георгійовича Андеретта (відповідно до збережених на цеглі клейм), особняк якого розташовувався у м. Катеринославі (нині – м. Дніпро), на перетині вул. Поліцейської (нині – вул. Шевченка) та вул. Олександрівської (нині – вул. Січових стрільців). Для будівництва лікарні О. І. Леонова пожертвувала земству 50 тис. крб. та виділила 10 дес. землі. У 1907 р. лікарню на 15 ліжок було відкрито, тут працювали: 1 лікар, 3 фельдшери і віспоприщеплювач, що обслуговували територію волості з населенням 11796 осіб. Під час збройних зіткнень часів Української революції та боїв Другої світової війни лікарня зазнавала часткового руйнування, але кожного разу її відновлювали. Зараз лікарняний заклад не працює в історичних будівлях за первісним призначенням і вони розділені між різними користувачами.

Село Військове. Комплекс земської лікарні, кін. XIX – поч. XX ст. (корпус 1)

Корпус № 1. Головний корпус. Виходить чільним (південно-східним) видовженим фасадом у бік вулиці, виступаючи композиційним акцентом у сформованому середовищі. Одноповерховий, із

цокольним поверхом, який нині не використовується. Ярус першого поверху та декорування виконані з цегли, цоколь – із масивних блоків бутового каменю. Фасад має тридільне членування: бічні ризаліти – триосьові, акцентуються складними ступінчастими аттиковими завершеннями; середня частина – у п'ять пар віконних прорізів, які між собою членуються гладкою лопаткою. Своєю чергою, лопатки ризалітів (фланкуючі і в міжвіконних простінках) – канельовані та розчленовані у верхній частині широкими перетинками. Віконні та дверні прорізи по фасадах мають прямокутну форму, декоруючись П-подібними перемичками із замковим камінням. Лише віконні прорізи (частково закладені) цокольного поверху північно-східного крила мають лучкову форму абрису перемички. Прямокутний аттик, який підкреслював центральну вісь чільного фасаду, – втрачено. В бічних аттиках, у виступаючій центральній частині розташовано невеликі віконні прорізи горіщного простору, які також мають лучкову форму перемички. На бічному північно-східному фасаді зберігся первісний вхід у головний корпус лікарні – зі складним високим ганком із масивною арочною опорою, та кованим ажурним козирком над дверним прорізом, дерев'яне заповнення якого збереглося лише у верхній частині. Аналогічний кований козирок зберігся на вході, розміщеному на північно-східному торцевому фасаді, що виступає у бік дворового простору крила. Бічні крила – не симетричні, що пов'язано з внутрішнім розплануванням будинку.

Найбільш декорованими є головний фасад та його бічні торці, натомість фасади, спрямовані вглиб ділянки, мають лаконічне вирішення. На фасадах також наявні сліди руйнування часів Другої світової війни (місця від куль, снарядів тощо). Нині будинок не використовується.

Село Військове. Комплекс земської лікарні, кін. XIX – поч. XX ст. (корпус 2)

Корпус № 2. Розташований на північний схід від головного корпусу, по одній лінії з ним, виходячи чільним фасадом на червону лінію вулиці. Одноповерховий, прямокутний у плані об'єм, використовується нині як культова споруда – православна церква. Через зміну функції змінилась і композиція будівлі, з влаштуванням на її даху невеликої маківки на багатогранному підбаннику. Чільний (південно-східний) фасад – композиційно розділяється на дві частини: 1) з однією віссю дверного прорізу, що функціонує за призначенням, та над яким зберігся кований ажурний козирок; 2) більшу – симетричну, з триосьовим виступаючим ризалітом, який фланкують двоосьові частини. Декорування об'єму та його прямокутних віконних і дверних

прорізів виконано лаконічно, з використанням стриманого декору з лекальної та тесаної цегли: розкрепованих лопаток на наріжниках, П-подібних перемичок із замковим камінням, підвіконних гуртів, цоколю та профільованого неширокого карнизу.

Село Військове. Комплекс земської лікарні, кін. XIX – поч. XX ст. (корпус 3)

Корпус № 3. Розташовується у глибині ділянки, перпендикулярно до головного корпусу та лінії вулиці. Своїм чільним (північно-східним) фасадом зорієнтований на подвір'я лікарні, з озелененням. Одноповерховий, прямокутний у плані, цегляний, на бутовому цоколі. За декоруванням вирішений доволі лаконічно, з використанням фланкуючих гладких лопаток, цокольного та підвіконного гуртів, карнизу та П-подібних перемичок із замком, що обрамляють прямокутні віконні та дверні прорізи. Торцеві фасади (північно-західний та південно-східний) – глухі, віконні прорізи розташовані лише на видовжених фасадах. Прорізи не мають чіткого ритму розміщення, і на головному фасаді розташовані з ритмом – 1:4:4:2. При цьому, частина

прорізів закладена. Корпус не використовується.

Корпус № 4. Розташований у глибині ділянки, паралельно до лінії вулиці та головного корпусу. Виходить чільним (південно-східним) фасадом у бік курдонеру, утвореного об'ємом корпусів № 3 і № 4 та господарською спорудою (гараж). Використовується як житловий будинок на декілька родин, відгороджуючись від решти корпусів невеликим штахетником, через що композиційна єдність комплексу зберігається повною мірою. Декорований аналогічно до корпусів № 2 та № 3, доволі стримано та в класичних рисах. Одноповерховий, прямокутний, цегляний, на бутовому цоколі. Чільний фасад несиметричний, має крок членування осями прямокутних віконних прорізів – 2:4:2:2.

Комплекс колишньої земської лікарні є зразком архітектури у стилі еклектика, зведений у 1907 р., з використанням у декоруванні трансформованих форм класичної архітектури.

Література: 1. Заруба В. *Дворяне Екатеринославской губернии*. Д.: АІРА, 2016. С. 442–443. 2. Заруба В. *Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту*. Д.: АІРА, 2016. С. 32–33. 3. *Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область*. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. С. 685–687.

Надія Лиштва

14. Вільне, с.

14.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,9 км на південний захід від центру села, за 0,25 км на північ від дороги Михайлівка – Кринички, на ріллі, на вододілі балок Крутенька та безіменної, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена. Насип – напівсферичної форми, а в плані – овал, що витягнутий по вісі північ – південь. У північно-західній полі був влаштований скотомогильник.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 15. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколасв*

15. Вовніги, с.

15.1. Багатошарове поселення – доба ранньої бронзи, білозерська культура доби пізньої бронзи (археол.)

Розташоване за 0,75–1,5 км на схід від східної околиці села, на березі р. Дніпро, на місі між балками Гайссева та Легкого.

Виявлене у 2013 р. розвідками окремого загону Дніпропетровської цільової археологічної експедиції Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара під керівництвом О. В. Ромашко.

Займає південну прибережну частину мису завширшки 750 м між балками, уздовж берега р. Дніпро. Край мису має висоту над рівнем води 2–3 м у західній частині та 8–10 м у східній. Розташоване у залісненні.

Під час зачисток берега та шурфування виявлені нашарування двох культурно-хронологічних горизонтів: доби ранньої бронзи та білозерської культури заключного етапу доби пізньої бронзи. Культурний шар перекритий нашаруваннями наносного чорнозему сірого кольору, який утворився під час підготовчих земляних робіт перед проведенням лісонасадження. Потужність культурного шару – 0,25–0,3 м; найкраще зберігся у західній частині поселення.

Розміри ділянки культурного шару встановлені шурфуванням: довжина уздовж берега р. Дніпро – 710–750 м, ширина у східній частині – 10–15 м, у західній – 40–50 м. Орієнтовна площа – 15 000 м².

Територія поселення заліснена, берег р. Дніпро частково розмитий, унаслідок чого у східній частині мису утворилися урвища заввишки 8–10 м.

Розкопки не проводились.

Матеріали з розвідок зберігаються у фондах Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького.

Джерела: 1. Ромашко В. А. *Звіт про археологічні розвідки у Солонянському районі Дніпропетровської області у 2013 р.* // НА ІА НАНУ, ф. експ. 2013/103. С. 35–39. 2. Ромашко О. В. *Звіт про археологічні розвідки поблизу б. Гасейівська та Леска в околицях с. Вовниги Солонянського району Дніпропетровської області у 2013 р.* // НА ІА НАНУ, ф. експ. 2013/102. С. 10–11.

Олександр Мишуста

15.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,5 км на північний захід від центру села, за 0,1–0,4 км на північ від польової дороги, за 1,2–1,4 км на північ від р. Дніпро, на вододілі балок Сухенька та Башмачка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1943 р. археологом О. В. Бодянським. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що витягнулись ланцюжком із півночі на південь на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/25 м; 1/40 м; 0,7/36 м.

Поверхня більшого кургану задернована, на вершині – залишки знака триангуляції. Менші насипи розорюються та мають форму сегментів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 7. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

15.3. Місцезнаходження (середній палеоліт) (археол.)

На лівому мисі балки Башмачка.

Виявлене в 1950 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджене.

У розмиві лівого мису балки знайдено скребачку, виготовлену на масивному відщепі, схожу на апельські. Зібрані також невразні кременеві уламки та відщепи, які можна віднести до мустьєрської культури.

Знахідки зберігаються в ІА НАН України.

Література: 1. Бодянский А. В. *Памятники палеолитического времени на Днепре в районе оз. им. Ленина* // КСИА. 1952, № 1. С. 74–75. 2. Смирнов С. В. *Палеолит Днепропетровского Надпоріжжя*. К., 1973. С. 66.

Лідія Голубчик

15.4. Могильник під кам'яними закладками (доба бронзи) (археол.)

На південний захід від села, на лівому мисі балки Башмачка.

Виявлений у 1927 р. Дніпрогесівською комплексною експедицією. Частково досліджений.

На площі 40×170 м було виявлено 20 кам'яних закладок та кромлех. У 1946 р. досліджено 7 закладок та кромлех, під якими знаходилися поховання із скелетами, що лежали на боці, на спині, орієнтовані головою на північ – північний захід. У всіх похованнях знайдені залишки жертовної їжі (кістки вівці, коня, собаки). У складі поховального інвентаря виявлено посуд банкоподібної форми та кременеві скребки. Під час розкопок кромлеху нічого не знайдено, що свідчить про його культове призначення.

Знахідки зберігаються в фондах Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького.

Література: 1. Лагодовська О. Ф. Кам'яні закладки Надпоріжжя // *Археологічні пам'ятки УРСР*. К., 1949. Т. II. С. 159–179.

Лідія Голубчик

15.5. Поселення (доба бронзи) (археол.)

На березі Дніпра, на схід від села, на правому та лівому мисах балки Легкого.

Виявлене в 1947 р. археологом Інституту археології АН УРСР В. М. Даниленком. Повторно обстежене в 1984 р. експедицією «Славу-

тич» під керівництвом Д. Я. Телегіна. Недосліджене.

В обривах берега на висоті 7–8 м, на глибині 0,6 м від сучасної поверхні, у чорноземному шарі зафіксований культурний шар, що містив фрагменти кераміки доби пізньої бронзи та кістки тварин. Поверхня посуду з відбитками загладжування, під вінцями – орнамент у вигляді валика з заціпами або відбитками мотузки.

Знахідки зберігаються в фондах ІА НАН України

Лідія Голубчик

15.6. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Вовніги. Братська могила радянських воїнів

На кладовищі, праворуч від входу.

У братській могилі поховано 123 воїни Південно-Західного (з 20.10.1943 – 3-й Український) фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), які загинули 26 вересня – 23 жовтня 1943 р. у боях із гітлерівськими військами на плацдармі в районі с. Вовніги.

У ніч на 26 вересня 1943 р. десантний батальйон 333-ї сд (генерал-майор О. М. Голоско) 12-ї А (генерал-майор

О. І. Данилов), який мав у своєму складі близько 700 бійців, форсував на понтонах р. Дніпро з району лівобережного хут. Губівський (нині – с. Губенське, Вільнянський р-н, Запорізька обл.) та відразу ж атакував позиції гітлерівців західніше с. Вовніги, захопивши при цьому плацдарм. Упродовж дня радянські воїни вели бої за утримання позицій. У ніч на 27 вересня одночасно з полками 333-ї сд на плацдарм переправилися частини 203-ї сд (генерал-майор Г. С. Зданович), які розташувались на лівому фланзі.

2 жовтня 1943 р. на ділянці оборони 203-ї сд склалася критична ситуація: гітлерівці за підтримки танків атакували позиції 592-го сп, який і так змушений був відійти до берега. Пропустивши танки противника через свої позиції, бійці полку атакували їх з тилу. Становище дивізії було настільки важким, що в бій вступили офіцери штабу на чолі з генерал-майором Г. С. Здановичем і, зайняті раніше позиції, цього дня все ж таки вдалося утримати.

4 жовтня 1943 р. підрозділи 12-ї А відійшли на лівий берег, передавши свої позиції 25-й гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) та 35-й гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін) 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), які вели бої на плацдармі в районі с. Вовніги до 23 жовтня 1943 р., а потім перейшли в наступ у напрямку на с. Солоне (нині – смт Солоне). Інженерне забезпечення частин, які вели бої на плацдармі, здійснював 59-й ісб 62-ї ісбр.

Воїнів, які загинули під час боїв, поховали на кладовищі с. Вовніги.

Серед похованих – Герої Радянського Союзу С. О. Андрєєв, М. Б. Бадрутдінов, М. А. Завірюха.

Андрєєв Семен Олексійович народився 20 вересня 1924 р. у с. Ешмикєєво (нині Яльчицький р-н, Чуваська Республіка). Закінчив 7 класів, завідував хатиною-читальнею. В Червоній армії – з лютого 1942 р. З квітня 1943 р. перебував на фронтах Другої світової війни. Командир розрахунку протитанкових рушниць 78-го гв. сп (25-та гв. сд, 6-а армія, Південно-Західний фронт) гв. сержант С. Андрєєв 26 вересня 1943 р. у складі десантної групи ст. лейтенанта В. Зєвахіна форсував р. Дніпро та висадився на правий берег східніше с. Вовніги, де разом з іншими бійцями, захопивши плацдарм, упродовж 3 діб відбивав атаки противника. Особливо відзначився в боях за висоту 130,3, коли, вміло обравши і зайнявши позицію, підбив танк, чим посприяв відбиттю контратаки гітлерівців та просуванню підрозділу вперед. 23 жовтня 1943 р. загинув у бою та був похований у братській могилі на кладовищі с. Вовніги. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. Андрєєву Семену Олексійовичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденом Леніна.

Бадрутдінов Мінулла Б. народився в 1901 р. у с. Чургулди (нині Татишлинський р-н, Республіка Башкортостан). Закінчив початкову школу. Брав участь у революційних подіях 1917–1921 рр. Працював у рідному селі. В Червоній армії – з серпня 1941 р. Брав участь у боях у Підмосков'ї,

на Південно-Західному фронті, під Старою Русою, на Доні, в зимовому наступі на Харківщині. Стрілець 78-го гв. сп (25-та гв. сд, 6-а армія, Південно-Західний фронт) гв. сержант М. Бадрутдінов відзначився 26 вересня 1943 р., коли, перебуваючи в складі одного з перших десантних загонів, із району р. Плоска Осокорівка, що біля с. Воронове (Синельниківський р-н, Дніпропетровська обл.), непоміченим подолав р. Дніпро й висадився на правий берег східніше с. Військове (Солонянський р-н Дніпропетровська область). Він разом з іншими бійцями відразу ж атакував окопи гітлерівців, а потім взяв активну участь у боях за утримання зайнятих позицій, розширення плацдарму та висоту 130,3. 29 вересня 1943 р. першим піднявся в атаку на третю лінію окопів противника, повівши за собою бійців підрозділу. Загинув під час бою в рукопашній схватці. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. Бадрутдінову Мінусі Базартіновичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденом Леніна.

Завірюха Микола Андрійович народився в 1909 р. у с. Заплавка (нині Магдалинівський р-н, Дніпропетровська обл.). Закінчив початкову школу. Працював у сільському господарстві. В 1929 р. поїхав працювати на шахти Донбасу. Навчався на технічних курсах у м. Полтава, після закінчення яких отримав направлення на роботу в промартіль (швацьку майстерню) у залізничне селище Сахновщина

(нині смт Сахновщина, Харківська обл.). З початком Другої світової війни вступив до місцевого винищувального батальйону, а з наближенням фронту до Сахновщини у вересні 1941 р. разом з іншими бійцями потрапив до Червоної армії. З грудня 1941 р. брав участь у бойових діях. Стрілець 78-го гв. сп (25-та гв. сд, 6-а армія, Південно-Західний фронт) гв. рядовий М. Завірюха в ніч на 26 вересня 1943 р. у складі загону по захопленню плацдарму форсував р. Дніпро східніше с. Військове (Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.) та одним із перших увірвався до першої лінії траншей оборони противника. Після підходу другої та третьої груп десанту брав участь у захопленні другої лінії траншей і висоти 130,3. Під час бою, коли загинув командир взводу, прийняв на себе командування підрозділом та підняв бійців в атаку, внаслідок якої була захоплена частина траншей третьої лінії оборони гітлерівців. Загинув у бою 26 вересня 1943 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. Завірюсі Миколі Андрійовичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденами Леніна та Червоного Прапора.

У 1958 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом» та металевий щит із відомими прізвищами похованих. У середині 1980-х рр. на пам'ятці провели ремонтні роботи: оновили постамент скульптури; перед могилою спорудили 2 цегляні стели, на яких розмістили 11 металевих дошок із присвятним текс-

том і прізвищами похованих та 5 дошок із текстом й іменами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 682526, спр. 1524; ф. 33, оп. 686043, спр. 41, 20; ф. 33, оп. 793756, спр. 4, 17. 2. Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь. М.: Воениздат, 1987. Т. 1. С. 57, 103, 518. 3. Немикін А. К., Коцур В. М. Бойова слава Дніпропетровщини: Нариси про Героїв Радянського Союзу. Дніпропетровськ.: Січ, 2000. Т. 2. С. 74–76, 103, 105, 107.

Валентина Сацута

НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

16. Водяне, с.

16.1. Курган (археол.)

Розташований за 2 км на південний схід від центру села, за 0,1 км на захід від дороги Багате – Григорівка, на ріллі, на вододілі б. Соловйова, що впадає в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті; насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. //

16.2. Курганна група «Могила Троянка» (археол.)

Розташована за 1,5 км на схід від центру села, за 0,15–0,25 км на захід від дороги Багате – Григорівка, на ріллі, на вододілі б. Соловйова, що впадає в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – північний захід – південь протяжністю 0,3 км. Домінуючий насип заввишки 5 м, діаметр – 60 м. Насип – напівсферичної форми, поверхня задернована, поли підорюються. Менші кургани мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 3,5/60 м;

1,5/40 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. За 40 м на південь від групи виявлена пляма освітленого ґрунту від материкового викиду повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

16.3. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,16–1,35 км на південний захід від центру села, за 0,8–1,15 км на південний захід від дамби та ставка, на ріллі, на вододілі балок Соловійова та Рябого, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний захід – південний

схід протяжністю 0,4 км. Один із курганів знаходиться за 0,25 км на північ від основної групи. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/30 м; 0,7/30 м; 0,5/30 м; 0,3/20 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, насипи мають сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

17. Гайдамацьке, с.

17.1. Курган (археол.)

Розташований за 3 км на північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі р. Грушівка та б. Кобилинова, що впадають у долину р. Мокра Сура – притоку р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

17.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,25 км на південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Сомилова та Лиса, що впадають у б. Кобилинова – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717/1.

району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

17.3. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,6 км на північний захід від центру села, за 2,25 км на північ від околиці, поруч із лісосмугою та польовою дорогою, на ріллі, на вододілі р. Грушівка та б. Кобилинова, що впадають у долину р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,19 км. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 1/20 м; 0,7/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717/1.

ровської області // *Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1717.*
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1717/1.*

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасєв

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасєв

17.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,5 км на північний захід від центру східної частини села, на ріллі, на вододілі безіменних ярів, що впадають у б. Кобилинова – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,175 км. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – 0,5/30 м; 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // *НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.* 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1717.*

17.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,2 км на північний захід від центру села, за 0,15 км на схід від лісосмуги, на ріллі, на вододілі балок Сомилова та Лиса, що впадають у б. Кобилинова – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколасєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що заввишки сягають 1,5 м і 1 м та мають діаметри по 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1717.* 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1717/1.*

Оксана Рутковська

Сергій Ніколасєв

18. Ганно-Мусіївка, с.

18.1. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,75 км на південний захід від центру села, за 1 км на захід від польової дороги, на ріллі, на гребені вододілу р. Базавлук (притока р. Дніпро) та б. Колтеба (Розтанівська), що в неї впадає.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/30 м; 0,5/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

18.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,6 км на схід від центру села, на ріллі, на гребені балки Колтеба (Розтанівська), що впадає у р. Базавлук.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід протяжністю 0,3 км. Домінуючий насип заввишки 4 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються. Курган має сегментоподібну форму, вершина чітко виражена. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2,5/30 м; 0,5/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми. Поруч на ріллі простежуються три плями темно-жовтого кольору від повністю розораних курганних насипів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської

ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

18.3. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Ганно-Мусіївка. Братська могила радянських воїнів

Біля молокозаводу.

У братській могилі поховано 92 радянські воїни 39-ї, 79-ї та 88-ї гв. сд, 23-го тк, 23-ї НАБр та інших окремих частин 8-ї гв. А, які загинули під час бойових дій, визволяючи с. Ганно-Мусіївка (до 1945 р. – с. Озетівка, у 1945–2016 рр. – с. Червоноармійське) та навколишньої території 28–30 листопада та впродовж грудня 1943 р.

26 листопада 1943 р. частини 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), після недовгої перерви, відновили наступальні дії на території Солонянського району. В важких умовах осіннього бездоріжжя і негоди, з тяжкими боями радянські

війська просуvalись за день лише на 100–150 м, долаючи при цьому розгалужену смугу укріплень противника, який доклав великі зусилля, щоб не допустити прориву Червоної армії до Нікополя й Апостолового.

Підрозділи 39-ї гв. сд (генерал-майор В. А. Лепцінін), 79-ї гв. сд (генерал-майор А. І. Вагін) та 88-ї гв. сд (генерал-майор Б. Н. Панков) 28-го гв. ск (генерал-майор С. С. Гур'єв) наступали ліворуч від залізниці Дніпропетровськ – Апостолове. 27–28 листопада 1943 р. бійці 39-ї та 88-ї гв. сд оволоділи селами Держинівка (з 2016 р. – с. Іверське), Улянівка (ввійшла до складу с. Мала Калинівка), Розтанія та Озетівка. Розвинути наступ у наступні дні їм не вдалося, адже противник ще більше посилив оборону. Почалися довгі позиційні бої, що тривали до початку січня 1944 р. Воїнів, які загинули, поховали в індивідуальних і братських могилах на місцях боїв.

У 1956 р. останки воїнів, які були поховані на місцях боїв, перенесли до с. Ганно-Мусіївка, де поховали в одну братську могилу. Тоді ж біля могили установили обеліск, який у 1963 р. замінили на залізобетонну скульптуру воїна. В 1970-х рр. сюди ж із братської могили, яка знаходилась біля клубу села, перепоховані останки 4 радянських воїнів.

У 2000-х рр. на пам'ятці була проведена реконструкція, внаслідок якої замість скульптури воїна встановили 2 пілони з червоного граніту під тупим кутом один до одного: на лівому – меморіальний напис, на правому – зображення солдата на повний зріст. Могила,

що розташована попереду пілонів і являє собою земельний пагорб, обкладена по периметру цеглою.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1133, оп. 1, спр. 27, арк. 62–100; ф. 1227, оп. 1, спр. 18, арк. 24. 2. Чуйков В. П. В боях за Україну. К, 1972. С. 113–114.

Валентина Сацута

рико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

19. Гаркушине, с.

19.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,3 км на південний захід від центру села, за 0,12 км на південь від польової ґрунтової дороги, на ріллі, на вододілі балок Крутенька та Гаркушина, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,3 м, діаметр – 16 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми. На поверхні виявлені виходи гранітних підкурганных поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714.

19.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,25 км на південь від центру села, ліворуч від польової ґрунтової дороги Гаркушине – Новоандріївка, на ріллі, на вододілі балок Крутенька та Гаркушина, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сіль-

ської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

19.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,25 км на південний захід від центру села, за 0,35 км на схід від дороги Гаркушине – Кринички, на ріллі, на вододілі балок Крутенька та Гаркушина, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 2004 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми. На поверхні виявлені виходи гранітних підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Сергій Ніколасв

19.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,4–1,5 км на північний захід від центру села, за 0,7–0,9 км на північ від дороги Кринички – Гаркушине, на ріллі, на гребені вододілу р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та б. Гаркушина, що в неї впадає.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 0,25 км. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/40 м; 1,5/30 м; 0,5/20 м; 0,4/16 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

19.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,3 км на північний захід від центру села, на ріллі, поруч з польовою ґрунтовою дорогою, на гребені вододілу р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та б. Гаркушина, що в неї впадає.

Виявлена в 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,05 км один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1/20 м; 0,4/16 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми. Поруч виявлені три плями жовтого кольору від материкових викидів повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1714/1.

Сергій Ніколаєв

19.6. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Гаркушине. Братська могила радянських воїнів

При в'їзді до села з боку с. Кринички.

У братській могилі поховано 87 воїнів 35-ї та 57-ї гв. сд, окремих частин 4-го гв. ск, які загинули 26 листопада – 8 грудня 1943 р. у боях за визволення с. Гаркушине та навколишньої території від гітлерівських військ.

26 листопада 1943 р. частини 4-го гв. ск (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) після нетривалої перерви відновили наступальні дії на території Солонянського району. В напрямку сіл Бутовичівка та Гаркушине наступали полки 35-ї гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін), які підтримували сили 57-ї гв. сд (генерал-майор О. Д. Шемєнков) та 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Осташенко). Після того як підрозділи 35-ї гв. сд визволили Бутовичівку, противник організував потужну контратаку на порядки 102-го гв. сп, а пізніше і в його стик зі 101-м гв. сп. Усі спроби гітлерівців потіснити частини Червоної армії виявились марними і змусили їх перейти до оборони.

До початку грудня 1943 р. частини 4-го гв. ск вели позиційні бої, а потім перейшли у наступ, під час якого 8 грудня 1943 р. визволили с. Гаркушине. Воїнів, які загинули, поховали на місцях загибелі в індивідуальних і братських могилах.

У 1956 р. останки 87 радянських воїнів перепоховали в могилі, що описується. В 1966 р. за могилою, що обкладена по периметру цегляним бордюром, установили залізобетонну скульптуру воїна зі стягом. У 1975 р. на

пам'ятці розмістили 2 дошки: одну на могилі та одну на постаменті скульптури (на обох – відомі прізвиська похованих).

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 345, оп. 5487, спр. 55, арк. 3. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 136–139. 3. Чуйков В. П. *В боях за Украину*. К., 1972. С. 112–114.

Валентина Сацута

20. Голубинівка, с.

20.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,85 км на південь від центру села, на ріллі, на схилі вододілу балок Широка та Грушівка, що впадають у р. Грушівка – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2,5 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, поли розорюються та розтягнуті, вершина чітко виражена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення

Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

20.2. Курган (археол.)

Розташований за 2,5 км на схід від умовного центру північної частини села, на ріллі, на схилі вододілу балок Крута та безіменної, що впадають у р. Грушівка – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Вершина задернована і чітко виражена, остання поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718/1.

Сергій Ніколаєв

20.3. Курганна група «Могила Глибока» (археол.)

Розташована за 1 км на північний схід від центру села, на ріллі, на вододільному плато між балками Глибока та Широка, що впадають у р. Грушівка – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід протяжністю 0,2 км, на невеликій відстані один від одного. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/30 м; три – по 1/30 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколасв*

21. Гончарка, с.

21.1. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Гончарка. Пам'ятний знак землякам

На околиці села.

Відкритий у 1987 р. на честь жителів с. Гончарка, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятник являє собою два цегляні општукатурені пілони (кожний – 2,1×0,85 м), установлені під тупим кутом на невеликій відстані один від одного і поєднаних угорі за допомогою п'ятикутної зірки, що виготовлена із металевих рейок. У нижній частині кожного з пілонів – прізвища загиблих односельців, викладені накладними металевими літерами. На правому пілоні нижче металевої зірки укріплено дошку (0,21×0,24 м) з нержавіючої сталі, що також містить прізвища жителів с. Гончарка, які полягли на фронтах Другої світової війни.

Оксана Колесник

22. Григорівка, с.

22.1. Курганна група «Краснокутський курган» (археол.)

Розташована за 2,85–3 км на південний захід від центру села, за 1,75 км на південний захід від південної околиці, ліворуч траси Нікополь – Дніпро, на ріллі, на гребені вододілу річок Дніпро, Мокра Сура та її приток (Тритузна та Комишувата Сура), Томаківка, в верхів'ях балок Червінська та Грузька.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,09 км один від одного. Насипи заввишки по 0,3 м, діаметри – по 20 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколасв

22.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,5 км на південний схід від центру села, за 0,8 км на південний схід від траси Нікополь – Дніпро, на ріллі, на гребені вододілу річок Дніпро, Мокра Сура та її приток (Тритузна та Комишувата Сура), Томаківка, у верхів'ях балок Червінська та Грузька.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,09 км один від одного. Насипи заввишки по 0,5 м, діаметри – по 30 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На південний захід від групи виявлена пляма освітленого ґрунту від материкового викиду повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколасв

22.3. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Григорівка. Братська могила радянських воїнів

Біля будинку колишньої школи.

У могилі поховано 218 воїнів 27-ї та 82-ї гв. сд, окремих частин 29-го гв. ск, які загинули 28–30 листопада 1943 р. під час боїв за визволення сіл Григорівка та Тракторне від гітлерівських військ.

У листопаді 1943 р. частини 29-го гв. ск (генерал-лейтенант Я. С. Фоканов) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) вели запеклі бої з гітлерівцями на території Солонянського району. 26 листопада 1943 р. після ретельної артпідготовки всі частини армії перейшли в наступ. Сили 27-ї гв. сд (генерал-майор В. С. Глебов) та 82-ї гв. сд (генерал-майор І. О. Макаренко) прорвали оборону ворога і почали повільно просуватися вперед. 28–29 листопада 1943 р. вони визволили села Григорівку, Сонячне (до 2016 р. – с. Лікнеп), Малозахарине, Тракторне та навколишні хутори. Однак відразу ж розвинути наступ на Марганець і Нікополь не вдалося: противник закріпився на новій смузі оборони, підтягнувши сюди додаткові

сили. Спроби частин корпусу перейти в наступ 5 і 10 грудня 1943 р. не дали ніяких результатів. Тож позиційні бої на цій ділянці фронту тривали досить довго. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв в індивідуальних і братських могилах.

У 1958 р. останки 218 воїнів із місць первинного поховання перенесли у братську могилу в с. Григорівка та встановили поблизу неї залізобетонну скульптуру «Скорботна мати з суворовцем». У 1964 р. перед постаментом скульптури розмістили плиту з пам'ятним текстом, а праворуч та ліворуч – 2 дошки з відомими прізвищами похованих. У 1980-х рр. на пам'ятці проведено реконструкцію, внаслідок якої замінили скульптуру та спорудили праворуч від неї 5 трикутних основ із дошками, що містять меморіальні написи, відомі прізвища похованих та земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, стр. 40, арк. 45, 49, 53. 2. Чуйков В. ІІ. В боях за Україну. К., 1972. С. 11–115.

Валентина Сацуца

23. Гроза, с.

23.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,85 км на південний захід від центру села, східніше дороги Калинівка – Вовніги, за 0,1 км на північ від польової дороги на с. Гроза, на вододілі між б. Башмачка та б. Гайсєва, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 4 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, на вершині – залишки знака тріангуляції, поли розорюються; насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

23.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,4 км на південний схід від центру села, за 0,25 км на схід від кладовища, на вододілі між б. Вовчий Хвіст та б. Гайсесева, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 0,3 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорю-

ється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706/1.

Віталій Свистунов

24. Грушівка, с.

24.1. Курганна група «Курган Бабкін» (археол.)

Розташована за 1,1 км на південь від центру села, за 0,35 км на північ від лісосмуги, за 0,2 км на північний схід від ЛЕМ, на лінії вододілу балок Глибока та Довга, що впадають у долину р. Грушівка – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані компактно, на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,8/50 м; 0,6/30 м; 0,4/20 м; 0,3/20 м. На вершині більшого кургану розташований знак тріангуляції. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепронетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1704. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1704/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

24.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,8 км на північний схід від центру села, за 0,8 км на південний захід від дороги Березнуватівка – Маломихайлівка, на гребені вододілу балки (яру) Березнігувата та б. Довга, що впадають у долину р. Грушівка – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані компактно, витягнувшись ланцюжком по вісі захід – схід на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,6/30 м; два – по 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на зем-

лях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1704/1.

Віталій Свистунов

25. Дальнє, с.

25.1. Курган «Могила Красна» (археол.)

Розташований за 2,1 км на південний схід від центру села, в смузі відчуження залізниці, на вододілі річок Грушівка та Комишувата Сура, в верхів'ях б. Красна (притока б. Грушівка).

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, на ній ростуть дерева лісосмуги, поли розтягнуті, вершина чітко виражена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1718. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1718/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколасв

25.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,1 км на північний схід від центру села, на ріллі, поруч з польовою ґрунтовою дорогою, на вододілі балок Красна (впадає в б. Грушівка) та Крута (впадає в р. Грушівка).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, поли розтягнуті, вершина нечітко виражена, насип – сегментоподібної форми. На кургані – поховання XIX – XX ст.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

26. Дніпровське, с.

26.1. Курган (археол.)

Розташований за 3,25 км на південний захід від центру села, за 0,1 км на північний захід від траси Солоне – Новопокровка, на вододілі між б. Панькова, яка впадає в р. Солоненька, та б. Широка, яка впадає в р. Тритузна.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

26.2. Курган (археол.)

Розташований за 1 км на захід від південної околиці села, за 1,2 км на

північний захід від дороги Солоне – Новопокровка, на вододілі між б. Панькова, яка впадає в р. Солоненька, та р. Тритузна, яка впадає у р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 1,7 м, діаметр – 56 м. Насип розорюється, східна пола в лісосмузі має форму сегмента.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

26.3. Курган (археол.)

Розташований за 3,25 км на захід від центру села, за 0,5 км на схід від р. Тритузна, на схилі вододілу між б. Панькова, яка впадає в річку Солоненька, та долиною р. Тритузна.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками

Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 0,7 м, діаметр – 40 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

26.4. Курган (археол.)

Розташований за 3,25 км на південний захід від центру села, за 0,5 км на схід від р. Тритузна, на схилі вододілу між б. Панькова, яка впадає в річку Солоненька, та долиною р. Тритузна.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 1,5 м, діаметр – 46 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської се-

лицької ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

26.5. Курган (археол.)

Розташований за 2 км на південний захід від центру села, за 1 км на північний захід від дороги Солоне – Новопокровка, на схилі вододілу між балкою Панькова, яка впадає в р. Солоненька, та б. Широка, яка впадає в р. Тритузна.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 0,4 м, діаметр – 30 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

26.6. Курган (археол.)

Розташований за 1,75 км на захід від центру села, за 1,1 км на південний захід від ставка, на вододілі між долиною

р. Тритузна та долиною р. Солоненька, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1702/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

26.7. Курган (археол.)

Розташований за 2,4 км на південь від центру села, за 0,5 км на південний схід від дороги Солоне – Новопокровка, на вододілі між б. Панькова, яка впадає в р. Солоненька, та б. Широка, яка впадає в р. Тритузна.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 1,2 м, діаметр – 44 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1702. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1702/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

26.8. Курган (археол.)

Розташований за 3,5 км на захід від центру села, за 0,3 км на схід від р. Тритузна, на схилі вододілу між б. Панькова, яка впадає в річку Солоненька, та долиною р. Тритузна.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Курган заввишки 0,3 м, діаметр – 30 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1702/1.

Віталій Свистунов

26.9. Курганна група «Могила Гостра» (археол.)

Розташована за 1,5 км на південь від центру села, 0,3 км на північний захід від дороги Солоне – Новопокровка, на вододілі між б. Панькова, яка впадає

в р. Солоненька, та б. Широка, яка впадає в р. Тритузна.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2003 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Група має три насипи, які розташовані на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 5,7/70 м; 0,4/20 м; 0,2/20 м. Більший насип задернований, поли розорюються, менші насипи розорюються повністю, мають форму сегментів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1702. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1702/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

26.10. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Дніпровське. Братська могила радянських воїнів

На околиці села.

У братській могилі поховано 353 воїни 3-го Українського фронту, які загинули в жовтні 1943 р. у боях за визволення хутора Дніпровський (нині – село Дніпровське) від гітлерівських військ.

Визволивши 26 жовтня 1943 р. с. Солоне, підрозділи 35-ї гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) продовжили наступ у південному напрямку і того ж дня вибили гітлерівців із хуторів Дніпровський, Андріївка, Дніпро-Михайлівський та Вишневий. На правому фланзі підрозділи 35-ї гв. сд взаємодіяли з частинами 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов).

Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах. Серед похованих був Герой Радянського Союзу В. Г. Галімов.

Галімов Вахід Газимович народився в 1921 р. у с. Старобалково (нині Чекмагушевський р-н, Республіка Башкортостан). Закінчив початкову школу; працював у колгоспі. В 1938 р. переїхав до м. Ленінград (нині – м. Санкт-Петербург), де працював на заводі. В 1940 р. був призваний до лав Червоної армії. В 1942 р. став снайпером, а трохи згодом навчав цієї справи інших бійців. Так, за час, поки його 35-та гв. сд стояла в обороні на р. Сіверський Донець, він устиг підготувати 22 снайперів. У ніч на 27 вересня 1943 р. гв. ст. сержант В. Г. Галімов у складі 35-ї гв. сд форсував р. Дніпро, брав участь у боях за східну околицю с. Військове. Декілька разів під час бою приймав командування ротою на себе, бо нікого з офіцерів не лишилося, та водив бійців в атаки, внаслідок яких вдалося вибити гітлерівців із траншей і захопити міномети. Розгорнувши військову техніку в бік противника, бійці відкрили вогонь та знищили близько 40 ворожих солдатів. У боях 27 вересня – 22 жовтня 1943 р., що точились за розширення плацдарму, особисто знищив 95 німецьких солдатів. 25 жовтня 1943 р. 35-та гв. сд перейшла в наступ із правобережного плацдарму, визволяючи на своєму шляху села Солонянського району. Загинув 28 жовтня 1943 р. у боях за хут. Вишневий. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 лютого 1944 р. Галімову Вахїду Газимовичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденом Леніна, медаллю «За відвагу».

У 1956 р. останки 353 воїнів із первісних місць поховання перенесли у братську могилу, що описується. У 1957 р. на могилі встановили залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом». У 1975 р. перед скульптурою розмістилиobelіск, на якому викарбували ім'я Героя Радянського Союзу В. Г. Галімова. Тоді ж праворуч і ліворуч від скульптури спорудили 2 металеві щити з прізвищами похованих та земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. У середині 2010 р. на пам'ятці проведено реконструкцію: скульптуру замінили наobelіск, перед яким установили трапецієподібну основу з чорною гранітною дошкою, що містить інформаційний текст; позаду та праворуч відobelіска звели Г-подібну цегляну стелу з 7 чорними гранітними дошками (на 6 – відомі прізвища похованих, на 1 – інформація про Героя Радянського Союзу В. Г. Галімова).

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 682526, оп. 698; ф. 33, оп. 686043, стр. 20; ф. 33, оп. 793756, стр. 10; ф. 345, оп. 5487, стр. 99, арк. 335. 2. Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь. М, Воениздат, 1987. Т. 1. С. 306. 3. Немикін А. К., Коцур В. М. Бойова слава Дніпропетровщини: Нариси про Героїв Радянського Союзу. Дніпропетровськ.: Січ, 2000. Т. 2. С. 74–76, 117–118.

Валентина Сацута

на ріллі, на гребені вододілу річок Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та Солона (притока р. Базавлук), між балками Весела та Жидівська.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми. Поруч на ріллі виявлено три сіро-жовті плями від повністю розораних курганних насипів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІОКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІОКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

27. Долинське, с.

27.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,3 км на південний захід від центру села, за 0,45 км на захід від польової дороги та лісосмуги,

27.2. Курган (археол.)

Розташований за 3 км на південний схід від центру села, за 0,1 км на захід від польової ґрунтової дороги, на ріллі, на вододілі балок Весела та Котова, що

впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми. За 15 м на захід від кургану виявлена сіро-жовта пляма від повністю розораного курганного насипу.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

27.3. Курган (археол.)

Розташований за 2,7 км на південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Весела та Котова, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми. На поверхні насипу виявлені артилерійські снаряди часів Другої світової війни.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

27.4. Курган (археол.)

Розташований за 2,75 км на південний схід від центру села, за 1,75 км на південний схід від невеликого ставка у балці, біля польової дороги, на ріллі, на вододілі балок Весела та Котова, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р.

С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми. В західній полі насипу виявлені артилерійські снаряди часів Другої світової війни.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Сергій Ніколаєв

27.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,5 км на південний захід від центру села, за 1,8 км на південний захід від ставка, на ріллі, на гребені вододілу річок Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та Солона (притока р. Базавлук), між верхів'ями балок Весела, Грузька та Жидівська.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,13 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 4/50 м;

2/40 м. Поверхні розорюються, вершини чітко виражені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На курганах виявлені фрагменти амфорної кераміки I тис. до н. е.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

27.6. Могильник курганий (археол.)

Розташований за 1,75 км на захід від центру села, на ріллі, на гребені вододілу річок Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та Солона (притока р. Базавлук), між верхів'ями балок Весела та Жидівська.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – п'ять курганів, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – південь

протяжністю 0,4 км. Домінуючий насип заввишки 7 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням. Насип – конічної форми. Другий за розмірами курган заввишки 5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням, насип – напівсферичної форми. На поверхнях курганів – окопи часів Другої світової війни. Менші насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,7/18 м; два – по 0,4/16 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На поверхнях насипів курганів виявлені фрагменти кераміки III – I тис. до н. е. і виходи гранітних підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв

28. Дороганівка, с.

28.1. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Дороганівка. Братська могила радянських воїнів

На околиці села, біля колишнього клубу.

У братській могилі поховано воїнів 35-ї та 57-ї гв. сд 8-ї гв. А 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), які загинули 25 жовтня 1943 р. під час визволення хутора Дороганівка від гітлерівських військ. Кількість похованих невідома.

Після тривалих боїв на плацдармі та в районі сіл Військове й Вовніги 21–22 жовтня 1943 р. туди переправили частини 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников), які мали завдання розвинути наступ. Дивізії 6-ї А, що вели бої за плацдарм, були передані 8-й гв. А. Підрозділи 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) та 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко), подолавши сильний спротив, прорвали оборону гітлерівців у південно-західній частині с. Військове і почали переслідувати ворога. 25 жовтня 1943 р.

57-та гв. сд визволила села Антонівку Першу, Антонівку Другу, Василівку, Звонецький Хутір та хут. Дороганівка. В цей же час смугу наступу праворуч займала 35-та гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін), яка, взаємодіючи з 57-ю гв. сд, звільнила хутори Садовий, Веселий та Оріхове. Воїнів, які загинули, поховали в братській могилі, що описується.

У 1967 р. біля братської могили (2,1×1,6 м), що має вигляд земляного пагорба, обкладеного цеглою, встановили залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом», а за нею звели стелу з барельєфом фрагменту бою. В 1975 р. на стелі праворуч і ліворуч від горельєфу укріпили 2 дошки з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, спр. 11, арк. 78. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 131.

Валентина Сацута

29. Дружелюбівка, с.

29.1. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Дружелюбівка. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

У братській могилі поховано 142 воїни 25-ї, 35-ї, 47-ї та 57-ї гв. сд, які загинули в листопаді 1943 р. під час визволення сіл Гегелівка (нині – с. Дружелюбівка) та Котлярівка від гітлерівських загарбників.

Восени 1943 р. територія Солонянського району стала ареною жорстоких боїв, оскільки гітлерівці створили тут цілу систему оборонних споруд, розташованих на невеликій відстані одна від одної. Використовуючи танки та артилерію, противник перетворив кожний населений пункт на добре укріплений оборонний рубіж. Одна з таких смуг оборони була створена на підступах до сіл Гегелівка та Котлярівка, де бої розгорнулись на початку листопада 1943 р.

Починаючи з 3 листопада 1943 р. у цьому напрямку наступала 25-та гв.

сд (генерал-майор Г. А. Криволапов), праворуч від якої діяли окремі підрозділи 47-ї та 57-ї гв. сд. Гітлерівці підтягнули в район Гегелівки та Котлярівки близько 2 полків піхоти та танки, а великі групи літаків по декілька разів на день бомбардували порядки Червоної армії. 10 листопада 1943 р. підрозділи 25-ї гв. сд передали свої позиції частинам 4-го гв. ск (до 17.11.1943 р. – генерал-майор М. І. Запорожченко, з 18.11.1943 р. – генерал-майор В. О. Глазунов), а саме: 35-й гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін), 47-й гв. сд (генерал-майор Ф. О. Осташенко), 57-й гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов). Після тривалих позиційних боїв частини корпусу зламали опір противника і 17–18 листопада 1943 р. визволили Гегелівку, Котлярівку та навколишні населені пункти. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1959 р. останки воїнів із первинних місць поховань були перенесені в братську могилу біля клубу. Тоді ж за могилою, що являє собою земляний пагорб, обкладений по периметру цеглою, установили скульптуру воїна в неповний зріст. Праворуч і ліворуч від пам'ятника розмістили 2 меморіальні дошки з відомими прізвищами похованих. У 1980-х рр. по обидва боки скульптури спорудили 2 трикутні основи, на яких укріпили 4 дошки з відомими прізвищами воїнів, полеглих у боях за Дружелюбівку та навколишню територію.

Джерела та література: 1. Афанасьев Н. И. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 131. 2. Чуйков В. И. *В боях за Украину*. К., 1972. С. 11–114.

Валентина Сацута

29.2. Могила І. І. Зубаля (іст.)

Село Дружелюбівка. Могила І. І. Зубаля

На кладовищі за балкою.

Зубаль Іван Іванович (24.05.1962, смт Новопокровка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл. – 08.05.1981, Демократична Республіка Афганістан) – рядовий, радіотелеграфіст обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані.

У 1968–1978 рр. – навчався в середній школі в с. Микільське-на-Дніпрі (Солонянський р-н). У 1978–1980 рр. відвідував курси трактористів у с. Дружелюбівка. Працював трактористом у колгоспі ім. К. Маркса (смт Новопокровка).

У 1980 р. призваний до лав Радянської армії. З листопада 1980 р. проходив службу у складі обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані. 8 травня 1981 р. загинув у бою під час атаки противником групи, в якій він перебував.

У 1982 р. на могилі, що має вигляд земляного пагорба, обведеного по периметру бордюром, установили металевий хрест із портретом на емалі. Наприкінці 1980-х рр. хрест замінили

на пілон з червоного граніту. На лицьовому боці пілону – карбований портрет І. І. Зубалю та меморіальний текст.

Література: 1. Палящий ветер Афганистана. Книга о воинах-интернационалистах Днепропетровщины, погибших в Афганской войне. Днепропетровск: Сич, 1991. С. 138–139. 2. Чорні тюльпани. Афганський мартиролог України. К.: АТ «Друкарня «Столиця», 1999. С. 94.

Людмила Чирич

30. Звонецьке, с.

30.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,1 км на південний захід від центру села, на вододілі балок Тягінка та Жучина, у верхів'ях б. Довжик, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,2 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

ті // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

30.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,3 км на захід від центру села, за 0,3 км на південь від дороги на с. Звонецьке, на вододілі балок Звонецька І та Тягінка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,3 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

30.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на північний захід від центру села, за 1,3 км на захід від р. Дніпро, за 0,6 км на північ від дороги на с. Звонецьке, на схилі вододілу балок Звонецька II та Тягінка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,4 м, діаметр – 26 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Віталій Свистунов

30.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,7 км на захід від центру села, на схилі вододілу балок Звонецька I та Тягінка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід. Насипи практично зливаються полами та мають такі розміри (висота/

діаметр): 0,7/30 м та 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Віталій Свистунов

30.5. Поселення (раннє середньовіччя) (археол.)

На лівому схилі балки Звонецької.

Виявлене в 1946 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджене.

На площі 125×15 м уздовж берега на поверхні та в культурному шарі до 0,3 м завглибшки зустрічається кераміка пенківського типу. На окремих фрагментах – хвилястий орнамент.

Знахідки зберігаються в фондах Інституту археології НАН України.

Література: 1. Сміленко А. Т. Слов'яни та їх сусіди в Степовому Подніпров'ї (II – XIII ст.). К.: Наукова думка, 1975.

Лідія Голубчик

30.6. Поселення (пізній енеоліт, доба бронзи) (археол.)

На правому схилі балки Звонецької, за 0,5 км від русла Дніпра.

Виявлене в 1946 р. археологом Інституту археології АН України А. В. Добровольським. Недосліджене.

Займає площу 75×30 м. На поверхні знайдені кістки домашніх тварин та

посуд сабатинівської культури XIII ст. до н. е.

Знахідки зберігаються в фондах Інституту археології НАН України.

Література: 1. Добровольський А. Кам'яні спорудження в Надпоріжжі // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1949. Т. II. С. 191–200. 2. Телегін А. Я. Дніпро-донецька культура. К., 1968.

Лідія Голубчик

30.7. Поселення з кам'яними спорудами (доба бронзи) (археол.)

На правому мисі балки Звонецької.

Виявлене в 1946 р. археологом О. В. Бодянським. Розкопки проводились частково археологом А. В. Добровольським у 1946 р. Частково досліджене.

Займає площу 75×30 м, у два ряди були розташовані кам'яні споруди. В першому знаходилося 11 споруд, у другому – 7 споруд. Повністю досліджена (західна у першому ряду) споруда у вигляді асиметричного овалу. В ній знайдені кістки домашніх тварин та посуд сабатинівської культури XIII ст. до н. е.

Знахідки зберігаються в фондах Інституту археології НАН України.

Література: 1. Добровольський А. Кам'яні спорудження в Надпоріжжі // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1949. Т. II. С. 191–200. 2. Телегін А. Я. Дніпро-донецька культура. К., 1968.

Лідія Голубчик

30.8. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Звонецьке. Братська могила радянських воїнів

На кладовищі.

У братській могилі поховані воїни 47-ї та 57-ї гв. сд, які загинули 25 жовтня 1943 р. під час визволення с. Звонецьке та навколишньої території від гітлерівських військ. Кількість похованих та їхні прізвища невідомі.

У ніч на 30 вересня 1943 р. воїни 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко) та 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) Південно-Західного фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) форсували р. Дніпро поблизу с. Військове, де вже вели бої з гітлерівцями 25-та та 35-та гв. сд. 23 жовтня 1943 р. частини 6-ї А, які незадовго до цього перепідпорядкували 8-й гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников), отримали наказ перейти в наступ. Незабаром полки 47-ї гв. сд, взаємодіючи з силами 57-ї гв. сд, прорвали оборону противника й оволоділи південно-західною частиною села Військове, балкою Військова та навколишньою територією. Переслідуючи гітлерівські війська,

радянські підрозділи почали наступати в південно-західному напрямку і визволили села Микільське-на-Дніпрі, Олексіївку, Звонецьке та найближчі до них хутори. Воїни, які загинули, були поховані в могилі, що описується.

На могилі споруджений цегляний оштукатурений і пофарбований надгробок. На нього покладено плиту з текстом, а в узголів'ї могили встановлено стелу з цифрами «1941» і «1945», із зображеннями зірки, стрічки та лаврової гілки.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1153, оп. 1, спр. 13. 2. Саксонов В. А. 47-я гвардейская Краснознаменная ордена Б. Хмельницкого II степени Нижнеднепровская стрелковая дивизия в боях за Родину. М., 1997.

Валентина Сацута

30.9. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Звонецьке. Братська могила радянських воїнів

За 400 м від берега р. Дніпро, в сквері.

У братській могилі поховано 55 воїнів Південно-Західного (з 20.10.1943 – 3-й Український) фронту, які загинули

26–27 вересня 1943 р. під час форсування р. Дніпро, в боях на плацдармі в районі сіл Звонецьке й Майорка та 25 жовтня 1943 р. при визволенні с. Звонецьке від гітлерівських військ.

24 вересня 1943 р. 47-ма гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко) 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) Південно-Західного фронту (генерал-армії Р. Я. Малиновський) отримала наказ форсувати р. Дніпро в районі сіл Майорка – Звонецьке, захопити плацдарм і утримувати його до підходу основних сил корпусу.

У ніч на 26 вересня 1943 р. перша десантна група 137-го гв. сп 47-ї гв. сд, до складу якої входили розвідники, кулеметники, сапери, на двох десантних човнах розпочали переправу на правий берег р. Дніпро. Перший човен, помічений гітлерівцями майже біля берега, потрапив під кулеметний та артилерійський вогонь, що вівся з району сіл Майорка та Звонецьке. Другий та третій човни з десантом отримали пошкодження від снарядів, а ті, хто залишилися в них живими, повернулися на лівий берег. За таких обставин бійці, які висадилися на правий берег, не отримали підкріплення та підтримки артилерії, оскільки не мали зв'язку з основними частинами. В ніч на 27 вересня 1943 р. спробу форсувати Дніпро здійснила група бійців 142-го гв. сп 47-ї гв. сд, але і вони не досягли правого берега. Усі бійці, які напередодні захопили плацдарм на правому березі, загинули або потрапили в полон.

У ніч на 30 вересня 1943 р. воїни 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко) та 57-ї гв. сд (генерал-майор

А. П. Карнов) 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) Південно-Західного фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) форсували р. Дніпро поблизу с. Військове, де вже вели бої з гітлерівцями 25-та та 35-та гв. сд 23 жовтня 1943 р. частини 6-ї А, які незадовго до цього перепідпорядкували 8-й гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников), отримали наказ перейти в наступ. Незабаром полки 47-ї гв. сд, взаємодіючи з силами 57-ї гв. сд, прорвали оборону противника і оволоділи південно-західною частиною села Військове, балкою Військова та навколишньою територією. Переслідуючи гітлерівські війська, радянські підрозділи почали наступати в південно-західному напрямку і визволили села Микільське-на-Дніпрі, Олексіївку, Звонецьке та найближчі до них хутори. Воїнів, які загинули в боях за с. Звонецьке та навколишню територію, поховали за 400 м від берега, на увисшій, в могилі, що описується.

У 1958 р. біля могили, що мала вигляд земляного пагорба, обкладеного по периметру цеглою, установили залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом». У 1980-х рр. на пам'ятці провели ремонт: могилу накрили бетонними плитами та позначили на поверхні невеликою трапецієподібною основою, на якій розмістили червону гранітну дошку з відомими прізвищами похованих; осторонь від могили звели цегляну стелу, на якій укріпили 4 дошки з сірого граніту з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ. ф. 1153, оп. 1, стр. 13, арк. 151, 182–

195. 2. Саксонов В. А. 47-я гвардейская Краснознаменная ордена Б. Хмельницкого II степени Нижнеднепровская стрелковая дивизия в боях за Родину. М., 1997.

Валентина Сацута

30.10. Могила В. П. Павленка (іст.)

Село Звонецьке. Могила В. П. Павленка

На кладовищі.

Павленко Володимир Петрович (15.08.1920, с. Звонецьке, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл. – 22.11.1986) – Герой Соціалістичної Праці.

У 1937 р. почав працювати механізатором у колгоспі «Прогрес» (с. Микільське-на-Дніпрі). У 1941–1945 рр. брав участь у бойових діях під час Другої світової війни. У 1945–1981 рр. – бригадир комплексної бри-

гади колгоспу «Прогрес»; у 1981–1986 рр. – завідував виробничим відділенням № 2 (с. Звонецьке).

У 1975 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР Павленку Володимиру Петровичу присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці за видатні успіхи, досягнуті у виробництві і продажу продуктів землеробства і тваринництва.

Нагороджений золотою медаллю «Серп і Молот» (1975), орденами Леніна (1975) та Трудового Червоного Прапора (1966).

На могилі, що має вигляд земляного пагорба, обведеного по периметру бордюром, установлений пілон із червоного граніту, на лицьовому боці якого – карбований портрет В. П. Павленка, меморіальні написи.

Література: 1. Шевченко С. Н., Кучеров Е. А., Дорошев С. В. *Трудовая слава Днепропетровщины*. Д.: АПРА, 2013. С. 207–208.

Надія Шейміна

ловою, в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

31. Звонецький Хутір, с.

31.1. Курган (археол.)

Розташований за 3,55 км на захід від центру села, на вододілі балок Лагнова, що впадає в р. Солоненька, та Карасьова, що впадає в долину струмка Суха Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1951 р. директором Солонянського Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чури-

31.2. Курган (археол.)

Розташований за 2,25 км на південний захід від центру села, біля лісосмуги, на вододілі між б. Карасьова, що впадає в долину струмка Суха Сура, та струмком Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,8 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

31.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,2 км на південний захід від центру села, північніше дороги Дороганівка – Звонецький Хутір, на вододілі між б. Карасьова, що впадає в долину струмка Суха Сура, та струмком Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли розорюються. Східна пола насипу знаходиться в лісосмузі, по центру на

вершині – залишки знака тріангуляції. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

31.4. Курган (археол.)

Розташований за 2,4 км на південний захід від центру села, за 0,2 км на південь від дороги Дороганівка – Звонецький Хутір, на вододілі між б. Карасьова, що впадає в долину струмка Суха Сура, та струмком Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською та О. Г. Яровим, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,7 м та має видовжену в плані форму розмірами по підосшві 30×40 м. Західна пола насипу знаходиться в лісосмузі, східна – розорюється; насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дні-

дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

31.5. Курган (археол.)

Розташований за 1,9 км на південний схід від центру села, за 0,6 км на схід від невеликого ставка в балці, на вододілі між б. Бугаєва, що впадає в долину струмка Суха Сура, та безіменною балкою – притокою б. Бугаєва.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською та О. Г. Яровим, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

31.6. Курган (археол.)

Розташований за 1 км на південний захід від центру села, східніше дороги Звонецький Хутір – Оріхове, на вододілі між б. Карасьова, яка впадає в долину струмка Суха Сура, та самою долиною струмка Суха Сура, який впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською та О. Г. Яровим, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,3 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

31.7. Курган (археол.)

Розташований за 0,5 км на північний захід від центру села, за 0,3 км на захід від північно-західної околиці, на вододілі між б. Карасьова, що впадає в долину струмка Суха Сура, та струмком Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською та О. Г. Яровим, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,9 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

31.8. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,5 км на схід – південний схід від центру села, за 0,45 км на північний захід від кладовища, на вододілі між б. Бугасва, що впадає в долину струмка Суха Сура, та струмком Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлена в 1951 р. завідуючим райвідділом культури Солонянського району М. М. Костенком. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ–південь на відстані 0,025 км один від одного. Найбільший насип заввишки 3,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли розорюються, на вершині – залишки знака тріангуляції. Менший курган заввишки 0,2 м, діаметр – 20 м. Розорюється та практично не має візуальних ознак, крім освітленої плями.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

31.9. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,27–1,5 км на південний захід від центру села, за 0,4 км на захід від дороги, на вододілі між б. Карасьова, що впадає в долину струмка Суха Сура, та струмком Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід протяжністю 0,25 км, на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,3/40 м; 0,7/40 м; два – по 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

31.10. Курганна група (археол.)

Розташована за 1 км на північний захід від центру села, за 0,6 км на північ від дороги Дороганівка – Звонецький Хутір, на вододілі б. Карасьова та струмка Суха Сура – притоки р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід. Насипи практично заливаються полами та мають такі розміри (висота/діаметр): 1,8/50 м та 1,2/40 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

31.11. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,26 км на південний схід від центру села, за 0,3 км на південний схід від кладовища, на вододілі між б. Бугасва, що впадає в долину струмка Суха Сура, та струмком Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі пів-

нічний захід – південний схід, перетинаючись полами. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 1,9/60 м та 1,6/50 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

31.12. Могила О. Ф. Братути (іст.)

Село Звонецький Хутір. Могила О. Ф. Братути

На кладовищі, за 50 м від центрального входу, праворуч.

Братута Олександра Фирсівна (13.11.1909, с. Волоське, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл. – 25.09.1998,

с. Звонецький Хутір, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.) – Герой Соціалістичної Праці.

У 1930–1941 рр. працювала в колгоспі на різних роботах. У 1941–1943 рр. – молотобоець в артільній сільській кузні; у 1944–1969 рр. – свинарка по відгодівлі поросят у колгоспі ім. Т. Г. Шевченка (с. Василівка).

У 1958 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР Братуті Олександрі Фирсівні присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці за успіхи, досягнуті у розвитку сільськогосподарського виробництва.

Нагороджена золотою медаллю «Серп і Молот», орденом Леніна.

Померла 25 вересня 1998 р.

Похована поряд із рідними. За могилою, що має вигляд земельного пагорба, обведеного по периметру бордюром, установлена чорна гранітна стела (одна на три могили), на якій викарбувано портрети О. Ф. Братути, І. К. Братути та П. К. Братути, меморіальні написи.

Література: 1. Шевченко С. Н., Кучеров Е. Д., Дорошев С. В. Трудовая слава Днепропетровщины.

Д.: ЛІРА, 2013. С. 52–53. 2. Кувала долю // Вперед. 26 грудня 1970.

Надія Шейміна

щами жителів с. Звонецький Хутір, які загинули під час Другої світової війни.

Оксана Колесник

31.13. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Звонецький Хутір. Пам'ятний знак землякам

Біля школи.

Відкритий у 1987 р. на честь жителів с. Звонецький Хутір, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятний знак являє собою брилу (h – 1,75 м) із сірого граніту, на передній частині якої відшліфовано прямокутник, що містить карбовані п'ятикутну зірку, лаврову гілку та текст, нанесений золотом фарбою: «Вечная слава воинам-односельчанам с. Звонецкий-Хутор».

Перед брилою споруджено цегляну општукатурену трапецієподібну основу. На основі – плита із бетону та мармурової крихти з викарбуваними прізви-

31.14. Будинок земської школи, 1900–1910 рр. (архіт.)

Село Звонецький Хутір. Будинок земської школи, 1900 – 1910-ті рр.

Вул. Кооперативна, 1-а.

Розташований у центральній частині населеного пункту, на підвищеній місцевості, над вигином, утвореним розгалуженням р. Суха Сура. В навколишньому середовищі будинок композиційно відіграє роль акценту, завдяки окремому розташуванню та масивному силуету.

Комунальний заклад освіти розташований у будинку, зведеному між 1900–1910 рр., як земська чотирирічна школа с. Звонецький Хутір (засноване в 1897 р. мешканцями с. Звонецьке Волоської волості Катеринославського повіту). У 1930-х рр. реорганізована на семирічну школу колгоспної молоді. За спогадами мешканців, у роки окупації під час Другої світової війни в цій будівлі розміщувався німецький шпиталь, поруч з яким (сучасна територія стадіону) було влаштовано кладовище. Після

війни навчальний заклад реорганізовують удруге – школа стала восьмирічною. У 1965 р. на північний схід від первісного об'єму школи для учнів початкових класів зводять одноповерхову будівлю та проводять благоустрій подвір'я.

Будинок школи зведений за типовим проектом губернського земства, але при цьому розміщений, враховуючи ландшафт навколишньої місцевості, з орієнтацією головного фасаду чітко на захід – у бік водойми, утвореної розгалуженням р. Суха Сура. Територія навчального закладу має значний ухил рельєфу із сходу на захід (у бік берегової смуги), помітно посилюючись від головного (західного) фасаду.

Одноповерховий, цегляний (червона цегла), П-подібний у плані, на високому цоколі з масивних, грубо оброблених блоків бутового каміння. Дах багатосхилий, перекритий сірим шифером; горищний поверх відсутній.

Головний (західний) фасад – тридільний, із центральноосовою композиційною симетрією. Його основним акцентним елементом виступає центральний, помітно виступаючий ризаліт, у три осі віконних прорізів. Над ризалітом високе ступінчастий тридільний аттик, із трикутним фронтоном над центральною частиною, на тимпані якого зберігся автентичний надпис із цегли – «ШКОЛА». Бічні частини, обіч ризаліту, мають по п'ять осей віконних прорізів, розташованих із чітким кроком осей.

У бік вул. Кооперативної шкільний заклад виходить крилами, що виступають з основного прямокутного об'єму, П-подібного в плані будинку. З поверхні їхніх внутрішніх (північного та півден-

ного) фасадів, поруч із віконним прорізом (у одну вісь), дзеркально виступають одноповерхові вхідні тамбури, до яких ведуть багатоступінчасті ганки. Об'єми тамбурів завершуються трикутними напівшпилями, утвореними схилами даху. Східні торці бічних крил – глухі, без прорізів і декорування основної поверхні. Північний та південний торцеві фасади – дводільні (з трьома осями віконних прорізів у одній із частин, при цьому інша – глуха), розділені по центру декорованою лопаткою.

Фасади майстерно декоровані лекальною цеглою, з використанням елементів вертикального та горизонтального членування, а саме – гуртів, карнизів із дентикулами, лопаток, квадр, підвіконних ніш, П-подібних віконних перемичок, прямокутних перемичок із замковим каменем тощо. При цьому поверхня фасадів, із фактурою поверхні «під розшивку швів», гармонійно поєднується з масивністю кам'яних блоків цоколю.

Навчальний заклад відіграє домінуючу роль у середовищі завдяки майстерному урахуванню природного ландшафту села Звонецький Хутір. Є зразком еклектики з елементами раціонального модерну, з використанням цегляного декору.

Література: 1. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 20. 2. Заруба В. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: АІРА, 2016. С. 44.

Надія Лиштва

32. Іверське, с.

32.1. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,5 км на південний захід від центру села, за 0,6 км на південь від автодороги Іверське – Ганно-Мусіївка, на ріллі, на вододілі балок Ступина та Кромідіна, що впадають у р. Солоня – притоку р. Базавлук.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на відстані 0,125 км один від одного. Найбільший курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Менший насип заввишки 0,4 м, діаметр – 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

32.2. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Іверське. Братська могила радянських воїнів

Біля школи.

У братській могилі поховано 744 воїни 39-ї, 79-ї та 88-ї гв. сд, 23-го тк, 23-ї ГАБр, інших окремих частин 8-ї гв. А, які загинули в листопаді – грудні 1943 р. під час боїв за села Дзержинівка (з 2016 р. – с. Іверське), Розтань, Микола-Мусіївку та інші навколишні населені пункти.

26 листопада 1943 р. частини 28-го гв. ск (гвардії генерал-майор С. С. Гур'єв) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) після недовгої перерви відновили наступальні дії на території Солонянського району. В важких умовах осіннього бездоріжжя та негоди радянські війська просуvalись за день лише на 100–150 м, долаючи при цьому розгалужену смугу укріплень гітлерівців.

Сили 39-ї гв. сд (гвардії генерал-майор В. А. Лещинін) та 79-ї гв. сд (генерал-майор Л. І. Вагін) визволили с. Мала Калинівка і продовжили наступати в напрямку на с. Іверське. Відступивши на рубіж Улянівка –

лісосмуга поблизу Іверського, гітлерівські війська чинили сильний спротив: німецька піхота, за підтримки 6–7 танків та авіації, відразу ж контратакувала позиції гвардійців. Уранці 28 листопада 1943 р. підрозділи гвардійських дивізій почали просуватися вперед, повністю оволоділи Калинівкою, Улянівкою (ввійшла до складу с. Мала Калинівка), Держинівкою і розпочали бій за Миколо-Мусіїку, витіснили війська противника з хут. Садовод. Однак 30 листопада 1943 р. гітлерівці у складі чотирьох батальйонів та 40 танків, під прикриттям авіації, контратакували частини 120-го гв. сп 39-ї гв. сд, потіснивши їх і знову захопивши хут. Садовод, бої за який точилися до 4–5 грудня 1943 р.

Бої південніше Держинівки тривали упродовж грудня 1943 р., а частини 39-ї та 79-ї гв. сд, 88-ї гв. сд (генерал-майор Б. Н. Панков) періодично змінювали одна одну. Просування вперед розпочалося лише на початку січня 1944 р. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1956 р. останки загиблих воїнів перепоховали в братську могилу, що описується. В 1958 р. поблизу могили установили залізобетонну скульптуру воїна. В 1970-х рр. ознаки могили на поверхні були знівельовані, а перед скульптурою на цегляні основи поклали 7 бетонних плит із відомими прізвищами похованих. На початку 1980-х рр. під час проведення реконструкції скульптуру зняли з постаменту та розмістили на невисокій основі. Тоді ж за фігурою воїна спорудили довгу стелу, на якій укріпили 6 дошок із прізвищами

похованих і макет ордена Вітчизняної війни; перед правою частиною стели поклали дошку з сірого граніту з 8 прізвищами.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1133, спр. 39, арк. 4, 26; ф. 1133, оп. 1, спр. 27, арк. 59–70; ф. 1227, оп. 1, спр. 17, арк. 90, 95; ф. 1227, спр. 17, арк. 322–323; ф. 3418, оп. 1, спр. 15. 2. Чуйков В. П. В боях за Украину. К., 1972. С. 113–114.

Валентина Сацута

33. Калинівка, с.

33.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,7 км на північ від центру села, за 0,2 км на південний захід від польової дороги, за 0,2 км на схід від лісосмуги та ґрунтової дороги на с. Калинівка, на вододілі між б. Башмачка та б. Легкого, що впадають у р. Дніпро, в верхів'ях б. Остапова – притоки б. Гайсєєва.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Сви-стуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,4 м, діаметр – 26 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

33.2. Курган (археол.)

Розташований за 1 км на північний захід від центру села, за 0,25 км на схід від дороги на с. Вовніги, на вододілі між б. Башмачка та б. Легкого, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,7 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

33.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,3 км на захід від центру села, за 0,6 км від дороги Калинівка – Вовніги, на вододілі між б. Башмачка та б. Легкого, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 6/60 м; 1,8/60 м; 0,5/30 м. Поверхні двох більших курганів задерновані та заросли терном, менший насип розорюється, всі мають форму сегментів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

33.4. Могильник курганний (археол.)

Розташований за 1,75–2 км на північний захід від центру села, за 0,2 км на захід від дороги на с. Вовніги, на вододілі між балками Башмачка та Легкого, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – п'ять курганів, чотири з яких розташовані компактно, практично зливаючись полями, а один – на відстані 0,18 км на північ. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,4/40 м; 0,7/40 м; два – по 0,6/30 м; 0,5/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

33.5. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Калинівка. Братська могила радянських воїнів

На кладовищі.

У братській могилі поховано 445 воїнів Південно-Західного (з 20.10.1943 – 3-й Український) фронту, які загинули 26 вересня – 24 жовтня 1943 р. у боях на правобережному плацдармі в районі с. Вовніги та під час визволення с. Калинівка від гітлерівських військ.

У ніч на 26 вересня 1943 р. підрозділи 12-ї А (генерал-майор О. І. Данилов) Південно-Західного фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) захопили плацдарм південніше с. Вовніги. В ніч на 27 вересня на плацдарм переправилися полки 203-ї сд (полковник Г. С. Зданович), які вели бої за його розширення до 4 жовтня 1943 р. Після цього дивізія, передавши свої позиції 25-й гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), була виведена на лівий берег.

21 жовтня 1943 р. на правому фланзі 25-ї гв. сд (у районі приярка б. Скубової) зайняли позиції підрозділи 74-ї гв. сд (підполковник М. І. Югатов) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников). 23 жовтня полки

74-ї гв. сд перейшли в наступ, подолали лінію оборони гітлерівців і оволоділи хуторами Свистунове (нині – с. Петро-Свистунове, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.) та Гроза, закріпилися в західному приярку б. Легка. 24 жовтня бійці 226-го, 236-го та 240-го полків дивізії, відбиваючи контратаки противника, перейшли в наступ, просунулися вперед і, зайнявши позиції в районі лісозахисної смуги західніше с. Калинівка, де зав'язали бій за с. Калинівка. Воїнів, які загинули, поховали на сільському кладовищі.

В 1955 р. на могилу, що має вигляд земляного пагорба, обкладеного по периметру цеглою у декілька рядів, установили 2 металеві обеліски і поклали металеву дошку з меморіальним написом.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 74–77.

Валентина Сацута

33.6. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Калинівка. Братська могила радянських воїнів

У центрі села, біля Будинку культури.

Поховано 345 воїнів 8-ї гв. А Південно-Західного (з 20.10.1943 – 3-й Український) фронту, які загинули 26 вересня – 24 жовтня 1943 р. у боях на правобережному плацдармі в районі с. Вовніги та під час визволення с. Калинівка від гітлерівських загарбників.

У ніч на 26 вересня 1943 р. підрозділи 12-ї А (генерал-майор О. І. Данилов) Південно-Західного фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) захопили плацдарм південніше с. Вовніги. В ніч на 27 вересня на плацдарм переправилися полки 203-ї сд (полковник Г. С. Зданович), які вели бої за його розширення до 4 жовтня 1943 р. Після цього дивізії, передавши свої позиції 25-й гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), була виведена на лівий берег.

21 жовтня 1943 р. на правому фланзі 25-ї гв. сд (у районі приярка б. Скубової) зайняли позиції підрозділи 74-ї гв. сд (підполковник М. І. Югатов) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников). 23 жовтня полки 74-ї гв. сд перейшли в наступ, подолали лінію оборони гітлерівців і оволоділи хуторами Свистунове (нині – с. Петро-Свистунове, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.) та Гроза, закріпилися в західному приярку б. Легка. 24 жовтня бійці 226-го, 236-го та 240-го полків дивізії, відбиваючи контратаки противника, перейшли в наступ, просунулися вперед і, зайнявши позиції в районі лісозахисної смуги західніше с. Калинівка та зав'язали бій за нього.

Воїнів, які загинули, поховали в могилі, що описується.

У 1958 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру воїна з автоматом. У 1975 р. ліворуч і праворуч від скульптури споруджено 4 стели, на яких увічнено відомі прізвища похованих і прізвища земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. На постаменті скульптури – залізобетонна дошка з меморіальним написом і металева дошка з 6 прізвищами похованих. На могилі, що має вигляд земляного пагорба, по периметру обведеного бордюром, розміщена меморіальна дошка з прізвищами членів екіпажу літака, які загинули у листопаді 1943 р. та командира батальйону 203-ї стрілецької дивізії Д. С. Кантарії. У 2012 р. на пам'ятці установили пам'ятний знак на честь похованого у братській могилі гв. лейтенанта 25-ї гв. сд Чимкентбасва Курбан Галі.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 74–77.

Валентина Сацута

34. Кам'яне, с.

34.1. Могильник курганий «Могила Придорожня» (археол.)

Розташований за 0,2–1,1 км на схід від східної околиці села, на вододілі між водозбірним басейном р. Солоненька та водозбірним басейном б. Башмачка.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького

Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – сім курганів, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 1 км, на невеликій відстані один від одного. Домінуючий насип заввишки 4 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, насип напівсферичної форми, на вершині установлений знак тріангуляції. Менші курганні насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,7/50 м; три – по 1,6/60 м; 1,5/60 м; 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На крайньому, південному кургані влаштоване кладовище ХХ ст.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1705. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1705/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

34.2. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Кам'яне. Братська могила радянських воїнів

Біля клубу.

Поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули в другій половині жовтня 1943 р. у боях за визволення сіл Кам'яне та Новий Світ від гітлерівських військ. Кількість похованих та їхні прізвища невідомі.

23–24 жовтня 1943 р. після прориву оборони німецьких військ на плацдармі в районі с. Військове підрозділи 35-ї гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) розвинули наступ у західному напрямку. 26 жовтня 1943 р. бійці 100-го та 101-го гв. сп 35-ї гв. сд з боями просунулися на 15 км, вийшли до с. Кам'яне та в ході нетривалого бою визволили його від гітлерівців. У цей же день були звільнені села Новий Світ та Новоселівка. Воїнів, які загинули, поховали на місцях загибелі та в братській могилі, що описується.

У 1956 р. до братської могили з місць первинного поховання перенесли останки 3 радянських воїнів.

Тоді ж поруч із могилою встановили залізобетонну скульптуру воїна. В 1970-х рр. на постаменті скульптури укріпили металеву меморіальну дошку з прізвищами 48 земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, спр. 11, арк. 78. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982.

Валентина Сацута

35. Кам'яно-Зубилівка, с.

35.1. Курган «Хомина Могила» (археол.)

Розташований за 1,25 км на південний захід від центру села, біля басейну зрошувальної системи, на північ від польової дороги, на вододілі балок Канцеровка та Башмачка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1951 р. завідуючим Солонянським райвідділом культури М. М. Костенком. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 4 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* //

НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703/1.

Віталій Свистунов

35.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,85 км на південь від центру села, за 0,25 км на захід від дороги на с. Кам'яно-Зубилівка, за 0,25 км на північний схід від ЛЕМ, на вододілі балок Канцерівка та Башмачка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1951 р. завідувачим Солонянським райвідділом культури М. М. Костенком. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі схід – захід, зливаючись полами. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 1,6/40 м та 0,5/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

*Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці*

*і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703/1.*

Віталій Свистунов

35.3. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Кам'яно-Зубилівка. Братська могила радянських воїнів

На червоній лінії єдиної вулиці села, поміж житловими будинками.

Поховано 273 воїни 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), які загинули 23–25 жовтня 1943 р. під час наступу з правобережного плацдарму і визволення села та навколишньої території від гітлерівських військ.

21 жовтня 1943 р. на правобережний плацдарм, що знаходився в районі сіл Військове та Вовніги, де з 26 вересня вели бої частини 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) та 12-ї А (гене-

рал-майор О. І. Данилов), розпочали переправу підрозділи 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников). 23 жовтня 1943 р. за наказом командування фронтом 8-а гв. А перейшла в наступ із плацдарму в напрямку на Солоне та Нікополь. На лівому фланзі армії вела бої 25-та гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов), яка разом з іншими підрозділами 6-ї А була передана до складу 8-ї гв. А. Перед дивізією поставили завдання розгорнути наступ у напрямку Вовніги – Башмачка.

У ніч на 23 жовтня 1943 р. передані 25-й гв. сд сапери 59-го ісб 62-ї ісбр зняли лінії загородження по фронту наступу, а вдень, після артилерійської підготовки, полки піднялися на штурм позицій противника. За підтримки 3 танків та 4 самохідних артустановок підрозділи дивізії прорвали оборону гітлерівців і оволоділи висотами 142,9 та 122,0, хут. Гроза, де закріпилися. Вранці 24 жовтня, підтягнувши артилерію, 25-та гв. сд продовжила наступ, а її 81-й гв. сп, наступаючи від хут. Гроза, зав'язав бій за с. Кам'яно-Зубилівка і до кінця дня повністю очистив його та навколишні хутори від гітлерівських військ. Воїнів, які загинули в цих боях, а також від бомбових ударів гітлерівської авіації, поховали в індивідуальних та братських могилах на місцях боїв.

У 1953 р. останки загиблих перенесли в могилу, що описується. В 1958 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру «Дівчина-воїн з вінком». У 1980 р. на пам'ятці провели реконструкцію, під час якої були знівельовані ознаки могили на поверхні, територію

пам'ятника виклали тротуарною плиткою, поруч зі скульптурою розмістили пілон із залізобетону та 4 гранітні дошки з прізвищами похованих.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1102, оп. 2, спр. 18, арк. 394–399; ф. 345, оп. 5487, спр. 99, арк. 318.

Валентина Сацута

36. Карайкове, с.

36.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,3 км на схід – південний схід від центру села, на кладовищі, на вододілі безіменних відрогів б. Грушівка, що впадає в р. Грушівка – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, в полах влаштовані поховання XIX – XX ст., вершина чітко виражена, на насипу сегментоподібної форми ростуть дерева.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Проміської сільської

ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718/1.*

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

37. Кашкарівка, с.

37.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Березняга та Людоїдка, що впадає у б. Жидівська (притока р. Солона).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'я-

ток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

37.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на південний схід від центру села, за 0,75 км на південь від ставка, на ріллі, поруч із польовою ґрунтовою дорогою, на вододілі балок Березняга та Людоїдка, що впадає у б. Жидівська (притока р. Солона).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 4 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підорюються, насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

37.3. Курганна група (археол.) 38. Квітуче, с.

Розташована за 1 км на південний схід від центру села, між двома лісосмугами, на вододілі балок Березняга та Людоїдка, що впадають у б. Жидівська (притока р. Солона).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що витягнулися ланцюжком із заходу на схід протяжністю 0,25 км. Розміри насипів (висота/діаметр): два – по 1/30 м; 0,5/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. Через насипи двох курганів пролягає польова ґрунтова дорога.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1707/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв

38.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,75 км на північний схід від центру села, за 0,8 км на південний схід від дороги Квітуче – Павлівка, біля польової дороги, на вододілі балок Сиколова та Хижина, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Д. С. Просветовим та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3 м, діаметр – 36 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1715. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1715/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв

38.2. Курганна група «Могила Довга» (археол.)

Розташована за 0,75–0,9 км на південний схід від центру села, за 0,3 км на південь від околиці, на ріллі, на вододілі балок Сиколова та Широка, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. Д. С. Просветовим та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі схід – захід протяжністю 0,22 км. Домінуючий курган, що знаходиться в східній частині групи, заввишки 3 м, діаметр – 40 м. Вершина задернована, остання частина поверхні розорюється. Насип – сегментоподібної форми, витягнутий по вісі північ – південь, поли розтягнуті. Менші кургани мають такі розміри в порядку зменшення (висота/діаметр): 0,5/20 м; 0,3/18 м; 0,1/18 м. Поверхні менших курганів розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. В насипах курганів виявлені виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської облас-

ті // Архів ДООІОКЦ, інв. № 1715. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІОКЦ, інв. № 1715/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

38.3. Курганна група (археол.)

Розташована за 1 км на північ від центру села, за 0,65 км на північ від околиці, західніше дороги Квітуче – Павлівка, на ріллі, на вододілі балок Сиколова та Хижина, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. Д. М. Просветовим та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 0,1 км. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,7/30 м; 1/30 м; 0,5/20 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. Всі насипи перетинаються полами. За 18, 36 та 55 м на захід від групи виявлені три плями освітленого ґрунту від материкових викидів повністю розораних курганних насипів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропет-

ровського исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасєв

39. Костянтинівка, с.

39.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,4 км на південний схід від центру села, на лінії вододілу балок Пікінерка та Крута, що впадають у долину р. Грушівка – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 32 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704/1.

39.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 4,5 км на схід від центру села, за 0,25 км на схід від дороги Березнуватівка – Святовасилівка, на вододілі річок Грушівка, Комишувата Сура, що впадають у р. Мокра Сура, між відрогами балок Пікінерка, що впадає в долину р. Грушівка, та Кобилинова – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північ – південь на відстані 40 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 3/60 м; 2,5/60 м. Поверхні задерновані. В обох курганах виявлені грабіжницькі шурфи, у меншому викопано колодязь завглибшки 4 м, у більшому – 3 м. Ґрунт був викинутий у стару траншею, що зроблена за допомогою бульдозера. Менший курган знаходиться в лісосмузі. Насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704/1.

Віталій Свистунов

Віталій Свистунов

39.3. Курганна група (археол.)

Розташована за 5,5 км на південний схід від центру села, за 0,75 км на схід від дороги Березнуватівка—Святовасилівка, на вододілі річок Грушівка, Комишувата Сура, що впадають у р. Мокра Сура, між відрогами балок Пікінерка, що впадає в долину р. Грушівка, та Кобилинова — притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим — співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи — чотири кургани, що розташовані компактним ланцюжком по вісі північний захід — південний схід протяжністю 0,3 км на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,7/54 м; 1/40 м; два — по 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті, насипи — сегментоподібної форми. На одному з менших курганів виявлений так званий гранітний панцир.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської

ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704/1.

Віталій Свистунов

39.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 2 км на південь від центру села, 0,9 км на схід від р. Грушівка та ставка, на лінії вододілу балок Красна (впадає в б. Грушівка) та Крута (впадає в долину р. Грушівка).

Виявлена в 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим — співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи — два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ — південь на відстані 85 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 2,5/80 м; 0,5/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті, насипи — сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704/1.

Віталій Свистунов

40. Котлярівка, с.

40.1. Курган «Могила Чорноглазова» (археол.)

Розташований за 2,5 км на південний схід від центру села, за 1,5 км на пів-

денний схід від околиці, 0,8 км на північний схід від балки, поруч із лісосмугою, на ріллі, на вододілі б. Тернувата (південна) та безіменного яру, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. За 45–60 м на північний захід від поли насипу виявлені дві жовті плями від материкових викидів повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв

40.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,75 км на південний схід від центру села, за 0,1 км від дороги Новопокровка – Дальнє, за 1,2 км на захід від балки, на ріллі, на вододілі б. Тернувата (південна), що впадає в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та б. Широка, що впадає в р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв

40.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,25 км на південний схід від центру села, за 0,15 км від дороги Новопокровка – Дальнє, в північно-східній частині кладовища, на вододілі б. Тернувата (південна), що впадає в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура), та б. Широка, що впадає в р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, вершина та поли чітко виражені, насип – напівсферичної форми. В насипу влаштовані поховання XIX – XX ст.

Ажерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1701. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1701/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

40.4. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на схід від центру села, північніше лісосмуги, за 1 км на північний схід від балки, на ріллі, на вододілі б. Тернувата (південна) та безіменного яру, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 36 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Ажерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1701. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1701/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

40.5. Курганна група «Могила Покровська» (археол.)

Розташована за 2 км на північний захід від центру села, західніше дороги Новопокровка – Дальнє, в верхів'ях б. Тернувата (південна).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чу-

риловою. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,25 км, на невеликій відстані один від одного. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2,5/30 м; 1,5/26 м; два – по 0,4/16–18 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

41. Кринички, с.

41.1. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Кринички. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

У братській могилі поховано 221 воїна 27-ї, 35-ї, 47-ї та 57-ї гв. сд, 55-го окр. шісб, 11-ї шісбр та інших окремих частин 8-ї гв. А, які загинули наприкінці листопада – в грудні 1943 р. під час боїв за визволення сіл Кринички, Андріївка та Михайлівка від гітлерівських військ.

Під час осіннього наступу 1943 р. частини 4-го гв. ск (генерал-майор В. А. Глазунов) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) визволили чимало сіл Солонянського району. Так, після довгих позиційних боїв на підступах до с. Гаркушине, 8 грудня 1943 р. полки 35-ї гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін) та 57-ї гв. сд (генерал-майор О. Д. Шеменков) прорвали оборону противника і звільнили села Гаркушине, Кринички та Віленку, а 47-ма гв. сд (генерал-майор

Ф. О. Остащенко) – Михайлівку. Однак через сильний спротив противника подальший наступ Червоної армії призупинився. Воїни, які загинули, поховали на місцях боїв в індивідуальних і братських могилах.

У 1956 р. останки радянських воїнів із місць первісного поховання перенесли в могилу, що описується. У 1957 р. біля могили установили залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком», праворуч і ліворуч від якої в 1975 р. звели 4 стели: на двох ближчих до скульптури у 12 нішах укріпили бетонні дошки з відомими прізвищами похованих, а на двох дальніх – металеві дошки з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 345, оп. 5487, спр. 55, арк. 3. 2. Афанасьєв Н. П. *От Волги до Ширее*. М.: Воениздат, 1982. С. 136–139.

Валентина Сацута

у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 6 м, діаметр – 70 м. Насип – напівсферичної форми, більша площа поверхні задернована. На вершині кургану раніше знаходився знак тріангуляції. Поли розорюються приблизно на 10–15 м.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

42. Круте, с.

42.1. Курган «Могила Буловинська» (археол.)

Розташований за 1,4 км на південний схід від центру села, західніше дороги Новопокровка – Тритузне, на вододілі б. Крутенька, що впадає в долину р. Комишувата Сура, та р. Тритузна (обидві є притоками р. Мокра Сура).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений

42.2. Курган «Могила Джегерева» (археол.)

Розташований за 1,3 км на північний захід від центру села, за 0,8 км на захід від ставка, за 0,25 км на північ від дороги Безбородькове – Тритузне, на вододілі балок Крутенька та Криничувата, що впадають у долину р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура (права притока р. Дніпро).

Виявлений у 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 60 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Віталій Свистунов

42.3. Курганна група «Могила Близнюки» (археол.)

Розташована за 1,25 км на південний захід від центру села, за 0,15 км на південь від дороги Круте – Письмечеве, на вододільному плато (найвища точка вододілу) балок Криничувата та Крутенька, що впадають у долину р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура (права притока р. Дніпро).

Виявлена у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь. Обидва кургани заввишки по 1,6 м та діаметрами по 50 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершини сплюснені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району

Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Віталій Свистунов

42.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,4 км на північний схід від центру села, за 0,18 км на південь від дороги Безбородькове – Тритузне, на вододілі б. Крутенька, що впадає в р. Комишувата Сура, та р. Тритузна (обидві є притоками р. Мокра Сура).

Виявлена у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі південний захід – північний схід, на невеликій відстані один від одного. Найбільший курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Менший насип заввишки 0,4 м, діаметр – 26 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні повністю розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Віталій Свистунов

42.5. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Круте. Братська могила радянських воїнів

На кладовищі, біля входу.

У братській могилі поховані воїни 47-ї, 57-ї та 35-ї гв. сд, які загинули 27–28 листопада 1943 р. під час боїв за визволення с. Круте від гітлерівських військ. Кількість похованих та їхні прізвища невідомі.

Наступ частин 4-го гв. ск (генерал-майор М. І. Запорожченко) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), розпочатий 23 жовтня 1943 р., продовжувався до кінця місяця. 2 листопада 1943 р. підрозділи 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Осташенко) та 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) вийшли на підступи до с. Олександрівка I (зараз с. Безбородькове) і після нетривалого бою звільнили його. Противник відступив на нову смугу оборони, яка проходила південніше лінії Боголюбівка – Олександрівка I – Круте – Широке. За таких обставин розпочались позиційні бої.

4 листопада 1943 р. 57-ма гв. сд передала свою смугу бойових дій 35-й гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін). 17–18 листопада 1943 р. частини 4-го гв. ск перейшли в наступ і визволили села Круте, Письмечеве та найближчі хутори. Воїнів, які загинули під час цих боїв, поховали на кладовищі с. Круте в могилі, що описується.

Могила, що має вигляд земляного пагорба, обкладеного по периметру цеглою, оточена невисокою металевою огорожею. Посередині могили, примикаючи до бордюра в передній частині, установлений цегляний пілон на трапецієподібній основі. На пілоні укріплена металева дошка з меморіальним написом.

Праворуч від могили жителі с. Круте установили пам'ятний знак на честь земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, спр. 11, арк. 78. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 131. 3. Чуйков В. П. *В боях за Украину*. К., 1972. С. 112–114.

Валентина Сацута

42.6. Могила І. А. Похна (іст.)

Село Круте. Могила І. А. Похна

На кладовищі.

Похно (Пахно) Іван Авер'янович (1883, с. Військове, Катеринославський повіт, Катеринославська губернія (нині Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.) – 16.03.1960, с. Круте, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.) – учасник повстання на панцирнику «Князь Потёмкин-Таврический».

У 1904 р. Іван Похно був призваний на військову службу до Чорноморського флоту в 36-й флотський екіпаж. Служив матросом 2-ї статті на панцирнику «Князь Потёмкин-Таврический»; став активним учасником збройного повстання. Після зачі корабля румунській владі І. А. Похно прожив 11 років у еміграції. 23 жовтня 1916 р. разом з дружиною та трьома дітьми прибув у м. Ізмаїл

Бессарабської губернії (нині – Одеська обл.), був заарештований та у лютому 1917 р. відданий під суд. У зв'язку з Лютневою революцією звільнений від судової відповідальності, як борець із монархічним ладом.

Після звільнення з ув'язнення проживав у с. Круте; займався сільським господарством.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 20 липня 1955 р. у зв'язку з 50-річчям збройного повстання на панцирнику «Потёмкин» Пахно Іван Авер'янович був нагороджений орденом Червоної Зірки.

Помер 16 березня 1960 р.; похований рідними в с. Круте (Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.).

В узголів'ї могили, що має вигляд земляного пагорба, встановлений залізобетонний пілон із табличкою з нержавіючої сталі та портретом на емалі. Територія навколо оточена металевою огорожею.

Джерела та література: 1. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. К.: Главная редакция УСЭ АН УССР, 1977. С. 687. 2. Кардашев Ю. П. Восстание. Броненосец «Потёмкин» и его команда. М., 2008. С. 347. 3. Указ Президента Верховного Совета СССР «О награждении участников вооружённого восстания на броненосце «Потёмкин» в июне 1905 года» от 20 июля 1955 г. // Ведомости Верховного Совета СССР, 1955. № 12 (31 июля). С. 344–345. 4. Шляхов О. Б. Учасники повстання на броненосці «Потёмкін» – уродженці Катеринославщини // Придніпров'я: історико-красознавчі дослідження: зб. наук. пр. / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2006. С. 95–102.

Оксана Колесник

42.7.Могили жертв Голодомору 1932–1933 рр. (іст.)

Село Круте. Могили жертв Голодомору 1932 – 1933 рр. (Могила О. Н. Єгорова)

На кладовищі.

У 4 індивідуальних могилах поховані жителі с. Круте, які померли від голоду в 1932–1933 рр.

У 1931 р. жителів сіл Солонянського району активно закликали вступати в колгоспи, але багато людей не погоджувались і чинили спротив. Уже у 1932 р. більшість противників такої політики зазнала серйозних утисків зі сторони радянської влади: заможні селянські родини розкуркулювали, забираючи практично увесь їхній скарб (урожай, реманент, худобу) до колгоспів, деякі родини виселяли з будинків, когось заарештовували. Незважаючи на те, що в 1932 р. на Солонянщині був непоганий урожай картоплі та зернових, люди взимку 1933 р. дуже голодували, бо практично всі продукти харчування в них відібрали, не залишивши навіть нічого на посів. У Крутому селяни вижили лише завдяки миловарні, що знаходилась тут, а навесні 1933 р. збирали молодий щавель,

ловили ховрахів. Хоча траплялися й випадки канібалізму.

Село Круте. Могили жертв Голодомору 1932 – 1933 рр. (Могила О. Н. Баштанника)

За спогадами Земляного Миколи Павловича, який народився і виріс у с. Круте, взимку 1932–1933 рр. від голоду померла його сестра – Земляна Наталія Павлівна, котрій було тоді 18 років, два дядьки – Земляний Яким Захарович і Земляний Хома Захарович, та його хрещений батько – Баштанник Олімпій Несторович. Крім того, померли сусіди: Олійник Максим, Горб Юхим та частина родини Єгорових.

Нині на кладовищі с. Круте збереглися 4 індивідуальні могили померлих в роки Голодомору. У них поховані: Баштанник Олімпій Несторович (1899–1933), Єгоров Олексій Никифорович (1877–1933), Єгорова Василина Іванівна (1879–

1933), Єгорова Даша Олексіївна (1905–1933). На могилах членів родини Єгорових установлені пілони із сірого граніту, на яких укріплено дошки з білого мармуру з пам'ятними написами. Могила О. Н. Баштанника має вигляд земляного пагорба, вміщеного в так звану «гробничку», а в її узголів'ї установлений металевий пілон із дошкою з текстом.

Джерела та література: 1. Анкета опитування свідка подій М. П. Земляного від 20 жовтня 2009 р. // Архів ДООІКЦ. 2. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Дніпропетровська область. Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. С. 1176–1182.

Оксана Колесник

43. Любимівка, с.

43.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,75 км на північ від центру села, за 0,2 км на південь від ЛЕМ, біля колишнього колгоспного саду та польової дороги, 0,6 км на північний схід від безіменної балки, на вододілі між балками Башмачка та Канцеровка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Віталій Свистунов

43.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,8 км на південний захід від центру села, за 0,2 км на схід від дороги, 0,6 км на південь від ставка та безіменної балки, що впадає в б. Канцеровка – притоку р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Віталій Свистунов

43.3. Курганна група «Могила Михайлова» (археол.)

Розташована за 2,5 км на південний схід від центру села, за 0,15 км на південний схід від басейну зруйнованої зрошувальної системи, на вододілі між б. Канцерівка та безіменною балкою, що впадає в р. Дніпро північніше.

Виявлена в 1951 р. завідуючим Солонянським районним відділом культури М. М. Костенком. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, насипи яких розташовані по вісі північний захід – південний схід на невеликій відстані один від одного. Більший насип заввишки 5 м, діаметр – 70 м. Насип – напівсферичної форми, поверхня задернована. На вершині – залишки триангуляційного знака. Менший насип заввишки 1 м, діаметр – 26 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Башмачанської сільської

ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

43.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,85 км на південний схід від центру села, за 0,2 км на північний захід від басейну, за 0,4 км на південь від польової дороги, на вододілі між б. Канцерівка та безіменною балкою, що впадає у р. Дніпро північніше.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, насипи яких розташовані по вісі північний захід – південь на невеликій відстані один від одного. Насипи пам'яток мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,7/30 м; 1,3/20 м; 1/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Башмачанської сільської

ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1703/1.*

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

43.5. Могильник курганий (археол.)

Розташований за 1,8 км на південь від центру села, на вододілі безіменної балки, що впадає у б. Канцеровка – притоку р. Дніпро.

Виявлений у 1966 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. П. Криловою та повторно обстежений у 1982 р. А. М. Голубчик. У 2002 р. оглядався О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей. Частково досліджений.

У зв'язку з будівництвом зрошувальної системи в 1977 р. правобережним загоном Новобудівної археологічної експедиції Дніпропетровського державного університету (нині – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара) були досліджені два кургани з могильника. Перший курган, як установили дослідники, насипаний над скіфським похованням. Серед інвентаря, що супроводжував небіжчика, привертали увагу бронзові вістря стріл (23) та свинцева усічено-конічна ворворка. Другий курган також насипаний над основним скіфським похованням, що було пограбоване ще в давнину, тому тут виявили тільки кістки людини та тварини, фрагменти залізного предмета.

На сучасному етапі існування пам'ятки у складі могильника нараховується дев'ять курганів, що розташовані півпідковою по вісі схід – захід на невеликій відстані один від одного. Нині насипи мають однакові розміри: всі вони заввишки по 0,2 м, діаметри – по 16 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На оранці знайдено фрагменти амфор.

Джерела: 1. Волкобой С. С., Лихачев В. А., Шалобудов В. Н., Андросов А. В. Курганы у с. Любимовка // Степное Поднепровье в бронзовом и раннем железном веках. Днепропетровск, 1981. С. 45–51. 2. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1703. 4. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

43.6. Поселення гончарів – доба раннього середньовіччя (VII – VIII ст. н. е.) (археол.)

Розташоване на південно-східній околиці села, на правому схилі та на мисах балки Канцерка (Канцирка, Канцеровка), по обидва боки від гирла її лівого (північного) відрогу, у верхів'ї якого розташоване село Любимівка.

Виявлене в 1954 р. археологом О. В. Бодянським. Розкопки пам'ятки проводились експедицією Інституту археології АН УРСР під керівництвом А. Т. Сміленко у 1955, 1964–1965, 1968–1970 рр.

Досліджено шість гончарних майстерень із вісьмома горнами. Майстерні розміщувались групами по дві-три, що свідчить про родинні зв'язки майстрів. До комплексу входили горни, майстерні-житла, напівземлянки та будівлі для зберігання сировини та виробів. Більша частина посуду виготовлялась на гончарному крузі. Типи кераміки: одноручний та триручний амфорний посуд, стакани, кухлі, горщики. Більшість виробів орнаментована борізками, пролощеними та рельєфними смугами. На днищах деяких посудин є клейма.

На підлозі майстерень простежені ями для встановлення гончарних кругів. Горни діаметром 2–2,95 м, двокамерні, вирізувались у кручі берега балки. Купол верхньої камери та устя топки ліпили з глини. З нижньої камери топки подум'я проникало через отвори вздовж стін до верхньої обпалювальної камери. Посуд із горнів належить до північнокавказького аланського типу. Він має аналогії і в салтово-маяцькій культурі.

На поселенні проводились розкопки археологічною експедицією Дніпропетровського історичного музею під керівництвом Л. М. Чурилової (2001, 2002, 2006 рр.) та В. А. Ходаса (2009 р).

Було досліджено 80 м² площі, виявлено культурний шар потужністю 0,45–0,6 м, насичений керамікою канцерівського типу та остеологічним матеріалом. Дослідили господарську яму-сховище, частину виробничої майстерні.

Знахідки: фрагменти кераміки канцерівського типу, остеологічний матеріал, три фрагменти донців глеків з клеймом (солярний знак – хрест у колі), фрагменти знарядь праці.

Територія поселення задернована. Матеріали з розкопок та розвідок зберігаються у фондах Інституту археології НАН України та Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького (зокрема, експонується одна з печей).

На південь від описаного поселення (поселення ІІІ), в тій же балці Канцерці, на її правому боці, північніше від с. Федорівка Запорізької області, відомі два аналогічні поселення гончарів (поселення І та ІІ), на яких були розкопані п'ять майстерень з десятьма горнами. Обидва ці поселення були виявлені та досліджувались загоном Дніпробудівської археологічної експедиції під керівництвом В. А. Грінченка в 1929–1931 рр. Місця, де проводились розкопки дніпробудівською експедицією, за інформацією А. Т. Сміленко, зараз укриті водами р. Дніпро. Така концентрація однотипних поселень свідчить, що б. Канцерка була місцем, де у VII ст. н. е. був розташований крупний гончарний центр, частиною якого являлось й описане поселення.

Джерела: 1. Брайчевська А. Т. Розкопки гончарного горна в балці Канцерка в 1955 р. // *Археологія*. К., 1961. Т. XIII. С. 114–118. 2. Володарець-Урбанович Я. В. Проблеми вивчення гончарних осередків типу балка Канцерка // *Археологія*. 2014. № 2. С. 51–59. 3. Мінасва Т. М. Кераміка балки Канцерка в світлі археологічних досліджень на Північному Кавказі // *Археологія*. К., 1961. Т. XIII. С. 119–128. 4. Сміленко А. Т. Раскопки на балке Канцеровке. *Археологические исследования на Украине 1965–1966 гг.* К., 1967. Вып. 1. С. 169–171. 5. Сміленко А. Т. *Слов'яни та їх сусіди*

в Степовому Подніпров'ї (II – XIII ст.). К.: Наукова думка, 1975. С. 118–157. 6. Чурилова А. Н., Сардак М. П. Отчет о раскопках поселения гончаров VII в. н. э. в балке Канцерке Солонянского района Днепропетровской области // НА ІА НАНУ, ф. експ. 2002/66. 7. Чурилова А. Н., Сардак М. П., Ходас В. А. Отчет о работе археологической экспедиции Днепропетровского исторического музея у с. Любимовки Солонянского района Днепропетровской области // НА ІА НАНУ, ф. експ. 2003/36. 8. Ходас В. А., Минакова Е. В. Отчет об охранных археологических раскопках в б. Канцерке у с. Любимовки Солонянского района Днепропетровской области в 2009 году // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 2009/14.

Олександр Мишустя

43.7. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Любимівка. Братська могила радянських воїнів

Біля колишнього Будинку культури.

У братській могилі поховано 258 воїнів 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), які загинули 25 жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Любимівка і навколишньої території від гітлерівських військ.

23 жовтня 1943 р. війська 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) перейшли в наступ з правобереж-

ного плацдарму в районі сіл Військове та Вовніги. На лівому фланзі армії наступала 25-та гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов), що вела тривалі бої по утриманню і розширенню плацдарму, і яку перед наступом вивели зі складу 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) та передали в підпорядкування 8-й гв. А. За підтримки 3 танків та 4 самохідних артилерійських установок полки дивізії прорвали оборону противника, просунулися вперед і оволоділи селами Вовніги та Кам'яно-Зубилівка, хут. Гроза. Вранці 24 жовтня бійці 25-ї гв. сд вийшли на рубіж висот 126,4 та 127,5, де закріпилися і впродовж доби вели вогневий бій. 25 жовтня дивізія відновила наступ, зав'язавши бій за с. Любимівка, яке в той же день було очищене від гітлерівців. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1957–1958 рр. останки загиблих воїнів із первинних місць поховань перенесли в братську могилу, що описується. В 1966 р. на могилі встановили залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком». У 1980 р. на пам'ятці провели реконструкцію, під час якої скульптуру зняли з постаменту та поставили на могилі. Ліворуч від скульптури спорудили стелу, що в розрізі являє собою трикутник, на якій розмістили 5 гранітних плит з прізвищами похованих. Ліворуч від стели встановили пілон, на якому укріпили 2 металеві дошки з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Ажерела: 1. ЦАМО РФ. ф. 1102, оп. 1, спр. 18, арк. 394–399.

Валентина Сацуца

44. Любов, с.

44.1. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Любов. Братська могила радянських воїнів

На кладовищі.

В братській могилі поховано 440 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули 26–28 жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Любов від гітлерівських військ.

26 вересня – 23 жовтня 1943 р. на правобережному плацдармі в районі сіл Військове та Вовніги тривали бої між гітлерівськими військами та Червоною армією. 21 жовтня на плацдарм почали переправу підрозділи 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), які відразу ж повинні були перейти в наступ. У цей же час 25-у гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) вивели зі складу 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) та передіпорядкували 8-й гв. А.

23 жовтня 1943 р. за підтримки танків та самохідної артилерії 25-та гв. сд

перейшла в наступ і, поступово долаючи опір противника, успішно просуvalася в південно-західному напрямку і 24 жовтня вийшла на рубіж висот 142,9 та 122,0, що південніше с. Вовніги. Вранці 25 жовтня наступ продовжився і дивізія досягла б. Башмачка, а 26 жовтня вийшла на підступи до с. Любов та рубіж висота 146,0 – яр Вільний. На правому фланзі 25-ї гв. сд наступали полки 74-ї гв. сд (полковник М. І. Югатов) 8-ї гв. А.

26 жовтня 1943 р. сумісними зусиллями двох дивізій вдалося звільнити с. Любов та навколишні території від гітлерівців. 27 жовтня 25-та гв. сд здала свою смугу наступу 82-й гв. сд (генерал-майор І. О. Макаренко), яка продовжила наступ з цього рубежу. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1956 р. останки радянських воїнів із місць первинного поховання перенесли в могилу, що описується. В 1966 р. на могилі установили тригранний обеліск, на основі якого укріпили 3 залізобетонні дошки з меморіальними написами, а перед дерев'яною огорожею, що оточувала могилу, поставили щит із прізвищами похованих. У середині 1980-х рр. щит прибрали, а праворуч та ліворуч від могили спорудили 2 цегляні стели, на яких розмістили 4 меморіальні дошки з відомими прізвищами похованих.

Джерела: 1. ЦАМО РФ. ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 38–43.

Валентина Сацута

45. Мала Калинівка, с.

45.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,85 км на південний схід від центру села, за 0,75 км на південний захід від ферми та дороги на с. Осипенко, на ріллі, на вододілі балок Ступіна та безіменної, що впадає в б. Ступіна – притоку р. Солоня.

Виявлений у 2003 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Є. А. Фещенком.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Держинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

Сергій Ніколас

45.2. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Мала Калинівка. Братська могила радянських воїнів

У центрі села, біля Будинку культури.

У братській могилі поховано 355 воїнів 39-ї та 79-ї гв. сд, які загинули в листопаді 1943 р. під час визволення с. Мала Калинівка та навколишньої території.

У листопад 1943 р. частини Червоної армії вели важкі бої на території Солонянського району: по всій лінії фронту гітлерівці створили дуже укріплену смугу оборони і, користуючись підтримкою танків та авіації, намагалися якомога довше утримувати багаті сировиною райони Нікополя та Кривого Рогу. За 20 днів листопада частини 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников, з 15.11.1943 р. – генерал-полковник В. І. Чуйков) просунулись уперед всього на 8–10 км. 20–26 листопада 1943 р. 8-а гв. А мала невеликий перепочинок і активних бойових дій не вела. В цей час вона отримала поповнення живою силою та танками: їй тимчасово перепідпорядкували 23-й тк, 11-у тбр, окремі танкові полки та самохідно-артилерійський полк.

26 листопада 1943 р. наступальні дії були відновлені. В ці дні 39-та гв. сд (генерал-майор В. А. Лещінін) 28-го в. ск (генерал-майор С. С. Гур'єв) 8-ї гв. А 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) передала свої позиції в районі сіл Новомар'ївки та Авдотівки (зараз у межах с. Новомар'ївка) і зосередилась біля с. Хрущівка з метою наступу на с. Мала Калинівка. Праворуч діяла 88-а гв. сд (гвардії полковник Б. Н. Панков), а ліворуч із 27 листопада 1943 р. позиції займала 79-та гв. сд (генерал-майор Л. І. Вагін), кордон з якою

проходив по селах Мала Калинівка та Іверське, хут. Садовод. 27 листопада 1943 р. підрозділи 39-ї гв. сд розпочали наступ і, прорвавши оборону противника, вийшли на підступи до с. Мала Калинівка. В цей же час німецькі війська відступили на рубіж с. Улянівка (ввійшла до складу с. Мала Калинівка) – лісосмуга поблизу с. Держинівка (з 2016 р. – с. Іверське), і спробували контратакувати радянські війська за підтримки танків та авіації. Однак 28 листопада 1943 р. гітлерівців вдалося вибити з с. Мала Калинівка і продовжити наступ у напрямку хут. Садовод і с. Микола-Мусіївка, бої за які тривали ще кілька днів. Воїнів, які загинули, поховали в братській могилі в центрі с. Мала Калинівка.

У 1958 р. поблизу братської могили на ступінчастому постаменті встановили двофігурну залізобетонну скульптуру, біля підніжжя якої поклали меморіальну дошку з інформаційним текстом про похованого тут ст. лейтенанта В. Г. Шапошникова. Тоді ж за скульптурою розмістили металевий щит із відомими прізвищами похованих. У 1980-х рр. металевий щит прибрали, а праворуч і ліворуч від скульптури на невисоких основах розмістили 4 дошки з відомими прізвищами похованих. Згодом праворуч від дошки розмістили надгробок і пілон з чорною гранітною дошкою, що містить інформацію про красноармійця І. І. Ханукаєва.

У 2000-х рр. праворуч від пам'ятки установили пам'ятний знак на честь 124 чоловік із 38 єврейських родин, які були членами колгоспу Фрай Лебен (Вільне Життя) і яких гітлерівці роз-

стріляли в період окупації с. Мала Калинівка. Пам'ятний знак являє собою стелу, обкладену камінням, на якій укріпили 5 дошок із сірого граніту з меморіальними написами та прізвищами родин, зроблених російською мовою та продубльованих на івриті.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1133, оп. 1, спр. 27, арк. 31–36; ф. 1133, оп. 2, спр. 17, арк. 90–98. 2. Чуйков В. П. В боях за Україну. К., 1972. С. 111.

Валентина Сацута

46. Малинівка, с.

46.1. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,76 км на схід від центру села, за 0,7 км на південний схід від залізниці, на ріллі, на вододілі балок Кобилинова, що впадає в р. Мокра Сура, та Тернувата (північна), що впадає в р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Лиса.

Виявлена в 1951 р. директором Солонянського районного Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою, в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід протяжністю 0,2 км. Насипи мають такі

розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/40 м; 1,7/40 м; 1,5/30 м. Поверхні двох більших розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. Менший насип розташований у лісосмузі.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

46.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,2 км на північний схід від центру села, за 0,8 км на південний схід від залізниці на Кривий Ріг, на ріллі, на вододілі балок Кобилинова, що впадає в р. Мокра Сура, та Тернувата (північна), що впадає в р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1951 р. директором Солонянського районного Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою, в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного

центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,04 м один від одного. Найбільший курган заввишки 3 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина чітко виражена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. На задернованій вершині установлений пам'яткоохоронний знак. У насипу виявлені гранітні виходи під курганних поховальних споруд, лисячі нори, а в північно-західній полі – окопи часів Другої світової війни. Менший курган заввишки 2,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. Північна пола крута та коротка, південна – похила та витягнута. В міжкурганному просторі виявлені дві плями темно-жовтого кольору від материкових викидів повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

46.3. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Малинівка. Братська могила радянських воїнів

На кладовищі, ліворуч від входу.

У братській могилі поховано 250 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули в жовтні 1943 р. у боях за визволення с. Оленівка (нині – с. Малинівка) та навколишньої території від гітлерівських військ.

Після визволення м. Дніпропетровськ (з 2016 р. – м. Дніпро) 25 жовтня 1943 р. підрозділи 39-ї гв. сд (генерал-майор В. А. Лешінін) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), переслідуючи гітлерівські війська, просувалися в напрямку Красношляля, Сурсько-Литовського та Сурсько-Михайлівки. 27 жовтня 1943 р. передові підрозділи дивізії вийшли на підступи до с. Оленівка, яке було визволене 28 жовтня. Праворуч від 39-ї гв. сд діяла 47-ма гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко) 8-ї гв. А. Після визволення в селі деякий час базувався 42-й окремий медико-санітарний баталь-

йон (39-та гв. сд). Воїнів, які загинули та померли від ран, поховали на сільському кладовищі.

У 1957 р. біля могили, що має вигляд земляного пагорба, був установлений обеліск класичної форми, нижня частина якого зроблена із општукатуреної цегли, а верхня – металева. На ньому фарбою нанесений меморіальний текст, укріплено дошку з написом та фото на емалі одного з похованих.

Джерела: 1. ЦАМО РФ. ф. 1133, оп. 1, спр. 27, арк. 2; оп. 2, спр. 17, арк. 279–293.

Валентина Сацута

46.4. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Малинівка. Могили радянських воїнів

На кладовищі, від входу ліворуч та вглиб.

У 3 братських могилах поховано 16 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули в жовтні 1943 р. у боях за визволення с. Оленівка (нині – с. Малинівка) та навколишньої території від гітлерівських військ.

27 жовтня 1943 р. передові підрозділи 39-ї гв. сд (генерал-майор В. А. Лешінін) 8-ї гв. А (генерал-пол-

ковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) вийшли на підступи до с. Оленівка, яке було визволене 28 жовтня. Праворуч від 39-ї гв. сд діяла 47-ма гв. сд (генерал-майор Ф. О. Осташенко) 8-ї гв. А. Після визволення в селі деякий час базувався 42-й окремий медико-санітарний батальйон (39-та гв. сд). 16 воїнів, які загинули та померли від ран, поховали на сільському кладовищі у 3 братських могилах.

У 1957 р. біля могил був установлений обеліск класичної форми, нижня частина якого зроблена із опшукатуреної цегли, а верхня – металева. На обеліску фарбою нанесений меморіальний текст, а праворуч від нього – металевий щит із прізвищами похованих.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1133, оп. 1, спр. 27, арк. 2; оп. 2, спр. 17, арк. 279–293.

Валентина Сацута

47. Малинове, с.

47.1. Курганна група «Могила Красна» (археол.)

Розташована за 5,85 км на північний захід від центру села, південніше залізниці, на ріллі, на вододілі річок Грушівка та Комишувата Сура, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніко-

ласвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід протяжністю 0,18 м. Домінуючий насип заввишки 4 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена, насип – напівсферичної форми. Другий за розмірами курган заввишки 3 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підорюються, насип – сегментоподібної форми. Найменший насип заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколас

48. Малозахарине, с.

48.1. Курганна група «Довгий курган» (археол.)

Розташована за 5 км на південний схід від центру села, південніше траси Дніпро – Томаківка, на ріллі, на гребені вододілу річок Дніпро, Мокра Сура та її приток (Тритузна та Комишувата Сура), Томаківка, у верхів'ях б. Червінська та яру Вовчого, правобережної притоки б. Широкої, яка впадає в р. Томаківка.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід, перетинаючись полами. Насипи заввишки 1,7 м та 1,5 м, діаметри – по 30 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. Вершина більшого кургану задернована.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Малозахаринської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1709. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Малозахаринської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1709/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколасв*

48.2. Могильник курганний (археол.)

Розташований за 1,25–1,5 км на південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Тритузна (Буркунувата) та Реміна, що впадають у р. Тритузна – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – п'ять курганів, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі схід – захід протяжністю 0,4 км. Могилик поділяється на три частини: крайня, східна, складається з трьох насипів та ще два насипи розташовані поодиночі. Домінуючий курган, що знаходиться в східній частині могильника, заввишки 2,2 м, діаметр – 40 м. Вершина задернована, остання частина поверхні розорюється. Насип – сегментоподібної форми, поли розтягнуті. З ним перетинається полами другий за розмірами курган, що заввишки сягає 1,7 м, діаметр – 36 м. Найменший насип цієї групи заввишки 0,5 м, діаметр – 16 м. Ще два насипи, що розташовані на відстані 0,175 км та 0,38 км на північний захід від найбільшого кургану, мають розміри 0,3/16 м. Поверхні чотирьох менших курганів розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. //

НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Малозахаринської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1709.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Малозахаринської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1709/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

48.3. Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр., радянських воїнів (іст.)

Село Малозахарине. Могили учасників подій Української революції 1917 – 1921 рр., радянських воїнів

Біля школи, в парку.

В одній братській могилі поховано 3 учасники подій Української революції, які загинули в 1918 р., у другій – 15 воїнів 27-ї та 82-ї гв. сд, окремих частин 8-ї гв. А, які загинули 28–29 листопада 1943 р. під час визволення с. Малозахарине від гітлерівських військ.

Село Малозахарине. Могили учасників подій Української революції 1917 – 1921 рр., радянських воїнів (пам'ятний знак землякам)

Після повалення царизму та Жовтневої революції 1917 р. на території колишньої Російської імперії почали виникати ради робітничих, селянських, солдатських депутатів. У с. Малозахарине була створена Рада селянських депутатів, до складу якої увійшли троє активістів села – Савелій Якимович Мозуль, Сергій Федорович Русин та Євдоким Чернов. Вони організували розподіл серед сільської бідноти землі і збіжжя, що належали пану Калугіну.

Навесні 1918 р. на Солонянщині з'явилися австро-угорські війська, які прибули на запрошення Української Центральної Ради для допомоги в боротьбі з більшовиками, але вони насамперед організували каральні загони, що підтримали колишніх поміщиків у прагненні повернути землю та відібране селянами майно. Одного дня

с. Малозахарине було оточене, людей зігнали в центр, а німецький офіцер викликав Сергія Русина, Євдокима Чернова та Альшанова (ім'я не встановлене), яких били різками і вимагали назвати організаторів комуні та повернення землі і майна. Альшанов не витримав знущань і став проситися, щоб його відпустили. Німці погодилися на це, а Русина і Чернова, після катувань, відвезли на край села і розстріляли з кулемета. Одному з організаторів комуні, а саме С. Я. Мозулю, вдалося вибратися з Малозахариного, але його наздогнали і стратили поблизу с. Яворницьке (Запорізький р-н, Запорізька обл.). Родичі поховали С. Мозуля, С. Русина та Є. Чернова в братській могилі на громадянському кладовищі.

У листопаді 1943 р. частини 29-го в. ск (генерал-лейтенант Я. С. Фоканов) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) вели жорстокі бої в районі сіл Широке та Миколай-Поле (нині Запорізький р-н, Запорізька обл.), де противник заздалегідь створив нову смугу оборони. Підрозділи 27-ї гв. сд (генерал-майор В. С. Глебов) та 82-ї гв. сд (генерал-майор І. О. Макаренко) тримали оборону та готувались до наступу, який почався 26 листопада 1943 р. 28–29 листопада 1943 р. частини 8-ї гв. А визволили села Лікнеп (з 2016 р. – с. Сонячне), Малозахарине та навколишні хутори. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв в індивідуальних і братських могилах.

У 1956 р. останки 15 радянських воїнів із первинних місць поховання

перенесли в єдину братську могилу, на якій установили дерев'яний обеліск. У 1958 р. обеліск замінили на залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом», на постамент якої у 1970 р. прикріпили дошку із сірого полірованого граніту з фотографією Ю. П. Ємельянова, який похований у цій могилі, та написами. У 1967 р. останки 3 учасників подій Української революції 1917–1921 рр. перенесли з кладовища і поховали в братській могилі, розташованій перед братською могилою радянських воїнів. Тоді ж на могилу, що має вигляд земляного пагорба, обведеного по периметру цегляним бордюром, поклали залізобетонну дошку з текстом.

У 1970-х рр. праворуч від братських могил звели високий цегляний обеліск, на якому на 3 дошках жителі с. Малозахарине увічнили прізвища земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, стр. 40, арк. 45, 49, 53. 2. Чуйков В. П. *В боях за Україну*. К., 1972. С. 114. 2. Лабунець В. *Комунари // Вперед, № 17 (761). 7 лютого 1967. С. 2.*

Оксана Колесник
Валентина Сацута

49. Матросове, с.

49.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,35 км на північ від центру села, на ріллі, на вододілі балок Красна та безіменної, що впадають у б. Грушівка.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

49.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,1 км на південь від центру села, за 0,4 км на південь від залізниці, на ріллі, на вододілі річок Грушівка та Комишувата Сура, що впадають у р. Мокра Сура, в верхів'ях балок Воронівка, Вила та Красна.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 30 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 1/30 м; 0,5/20 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

50. Маяк, с.

50.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,65 км на північний захід від центру села, за 1,15 км на південний захід від дороги на с. Новотарасівку, на ріллі, на схилі вододілу б. Кобилинова та р. Грушівка, що впадають у долину р. Мокра Сура – притоку р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорю-

ється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1717. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

50.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,6–0,75 км на північний захід від центру села, на ріллі, на схилі вододілу б. Кобилинвата р. Грушівка, що впадають у долину р. Мокра Сура – притоку р. Дніпро.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,35 км один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 1/30 м; 0,5/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

50.3. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,25 км на південний захід від центру села, 0,15 км на південь від дороги Гайдамацьке – Маяк, на ріллі, в найвищій точці вододільного плато б. Кобилинова (впадає в р. Мокра Сура), її притоки – б. Лиса та безіменної балки, що впадає в долину р. Мокра Сура – притоку р. Дніпро.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 0,2 км. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 3,5/40 м; дві – по 0,5/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* //

Село Безбородькове. Курган

Солонянський район

Дніпропетровська область

Село Башмачка.

Городище (панорамний вигляд з південного сходу)

*Село Томаківка.
Могильник курганний «Могила Чекефезка»*

*Золоті бляшки з розкопок тризни
Олександропольського кургану*

*Село Микільське-на-Дніпрі.
Місце загибелі київського князя Святослава
Ігоровича*

Солонянський район Дніпропетровська область

*Селище Незабудине.
Братська могила радянських воїнів*

*Село Військове.
Пам'ятне місце форсування р. Дніпро
радянськими військами*

Солонянський район

Дніпропетровська область

*Смт Солоне.
Садиба Бергманів, II пол. XIX ст.*

НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

50.4. Курганна група (археол.)

Розташована у південній частині села, обабіч дороги Гайдамацьке – Маяк, на кладовищі, на відстані 0,5 км на південь від центру села, на ріллі, на схилі вододілу балок Кобилинова, що впадає в р. Мокра Сура, та Тернувата (північна), що впадає в р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура; на правому місі б. Кобилинова.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на відстані 0,1 км один від одного. Домінуючий насип заввишки 4 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, вершина і поли чітко виражені. Насип – конічної форми, в якому влаштовані поховання XIX – XX ст. Менший за розмірами курган, що розташований через дорогу від кладовища, заввишки 0,5 м, діаметр –

20 м. Поверхня задернована, поли чітко виражені.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколасв

50.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,1–1,5 км на південь від центру села, на ріллі, на схилі вододілу балок Кобилинова, що впадає в р. Мокра Сура, та Тернувата (північна), що впадає в р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості двома групами на відстані 0,3 км одна від одної. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 1,5/30 м; 0,7/20 м. Поруч на ріллі виявлена пляма жовтого кольору від повністю розораного кургану. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування

ня пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

50.6. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Маяк. Братська могила радянських воїнів

Біля школи.

У братській могилі поховано 101 воїн 3-го Українського фронту, які загинули наприкінці жовтня 1943 р. у боях за визволення сіл Новотарасівка, Павлове (пізніше – с. Червоний Маяк, з 2016 р. – с. Маяк), Гайдамацьке (до 2016 р. – Червоний Яр) від гітлерівських військ.

24 жовтня 1943 р. 46-а А (генерал-лейтенант В. В. Глаголев) отримала наказ командуючого 3-м Українським фронтом (генерал армії Р. Я. Малиновський) перейти в наступ із правобережного плацдарму в районі с. Аули

(Криничанський р-н) у напрямку на південний захід. 26 жовтня 573-й сп 195-ї сд (полковник О. М. Сучков) 46-ї А вийшов на підступи до с. Новотарасівка і зав'язав бій за нього, але оборону гітлерівців швидко зламати не вдалося. Лише після підходу основних сил у нічній атаці бійці полку вибили противника з села. В цьому бою полягло близько 30 радянських солдат, які були поховані на місцях загибелі в індивідуальних та братських могилах.

Ліворуч від 195-ї сд наступала 152-га сд (полковник П. І. Куліжський), які завдяки сумісним діям визволили села Маяк, Гайдамацьке та навколишні хутори. Загиблі воїни були поховані на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1956 р. останки радянських воїнів із первинних місць поховань перенесли в братську могилу, що описується. В 1958 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру воїна, а праворуч від неї розмістили металевий щит із відомими прізвищами похованих. У 1978 р. та в 1982 р. на пам'ятці провели реконструкції, під час яких ознаки могили на поверхні були знівлені, скульптуру зняли з постаменту та установили на невисокій основі ліворуч від могили, за якою спорудили стелу, облицьовану сірим гранітом із 4 дошками з прізвищами похованих та земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. Тоді ж праворуч від стели та під прямим кутом до неї на двох трапецієподібних основах укріпили 6 дошок із прізвищами односельців, полеглих на фронтах.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1453, оп. 1, стр. 27, арк. 106–116.

2. Фоменко Н. П. Гремели бои в Приднепровье. Днепропетровск: Промінь, 1975.

Валентина Сацута

51. Межове, с.

51.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,4 км на південний захід від центру села, на території кладовища, на схилі вододілу балки (яру) Березнігуватої та безіменної, що впадають у долину р. Грушівка.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком. Повторно обстежений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, насип – сегментоподібної форми. В кургані влаштовані поховання XX – XXI ст.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

51.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,3 км на південний схід від центру села, за 0,8 км на північний схід від балки, ліворуч від ґрунтової дороги на с. Межове, на схилі вододілу балок Ключкувата та безіменної, що впадають у долину р. Грушівка.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком. Повторно обстежений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 1,2 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Березнуватівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1704/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

52. Микільське, с.

52.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,3 км на південь від центру села, за 0,25 км на південь від польової дороги, на ріллі, на дюнній височині, в проїмі р. Комишувата Сура – притоки р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

52.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,2 км на південний захід від центру села, за 0,4 км на південний захід від кладовища, на ріллі, на вододілі б. Тернувата (північна) та р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. Поверхня світло-коричневого кольору.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

52.3. Курганна група «Могила Баптанка» / «Могила Баптанничка» (археол.)

Розташована за 1,6–1,8 км на південний захід від центру села, за 1,5 км на південний схід від ставка, на ріллі, на вододілі б. Тернувата (північна) та р. Комишувата Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі схід – захід протяжністю 0,6 км. Домінуючий насип заввишки 5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підрізані

розорюванням, насип – напівсферичної форми. На вершині установлений пам'яткоохоронний знак; на східній полі виявлені виходи гранітних підкурганних поховальних споруд; у західній полі – окоп часів Другої світової війни (завглибшки – до 2 м, діаметр – до 5 м). Два менші за розмірами насипи заввишки по 0,5 м, діаметри – по 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

52.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,5–3,4 км на південний схід від центру села, за 0,1–0,4 км на захід від дороги Привільне – Стародніпровське, на ріллі, на першій надзаплавній терасі р. Комишувата Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропет-

ровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості непрявильним ланцюжком. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2,5/40 м; 1/25 м; 1/20 м; 0,5/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

52.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 4 км на південний схід від центру села, західніше дороги на с. Привільне, на ріллі, на першій надзаплавній терасі р. Комишувата Сура, що впадає в р. Мокра Сура – притоку р. Дніпро.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі пів-

нічний схід – південний захід на відстані 0,35 км один від одного. Насипи заввишки 1,5 м та 1 м, діаметри – 30 м та 25 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколасв

52.6. Курганна група (археол.)

Розташована за 2 км на південний схід від центру села, за 0,8–1,1 км на захід від дороги Привільне – Стародніпровське, на залуженні, в долині р. Комишувата Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,25 км один від одного. Насипи заввишки 1,5 м та 0,5 м, діаметри – по 20 м. Поверхні задерновані, вершини чітко виражені, насипи – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколасв

52.7. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Микільське. Братська могила радянських воїнів

Біля Будинку культури.

У братській могилі поховано 121 воїна 3-го Українського фронту, які загинули в жовтні 1943 р. у боях за визволення с. Микільське від гітлерівських військ.

27 жовтня 1943 р. підрозділи 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), розвиваючи наступ із правобережних

плацдармів, вийшли на підступи до с. Микільське і 28 жовтня визволили село від гітлерівців. На правому фланзі 57-ї гв. сд наступала 47-ма гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остапенко), яка в той же день визволила сусіднє с. Трудолюбівка та навколишню територію. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1956 р. останки загиблих воїнів із первинних місць поховань перенесли в могилу, що описується. В 1958 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком» та на трапецієподібні основи поклали 7 бетонних плит: на двох – меморіальні написи, на двох – прізвища земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни, на трьох – відомі прізвища похованих воїнів. У 1980-х рр. на пам'ятці провели реконструкцію, під час якої відбулась заміна скульптури та постаменту. Тоді ж на могилу поклали металеву меморіальну дошку з прізвищами похованих, а на бордюрі, що оточує поховання, розмістили 9 металевих дошок із меморіальним тестом та відомими прізвищами загиблих радянських воїнів. Перед могилою – 9 чавунних дошок із пам'ятними текстами та прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1176, оп. 1, спр. 17, арк. 82.

Валентина Сацута

53. Микільське-на-Дніпрі, с.

53.1. Багатошарове поселення – білозерська та богуславсько-білозерська культури доби пізньої бронзи, черняхівська культура (археол.)

Розташоване на північно-східній околиці села, по обидва боки балки Жучиної, при її впадині в р. Дніпро, на другій надзаплавній терасі.

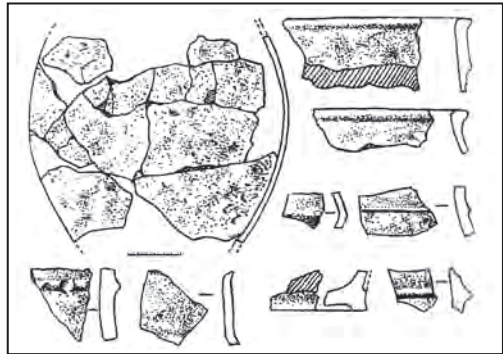
Виявлене і частково досліджене у 1940 р. експедицією ІА АН УРСР під керівництвом І. М. Феценка. Розкопки пам'ятки проводилися експедиціями ІА АН УРСР тричі – у 1941, 1950, 1953 рр. У 1940 р. розкопано близько 150 м² на північ та на південь від балки. На південь від балки (у садибі радіо-вузла) розкриті дві споруди, на північ – одна споруда і гончарна піч. У 1941 р. Середньо-Дніпровською експедицією ІА АН УРСР на тих же ділянках досліджено 250 м². У 1950 р. розкопки продовжені експедицією ІА АН УРСР під керівництвом А. Т. Брайчевської. Досліджено 203 м². Один з розкопів знаходився на південь від б. Жучина, на декілька десятків метрів вище по схилу від розкопів 1940–1941 рр., які в той час вже були розмиті водою. Тут досліджено декілька споруд. Розкопками на лівому боці балки, на городі Сірченка, досліджено ще одне житло. Загальна площа розкопаного поселення становила близько 600 м². Усього досліджено сім жител (у двох випадках житла розташовані попарно) з відкритими вогнищами, шість господарських ям (в одній, обкладеній деревом, знайдені зерна

ячменю та гречки) та гончарний горн. Житла землянкового та напівземлянкового типів мали прямокутну чи овальну в плані форму і невеликі розміри (довжина стін від 2 до 2,8 м). З поселення походять уламки грубих ліпних горщиків, тонкостінних мисок, знаряддя праці з глини, каменю та заліза, кістки тварин.

У 2013 р. для з'ясування стану збереженості поселення обстежене Дніпропетровською цільовою археологічною експедицією Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара під керівництвом В. А. Ромашка. У результаті проведених робіт установлено, що більша частина пам'ятки, яка інтенсивно руйнувалася впродовж останніх 70 років, знищена водами Дніпра. Особливо це стосується місів балки.

Під час зборів в осипах берега та шурфування виявлені нашарування двох культурно-хронологічних горизонтів: більша частина матеріалів належить черняхівській культурі, але серед них присутні досить виразні взірці кераміки фіналу бронзового віку, які можна віднести до білозерської та богуславсько-білозерської культур. Потужність культурного шару – 0,25–0,4 м. В одному з шурфів на лівому мисі балки зафіксовано, що культурний шар у його площі, на глибину 1,4 м від сучасної поверхні і 1,05 м від стародавньої, прорізаний житлом черняхівської культури. Також в осипі берега зафіксовані залишки культурно не визначеного зруйнованого поховання. Вони знаходилися безпосередньо на краю обриву завглибшки 1,5 м від сучасної поверхні.

На лівому березі балки поселення збереглося на площі 3000–3375 м². Культурний шар вузькою смугою витягнутий уздовж берегів Дніпра та балки на відстань 225 м, завширшки сягає 20–25 м. На правому березі балки поселення збереглося на площі 5500–5850 м². Культурний шар завширшки 15–18 м углиб тераси трьома ділянками витягнутий уздовж берега Дніпра на 325 м. Загальна довжина поселення становить 550 м, площа – від 8500 до 9225 м².

Територія поселення задернована. Берегова смуга р. Дніпро значно розмита, внаслідок чого утворилися глибокі урвища.

Матеріали з розкопок та розвідок зберігаються у фондах ІА НАН України та Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького.

Джерела: 1. Брайчевская А. Т. Черняховские памятники Надпорожья // Черняховская культура; АН СССР, Ин-т археол.; [отв. ред. Б. Н. Рыбаков]. МЛА. 1960. № 82. С. 148–163. 2. Ромашко В. А. Звіт про археологічні розвідки у Солонянському районі Дніпропетровської області у 2013 р. // НА ІА НАНУ, ф. експ. 2013/103. С. 13–21.

Олександр Мишустя

53.2. Кромлех (археол.)

Село Микільське-на-Дніпрі. Кромлех

Розташований у лісопарку за 0,62 км на південний схід від центру села, за 0,32 км на захід від р. Дніпро, за 0,25 км на захід від будинку відпочинку, на вододілі між б. Жучина та б. Домашня, які впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1903 р. директором Обласного музею ім. О. М. Поля Д. І. Яворницьким. Повторно обстежений у 1981 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою та в 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуним.

Кромлех – кам'яне кільце діаметром 50 м, складене із кам'яних брил, що поставлені вертикально й обмежують підкурганний майданчик. Курган був насипаний над похованням епохи неоліту. Небіжчик – чоловік похилого віку – лежав на спині, руки простягнуті вздовж тулуба, ноги зігнуті в колінних суглобах. Поряд із правим плечем знаходились два крем'яних відщепи. Знахідки зберігаються у фондах Дніпропетровського історичного музею.

Нині у складі кромлеху нараховується 19 брил.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунів

53.3. Курган (археол.)

Розташований за 0,65 км на південний схід від центру села, за 0,3 км на захід від р. Дніпро, за 0,2 км на захід від Будинку відпочинку, на вододілі між б. Жучина та б. Домашня, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1956 р. археологом Інституту археології НАН України Д. Я. Телегіним. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуним – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,2 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, східна пола заросла деревами, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історії

ко-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

53.4. Курган (археол.)

Розташований за 1,45 км на захід від центру села, за 0,25 км від дороги Оріхове – Микільське-на-Дніпрі, на вододілі балок Жучина та Домашня, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською та О. Г. Яровим, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,8 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

53.5. Курган (археол.)

Розташований за 2,27 км на північний захід від центру села, за 0,5 км на північний захід від заліснення лісгоспзагу, на вододілі балок Тягінка та Жучина, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською та О. Г. Яровим, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 24 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. На вершині – залишки знака тріангуляції.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

53.6. Могильник ґрунтовий «Микільський» (неоліт, енеоліт) (археол.)

За 0,6 км на південь від села, нижче скелі Монастирка. На краю високого корінного берега р. Дніпро.

Виявлений у 1948 р. археологом О. В. Бодянським.

Розкопки могильника проводились О. В. Бодянським у 1948 р. та експедицією Інституту археології АН УРСР під керівництвом Д. Я. Телегіна в 1959 та 1967 рр.

Неолітична частина могильника датується другою половиною V – початком IV тис. до н. е. Енеолітична частина синхронізується з пам'ятками борисівського типу трипільської культури (друга – третя чверті IV тис. до н. е.).

Площа могильника – 65 м². Поховання виявляються в кручі берега на глибині 0,6–0,9 м. Усього досліджено 146 поховань, значна частина з яких виявилась зруйнованою. Поховання розміщались у чотирьох ямах-могилах. Більшість похованих – дорослі, але є й діти і підлітки.

О. В. Бодянський досліджував неолітичну частину (9 поховань), яка належить до першого періоду азово-дніпровської культури. Небіжчики лежали на спині, випростано, мали широтну орієнтацію, були пофарбовані вохрою. Інвентар: черепашки унію, зуби оленя, кам'яні намистини, кістяні вістря, кременеві ножі, скребла.

Д. Я. Телегін розкопав енеолітичну частину могильника, що належить до другого періоду азово-дніпровської культури, й окремі неолітичні поховання. На поверхні могильника виявлені кам'яні закладки, жертвні майданчики із залишками кісток тварин, розбитих посудин, знаряддями праці. Знайдені залишки 137 поховань, більша частина з яких здійснена у великих поховальних ямах, розрахованих на підзахоронення. Ями мали округлу, овальну, прямокутну форму, іноді робився підбій. Одна

з ям являла собою залишки гробниці з похилим входом і дерев'яним переkritтям. Більшість із поховань – зруйновані. Заповнення ям та кістяки пофарбовані вохрою. Небіжчики лежали на спині випростано і мали західну орієнтацію. У поховальному обряді використовувався вогонь. Інвентар: зуби риби, оленя, кам'яні та мідні намистини і підвіска, золота намистина, прикраси з іклів кабана, нефритова булава, кристал гірського кришталю, намисто з сердоліку, геширу та сланцю, з металу, шліфувана сокира, кременеві вироби, серед яких є двобічно оброблені накопечники списів підтрикутної форми з фігурною основою, ступа з граніту. На поверхні могильника знайдено кераміку, типову для другого періоду азово-дніпровської культури. Фрагменти кераміки належать 60 горщикам, форма яких відновлена повністю або частково. Це плоскодонні горщики, прикрашені накопечатим орнаментом, іноді – гребінчастим штампом, або прокресленими лініями.

Одинарне поховання у скорченому стані на спині зі східною орієнтацією належить до середньостогівської культурно-історичної общності.

Знахідки зберігаються в фондах Інституту археології НАН України.

Література: 1. Бодянський О. В. Неолітичний могильник біля Ненасицецького порозу // *Археологія*. К., 1951. Т. 5. С. 163–172. 2. Телегін Д. Я. Дніпро-донецька культура. К., 1968. С. 77–83. 3. Телегін Д. Я. Неолитические могильники Мариупольского типа. К., 1991. С. 51–61.

Лідія Голубчик
Оксана Рутковська

53.7. Могильник з кам'яними закладками (доба бронзи) (археол.)

На березі Дніпра, з південного боку Будинку відпочинку.

Виявлений у 1952 р. археологом Інституту археології АН УРСР Д. Я. Телегіним. Недосліджений.

Площа могильника — 50×40 м. Знайдено 7 кам'яних закладок над похованнями доби бронзи; при обстеженні обвалу берега зібрані фрагменти кераміки II тис. до н. е.

Знахідки зберігаються в фондах Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького.

Лідія Голубчик

53.8. Стоянка (середній палеоліт) (археол.)

На правому схилі балки Жучиної.

Виявлена в 1950 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджена.

Під правим схилом балки Жучиної при впадінні її в р. Дніпро, в розмитій водою терасі, на глибині 5 м, у стародавньому льосі знайдено знаряддя типу ручного рубила, виготовлене з халцедонізованого кварциту. В 1953 р. тут же зібрані кварцитові нуклеоподібні уламки. В 1960 р. неподалік від балки знайдені муст'єрський гостроконечник, ретушована пластина та округлий скребок.

Знахідки зберігаються в фондах Інституту археології НАН України.

Література: 1. Борисковский П. П., Праслов Н. Д. Палеолит бассейна Днепра и Приазовья // САП-А. I-5. М. — А., 1964. С. 21.

2. Смирнов С. В. Палеолит Дніпровського Надпоріжжя. К., 1973. С. 67.

Лідія Голубчик

53.9. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Микільське-на-Дніпрі. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

У братській могилі поховано 54 воїни 3-го Українського фронту, які загинули 25 жовтня 1943 р. у боях на плацдармі поблизу с. Микільське-на-Дніпрі та за визволення села від гітлерівських військ.

23 жовтня 1943 р. підрозділи 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остапенко), яка займала ділянку на правому фланзі фронту на плацдармі в районі с. Військове, разом з іншими частинами 6-ї А (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) були передані до складу 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников). Прорвавши оборону противника, частини 47-ї гв. сд оволоділи західною частиною с. Військове і 25 жовтня визволили села Микільське-на-Дніпрі та Олексіївку, навколишні хутори. Воїнів, які загинули, поховали в могилі, що описується.

В 1958 р. за могилою, що мала вигляд земляного пагорба, обкладеного по периметру цеглою, встановили залізобетонну скульптуру «Скорботна мати з суворовцем». Наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. на пам'ятці декілька разів проводились ремонтні роботи, в результаті яких ознаки могили на поверхні були знівельовані, праворуч від скульптури та навпроти неї на викладених червоним гранітом майданчиках установили 8 плит (по 4 в ряду) з відомими прізвищами похованих воїнів. Праворуч від плит та перпендикулярно до них звели цегляну стелу, на якій мешканці села укріпили дошки з текстами та прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1153, оп. 1, спр. 13, арк. 182–195. 2. Саксонов В. А. 47-я гвардейская Краснознаменная ордена Б. Хмельницкого II степени Нижнеднепровская стрелковая дивизия в боях за Родину. М., 1997.

Валентина Сацута

53.10. Місце загибелі київського князя Святослава Ігоровича (іст.)

Село Микільське-на-Дніпрі. Місце загибелі київського князя Святослава Ігоровича

На березі р. Дніпро, на території колишнього піонерського табору.

Святослав Ігорович Хоробрий, або Завойовник (? – 972) – великий князь київський (княжив з 945 р., самостійно в 964–972 рр.), полководець. Батько великого князя київського Володимира Святославича (Великого); син великого князя київського Ігоря та його дружини Ольги.

У 964 р. князь Святослав Ігорович здійснив свій перший похід на землі племені в'ятичів. Святослав домігся того, що вони перестали платити данину хозарам і підкорилися Києву. Навесні наступного року, пройшовши на човнах по річці Ока до Волги, а потім через землі волзьких болгар, він вступив у володіння Хозарського каганату. Підкорив племена ясів та косогів, закріпив владу Київської Русі на Таманському і Керченському півостровах.

У 967 р. князь Святослав здійснив свій перший похід на Балканський півострів, який вдалося практично пов-

ністю завоювати, але напад печенігів на Київ примусив його повернутися додому.

Новий похід на Балкани, що розпочався у 969 р., також не приніс Святославові значних здобутків і завершився підписанням у 971 р. мирного договору з Візантією, в якому Русь відмовлялася від претензій на візантійські володіння в Криму й на Дунаї. Повертаючись додому із походу навесні 972 р., Святослав разом зі своєю нечисленною дружиною потрапив у засідку: на дніпровських порогах князя чекали печеніги на чолі з ханом Курею. Подробиці останнього бою Святослава Ігоровича невідомі, оскільки біля порогів разом із князем загинули всі його дружинники. Існує легенда, що хан Куря з його черепа зробив святковий келих, із якого частував найшанованіших гостей.

У 1910 р. на місці загибелі князя Святослава, що знаходилося поблизу порога Ненаситець, на гранітній скелі була встановлена чавунна меморіальна плита з пам'ятним написом. Після будівництва Дніпровської ГЕС пам'ятний знак опинився під водами Дніпра. У 1941 р., після зруйнування Дніпрельстану (скорочення від «Дніпровська електростанція») та часткового спуску Дніпровського водосховища над водою піднялися окремі скелі Ненаситця, в тому числі й та, на якій знаходилась плита з текстом. У 1943 р. рівень води в річці впав настільки, що поріг оголився повністю.

У 1947 р. перед повторним пуском Дніпрельстану було прийнято рішення зняти пам'ятний знак і розмістити його

на території колишнього господарства Дніпропетровського облвиконкому. Під час демонтажу від плити, що з'їхала по скелі в воду, відколовся великий шматок металу. За деякими відомостями, коли в 1951 р. господарство облвиконкому передали у власність Дніпропетровського металургійного заводу ім. Г. І. Петровського (нині – ПрАТ «Дніпровський металургійний завод») під розміщення тут піонертабору, плита була укріплена на цегляній стіні.

Під час будівництва піонертабору плиту в пам'ять про загибель князя Святослава Ігоровича зняли та, зважаючи на поганий стан, вирішили зробити її точну копію. У 1952 р. новий пам'ятний знак укріпили на скелі поблизу р. Дніпро на території піонертабору.

Література: 1. Старостін В. Пам'ятник над Ненаситцем // *Експедиція XXI*. 2010. № 12 (102). С. 8–9. 2. Ханіас-Нібо М. «Вікна» князя к світ // *Зоря*. 1991. 6 липня.

Оксана Колесник

54. Мирне, с.

54.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,9 км на південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі б. Хижина та р. Любимівка (б. Комишувата), що впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р.

Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1715. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1715/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

54.2. Курган (археол.)

Розташований за 2 км на північний захід від центру села, на березі р. Любимівка (б. Комишувата), що впадає в р. Комишувата Сура; навпроти гирла б. Кондратьєвка.

Виявлений у 2004 р. Д. С. Просветовим, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1715. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1715/1.

Сергій Ніколаєв

54.3. Курган (археол.)

Розташований за 2,9 км на північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Кондратьєвка та Хижи́на, що впадають у р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2004 р. Д. С. Просветовим, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,7 м, діаметр – 18 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1715. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1715/1.

Сергій Ніколаєв

54.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,4 км на північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі б. Бузинувата та р. Любимівка (б. Комишувата), що в неї впадає.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,15 км. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/30 м; 1/20 м; 0,5/20 м. Поверхні курганів розорюються, поли розтягнуті, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколасв*

54.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1–1,2 км на північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі безіменної балки та б. Кондратьєвка, що впадають у р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлена в 2004 р. Д. С. Просветовим, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на відстані 0,2 км один від одного. Насипи заввишки по 1 м, діаметри – по 20 м. Поверхні курганів розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715/1.

Сергій Ніколасв

54.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,8 км – 1,1 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі б. Кондратьєвка, що впадає в р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура та безіменної, що впадає в р. Любимівка (б. Комишувата) нижче б. Кондратьєвка.

Виявлена в 2004 р. Д. С. Просветовим, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – південний захід протяжністю 0,4 км. Насипи заввишки 0,5 м, 0,4 м та 0,3 м, діаметри – по 18–20 м. Поверхні курганів розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. Один із курганів знаходиться на відстані 0,35 км на південний захід від основної групи.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715/1.

Сергій Ніколаєв

55. Миропіль, с.

55.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,65 км на північний захід від центру села, за 1 км на південний схід від ставка, західніше польової дороги, на ріллі, на вододілі балок Березняга та Людоїдка, що впадає у б. Жидівська (притока р. Солона).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історич-

ного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

55.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,15 км на північ від центру села, між лісосмугами, на ріллі, на вододілі балок Березняга та Людоїдка, що впадає у б. Жидівська (притока р. Солона).

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорю-

ється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Держинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1707. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Держинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1707/1.

Сергій Ніколаєв

55.3. Курган (археол.)

Розташований за 0,75 км на північний схід від центру села, за 0,1 км на північ від околиці, за 0,4 км на захід від дороги Мирошіль – Кашкарівка, на ріллі, на вододілі балок Березняга та Людоїдка, що впадає у б. Жидівська (притока р. Солоня).

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 40 м. Поверхня на даний момент задернована, але розорювалася упродовж багатьох років, поли розтягнуті. Насип – сегментоподібної форми, в плані – овал. На вершині виявлений вихід підкурганних споруд – розвалена скриня з гранітних плит.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Держинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1707. 2. Технічна документа-

ція по координуванню пам'яток археології на землях Держинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1707/1.

Сергій Ніколаєв

55.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,2 км на північний захід від центру села, на вододілі балок Березняга та Людоїдка, що впадає у б. Жидівська (притока р. Солоня).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що витягнулися ланцюжком по вісі північний схід – південний захід протяжністю 420 м. Домінуючий насип заввишки 6 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена. Насип – напівсферичної форми, через неї пролягає лісосмуга та ґрунтова польова дорога. Менший за розмірами насип заввишки 2 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Держинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'я-

ток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.*

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

55.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,25 на схід від центру села, за 0,75 км на південний схід від дороги Миропіль – Кашкарівка та за 0,8 км на схід від дороги Миропіль – Олександрівка, на вододілі балок Людоїдка та Литвинова, що випадають у б. Жидівська – притоку р. Солона.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2003 р. Є. Л. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості компактно, на невеликій відстані один від одного. Домінуючий насип заввишки 3 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина чітко виражена та частково задернована, поли розтягнуті. Насип – сегментоподібної форми. Два менших за розмірами насипи заввишки по 0,5 м, діаметри – по 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. Поруч на ріллі виявлена пляма світло-жовтого кольору від повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. //

НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707.*
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.*

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

55.6. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Миропіль. Могили радянських воїнів

Біля неповної середньої школи.

У 3 братських могилах поховано 752 радянських воїни 25-ї, 39-ї, 47-ї, 74-ї та 79-ї гв. сд та окремих частин 8-ї гв. А, 23-го тк, 11-ї шісбр, які загинули з 26 листопада до кінця грудня 1943 р. під час боїв за визволення с. Миропіль та навколишніх сіл від гітлерівських військ.

26 листопада 1943 р. частини 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) після недовгої перерви відновили наступальні дії

на території Солонянського району. Цього ж дня для підтримки наступальних дій 4-го гв. ск (генерал-майор В. О. Глазунов) сюди переведено бригади 23-го тк (генерал-лейтенант Ю. Г. Пушкін). Полки 74-ї гв. сд (підполковник М. І. Югатов, з 30.11.1943 р. – полковник А. Т. Кузін) наступали в напрямку с. Кашкарівка і наприкінці дня досягли її. 226-й гв. сп дивізії відбив декілька контратак гітлерівців і вийшов на південну околицю с. Миропіль. Поруч діяв 236-й гв. сп. Подальше просування було зупинене жорстким опором противника, який перейшов у контратаку під прикриттям техніки. В цей же час активно діяла ворожа авіація, яка групами по 15–20 літаків бомбардувала порядки червоноармійців.

У ніч на 28 листопада 1943 р. частини 23-го тк почали просування в напрямку с. Миколо-Мусіївка і вночі, очистивши село від гітлерівців, продовжили наступ. 29 листопада 1943 р. у с. Кашкарівка зосередились сили 25-ї гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов), які повинні були розпочати просування ліворуч від 74-ї гв. сд у напрямку на Олександрівку та Софіївку (увійшла до складу с. Олександрівка). 81-й гв. сп 25-ї гв. сд відразу пішов у наступ і, відкинувши гітлерівців з окопів, оволодів північною частиною висоти 117,7, але на південних схилах висоти противник зупинив гвардійців.

30 листопада 1943 р. сили 78-го гв. сп 25-ї гв. сд під час наступу очистили від гітлерівських військ с. Олександрівку і продовжили наступальні дії, але через стійкий спротив противника перейшли до оборони.

Позиційні бої на цьому рубежі продовжувались до кінця 1943 р.

10 грудня 1943 р. підрозділи 25-ї гв. сд перевели на іншу ділянку фронту, а 74-у гв. сд замінили на 79-ту та 39-ту гв. сд. У грудні 1943 р. – січні 1944 р. на цих рубежах діяла також 47-ма гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко), а частини 11-ї пісбр будували укріплення на лінії оборони та мінували підступи до неї. Воїнів, які загинули, поховали в 3 братських могилах у с. Миропіль.

*Село Миропіль. Могили радянських воїнів
(Бюст підпільника П. Є. Давидова)*

У 1957 р. біля середньої, а в 1967 р. і біля лівої могили установили залізобетонні скульптури воїнів. У 1967 р. поблизу правої могили на невисокому постаменті розмістили бюст підпіль-

ника П. Є. Давидова, розстріляного гітлерівцями в 1941 р. на околиці села.

На початку 1990-х рр. на пам'ятці проведено ремонтні роботи, в ході яких змінили місцезонашування надгробних споруд, скульптури воїнів прибрали, побудували П-подібну стелу: на лівій частині укріпили 40 дошок із прізвищами похованих воїнів, на правій – 12 дошок із прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни, на центральній – залізобетонну плиту з барельєфними зображеннями 6 облич воїнів. Тоді ж бюст П. Є. Давидова перемістили до правої частини стели.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 60–63; ф. 1227, оп. 1, спр. 18, арк. 95; ф. 3418, оп. 1, спр. 15, арк. 93–94.

Валентина Сацута

55.7. Пам'ятне місце розстрілу мирних громадян (іст.)

Село Миропіль. Пам'ятне місце розстрілу мирних громадян

На околиці села, в лісосмузі.

Села Миропіль, Кашкарівка та Миколо-Мусіївка були окуповані гітлерівськими військами 17 серпня 1941 р. Слідом за військами на територію області вступила і Зондеркоманда Вермахту, яка розпочала репресивну політику стосовно місцевого населення, а особливо – представників органів влади та комуністичної партії, які залишились на окупованій території з метою проведення підпільної боротьби з ворогом.

У 1941 р. гітлерівці заарештували 4 комуністів: П. Є. Давидова (голова Миропільської сільради), Я. П. Донченка (парторг Миропільської сіль-

ради), К. Т. Давидова (голова колгоспу с. Кашкарівка) та Н. А. Мовчана (голова колгоспу с. Микола-Мусіївка). Людей вивезли до лісосмуги, що на околиці с. Миропіль, та розстріляли. Місцеві жителі поховали загиблих у їхніх рідних селах.

У 1967 р. на місці розстрілу встановили пам'ятний знак, що складається з двох гранітних глиб, розміщених одна за одною на основі з гранітних каменів, скріплених між собою цементом. На лицьовому боці передньої глиби – металева дошка з текстом та прізвищами.

Джерела: 1. ДАДО, фф-268, оп. 3, спр. 100, арк. 18.

Валентина Сацута

56. Михайлівка, с.

56.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,25 км на схід від центру села, за 0,15 км на північ від дороги Михайлівка – Кринички, на ріллі, на схилі вододілу балок Крутенька та безіменної, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми. За 20 м на північний схід від нього виявлена пляма сіро-жовтого кольору від повністю розораного кургану. На поверхнях та в міжкурганному просторі – виходи гранітних та вапнякових підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

56.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,63 км на північний захід від центру села, за 0,6 км на схід від польової ґрунтової дороги, на ріллі, на вододілі балок Широка та Очеретувата, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценко та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, поли підрізані і розтягнуті розорюванням, вершина чітко виражена, насип – сегментоподібної форми. В насипу – лисячі нори. Поруч на ріллі виявлено три сіро-жовті плями від повністю розораних курганних насипів. На всіх чотирьох поверхнях знайдені виходи вапнякових підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколасв

никами Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 80 м. Поверхня розорюється, поли сильно розтягнуті в напрямку північ – південь, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми, в плані по підосві являє собою овал.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколасв

56.3. Курган (археол.)

Розташований за 2,4 км на південь від центру села, за 1,5 км на південь від південної околиці села, за 80 м на північ від польової ґрунтової дороги, на ріллі, на вододілі балок Весела та Котова, що впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробіт-

56.4. Курган (археол.)

Розташований за 2 км на північний схід від центру села, за 0,1 км від ЛЕМ, на ріллі, на краю схилу вододілу балок Широка та безіменної, що впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2004 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 20 м. Поверхня розо-

рюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

56.5. Курган (археол.)

Розташований за 2,45 км на південний захід від центру села, за 0,25 км на схід від польової ґрунтової дороги, на ріллі, на вододілі балок Весела та Очеретувата, що, зливаючись, впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2004 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

56.6. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,88 км на південний захід від центру села, за 0,6 км на північний захід від кладовища, за 0,1 км на захід від польової ґрунтової дороги, на ріллі, на вододілі балок Широка та Очеретувата, що впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі схід – захід на невеликій відстані один від одного. Найбільший курган заввишки 1,5 м, діаметр – 40 м. Менший насип заввишки 0,3 м, діаметр – 16 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На вершині більшого кургану виявлені залишки окопу розмірами 1×1,5×1 м. На насипу меншого кургану виявлені фрагменти амфорної кераміки.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714.

3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

56.7. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,1 км на північ від центру села, на ріллі, на вододілі балок Широка та безіменної, що впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані компактно на невеликій відстані один від одного по умовній вісі північний захід – південний схід. Домінуючий насип заввишки 7 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, поли підорюються. Насип – конічної форми, на вершині – яма. Менші за розмірами насипи заввишки 2 м та 0,3 м, діаметри – 40 м та 20 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Ажерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропет-

ровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714.

3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

56.8. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,6 км на південь від центру села, за 0,6 км на південь від південної околиці, за 0,35 км на захід від дамби, на вододілі балок Весела та Котова, що впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлена в 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на невеликій відстані один від одного по вісі схід – захід. Насипи заввишки 1 м та 0,4 м, діаметри – по 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

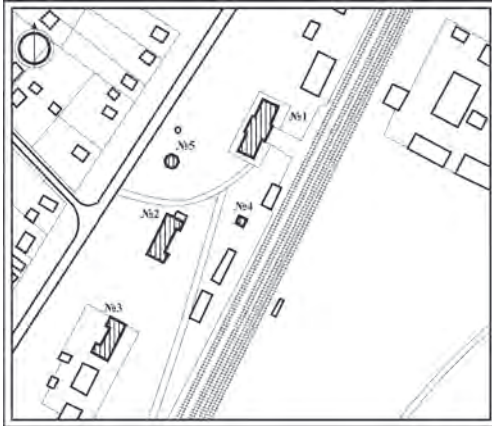
Ажерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Сергій Ніколасв

57. Надіївка, с-ще

57.1. Комплекс будівель залізничної станції Привільне, 1910-ті – 1929 рр. (містобуд.)

Селище Надіївка. Комплекс будівель залізничної станції Привільне, 1910-ті – 1929 рр. (схема розташування)

Комплекс залізничної станції знаходиться на східній околиці селища Надіївка (до 2016 р. – с-ще Жданове), отримавши свою назву від с. Привільне, яке розташоване на південний захід від Надіївки. Належить до типу станцій, споруди яких розташовані з одного боку колій. Крім будівель, які є невід'ємним складником пам'ятки (будівля станції, два житлові будинки, станційний туалет, водонапірна вежа), до пристанційного комплексу входить низка службових будівель, що не мають історико-культурної цінності і не впливають на її візуальне сприйняття.

Станція Привільне розпочала свою розбудову на початку XX ст. із будівництва житлових будинків залізничників, допоміжних службових і господар-

ських споруд пристанційного селища. Подальшому розвитку завадила спочатку Перша світова війна, а потім і військові події часів Української революції 1917–1921 рр. Сама станція, на лінії Апостолове – Дніпропетровськ (нині – м. Дніпро) Придніпровської залізниці, була введена в експлуатацію лише в 1932 р. До початку 2010-х рр. вантажно-пасажирська станція Привільне на лінії Апостолове – Нижньодніпровськ-Вузол дійшла без значних змін і перебуває у задовільному технічному стані.

Селище Надіївка. Комплекс будівель залізничної станції Привільне, 1910-ті – 1929 рр. (будівля станції)

Корпус № 1. Будівля станції – цегляна, на невисокому бутовому цоколі, одноповерхова, під вальмовим дахом, прямокутна в плані, розміщується видовженими фасадами паралельно до колій. Фасади пофарбовані окристим кольором із виділенням декору білим. Цоколь – сірий, оштукатурений щільним шаром із «рваною» фактурою поверхні. Чільним (південно-східним) фасадом корпус зорієнтований у бік перону, при цьому його композиція несиметрична – з центральним

триосьовим ризалітом із парадним входом, і з бічними п'яти- та чотириосьовими частинами. Протилежний (північно-західний) фасад натомість має симетричну композицію – з центральним ризалітом у три осі віконних прорізів і бічними чотириосьовими частинами, в одній з яких знаходиться додатковий вхід (це дещо порушує центральноосьову симетрію фасаду). Ще один вхід розташовується в одноосьовому південно-західному торцевому фасаді, а протилежний торець – двоосьовий, при цьому прорізи зроблені у вигляді ніш (псевдовікон). Видовжені фасади декоровані рівноцінно, зорозчленовані лопатками у міжвіконних простінках. Елементами декорування будівлі виступає фактурний рельєф кам'яного цокольного мурування, цегляний декор 1-го поверху із використанням гуртів, підвіконь, лопаток, замкового каміння, профільованого карнизу.

Корпус № 2. Житловий будинок – цегляний, одноповерховий, на бутовому цоколі, під вальмовим дахом, має слабковиражену П-подібну форму з симетрично розташованими крилами з двоосьовими фасадами, спрямованими у бік колій. Розташовується на південний захід від корпусу № 1, в опорядженні зелених насаджень та чагарників, видовженими фасадами паралельно до залізничних колій. Симетричну об'ємно-планувальну композицію корпусу порушує низка різногабаритних дисонуючих утилітарних прибудов, що потребують демонтажу. Південно-східний фасад, орієнтований у бік залізничних колій, тридільний, із виступаючими бічними дво-

осьовими ризалітами та центральною заглибленою частиною. Протилежний фасад – однодільний, симетричний, десятиосьовий, із бічними двосьовими віконними прорізами. Торцеві фасади – одноосьові, розчленовані по вертикалі лопатками. Будівля декорована гарно проробленим цегляним декором, з використанням гуртів, лопаток, опорядження віконних і дверних прорізів.

Корпус № 3. Житловий будинок розміщується на південний захід від корпусу № 2, завершуючи пристанційний комплекс. Одноповерховий, на бутовому цоколі, під вальмовим дахом. Композиційно та декоруванням відповідає корпусу № 2, але на відміну від нього бічні двоосьові крила спрямовані у протилежний бік від колій. Розташовується на одній осі з корпусом № 2, відокремлюючись від нього господарськими спорудами та огороженням ділянки.

Корпус № 4. Станційний туалет розташовується на південний захід від будівлі станції, між нею та корпусом № 2. Одноповерховий, цегляний, на бутовому цоколі, пофарбований, як і попередні корпуси: цоколь – сірого кольору, стіни – жовто-охристого, декор – білого. Прямокутний у плані невеликий об'єм видовженими фасадами розміщений паралельно до колій. Фасади – двоосьові, при цьому прорізи мають вигляд псевдовікон. На поперечних одноосьових фасадах розташовуються входи до приміщень туалету. Об'ємно-планувальна композиція – симетрична, відповідає функціональному призначенню споруди. Двоскатний дах, покритий шифером, утво-

рює на торцях трикутні шпилі. Декорування фасадів аналогічне до інших корпусів комплексу.

Селище Надіївка. Комплекс будівель залізничної станції Привільне, 1910-ті – 1929 рр. (водонапірна вежа)

Корпус № 5. Водонапірна вежа – двоярусна, восьмигранна, цегляна, на цегляному цоколі, завершується над широким профільованим карнизом – шатром складної форми, яке увінчане світловим підбанником, перекритим майже пологою банею. На протилежних одноосових гранях розташовані декоровані прорізи – прямокутні на першому ярусі та арочні на другому. Водонапірна вежа зараз не функціонує, її замінила новозведена вежа на півночі, але, незважаючи на це, через своє окреме розташування на підвищеній місцевості, висотні габарити, якісну проробку цегляного декору та збереже-

ність, первісна вежа станції є головним акцентом пам'ятки.

Комплекс залізничної станції Привільне – один із небагатьох комплексів, який зберіг не тільки планувальну структуру, але й більшість пристанційних споруд у задовільному стані. Будівлі зведені в еклектиці з використанням елементів раціонального модерну.

Література: 1. Архангельский А. С., Архангельский В. А. Железнодорожные станции СССР: Справочник. В 2 кн. Кн. 2. М.: Транспорт, 1981. С. 48.

Надія Лиштва

58. Наталівка, с.

58.1. Курган «Могила Тернувата» (археол.)

Розташований за 3 км на південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі р. Любимівка (б. Комишувата) – притока р. Комишувата Сура та її приток – балок Бузинувата і Крутенька, що зливаються.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення

Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

Сергій Ніколасв

58.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,75 км на північний схід від центру села, західніше лісосмути, за 0,25 км на північний захід від польової дороги, у верхів'ях приток р. Любимівка (б. Комишувата) – балок Бузинувата і Крутенька, що зливаються.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 30 м. Вершина задернована і чітко виражена, поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми – витягнутий у напрямку північний схід – південний захід.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради

58.3. Курган (археол.)

Розташований за 3,5 км на південний схід від центру села, за 2,2 км на схід від південної околиці, на ріллі, на вододілі р. Любимівка (б. Комишувата) – притока р. Комишувата Сура та її приток – балок Бузинувата і Крутенька, що зливаються.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,7 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

Сергій Ніколасв

58.4. Курган (археол.)

Розташований за 3,4 км на південь від центру села, на ріллі, на вододілі балок Хижина та Кондратьєвська, що впа-

дають у р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2004 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

Сергій Ніколаєв

58.5. Курган (археол.)

Розташований за 2,25 км на південь від центру села, на ріллі, на вододілі між б. Хижина, що впадає в р. Любимівка (б. Комишувата) та безіменною, що впадає в р. Комишувата Сура північніше.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Фещенко, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

Сергій Ніколаєв

58.6. Курган (археол.)

Розташований за 0,85 км на схід від центру села, за 0,5 км на південний схід від польової дороги, за 0,18 км на північний захід від дороги Наталівка – Святотерноватка, на ріллі, у верхів'ях б. Терновата, що впадає в р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,3 м, діаметр – 18 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми. В південно-західному напрямку виявлені дві плями світло-жовтого кольору від материкових викидів повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської

сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

Сергій Ніколасв

58.7. Курган (археол.)

Розташований за 1,75 км на північний схід від центру села, за 0,7 км на північний захід від дороги на с. Святовасилівку, за 0,15 км на захід від лісосмуги, на ріллі, у верхів'ях приток р. Любимівка (б. Комишувата) – балок Бузинувата і Крутенька, що зливаються.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,7 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми. В насипу було влаштоване кулеметне гніздо часів війни.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

Сергій Ніколасв

58.8. Курган (археол.)

Розташований за 1 км на північний захід від центру села, за 0,25 км на захід

від околиці, на ріллі, на схилі вододілу балок Черкеська та Крутенька, що впадають у р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. За 20 м на північний схід від насипу виявлена жовта пляма від материкового викиду від повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

Сергій Ніколасв

58.9. Курганна група «Могила Гостра» (археол.)

Розташована за 3,2 км на північний схід від центру села, південніше залізниці, на ріллі, на гребені вододілу річок Грушівка та Комишувата Сура, що впадають у р. Мокра Сура; у верхів'ях балок Воронівка, Крутенька та Красна.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голуб-

чик. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 40 м один від одного. Домінуючий насип заввишки 7 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена, насип – конічної форми. На насипу ростуть дерева. Другий за розмірами курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

58.10. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,75 км на південний захід від центру села, за 1,25 км на захід від південної околиці, за 0,12 км на північ від дороги Наталівка – Незабудине, на ріллі, на вододілі між б. Хижина, що впадає в р. Любимівка

(б. Комишувата) та безіменного, що впадає в р. Комишувата Сура північніше.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості прямокутником на відстані 30–60 м один від одного. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/40 м; два – по 0,5/20 м; 0,3/16 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. В південно-східному напрямку виявлена світло-жовта пляма від материкового викиду повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1712/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

58.11. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Наталівка. Могили радянських воїнів

У центрі села.

У 2 братських могилах поховано 707 радянських воїнів 25-ї, 47-ї, 57-ї та 88-ї гв. сд 8-ї гв. А, які загинули у листопаді 1943 р. під час визволення хутора Веселий, села Незабудине та навколишньої території від гітлерівських військ.

На початку листопада 1943 р. частини 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников, з 15.11.1943 р. – генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) вели тяжкі бої на території Солонянського району і повільно просуvalись на захід. Після визволення хуторів Промінь, Матросове та Карайкове лінія фронту перемістилася на декілька кілометрів у напрямку села Наталівка. Починаючи з листопада 1943 р., тут вела бої 25-та гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов). Деякий час неподалік розташовувались частини 47-ї, 57-ї та 88-ї гв. сд, які в ніч на 7 листопада передали свої позиції 25-й гв. сд, яка тепер тримала лінію фронту протяжністю близько 16 км. У наступні дні противник по декілька разів на добу великими групами літаків

бомбардував позиції радянських військ, що призводило до значних людських втрат. Крім того, підтягнувши в район сіл Дружелюбівка та Котлярівка, що східніше с. Наталівка, близько двох полків піхоти та танки, здійснивши міцну артпідготовку, гітлерівські війська перейшли в контратаку, наносячи основні удари по позиціях 81-го гв. сп дивізії, більша частина бійців якого загинула в цьому бою. 10 листопада 1943 р. підрозділи 25-ї гв. сд, що передали свої позиції 57-й та 88-й гв. сд, перемістилися праворуч і розпочали наступ із заходу на станцію Незабудине та село Наталівку. Бої в цьому напрямку точилися до 20 листопада 1943 р. Частину воїнів, які загинули, поховали в братській могилі в с. Наталівка, інших – у братських та індивідуальних могилах на місцях боїв.

У 1956 р. останки воїнів із первинних місць поховань перенесли в братську могилу, що розташовувалась у с. Наталівка. Всього в цій могилі поховано 662 чол. Серед похованих було два Героя Радянського Союзу – М. С. Ільїн та А. І. Рибачковський.

Ільїн Микола Сергійович народився 11 травня 1925 р. у с. Івкіно (нині Переславський р-н, Ярославська обл., РФ). Закінчивши ремісниче училище в м. Ярославлі, працював столяром. На фронтах Другої світової війни – з 1943 р. Санітар 78-го гв. сп 25-ї гв. сд М. С. Ільїн брав участь у боях на Харківщині, Сіверському Донці. У вересні 1943 р. його дивізія, визволяючи населені пункти лівобережної частини Дніпропетровської області, вийшла до р. Дніпро й отри-

мала завдання форсувати річку в районі с. Військове та зайняти плацдарм на правому березі. Переправа розпочалась у ніч на 26 вересня 1943 р., а в першій десантній групі ст. лейтенанта В. Зевахіна був і М. С. Ільїн. Гітлерівці, які помітили паром з десантом на середині річки, відкрили мінометно-кулеметний вогонь. Ільїну довелося надавати допомогу пораненим на воді. Досягнувши берега, десантники кинулись у перші траншеї противника і захопили їх, але вранці німецькі війська розпочали контратаку, намагаючись скинути десант у річку. З'явилось багато поранених і М. Ільїн, який пересувався повзком, надавав допомогу легкопораненим на місці, а важкопоранених на собі виносив на берег річки, а вже звідти їх переправляли на лівий берег. Якщо ж ситуація на позиціях була особливо важкою, то він брав у руки автомат і допомагав відбиватись від контратак. 23 жовтня 1943 р. 25-та гв. сд разом з іншими частинами 3-го Українського фронту почала наступ із плацдарму, який призупинився в останніх числах жовтня 1943 р., а на початку листопада лінія фронту стабілізувалась поблизу с. Наталівка та ст. Незабудине. Під час однієї з контратак противника на позиції 25-ї гв. сд поблизу с. Наталівка 16 листопада 1943 р. Микола Ільїн загинув. За відвагу, патріотизм, проявлені в боях на плацдармі в районі с. Військове М. С. Ільїну 19 березня 1944 р. було присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

Рибачковський Леонід Іванович народився 13 червня 1918 р. у с. Бистрівка (нині с. Бистріївка, Ружинський

р-н, Житомирська обл., Україна). Після закінчення школи працював у колгоспі, потім поїхав на будівництво метрополітену в Москву. До лав Червоної армії призваний у 1942 р. Кулеметник, а згодом командир кулеметної обслуги 78-го гв. сп 25-ї гв. сд Л. І. Рибачковський брав участь у боях під Таранівкою на Харківщині взимку 1943 р. та на Сіверському Донці. В серпні 1943 р. його дивізія, що перебувала в складі 6-ї А Південно-Західного (з 20 жовтня 1943 р. – 3-й Український) фронту, брала участь у боях з визволення населених пунктів Харківської та Дніпропетровської областей, а 23 вересня вийшла до р. Дніпро. В ніч на 26 вересня 1943 р. Л. Рибачковський разом з обслугою кулемета форсував р. Дніпро у складі першої десантної групи ст. лейтенанта В. Зевахіна. Трохи згодом разом із дивізією просувався по території Солонянського району, але 16 листопада 1943 р. загинув у боях на підступах до села Наталівка та станції Незабудине. За відвагу, патріотизм, проявлені в боях на плацдармі в районі с. Військове, Л. І. Рибачковському 19 березня 1944 р. було присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

У 1958 р. біля братської могили установили двофігурну залізобетонну скульптуру, а в 1975 р. ліворуч і праворуч від пам'ятника розмістили 16 меморіальних і плит з прізвищами похованих воїнів і жителів сіл Наталівка та Незабудине, які загинули на фронтах Другої світової війни. В 1980-х рр. на пам'ятці провели реконструкцію, в результаті якої замінили скульптуру та спорудили стелу складної форми.

Село Наталівка. Могили радянських воїнів
(Поховання 2011 р.)

У травні 2011 р., ліворуч від входу на пам'ятку, в окрему братську могилу здійснене поховання останків 45 невідомих радянських воїнів, які загинули в листопаді 1943 р. поблизу с. Наталівка. Тоді ж на могилу поклали меморіальну плиту з чорного полірованого граніту з меморіальним написом.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 793756, спр. 19, арк. 229; спр. 41, арк. 169. 2. Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь. М.: Воениздат, 1987. Т. 1. С. 585; Т. 2. С. 387.

Валентина Сацута

59. Незабудине, с-ще

59.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,45 км на північний захід від центру селища, за 0,85 км на захід від залізниці, на ріллі, на вододілі річок Комишувата Сура, що впадає в р. Мокра Сура, та Базавлук, що впадає в р. Дніпро; у верхів'ях балок Жовта та Чекереська.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 70 м. Через чагарник форма насипу не визначається.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новомар'ївської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1713/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

59.2. Моги́льник курганний (археол.)

Розташований за 1,3 км – 1,6 км на північний захід від центру селища, на ріллі, на вододілі річок Комишувата Сура, що впадає в р. Мокра Сура, та Базавлук, що впадає в р. Дніпро; в верхів'ях балок Широка (притока б. Мостова), Жовта, Хижина та Чекереська.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2001–2002 рр. співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Рутковською та Є. А. Фещенком та співро-

бітником Лабораторії археології Подніпров'я В. М. Шалобудовим; у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – сім курганів, що розташовані компактно на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/50 м; 1,5/30 м; 1,2/40 м; три – по 1/30 м; 0,3/30 м. На одному з них, що розташований у лісосмузі, влаштований геодезичний бетонний репер. Поверхні розоряються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новомар'ївської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1713/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

59.3. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Біля залізничного вокзалу.

У братській могилі поховано 169 воїнів 25-ї, 39-ї та 88-ї гв. сд 8-ї гв. А 3-го Українського фронту та 11-ї окремої танкової бригади, які загинули в листопаді 1943 р. під час боїв за залізничну станцію Незабудине та навколишні населені пункти від гітлерівських військ.

Селище Незабудине. Братська могила радянських воїнів

З 10 листопада 1943 р. лінія фронту проходила поблизу залізничної станції Незабудине та села Наталівка, де діяли частини 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников). Підрозділи 25-ї гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) у ці дні займали позиції від висоти 160 (праворуч) до роз'їзду залізничної станції Незабудине (ліворуч). До 14 листопада 1943 р. сили дивізії вели розвідку та спостереження за смугою оборони противника, а потім ще упродовж двох днів позиційні бої. Вже 17 листопада частинам дивізії вдалося зламати опір противника і просунутись уперед, але за висоту 195,1, що на підступах до ст. Незабудине, знову розгорнулися жорстокі бої, і лише через дві доби в результаті нічної атаки вдалося заволодіти нею та закріпитися на позиціях.

19 листопада 1943 р. 25-та гв. сд була переведена у резерв, а бої за станцію продовжили підрозділи 39-ї та 88-ї гв. сд, які вже 20 листопада захопили станцію та с. Ново-Мар'ївка (нині – с. Новомар'ївка). В той же день, для будівництва протитанкової оборони в районі станції, туди повернули

частини 25-ї гв. сд. Гітлерівці декілька разів намагалися атакувати станцію, але всі їхні атаки відбили. Частину воїнів, які загинули під час боїв за станцію Незабудине і навколишню територію, поховали на місцях боїв в індивідуальних та братських могилах, а інших – у братській могилі біля будівлі вокзалу.

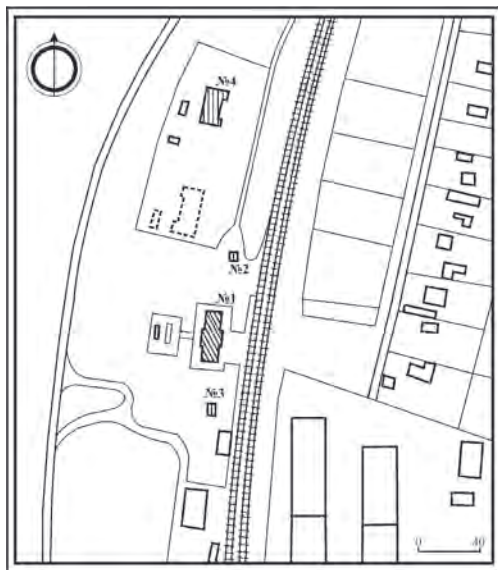

У братській могилі на станції було поховано 69 радянських воїнів, але в 1956 р. сюди ж з первинних місць поховань перенесли останки ще 100 бійців. У 1958 р. поблизу могили установили залізобетонну скульптуру воїна та металевий щит із відомими прізвищами похованих. На початку 1980-х рр. щит прибрали, а праворуч і ліворуч від скульптури на трапецієподібні подіуми поклали 4 гранітні плити з прізвищами похованих.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 836, оп. 74966, спр. 1, арк. 138; ф. 1133, оп. 1, спр. 27, арк. 36.

Валентина Сацута

59.4. Комплекс будівель залізничної станції Незабудине, I пол. 1910-х – 1929 рр. (містобуд.)

Селище Незабудине. Комплекс будівель залізничної станції Незабудине, I пол. 1910-х – 1929 рр. (схема розташування)

Комплекс залізничної станції Незабудине Криворізької дирекції Придніпровської залізниці знаходиться на західній межі пристанційного селища Незабудине, яке розташоване за 2 км на захід від однойменного села. Належить до острівного типу станцій на лінії Апостолове – Зустрічний (вузлова вантажно-пасажирська станція), основні споруди якої розташовані з одного боку від колій, з пероном берегового типу.

До складу комплексу входять будівля вокзалу, багажне відділення, станційний туалет та житловий будинок залізничників. Крім них, уздовж колій на південь розташовується декілька одно-

поверхових пристанційних споруд, які не мають історико-культурної цінності.

До початку ХХ ст. місцевість між селами Незабудине та Мар'ївка (згодом – с. Ново-Мар'ївка, нині – с. Новомар'ївка) залишалась незабудованою, перерізуючись лише шляхом, що поєднував ці населені пункти. У 1910-х рр. тут розпочалося будівництво пристанційних споруд (житлові будинки залізничників) на лінії Мерефа – Херсон, між вузловою станцією м. Апостолове (відкрита у 1904 р.) та м. Катеринослав. Завершенню будівництва станції завадили Перша світова війна та події часів Української революції 1917–1921 рр., а тому її було введено в дію лише у 1929 р. Пристанційний комплекс дійшов до сьогодення з незначними змінами: наприкінці 2016 р. – на початку 2017 р. один із житлових будинків залізничників і прилеглі до нього господарські будівлі, що мали історико-культурну цінність, місцеві мешканці розібрали на будівельні матеріали.

Будівлі станції зведені за типовим проектом Катеринославської залізниці, подібні до неї об'єкти розташовані у низці районів області по даній залізничній гілці (Апостолівському, Магдалинівському, Нікопольському, Солонянському та Софіївському районах).

Будівля вокзалу. Цегляна, на бутовому цоколі, одноповерхова, прямокутна в плані (з дещо виступаючими центральними ризалітами по видовжених фасадах), розміщена паралельно до колій. Протилежні видовжені фасади (західний та східний) відзначаються центрально-осьовою композиційною симетрією. Парадний вхід

Селище Незабудине. Комплекс будівель залізничної станції Незабудине, I пол. 1910-х – 1929 рр. (будівля вокзалу)

знаходиться на східному фасаді, зорієнтованому в бік перону, по центральній осі триосьового ризаліту, який фланкують бічні дводільні частини у 4 осі віконних прорізів, з розбивкою – 3:1. Західний фасад композиційно вирішений аналогічно за членуванням на три частини – центральний триосьовий ризаліт та бічні чотириосьові частини. При цьому входи в будівлю розташовані симетрично, обіч ризаліту у бічних частинах, у прилеглій до нього осі. Торцеві фасади двоосьові: на північному фасаді віконні прорізи мають вигляд ніш, на південному – розташовані віконний та дверний прорізи. Елементом декорування виступає фактурний рельєф кам'яного цокольного мурування, цегляний декор 1-го поверху із використанням гуртів, підвіконь, лопаток, замкового каміння над прорізами, профільованого вузького карнизу.

Багажне відділення. Розташовується на півночі від будівлі вокзалу. Цегляне, на низькому бутовому цоколі, одноповерхове, прямокутне в плані. Має невеликі габарити, з двома осями віконних прорізів (закладені) по видовжених фа-

садах перпендикулярно до колій. На східному торцевому фасаді, що виходить у бік колії, симетрично розташовано дверний проріз. Протилежний торець споруди – глухий. Торцеві фасади над карнизом завершуються трикутними ступінчастими шпильми, які фланкують невеликі тумби.

Станційний туалет. Розташовується на південь від будівлі вокзалу. Одноповерховий, цегляний, під двосхилим дахом. Прямокутний у плані невеликий об'єм, із закладеними невеликими вікнами арочного (лучкового) завершення на повздовжніх фасадах, розміщених паралельно до колій. Входи розміщені на торцевих (північний та південний) фасадах.

Селище Незабудине. Комплекс будівель залізничної станції Незабудине, I пол. 1910-х – 1929 рр. (житловий будинок)

Житловий будинок. Розташований на північ від будівлі вокзалу, за руїнами ще одного житлового будинку залізничників, зведеного за аналогічним проектом. Безпосередньо за ним знаходиться цегляний сарай із погребом, сприймаючись із житловим будинком єдиним комплексом. Одноповерховий, цегляний, на невисокому бутовому цоколі, П-подіб-

ний у плані, з виступаючими бічними крилами на схід (у бік колій). Чільні фасади бічних крил – двоосьові, завершуються трикутним шпилем, утвореним схилами даху, з невеликим квадратним горищним віконним прорізом по центру. Середня, міжризалітна, частина – у чотири осі віконних прорізів. Входи в будинок розташовані по центральній осі торцевих (північного та південного) фасадів, акцентуючись декоративною перемичкою та вхідним ганком. Ще один вхід із ганком розташований по центральній осі західного видовженого фасаду, обіч якого розташовано по три осі віконних прорізів. Прорізи мають прямокутну форму, декоровані, як і фасади, цегляним декором, з елементами, характерними для стилю модерн, який відзначається майстерно проробленими профілями.

Комплекс залізничної станції Незабудине здебільшого зберіг планувальну структуру та більшість пристанційних споруд (крім одного житлового будинку). Є зразком еклектики з елементами, притаманними стилю модерн; побудований за типовим проектом Катеринославської залізниці.

Література: 1. Архангельский А. С., Архангельский В. А. *Железнодорожные станции СССР: Справочник*. В 2 кн. Кн. 1. М.: Транспорт, 1981. С. 337.

Надія Лиштва

60. Незабудине, с.

60.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,6 км на північ від центру села, східніше дороги Незабудине – Барвінок, на ріллі, на вододілі балок Хижина та Крутенька, що впадають у р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Фещенком, у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, насип – сегментоподібної форми. На вершині був улаштований триангуляційний пункт.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1712. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1712/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

60.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,1 км на північний схід від центру села, за 0,35 км на північ від дороги Незабудине – Наталівка, на ріллі, на вододілі балок Хижина та Крутенька, що впадають у р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2004 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Наталівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1712/1.

Сергій Ніколаєв

60.3. Земська будівля, кін. XIX – поч. XX ст. (архіт.)

Село Незабудине. Земська будівля, кін. XIX – поч. XX ст.

Вул. Центральна.

Зведена в межах історичного ядра населеного пункту, на червоній лінії вул. Центральної, поруч з елементами соціальної інфраструктури – загально-освітньою середньою школою та автобусною зупинкою. Має акцентну роль у середовищі через окреме розташування поруч із ділянкою навчального закладу та дорогою, яка веде до пристанційного сел. Незабудине. Земельна ділянка відзначається помітним нахилом рельєфу в західному напрямку – в бік б. Комишувата з пересихаючим струмком із загатою.

Територія села Незабудине відмежована у 1801 р.; за «Планом Генерального межування Катеринославського повіту» дача № 56 затверджена 12 травня 1820 р. На 1796 р. ця земельна ділянка була ранговою дачею Захарія Михайловича Малами (1750–1824). У 1820 р. – це масток Агафії (1785–1850; у заміжжі за Антоном Кириловичем Тарасевичем) від шлюбу З. М. Малами з Софією Дмитрівною Шляховою. На той час тут нараховувалось 27 рев. душ та 1019 дес. землі. За ревізією 1858 р. с. Незабудине – власність поміщика Дмитра Яковича Малами (племінник А. З. Малами) та Олексія Тарасевича (син А. З. Малами та А. К. Тарасевича), де за ними: 24 двори з 168 мешканцями (85 ч. та 83 ж. статі). У 1863 р. онуки З. М. Малами (Яків Дмитрович Малама, Микола та Софія Федоровичі Малами) підписують викупні угоди з селянами. У 1882–1899 рр. землі села числились за генерал-майором Яковом Дмитровичем Маламою (956,4 дес.), Миколаєм Федоровичем Маламою (250 дес.) та 30 дес. (на 1898 р.) мав селянин Єпіфан

Усенко. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у центральній частині села звели кам'яну земську будівлю, в якій розташовувався навчальний заклад (початкова школа). На 1911 р. у селі Незабудине Новопокровської волості у 80 дворах мешкало 606 осіб.

Будівля – одноповерхова, цегляна, Г-подібна в плані, на невисокому цоколі, що нівелюється зі сходу через перепад рельєфу. Перекрита багатосхилим дахом, без приміщень на горищі. Композиційно та планувально поділяється на два рівноцінні об'єми. При цьому первісні входи в них, що розміщувались на головному (західному) фасаді – закладені. Бічні та задні фасади виконані лаконічно, зі спрощеним цегляним декоруванням.

Головний фасад декоровано з використанням розчленованих лопаток на наріжниках, підвіконних ширінок, П-подібних перемичок над прорізами. Композиція фасаду несиметрична, дводільна, порушується прибудованим масивним ганком із козирком над входом у будівлю, зробленим із віконного прорізу.

Первісне розпланування та цінні елементи декорування інтер'єрів не збереглися через неодноразові зміни функціонального призначення будівлі, яка наразі використовується під магазин продовольчих товарів.

Будинок є зразком еклектики в архітектурі невеликих будинків земства, зведених наприкінці XIX – на початку XX ст.

Література: 1. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению

Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 12–13, 21. 2. Заруба В. Дворяне Екатеринославской губернии. Д.: ЛІРА, 2016. С. 299–301, 469. 3. Заруба В. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д.: ЛІРА, 2016. С. 64, 103. 4. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. П. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 7.

ровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 15. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

Надія Лиштва

61. Новоандріївка, с.

61.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,8 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Крутенька і Сурська (зливаються) та Котова, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепрот-

61.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на захід від центру села, на ріллі, за 0,9 км на південний захід від дороги Кринички – Новоандріївка, на вододілі балок Крутенька та Нагайцева, що, зливаючись, впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепрот-ровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 15. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської

сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

62. Новомар'ївка, с.

61.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,1 км на південь від центру села, на кладовищі, на вододілі балок Крутенька та Нагайцева, що, зливаючись, впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 5 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, насип – конічної форми. В насипу влаштовані сучасні поховання.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 15. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради

62.1. Курганна група «Могила Жовта» (археол.)

Розташована за 1,45 км на південний захід від центру села, за 0,5 км на південь від дороги Новомар'ївка – Чернігівка, за 0,75 км на південний схід від кладовища, на ріллі, на вододілі балок Мостова, що впадає в р. Базавлук (притока р. Дніпро), та Ступіна, що впадає в р. Солоня (притока р. Базавлук).

Виявлена в 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані компактно на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/40 м; 0,5/20 м; 0,3/16 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Новомар'ївської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1713/1.

Сергій Ніколаєв

62.2. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Новомар'ївка. Братська могила радянських воїнів

На Авдотівському кладовищі, що на околиці села.

У братській могилі поховано понад 20 бійців 25-ї, 39-ї та 88-ї гв. сд, які загинули під час визволення сіл Ново-Мар'ївка (нині – с. Новомар'ївка), Чернігівка, Хрущовка (у 1947 р. відоме як с. Південне; у 1987 р. населений пункт вилучений з облікових даних у зв'язку з переселенням жителів) та навколишньої території від гітлерівських військ.

Починаючи з середини листопада 1943 р., частини 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) здійснювали наступ відповідно до плану вздовж залізниці в напрямку на м. Апостолове і мали завдання на першому етапі операції прорвати оборону противника, яка проходила через село Томаківку, станцію Незабудине, село Наталівку, а далі просуватись у напрямку на станцію Лошкарівка та село Миколаївку.

В цей же час противник, намагаючись утримати цей район, по всій лінії фронту створив сильно укріплену лінію оборони і вів жорстокі бої за кожний населений пункт, використовуючи при цьому танки та авіацію.

19 листопада 1943 р. позиції 25-ї гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов) на підступах до станції Незабудине та с. Ново-Мар'ївка зайняла 39-та гв. д (генерал-майор В. А. Лещінін). Уже 20 листопада 112-й, 117-й та 120-й гв. сп 39-ї гв. сд перейшли в наступ і, долаючи сильний вогневий опір гітлерівців, оволоділи хут. Авдотівка (у складі с. Новомар'ївка), південною околицею станції Незабудине та зав'язали бій за с. Ново-Мар'ївку. Ліворуч цей наступ підтримували сили 88-ї гв. сд (генерал-майор Б. Н. Панков), а тому звільнити Ново-Мар'ївку та Хрущовку вдалося в той же день, хоча авіація противника декілька разів бомбардувала порядки радянських військ. Воїнів, які загинули в цих боях, поховали в індивідуальних і братських могилах. Одна з таких могил розташована на кладовищі с. Новомар'ївка.

У 1955 р. біля братської могили, що являла собою земляний пагорб, оточений металевою огорожею, установили цегляний обеліск, на якому укріпили металеву дошку з пам'ятним текстом.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1133, оп. 1, спр. 27, арк. 31–36. 2. Чуйков В. ІІ. *В боях за Україну*. К., 1972, С. 111.

Валентина Сацуца

62.3. Могили учасників подій Української революції 1917– 1921 рр., радянських воїнів (іст.)

*Село Новомар'ївка. Могили учасників подій
Української революції 1917 – 1921 рр., радян-
ських воїнів*

У центрі села, біля Будинку культури.

Група могил складається з 2 братських та 1 індивідуальної: в одній братській поховано 2 сільські активісти, які загинули навесні 1918 р.; у другій братській – близько 512 радянських воїнів 25-ї, 39-ї та 88-ї гв. сд, які загинули в боях із гітлерівськими військами під час визволення сіл Ново-Мар'ївка (нині – с. Новомар'ївка), Чернігівка та Хрущовка (у 1947 р. відоме як с. Південне; у 1987 р. населений пункт вилучений з облікових даних у зв'язку з переселенням жителів); в індивідуальній – невідомий радянський воїн.

Після подій у Петрограді восени 1917 р. по селах та містах колишньої Російської імперії почали створюватись комітети незаможних селян, що мали на меті розподілити поміщицькі землі та майно серед незаможних верст населення. Активними учасниками цього процесу в с. Мар'ївка (згодом – с. Ново-

Мар'ївка, нині – с. Новомар'ївка) стали Марк Тихонович Дідик та Іван Остапович Коваленко, але навесні 1918 р. їх було вбито противниками нововведень.

Починаючи з середини листопада 1943 р. частини 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) здійснювали наступ уздовж залізниці в напрямку на м. Апостолове і мали завданням на першому етапі операції прорвати оборону противника, яка проходила через с. Томаківку, станцію Незабудине, с. Наталівку, а далі просуватись у напрямку на станцію Лошкарівка та село Миколаївка. Гітлерівці, намагаючись якомога довше утримувати цей район, по всій лінії фронту створили укріплену лінію оборони та активно використовували танки й авіацію.

19 листопада 1943 р. підрозділи 25-ї гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов), що перебували на підступах до станції Незабудине та с. Ново-Мар'ївка, передали свої позиції 39-й гв. сд (генерал-майор В. А. Лещінін). Уже 20 листопада 112-й, 117-й та 120-й гв. сп 39-ї гв. сд перейшли в наступ і, подолавши серйозний опір противника, оволоділи хут. Авдотівка (у складі с. Новомар'ївка), південною околицею станції Незабудине та зав'язали бій за с. Ново-Мар'ївку. Ліворуч цей наступ підтримували сили 88-ї гв. сд (генерал-майор Б. Н. Панков), а тому звільнити Ново-Мар'ївку та Хрущовку вдалося в той же день, хоча авіація противника декілька разів бомбардувала порядки радянських військ. Воїнів, які загинули в цих боях, поховали в інди-

відуальних і братських могилах. Одна з таких могил розташована в центрі с. Новомар'ївка.

У 1952 р. на братській могилі радянських воїнів установили залізобетонну скульптуру воїна з автоматом. У 1967 р. останки М. Т. Дідики та І. О. Коваленка перенесли у центр села та поховали в окремій могилі поряд із братською могилою радянських воїнів. Тоді ж на могилу сільських активістів поклали гранітну плиту з текстом та спорудили біля неї обеліск. У 1970 р. в окремій могилі поховали невідомого радянського воїна, останки якого знайшли поблизу с. Новомар'ївка. В травні 1978 р. у братську могилу радянських воїнів, де було поховано близько 299 чоловік, підпоховали останки ще 213 бійців, перенесених із с. Південне. В 1980-х рр. на пам'ятці провели реконструкцію, прибрали дошку з могили сільських активістів, а на деякій відстані за скульптурою спорудили стелу, на якій укріпили 17 бетонних дошок із відомими прізвищами похованих воїнів.

Джерела та література: 1. Анкета опитування свідка подій В. І. Карабази від 13.09.2010 // Архів ДООІКЦ. 2. ЦАМО РФ, ф. 1133, оп. 1, спр. 27, арк. 31–36. 3. Чуйков В. П. В боях за Україну. К., 1972, С. 111. 4. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. К.: Главная редакция УСЭ, 1977. С. 698.

Оксана Колесник
Валентина Сацуца

62.4. Будівля земського навчального закладу, поч. XX ст. (архіт.)

Село Новомар'ївка. Будівля земського навчального закладу, поч. XX ст. (об'єм 1905 р.)

Вул. Центральна, 32.

Зведена у центральній частині села на вул. Центральній. Земельна ділянка має значний нахил рельєфу в північному напрямку в бік балки Мостової, по якій протікає пересихаючий струмок із запрудами. На значній за розмірами земельній ділянці, крім об'єму пам'ятки, розташований корпус, кінця 1960-х рр. побудови. Ділянка має огороження лише вздовж вул. Центральної, складаючись частково з первісного кованого ажурного огороження.

Сучасна територія с. Новомар'ївка складається з трьох колишніх сіл Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії – Мар'ївка (Раздеришина), Авдотівка (Зволянська) та Смоленська (Крупянщина), які об'єдналися у 1946 р. в єдиний населений пункт.

Будівля навчального закладу на вул. Центральній знаходиться в центрі колишнього с. Мар'ївка. Назва населеного пункту походить від імені дво-

рянки, поміщиці Марії Кирилівни Закревської (чоловік – майор Микола Степанович Раздеришин; донька – Марія, в заміжжі – Малама) – доньки майора Кирила Осиповича Закревського та Ганни Григорівни Розумовської (сестра останнього гетьмана Війська Запорізького).

У 1838 р. М. К. Закревська продала Мар'ївку (1900 дес. зем., 177 рев. душ) дворянину Олексію Івановичу Велецькому, який у 1848 р. заклав село під заїм. У 1856 р. О. І. Велецький склав заповіт, за яким Мар'ївка переходила його дітям від Олени Захарівни Малами. Всього в подружжя було 3 сини (Сергій, Олександр, Володимир) та 2 доньки (Софія, Марфа). Станом на 1859 р. у Мар'ївці в 51 дворі мешкало 100 осіб чол. статі та 114 жін. У 1862 р. брати Сергій та Володимир Велецькі, яким за заповітом перейшла Мар'ївка, підписали викупні та уставні угоди з колишніми кріпосними селянами.

На початку XX ст., орієнтовно у 1905 р., у Мар'ївці за освітньою програмою земства побудована невелика за розмірами чотирирічна початкова школа, яка в 1915 р. перетворена на семирічну. Приблизно тоді ж було зроблено прибудову прямокутного об'єму з півдня. У 1967 р. школа стала середньою загальноосвітньою, при цьому на ділянці, що на схід від первісного об'єму школи, звели новий, окремо розташований, прямокутний у плані навчальний корпус.

Одноповерхова, цегляна (червона цегла), має складну в плані форму з двох історично цінних об'ємів 1905-го та 1915-го рр. побудови, які вирішені сти-

лістично по-різному. При цьому, прибудова призвела до зміни первісного планування та перенесення головного входу до навчального закладу. Первісні віконні, дверні дерев'яні заповнення та малюнок профілів здебільшого не збереглись, оскільки на початку 2010-х рр. їх замінили на металопластикові. Лише на двох вікнах головного (північного) фасаду об'єму 1905 р. побудови наявні первісні дерев'яні заповнення та прибудована пізніше дерев'яна засклена веранда.

Об'єм 1905 р. розташований на високому цоколі, має симетричну композицію відносно центральної осі, яка проходить з півночі на південь по міжвіконному простінку головного двоосового фасаду. Головний фасад фланкується розчленованими лопатками, акцентуючись над увінчуючим карнизом симетричним п'ятидільним аттиком, з центральною виступаючою частиною, оздобленою трьома витягнутими арочними нішами й стрічкою дентикул, та бічними нижчими частинами в одну арочну нішу; середні частини аттика прикрашені стрічкою дентикул. Вхідний проріз первісно розташовувався в бічному фасаді (нині закладений). Цей навчальний об'єм є найбільш виразним у силуеті будівлі та найбільш декорованим.

Об'єм 1915 р. має значні в плані розміри, витягнуту зі сходу на захід прямокутну форму, з рядами опоряджених цегляним декором віконних прорізів та з парадним входом, над яким розташовано автентичний односхилий козирок із кованими ажурними бічними частинами та поясами по контуру. Цей об'єм

Село Новомар'ївка. Будівля земського навчального закладу, поч. XX ст. (об'єм 1915 р.)

середня частина – з рядами вертикальних віконних прорізів; надвіконний простір із нішами; карниз.

Будівля є зразком стилю еклектики в архітектурі початкових навчальних закладів земства, зведених на початку XX ст.

Джерела та література: 1. Заруба В. Дворяне Екатеринославской губернии. Д.: Лира, 2016. С. 91, 399. 2. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. П. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 36.

Надія Лиштва

63. Новопокровка, смт

63.1. Курган «Могила Батиева» (археол.)

Розташований за 2,25 км на північний схід від центру селища, за 0,5 км на південь від дороги Новопокровка –

Микільське-на-Дніпрі, на ріллі, західніше меліораційного басейну, на вододілі балок Холодна та Соловійова, що впадають у р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура), в верхів'ях б. Хуторище.

Виявлений у 2009 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня задернована, вершина і поли чітко виражені, але розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.

Сергій Ніколасв

63.2. Курган «Могила Висока» (археол.)

Смт Новопокровка. Курган «Могила Висока»

Розташований за 3,4 км на північний захід від центру селища, праворуч

дороги Новопокровка – Дальнє, північніше басейну-водосховища колишньої зрошувальної системи, на ріллі, на вододілі б. Тернувата (південна), що впадає в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура), та Широка, що впадає в р. Любимівка (б. Комишувата) – притока р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 6 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підорюються, насип – напівсферичної форми. На вершині був улаштований триангуляційний пункт.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв

63.3. Курган «Могила Стогова» (археол.)

Розташований за 2,25 км на північний схід від центру селища, за 0,6 км на північ від дороги Новопокровка – Микільське-на-Дніпрі, 0,3 км на схід від ферм, на ріллі, на схилі вододілу балок Холодна та Солоний Яр, що впадають у р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлений у 2009 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.

Сергій Ніколаєв

63.4. Курган (археол.)

Розташований за 2,15 км на південний схід від центру селища, на південній околиці селища, на території кладовища, за 0,45 км на північ від ставка, що у балці Рябого, на краю вододілу балок Коштова та Крутенька, що впадають у б. Соловійова – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений

у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, насип – напівсферичної форми. В насипу влаштоване кладовище ХІХ – ХХ ст.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

63.5. Курган (археол.)

Розташований за 4 км на південний схід від центру селища, північніше лісосмуги, на ріллі, на вододілі балок Коштова та Крутенька, що впадають у б. Соловійова – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. На південь від кургану на ґрунтовій польовій дорозі виявлені кам'яні поховальні підкурганні споруди, ймовірно, виорані з насипу пам'ятки.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

63.6. Курган (археол.)

Розташований за 1 км на північ від центру селища, праворуч та за 0,1 км від дороги Новопокровка – Тритузне, на кладовищі, на першій надзаплавній терасі лівого берега р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня задер-

нована, вершина і поли чітко виражені, насип – напівсферичної форми. В насипу влаштовані поховання XIX – XX ст.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

63.7. Курган (археол.)

Розташований за 2,75 км на південний захід від центру селища, за 0,25 км на південний захід від ферм, на ріллі, на схилі вододілу балок Гаркушина та Коштова, що впадає в б. Соловйова.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* //

НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

63.8. Курган (археол.)

Розташований за 5 км на південний захід від центру селища, за 0,5 км на захід від балки та ставка в балці, на ріллі, на вододілі балок Крутенька та Гаркушина, що впадають у р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. В північно-західній полі – відбитки лисячих нир та окопів часів Другої світової війни.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищ-

ної ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701.*
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.*

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

63.9. Курган (археол.)

Розташований за 2,1 км на північний захід від центру селища, за 0,6 км на захід від північної околиці, за 0,35 км на захід від р. Комишувата Сура, за 0,75 км на південь від урочища Перше Травня, на ріллі, на правому мисі при впадінні балки Тернуватої (південної) в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлений у 2009 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 36 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. На вершині зафіксовані викиди глини.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.

Сергій Ніколаєв

63.10. Курган (археол.)

Розташований за 1,1 км на північний схід від центру селища, за 0,4 км на південь від дороги Новопокровка – Микільське-на-Дніпрі, на ріллі, на вододілі балок Холодна та Соловійова, що впадають у р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура), в верхів'ях б. Солоний Яр.

Виявлений у 2009 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1701/1.

Сергій Ніколаєв

63.11. Курган (археол.)

Розташований за 1,4 км на північний схід від центру селища, за 0,7 км на південь від дороги Новопокровка – Микільське-на-Дніпрі, на ріллі, на вододілі балок Холодна та Соловійова, що впадають у р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура), в верхів'ях б. Хуторище.

Виявлений у 2009 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 36 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701/1.

Сергій Ніколасв

63.12. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,3 км на південний захід від центру селища, південніше басейну; неподалік дороги Новопокровка – Томаківка, на вододілі балок Гаркушина та Коштова (впадає в б. Соловійова).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, три з яких розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,225 км, а один – за 130 м на південь від основної групи за лісосмугою. Домінуючий насип заввишки 8 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, вершина і поли чітко виражені. На вершині був улаштований триангуляційний пункт. Насип –

конічної форми. Другий за розмірами курган заввишки 2,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми, вершина і поли чітко виражені. В насипу виявлена кам'яна плита. Два найменші насипи заввишки по 0,5 м, діаметри – по 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701.

3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

63.13. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,25 км на південний захід від центру селища, за 0,7 км на північний захід від меліораційного басейну, за 0,9 км на південний захід від ферми, на ріллі, на схилі вододілу балок Гаркушина та Коштова (впадає в б. Соловійова).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками

Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на відстані 0,09 км один від одного. Насипи заввишки 3 м та 0,5 м, діаметри – 50 м та 20 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1701. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

63.14. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,6 км на північний захід від центру селища, за 0,4 км на північний захід від ставка, південніше дороги Новопокровка – Павлівка, на вододілі б. Тернувата (південна), що впадає в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та б. Широка, що впадає в р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлена в 2009 р. Є. А. Феценком, повторно обстежена в 2011 р.

С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на відстані 0,04 км один від одного. Насипи заввишки по 0,4 м, діаметри – по 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1701/1.

Сергій Ніколасв

63.15. Могильник курганий «Могила Висока» (археол.)

Розташований за 2,8–3,2 км на північний захід від центру селища, південніше від меліораційного басейну на ріллі, на вододілі б. Тернувата (південна), що впадає в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та б. Широка, що впадає в р. Любимівка (б. Комишувата) – притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – п'ять курганів, що розташовані на місцевості лан-

цюжком по вісі захід – схід протяжністю 0,6 км. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): три по 0,7/20 м; 0,5/30 м; 0,5/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На вершині найсхіднішого в групі кургану, що заввишки 0,5 м, виявлена воронка або траншея часів Другої світової війни (7×3×2 м). У міжкурганному просторі насипів, що заввишки по 0,7 м та знаходяться в західній частині могильника, виявлені три гранітні плити (виходи підкурганних поховальних споруд) часів енеоліту.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепротетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новопокровської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1701/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

63.16. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Смт Новопокровка. Братська могила радянських воїнів

У парку.

У братській могилі поховано 112 воїнів 35-ї гв. сд, які загинули в листопаді 1943 р. під час боїв за визволення села Новопокровка (пізніше – смт Новопокровка) та хутора Перше Травня від гітлерівських військ.

У листопаді 1943 р. просування Червоної армії по території Солонянського району проходило у важких погодних умовах: майже щодня йшов дощ з мокрим снігом, дороги стали непрохідними, а особливо – для артилерії та техніки. За таких обставин наступальні дії велись поетапно.

Після визволення 17–18 листопада 1943 р. сіл Гегелівка (нині – с. Дружелюбівка) та Котлярівка частини 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) призупинили наступальні дії. Військові підрозділи отримали невеликий відпочинок і активно поповнювалися свіжими силами, до яких підтягувалась артилерія та техніка. Сюди ж для підтримки 8-ї гв. А підійшли танки 23-го тк (генерал-лейтенант Ю. Г. Пушкін).

26 листопада 1943 р. підрозділи 35-ї (генерал-майор І. Я. Кулагін), 47-ї (генерал-майор Ф. О. Остапенко) та 57-ї (генерал-майор А. П. Карнов) гв. сд 4-го гв. ск (генерал-майор В. О. Глазунов) почали наступ у напрямку сіл Павлівка та Новопокровка. Противник, маючи на меті затримати Червону армію на цій ділянці фронту, виставив свою техніку на околиці населених пунктів і прицільним вогнем зустрічав атаки на свої позиції. Однак бійцям 102-го гв. сп 35-ї гв. сд 28 листопада 1943 р. вдалося прорватися вперед і звільнити Новопокровку від гітлерівців. Продовжуючи успішний наступ у південно-західному напрямку, підрозділи 35-ї гв. сд підійшли до с. Бутовичівка, де були зупинені сильним артилерійсько-мінометним вогнем противника, який згодом перейшов у контратаку, яку вдалося відбити. За таких обставин німецькі військові підрозділи перейшли до оборони. Воїнів, які загинули за визволення села Новопокровка та хутора Перше Травня, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1957 р. останки 112 радянських воїнів перенесли в парк с. Новопокровка, де поховали в братській могилі. В 1958 р. позаду могили, що мала вигляд земляного пагорба, обведеного по периметру бордюром, установили залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком» та щит із листового заліза, на якому фарбою написали прізвища похованих. У 1980-ті рр. на пам'ятці провели реконструкцію, під час якої розміри могили були зменшені, на місці скульптури спорудили цегляну стелу з 4

металевими дошками, на яких увічнили прізвища жителів смт Новопокровка, які загинули на фронтах Другої світової війни та померли в післявоєнний час, а біля правого боку стели (під кутом 90° до неї) встановили залізобетонну скульптуру жінки. Тоді ж ліворуч від стели півколом поклали 6 червоних гранітних плит із прізвищами похованих.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, спр. 195, арк. 14. 2. Афанасьев Н. П. От Волги до Шпрее. М.: Воениздат, 1982. С. 136–137. 3. Чуйков В. П. В боях за Украину. К., 1972. С. 112–114.

Валентина Сацуца

63.17. Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр., радянських воїнів (іст.)

Смт Новопокровка. Могили учасників подій Української революції 1917 – 1921 рр., радянських воїнів

Вул. Садова, на кладовищі.

У 2 братських могилах поховано 46 учасників Української революції 1917–1921 рр., які 20 травня 1918 р. були розстріляні австро-німецькими військами, та ще в 2 братських могилах похо-

вано 58 воїнів 35-ї гв. сд, які загинули в листопаді 1943 р. під час боїв за визволення села Новопокровка (пізніше – смт Новопокровка) і хутора Перше Травня від гітлерівських віськ.

Навесні 1918 р. у с. Новопокровка з'явилися австро-німецькі війська, які в умовах військового часу проводили досить жорстку політику щодо місцевого населення: реквізували хліб у селян, спекулювали на купівлі/продажу борошні, забирали зброю, сільськогосподарський реманент та худобу. В зв'язку з цим жителі Новопокровки та навколишніх сіл організували повстанський загін, до складу якого входило близько 400 чоловік, серед яких було 6 червоноармійців: О. А. Журавльов, Л. Я. Трегуб, Д. М. Баштаненко, Х. Є. Савченко, І. Г. Трегуб, Л. А. Тищенко. Гвинтівки, патрони і навіть один кулемет загін отримав із Кам'янського (у 1936–2016 р. – м. Дніпродзержинськ).

Незабаром про існування цієї великої організованої групи дізналось командування австро-німецьких військ і в село направили каральний підрозділ. Повстанцям вдалося захопити 2 німців, які розповіли, що вони отримали наказ у разі спротиву спалити село і розстріляти всіх його мешканців. За таких обставин було прийнято рішення про розділення на кілька груп, які мали на меті через с. Олександрівське добратися до м. Нікополь, але за 3–4 км за селом вони наштотувалися на основні сили карального загону. Повстанців серйозно обстріляли, через що з'явилося багато поранених, і це змусило людей відійти до с. Чумаки (Томаківський р-н, Дніпропетровська обл.). Але один із

місцевих мешканців привів німців до сараю, в якому переховувались члени загону, їх заарештували і кинули за ґрати, де вже знаходилось декілька десятків чоловік. Потім частину з них вивели, посадили на підводи і повезли в напрямку с. Новопокровка, де і розстріляли. Вжити вдалося лише брату О. А. Журавльова – Д. А. Журавльову. Селяни поховали загиблих на кладовищі в 2 братських могилах.

У листопаді 1943 р. просування Червоної армії по території Солонянського району проходило у важких погодних умовах: майже щодня йшов дощ із мокрим снігом, дороги стали непрохідними, а особливо – для артилерії та техніки. За таких обставин наступальні дії велись поетапно.

Після визволення 17–18 листопада 1943 р. сіл Гегелівка (нині – с. Дружелюбівка) та Котлярівка частини 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) призупинили наступальні дії. Сюди ж підтяглись танки 23-го тк (генерал-лейтенант Ю. Г. Пушкін) для координації дій з піхотою та подальшого наступу.

26 листопада 1943 р. підрозділи 35-ї (генерал-майор І. Я. Кулагін), 47-ї (генерал-майор Ф. О. Осташенко) та 57-ї (генерал-майор А. П. Карнов) гв. сд 4-го гв. ск (генерал-майор В. О. Глазунов) почали наступ у напрямку сіл Павлівка та Новопокровка. Противник, маючи на меті затримати Червону армію на цій ділянці фронту, виставив свою техніку на околиці населених пунктів і прицільним вогнем зустрічав атаки на свої позиції. Однак бійцям 102-го гв. сп 35-ї гв. сд 28 листопада 1943 р. вда-

лося прорватися вперед і звільнити Новопокровку від гітлерівців. Продовжуючи успішний наступ у південно-західному напрямку, підрозділи 35-ї гв. сд підійшли до с. Бутовичівка, де були зупинені сильним артилерійсько-мінометним вогнем противника, який згодом перейшов у контратаку, яку вдалося відбити. За таких обставин німецькі військові підрозділи перейшли до оборони. Воїнів, які загинули за визволення села Новопокровка та хутора Перше Травня, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1959 р. останки 58 радянських воїнів перепоховали в 2 братські могили на громадському кладовищі, праворуч від могил учасників громадянської війни. Тоді ж поблизу встановили дерев'яний обеліск, який у 1968 р. замінили на цегляний тинькований, а за ним розмістили щит із листового заліза з прізвищами радянських воїнів. У 2000-х рр. металевий щит прибрали, а замість нього праворуч і ліворуч установили 2 пластикові дошки з прізвищами воїнів.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, стр. 195, арк. 14. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 136–137. 3. Журавльов Д. *Тих днів не змовкне слава* // *Вперед*, № 145 (889). 7 грудня 1967. С. 2. 4. *История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область*. К.: Главная редакция УСЭ АН УССР, 1977. С. 698–699. 5. Чуйков В. П. *В боях за Украину*. К., 1972. С. 112–114.

Оксана Колесник

Валентина Сацута

64. Новоселівка, с.

64.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,3 км на північ від центру села, на вододілі між балками Стовбунова, Золота, Лагнова та Кінська (притока р. Солоненька).

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. *Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області* // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/1*.

Віталій Свистунов

64.2. Курган (археол.)

Розташований за 0,75 км на південь від центру села, за 0,5 км на захід від ЛЕМ, на вододілі між балками Стовбунова, Золота, Лагнова та Кінська (притока р. Солоненька).

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,3 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорю-

ється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1705/1.

Віталій Свистунов

64.3. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,5 км на північ від центру села, за 0,7 км на захід від ЛЕМ, на вододілі між балками Стовбунова, Золота, Лагнова та Кінська (притока р. Солоненька).

Виявлена в 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північний схід – південний захід. Насипи зливаються полами та мають такі розміри (висота/діаметр): 1,6/50 м; 1,2/40 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1705/1.

Віталій Свистунов

65. Новотарасівка, с.

65.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,2 км на схід від центру села, за 0,4 км на південний схід від невеликої балки.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,4 м, діаметр – 48 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

*Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1719.
3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОООІКЦ, інв. № 1719/1.*

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

65.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,3 км на південний захід від центру села, на лінії вододілу р. Грушівка та б. Кобилинова,

що впадають у долину р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Галовкінська (притока р. Грушівка).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1719.
3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1719/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

65.3. Курган (археол.)

Розташований за 4,4 км на південний захід від центру села, на лінії вододілу р. Грушівка та б. Кобилинова, що впадають у долину р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Галовкінська (притока р. Грушівка).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1719.
3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1719/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

65.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,5 км на захід від південної околиці села, на лінії вододілу р. Грушівка та б. Кобилинова, що впадають у долину р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Галовкінська (притока р. Грушівка).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Сви-

стуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід на відстані 0,11 км один від одного. Насипи мають наступні розміри (висота/діаметр): 1,2/44 м та 0,6/40 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1719.
3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

У складі групи – два кургани, насипи яких розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на відстані 0,04 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 1,5/50 м та 0,5/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1719.
3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

65.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,3 км на південний захід від центру села, на лінії вододілу р. Грушівка та б. Кобилинова, що впадають у долину р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Галовкінська (притока р. Грушівка).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

66. Новотернуватка, с.

66.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,25 км на південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Тернувата (північна) та Куца, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р.

С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

66.2. Курганна група «Могила Гостра» (археол.)

Село Новотернуватка. Курганна група «Могила Гостра»

Розташована за 1,1 км на південний схід від центру села, за 1,4 км на північ-

ний схід від ЛЕМ, на ріллі, на вододілі балок Тернувата (північна) та Куца, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на відстані 70 м один від одного. Домінуючий насип заввишки 5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підрізані розорюванням, насип – напівсферичної форми. На вершині встановлені пам'яткоохоронний та тріангуляційний знаки. Менший курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

66.3. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Новотернуватка. Братська могила радянських воїнів

На схилі балки.

У братській могилі поховано 141 воїна 3-го Українського фронту, які загинули наприкінці жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Новотернуватка та навколишньої території від гітлерівських військ.

Після визволення сіл Привільне та Микільське підрозділи 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко) та наступаючої ліворуч від неї 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), продовжуючи переслідування противника, вийшли на підступи до с. Тернуватка (нині – с. Новотернуватка). Гітлерівці намагались зупинити просування радянських військ і не допустити захоплення залізничної станції Рясна (до 2017 р. – Єлізарове), але 29 жовтня 1943 р. воїни 47-ї гв. сд визволили Тернуватку та Шульгівку. Передові підрозділи дивізії продовжували бій за ст. Рясна та с. Чернопарівка. Воїнів, які загинули

під час боїв та бомбардувань, поховали на місцях загибелі.

У 1956 р. останки 141 радянського воїна з місць первинного поховання перенесли до могили, що описується. Тоді ж тут установили тимчасовий дерев'яний обеліск, який у 1964 р. замінили на залізобетонну скульптуру «Жінка із суворовцем». У 1960-х рр. на могилу, що знаходилась праворуч від скульптури, поклали 3 плити з меморіальними написами та прізвищами похованих. Ліворуч на газоні також розмістили 3 плити, що містили пам'ятні написи та прізвища земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. В 1980-ті рр. по обидва боки від скульптури (за могилою та газоном) спорудили 2 цегляні стели, на яких укріпили металеві меморіальні дошки з прізвищами, що раніше увічнювались на плитах.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1176, оп. 1, спр. 17, арк. 82.

Валентина Сацута

67. Олександропіль, с.

67.1. Курган «Покопана могила» (археол.)

Розташований за 3,1 км на північний захід від центру села, за 0,38 км на схід від дороги Олександропіль – Осипенко, на ріллі, на вододілі балок Хижина, Кондратьєвка, Сиколова, Солона, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного му-

зею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 4 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються і розтягнуті, вершина чітко виражена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

67.2. Курган (археол.)

Розташований за 4,35 км на схід від центру села, за 0,15 км на південь від дороги Олександропіль – Новопокровка, на ріллі, на вододілі балок Широка та Сиколова, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р.

С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

67.3. Курганна група «Могила Гостра» / «Могила Савицького» (археол.)

Розташована за 3,1–3,25 км на північний схід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Комишувата та Широка, що впадають у р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура), в верхів'ях балок Хижина, Сиколова, Солоня.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані компактно на невеликій відстані один від одного – трикутником. Домінуючий насип заввишки 7 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням. Насип – конічної форми. Менші за розмірами насипи заввишки 1 м та 0,4 м, діаметри – по 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколас

67.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,2 км на північний захід від центру села, за 0,75–1 км на схід від дороги на с. Осипенко, на вододілі балок Хижина, Кондратьєвка, Сиколова, Солоня, що впадають у р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена у 2002 р.

Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що витягнулися ланцюжком по вісі схід – захід протяжністю 0,32 км та розташовані на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/30 м; 1/30 м та 0,5/30 м. За 60 м на схід від середнього за розмірами кургану (1/30 м) виявлена пляма сіро-жовтого кольору від повністю розораного кургану з виходами кам'яних підкурганних поховальних споруд. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколас

67.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 3 км на північний захід від центру села, за 0,1–0,2 км на захід від дороги Олександропіль – Осипенко, на ріллі, на вододілі балок

Хижина, Кондратьєвка, Сиколова, Солона, що впадають у р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані компактно на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/40 м; 0,7/20 м та 0,4/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Ажерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

67.6. Могильник курганний «Могила Довга» (археол.)

Розташований за 3,35 км на схід від центру села, південніше дороги Олександропіль – Новопокровка, на ріллі, на вододілі балок Широка та Сиколова, що впадають у р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

У складі могильника – вісім курганів, що розташовані компактно на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 0,5/18 м; п'ять – по 0,4/16–20 м; 0,3/16 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На насипах та в міжкурганному просторі виявлені виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд.

Ажерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

67.7. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Олександропіль. Братська могила радянських воїнів

Біля Будинку культури.

У братській могилі поховано 498 воїнів 57-ї гв. сд та окремих частин 4-го гв. ск, 23-го тк, які загинули 27–28 листопада 1943 р. під час визволення с. Олександропіль та навколишньої території, померли від ран у шпиталях, що певний час базувались у селі – 318 ІГ (01.01.1944–22.03.1944), 2381 ХППГ (03.01.1944–08.01.1944), 3586 ТППГ (15.01.1944–01.03.1944).

Із 26 листопада 1943 р. частини 4-го гв. ск (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) після нетривалої перерви відновили наступальні дії.

Після визволення с. Пропащине полки 57-ї гв. сд (генерал-майор О. Д. Шеменков) продовжили наступ у напрямку на с. Олександропіль. У цей же час на допомогу стрілецьким частинам направили 135-ту ТБр та 56-у МСБр 23-го тк (генерал-лейтенант Ю. Г. Пушкін), які атакували противника в напрямку сіл Катеринівка

(нині – с. Осипенко) та Олександропіль, і до кінця дня 27 листопада 1943 р. оволоділи цими населеними пунктами. В ніч на 28 листопада 1943 р. 23-й тк передав свої позиції 57-й гв. сд. Противник, намагаючись зупинити подальший наступ частин Червоної армії, впродовж декількох днів організовував контратаки. Воїнів, які загинули під час визволення с. Олександропіль та навколишніх хуторів, поховали в братській могилі біля клубу та на місцях загибелі.

У 1956 р. до останків 196 радянських воїнів, похованих у братській могилі біля клубу, перенесли з первісних місць поховань ще 202 червоноармійців. У 1958 р. поблизу могили встановили залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком», на постаменті якої укріпили дошку з присвятним текстом та 3 дошки з прізвищами похованих. У 1980-х рр. дошки на постаменті замінили.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 3418, оп. 1, спр. 15, арк. 92–93. 2.

Валентина Сацута

67.8. Могили мирних громадян – жертв нацизму та В. Ф. Тюріна (іст.)

Село Олександропіль. Могили мирних громадян – жертв нацизму та В. Ф. Тюріна

Біля каплиці.

У братській могилі поховано 10 жителів села, розстріляних гітлерівцями в 1941 р., а в індивідуальній могилі – Герой Радянського Союзу В. Ф. Тюрін.

18 серпня 1941 р. Олександропіль був окупований гітлерівськими військами. Незадовго до цього в селі виникла підпільна антифашистська група на чолі з головою колгоспу О. К. Холодним. Члени групи слухали по радіоприймачу зведення Радінформбюро і розповсюджували інформацію про стан справ на фронті серед місцевих жителів. Восени 1941 р. німці заарештували учасників групи і згодом розстріляли О. К. Холодного, його дружину та 3 малолітніх доньок, директора середньої школи М. А. Желудька, його дружину і 2 синів та вчителя А. У. Усатого. Селяни поховали їх на сільському кладовищі.

У 1974 р. останки членів підпільної групи перенесли до пам'ятного знака

землякам, де поховали в єдиній братській могилі. Тоді ж поряд перепоховали Героя Радянського Союзу В. Ф. Тюріна.

Тюрін Василь Федорович народився 22 серпня 1924 р. у с. Циплякове (населений пункт вилучений із облікових даних у 1995 р., але до цього входив до складу Сасовського району Рязанської області, РФ). Закінчив початкову школу, працював у колгоспі. У лавах Червоної армії перебував з 1939 р., на фронті – з червня 1941 р. Особливо відзначився у вересні – жовтні 1943 р. Автоматник мотострілецького батальйону 59-ї гв. ТБр 8-го гв. тк 40-ї А Воронежського фронту В. Ф. Тюрін 10–11 вересня 1943 р. поблизу с. Середняки (Гадяцький р-н, Полтавська обл.) організував засаду і ліквідував 5 гітлерівців і захопив 3 полонених. 26 вересня 1943 р. він одним із перших у складі свого батальйону форсував р. Дніпро в районі с. Зарубинці (тоді перебувало в складі Канівського району Київської області; нині не існує), брав участь у боях за розширення плацдарму та ходив у розвідку. 20 жовтня 1943 р., коли на правий берег були переправлені танки для наступу, В. Ф. Тюрін провів їх через мінне поле та вогневі точки противника. Був двічі поранений, але до шпиталю відправився лише після бою. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 червня 1944 р. Тюріну Василю Федоровичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після лікування в шпиталі ст. сержант В. Ф. Тюрін направлений у 27-му гв. сд (генерал-майор В. С. Глебов). На цей час дивізія воювала в складі 29-го гв. ск (генерал-лейтенант Я. С. Фоканов) 8-ї гв. А (гене-

рал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) і вела бої на території Солонянського району. 12 грудня 1943 р. 27-ма гв. сд зайняла лінію наступу 35-ї гв. сд південніше сіл Павлівка – Новопокровське, де гітлерівці чинили жорсткий опір і просування частин Червоної армії на деякий час було призупинено. В ході боїв за хутір Червоний Яр (нині – с. Гайдамацьке) 20 грудня 1943 р. під час одного з боїв неподалік с. Олександропіль В. Ф. Тюрін загинув. Першопочатково був похований неподалік хутора Червоний Яр, але в 1974 р. його останки перенесли до пам'ятного знака землякам, де і поховали в індивідуальній могилі.

У 1974 р. на могилах установили металеві надгробки та пілони з меморіальними дошками, але згодом їх замінили на червоні гранітні плити, написи на які нанесли фарбою. Між могилами встановлена двофігурна залізобетонна скульптура, на передній грані постаменту якої укріплено дошку з іменами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 793756, спр. 48; ф. 345, оп. 5487, спр. 55, арк. 3. 2. Афанасьев Н. И. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 136–137. 3. *Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь*. М.: Воениздат, 1988. Т. 2, С. 617.

Валентина Сацута

67.9. Будинок земської школи, 1898 р., 1936 р. (архіт.)

Село Олександропіль. Будинок земської школи, 1898 р., 1936 р.

Вул. Тюріна, 2.

Знаходиться на південь від автобусної зупинки у центрі села, на наріжній ділянці, утвореній перехрестям вул. Тюріна та вул. Паркової.

Нинішнє село Олександропіль виникло як хутір поблизу с. Бутовичівка, яке на той час належало Олексію Олексійовичу Савицькому і було заселене селянами, перевезеними з с. Луговики (Логовики) Полтавського повіту (нині територія Полтавської області). В подальшому цей населений пункт, як посаг Варвари Олексіївни Савицької (1786 р. н.), перейшов поручику Олександру Марковичу Лосеву, який і заснував с. Олександропіль (Олександрове Поле). Згодом село перейшло до категорії казенних земель, а з 1825 р. воно вже відоме як державна слобода. У 1856 р. коштом прочан у слободі Олександропіль звели першу дерев'яну однопрестольну церкву на честь Успіння Богородиці. За ревізією 1858 р. у селі, що мало 114 дворів, мешкало 786 мешканців (389 чол. та 397 жін. статі).

У 1898 р. тут побудували перший навчальний заклад – трикласну церковно-приходську школу. У 1923 р. школі передають будівлю колишньої земської управи, зведеної у 1909 р. (використовується як зерносховище). У 1930-х рр. навчальний заклад реорганізовано на школу з семирічною формою навчання, зі зведенням у 1936 р. нового корпусу. У післявоєнні роки її перетворили на середню школу. У 1970-ті рр. основний шкільний корпус було розширено: відбулось об'єднання корпусів 1898 р. та 1936 р., з добудовою нових класних кімнат. У 1993 р. для школи зведено новий двоповерховий корпус, а в колишній будівлі нині навчаються учні початкових класів, розміщуються майстерні, бібліотека та дитячий садок.

Первісний корпус зведений за типовим проектом губернського земства, розташований у північно-західній частині великої прямокутної в плані ділянки, поруч із новим корпусом середньої школи. Ділянка має незначний ухил рельєфу у північно-східному та східному напрямках, у бік струмка з запрудою (відгалуження р. Комишувата Сура).

Одноповерховий, має в плані П-подібну форму, цегляний (червоно-помаранчева цегла), як і пізніше добудовані корпуси, але на відміну від них має бутовий, а не цегляний, цоколь.

Головним фасадом будинок зорієнтований на південний захід, у бік вул. Паркової. Фасад первісного об'єму має центральньоосову, симетричну, тридільну композицію – з виступаючим триосьовим центральним ризалітом із утраченим прямокутним аттиком

над увінчуючим карнизом та бічними частинами у п'ять осей віконних прорізів. Декорування фасадів виконано загалом рівноцінно: з використанням П-подібних декоративних перемичок над прямокутними віконними прорізами будинку, елементів вертикального та горизонтального членування (гурти, карнизи з дентикулами, лопатки, квадрати, підвіконні ніші тощо). При цьому поверхня фасадів, з фактурою поверхні «під розшивку швів», гармонійно поєднується з масивністю кам'яних блоків цоколю.

До бічного південно-східного фасаду первісного об'єму у 1970-х рр. було зроблено невелику прибудову, з додатковими приміщеннями класних кімнат, яка поєднує первісний об'єм і побудований у 1936 р., який декорований подібно до автентичного. Цей об'єм Г-подібний у плані, має по головному фасаду 10 осей віконних прорізів, опоряджених подібно до первісного декору земської школи. Поєднуючий об'єм 1970-х рр. з боку вул. Паркової має 6 осей віконних прорізів, вхід до нього, як і до інших корпусів, прозташований із боку двору.

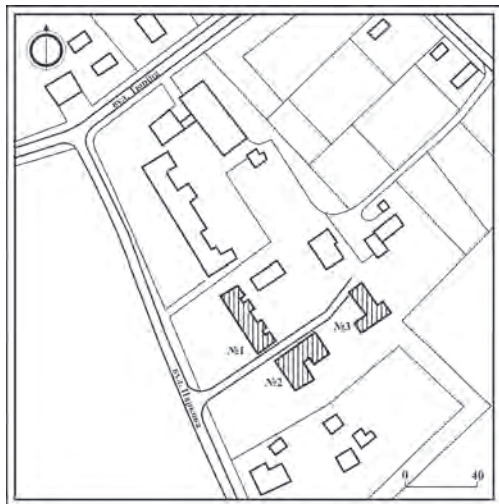
Будинок школи є зразком еклектики і потребує збереження як перший навчальний заклад с. Олександропіль, що дійшов до нашого часу, зберігши акцентну роль у середовищі та декоративне оздоблення.

Література: 1. Заруба В. *Дворяне Екатеринославской губернии*. Д.: АПРА, 2016. С. 422.
2. Заруба В. *Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту*. Д.: АПРА, 2016. С. 20.

Надія Лиштва

67.10. Комплекс земської лікарні, поч. 1910-х рр. (містобуд.)

Село Олександропіль. Комплекс земської лікарні, поч. 1910-х рр. (схема розташування)

Вул. Паркова, 9.

Знаходиться у центральній частині села на вул. Парковій, зі значним відступом від проїжджої частини, поруч із територією навчального закладу – середньої школи. На великій земельній ділянці, складній у плані форми, крім трьох корпусів, які мають історико-культурну цінність, розташовано декілька пізніше зведених лікарняних корпусів і господарських будівель. Ділянка відзначається помітним нахилом рельєфу на північний схід.

Комплекс земської лікарні у с. Олександропіль Томаківської волості почав зводитись у 1903 р. із будівництва корпусу № 1, інші корпуси добудовано до 1913 р. Станом на 1911 р. у селі нараховувалось 350 дворів із 2426 мешканцями. В подальшому тут продовжував розташовуватись лікарняний заклад, а в 1946–1960-ті рр. – районна

лікарня. Нині в цих будівлях розміщена «Олександропільська амбулаторія загальної практики сімейної медицини».

Корпуси колишньої земської лікарні – цегляні, одноповерхові (без цокольного поверху та приміщень на горищі), на цегляному цоколі. Декорування фасадів виконане з цегли, відзначаючись строгістю і лаконічністю. Віконні та дверні прорізи здебільшого мають прямокутну форму, декоровані П-подібними сандриками із замковим камінням. Лише на наріжній частині корпусу № 2 наявні великі арочні (півкруглі) віконні прорізи та горищні прорізи корпусу № 1 мають круглу форму. Елементами вертикального членування фасадів виступає лінія цоколю, підвіконний гурт (корпуси № 2 та № 3), лінія увінчуючого карнизу. Корпуси № 1 та № 2 пофарбовані у білий колір, цоколь – виділений чорним. Корпус № 3 оштукатурено щільним шаром та пофарбовано, що відобразилось на якості профілів цегляного декору. Покриття схилів даху виконане сірим шифером.

Корпус № 1. Головний корпус амбулаторії. Прямокутний, видовжений у плані, з виступаючими симетрично з північно-східного (заднього) фасаду чотирма невеликими крилами, в яких розташовані входи в будівлю. Чільним (південно-західним) фасадом, у 10 осей віконних прорізів, виходить у бік вул. Паркової, відзначаючись композиційною симетрією та чітким кроком прямокутних віконних прорізів, з незначним акцентуванням прорізів одноосьових бічних ризалітів.

Корпус № 2. Розташований на вул. Парковій, на південний схід від корпусу № 1, навпроти нього через проїзд для автотранспорту лікарні. Має П-подібну в плані форму, з несиметрично виступаючими крилами з південно-східної грані об'єму. Головними акцентами корпусу є великі півкруглі віконні прорізи (вітринного типу) на його західному наріжнику. Основний вхід у будівлю відбувається через пізніше прибудований до чільного фасаду тамбур, що порушує первісну композицію корпусу. Декорування фасадів відрізняється від дрібно проробленого декору корпусу № 1 дещо укрупненими формами.

Село Олександропіль. Комплекс земської лікарні, поч. 1910-х рр. (корпус 2)

Корпус № 3. Розміщений у глибині ділянки, безпосередньо за корпусом № 2. Первісно Г-подібний у плані, з пізнішою прибудовою до південно-західного фасаду, через що отримав Т-подібну форму. Використовувався під реабілітаційне відділення. Через значний штукатурний шар оздоблення профілі цегляного декору значно погіршені та потребують розчищення.

Комплекс земської лікарні с. Олександропіль є зразком архітек-

тури лікарняних закладів, зведених між 1900–1910 рр., за проектом губернського земства, у позастильовій еkleктиці.

Література: 1. Заруба В. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: АІРА, 2016. С. 20.

Надія Лиштва

68. Олексіївка, с.

68.1. Поселення (раннє та розвинуте середньовіччя) (археол.)

У південній частині села, на лівому схилі балки Довжик, за 100 м від Дніпра.

Виявлене в 1951 р. археологом О. В. Бодянським. Недосліджене.

На площі 75×75 м зібрані фрагменти кераміки та уламки речей із заліза періоду Київської Русі. На березі р. Дніпро знайдені фрагменти кераміки та прикраси пенківської та салтівської культур.

Література: 1. Сміленко А. Т. Слов'яни та їх сусіди в Степовому Подніпров'ї (II – XIII ст.). К.: Наукова думка, 1975. С. 82.

Лідія Голубчик

69. Оріхове, с.

69.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,23 км на північний схід від центру села, за 0,1 км на південь від польової дороги, на вододілі між б. Бугаєва, що впадає в долину

струмка Суха Сура, та струмком Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,8 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

69.2. Курган (археол.)

Розташований за 0,75 км на південний захід від центру села, південніше дороги Солоне – Оріхове, на вододілі між верхів'ям б. Башмачка, що впадає в р. Дніпро, та верхів'ям струмка Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений

у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,7 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. Через північну полу насипу пролягає польова дорога.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

69.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,1 км на південний захід від центру села, південніше дороги Солоне – Оріхове, за 1 км на південь від ставка, на вододілі між верхів'ям б. Башмачка, що впадає в р. Дніпро, та верхів'ям струмка Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Віталій Свистунов

69.4. Курган (археол.)

Розташований за 2,5 км на південний захід від центру села, за 1,1 км на південь від дороги на с. Оріхове, на вододілі між верхів'ями балок Легкого і Тягінка, що впадають у р. Дніпро, та б. Бугасва, що впадає в струмок Суха Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Віталій Свистунов

69.5. Курган (археол.)

Розташований за 3,8 км на захід від центру села, за 1,75 км на південь від

ставка в балці, праворуч та за 0,25 км на північ від дороги Солоне – Оріхове, на вододілі між верхів'ям б. Башмачка, що впадає в р. Дніпро, та верхів'ям б. Карасьова – притоки струмка Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,7 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Віталій Свистунов

69.6. Курган (археол.)

Розташований за 2,75 км на північний схід від центру села, за 0,4 км на схід від дороги Оріхове – Звонецьке, на вододілі між верхів'ями балок Легкого і Тягінка, що впадають у р. Дніпро, та б. Бугасва, що впадає в струмок Суха Сура (притока р. Мокра Сура).

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 26 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Віталій Свистунов

69.7. Курганна група «Могила Бієва» (археол.)

Розташована за 4,4 км на захід від центру села, північніше дороги Солоне – Оріхове, за 1 км на схід від траси на м. Дніпро, на вододілі між верхів'ям б. Башмачка, що впадає в р. Дніпро, та верхів'ям б. Карасьова – притока струмка Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлена в 1951 р. завідуючим Солонянським районним відділом культури М. М. Костенком. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на відстані 100 м один від одного. Обидва насипи мають розміри (висота/діаметр) по 1/40 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. В південний насип впущений водогін Солоняно-Томаківської зрошувальної системи.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

69.8. Курганна група «Могила Довга» (археол.)

Розташована за 2,3–2,6 км на північний захід від центру села, поряд із басейном-накопичувачем зрошувальної системи, за 0,5–0,75 км на північ від дороги на с. Оріхове, на вододілі між б. Карасьова та верхів'ям струмка Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані ланцюжком із північного заходу на південний схід протяжністю 0,4 км. Домінуючий насип заввишки 6 м, розміри по підосві – 80×60 м. Поверхня задернована, на вершині установлений знак тріангуляції. Насип – напівсферичної форми. Менші

насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1/40 м; два – по 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

одного. Насипи заввишки 0,9 м та 0,3 м, діаметри – 40 м та 20 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

69.9. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,25 км на південний захід від центру села, північніше дороги Солоне – Оріхове, на вододілі між верхів'ям б. Башмачка, що впадає в р. Дніпро, та верхів'ям б. Карасьова – притоки струмка Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід на відстані 40 м один від

69.10. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,8 км на захід від центру села, за 0,2–0,3 км на північ від дороги на с. Оріхове та за 0,3–0,4 км на захід від дороги на с. Звонецький Хутір, на вододілі між верхів'ям б. Башмачка, що впадає в річку Дніпро, та верхів'ям струмка Суха Сура, що впадає в р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ-

ний захід – південний схід на відстані 150 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 2/50 м та 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

69.11. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,6 км на схід від центру села, за 0,25–0,4 км на північ від дороги на с. Оріхове, на вододілі між верхів'ями балок Башмачка, Легкого і Тягінка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на відстані 0,25 км один від одного. Насипи мають такі розміри

(висота/діаметр): 1,6/20 м та 0,8/36 м. Більший насип зруйнований вибірками ґрунту, по центру кургану – залишки знака тріангуляції; поверхня меншого кургану розорюється, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

69.12. Могильник курганий «Могила Оріхова» (археол.)

Розташований за 1 км на південний схід від центру села, за 0,4–0,6 км на південь від дороги Оріхове – Микільське-на-Дніпрі, на вододілі б. Лескова, що впадає в б. Легкого, та струмка Суха Сура – притоки р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – п'ять курганів, що розташовані на невеликій

відстані один від одного, витягнувшись ланцюжком з північного сходу на південний захід протяжністю 0,3 км. Домінуючий насип заввишки 6 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, на вершині встановлений знак триангуляції, насип – напівсферичної форми. Менші насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 3/60 м; 1,2/40–50 м; 0,5/30 м; 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

69.13. Моги́льник курганий «Могила Ракова» (археол.)

Розташований за 1,6–1,8 км на південний схід від центру села, за 0,25 км на південь від дороги на с. Оріхове, на вододілі б. Тягінка, що впадає в р. Дніпро, та б. Вовнизька, що впадає в б. Легкого.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений

у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі моги́льника – п'ять курганів, що розташовані компактно, на невеликій відстані один від одного, витягнувшись ланцюжком по вісі схід – захід протяжністю 0,2 км. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 0,5/30 м; 0,4/30 м; 0,3/30 м; 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Микільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1710/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

69.14. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Оріхове. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

У братській могилі поховано 53 воїни 3-го Українського фронту, які загинули наприкінці жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Оріхове та навколишніх хуторів від гітлерівських військ.

Починаючи з 23 жовтня 1943 р. підрозділи 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) протягом двох діб вели бої із прориву оборони противника на плацдармі в районі с. Військове. Внаслідок цього частини 35-ї (генерал-майор І. Я. Кулагін) та 57-ї (генерал-майор А. П. Карнов) гв. сд перейшли в наступ, повільно просуваючись уперед. 25 жовтня бійці 100-го гв. сп 35-ї гв. сд разом із підрозділами 57-ї гв. сд визволили хутори Садовий, Веселий, Звонецький (нині с. Звонецький Хутір) та с. Оріхове від гітлерівців. У цей же час 101-й гв. сп дивізії атакував противника південніше села і вийшов на дорогу до с. Кам'яне, а 102-й гв. сп закріпився на

висоті 14,0. Воїнів, які загинули у цих боях, поховали в могилі, що описується.

У 1958 р. за могилою встановили залізобетонну скульптуру воїна. В 1975 р. праворуч від могили на трикутному постаменті укріпили 2 білі мармурові меморіальні дошки з прізвищами похованих воїнів. Ще одну дошку розмістили ліворуч, на ній – прізвища жителів с. Оріхове, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф 1123, оп. 1, спр. 11, арк. 78. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шинрее*. М.: Воениздат, 1982.

Валентина Сацута

69.15. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Оріхове. Могили радянських воїнів

За 12 км на південний захід від с. Оріхове, на кладовищі колишнього хутора Зоря, на краю балки.

У 3 братських та 1 індивідуальній могилах поховано 131 воїна 74-ї гв. сд, які загинули 25 жовтня 1943 р. під час визволення хутора Зоря (населений пункт вилучений з облікових даних у зв'язку з переселенням жителів) та навколишньої території від гітлерів-

ців, та 297-ї сд, які померли від ран у 342 ОМСБ та 689 ППГ, що деякий час базувались на хуторі.

23 жовтня 1943 р. частини 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников), які зосередились на правобережному плацдармі поблизу сіл Військове та Вовніги, за наказом командувача 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) перейшли в наступ у напрямку на Солоне та Нікополь. 74-а гв. сд (підполковник М. І. Югатов) зайняла смугу наступу на с. Калинівка, яке вдалося визволити в ході важких боїв 24 жовтня 1943 р. Противник, намагаючись зупинити наступ частин дивізії, великими групами літаків бомбардував позиції піхоти. В цих умовах 74-а гв. сд продовжувала наступ і 25 жовтня 1943 р. бійці її 236-го гв. сп визволили хут. Зоря.

На початку листопада 1943 р., переправившись через р. Дніпро неподалік с. Вовніги, частини 297-ї сд (підполковник М. І. Матвеев) 33-го ск (генерал-майор О. І. Семенов) 8-ї гв. А досягли с. Канцерополь (нині – с. Широкополе), звідки розгорнули наступ у південно-західному напрямку – на села Любов та Миколай-Поле (нині Запорізький р-н, Запорізька обл.). У цей же час 342-й окремий медико-санітарний батальйон 297-ї сд та 689 ППГ базувалися на хуторі Зоря.

Воїнів, які загинули під час боїв за с. Оріхове, хут. Зоря та навколишню територію, померли в шпиталях від ран, поховали на кладовищі в 3 братських могилах, а в окремії індивідуальній – жінку, яка була санітаркою.

У 1967 р. біля братських могил, що мають вигляд земляних пагорбів, оточених по периметру бордюром,

установили залізобетонну скульптуру жінки, за якою в 1970 р. спорудили стелу з барельєфом батальних спен та 2 дошки на трапецієподібних основах: на лівій викарбувані відомі прізвища похованих воїнів, а на правій – 6 прізвищ односельчан, які загинули під час визволення села.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. А-71693, спр. 1593; ф. 58, оп. 18001, спр. 1259, 1284; ф. 58, оп. 18002, спр. 142, 316; ф. 240, оп. 2779, спр. 417; ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 39–40; ф. 1600, оп. 1, спр. 7.

Валентина Сацута

70. Орлове, с.

70.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,75 км на північний схід від північної околиці села, за 0,85 км на схід від ставка, на вододілі між балками Пікінерка та Крута, що впадають у р. Грушівка.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті; насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Єлизарівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІОКЦ, інв. № 1708/1.

Віталій Свистунов

70.2. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Орлове. Братська могила радянських воїнів

На околиці села.

У братській могилі поховано 126 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули у другій половині жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Орлове та навколишніх населених пунктів від гітлерівських військ.

Після визволення 25 жовтня 1943 р. Дніпропетровська (з 2016 р. — м. Дніпро) підрозділи 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) продовжили розвивати наступ на захід. 28 жовтня полки 88-ї гв. сд (полковник Б. Н. Панков) вийшли на підступи до с. Орлове. Ліворуч наступала 39-та гв. сд (генерал-майор В. А. Лещінін), праворуч — 79-та гв. сд (полковник Л. І. Вагін). У ході запеклих боїв 29 жовтня 1943 р. села Орлове, Голубинівка, Костянтинівка та хут. Хлібороб були визвалені від гітлерівців. Воїнів, які загинули в цих боях,

поховали на місцях загибелі в індивідуальних та братських могилах.

У 1956 р. останки 126 радянських воїнів перенесли до могили, що описується. В 1958 р. за могилою, що має вигляд земляного пагорба, установили залізобетонну скульптуру воїна та два металевих щити з прізвищами похованих та тих, хто загинув на фронтах Другої світової війни. В 1980-ті рр. щити прибрали, а на їхньому місці спорудили 2 цегляні стели: на лівій на 10 чавунних дошках увіchnили прізвища земляків, на правій укріпили 12 дошок із прізвищами похованих. У 2000-х рр. на постаменті скульптури укріпили 2 дошки з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни, та учасників війни, які померли в післявоєнний час.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1227, оп. 1, спр. 3, арк. 226–228; ф. 1383, оп. 1 спр. 17, арк. 164–165; ф. 1133, оп. 2, спр. 17, арк. 1–2.

Валентина Сацута

71. Осипенко, с.

71.1. Курган «Могила Савчина» (археол.)

Розташований за 5,35 км на північний схід від центру села, за 0,15 км на південь від лісосмуги, на ріллі, на вододілі балок Хижина та Кондратьєвка, що впадають у р. Любимівка (б. Комишувата) — притоку р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голуб-

чик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та Є. А. Феценком, у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 4 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена, насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

71.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,25 км на південний захід від центру села, поруч із ґрунтовою дорогою, на ріллі, в найвищому місці вододілу річок Комишувата Сура, Солоня та Базавлук, у верхів'ях балок Хижина, Вербова та Мостова.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та Є. А. Феценком, у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного

центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 4 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена, насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

71.3. Курганна група «Могила Довга» (археол.)

Розташована за 1,2 км на північний захід від центру села, за 0,6 км на південний схід від залізниці, вздовж польової дороги, в найвищому місці вододілу річок Комишувата Сура, Солоня та Базавлук, у верхів'ях балок Хижина та Мостова.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та О. В. Рутковською, в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на незначній відстані один від одного. Домінуючий курган заввишки 8 м, діаметр – 80 м. Менші кургани мають такі розміри відповідно до зменшення (висота/діаметр): 4/40 м; 3/40 м; 1,5/30 м. Більший насип у комплексі – конічної форми, з північного боку схил триступінчатий, на вершині влаштований триангуляційний знак. Менші насипи пошкоджені господарською діяльністю людини. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1707.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1707/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

71.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,8 км на південний захід від центру села, за 0,25 км на південь від автодороги Осипенко – Мала Калинівка, в найвищому місці вододілу річок Комишувата Сура, Солоня та Базавлук, у верхів'ях балок Хижина, Вербова та Мостова.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та Є. А. Фещенком, у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що витягнулися ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 0,2 км. Домінуючий насип заввишки 6 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена, насип – напівсферичної форми. Менші за розмірами насипи заввишки 2,5 м та 0,2 м, діаметри – 50 м та 16 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1707.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1707/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

71.5. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Осипенко. Братська могила радянських воїнів

При в'їзді в с. Осипенко з боку с. Олександропіль, праворуч від дороги.

У братській могилі поховано 89 воїнів 39-ї, 47-ї та 74-ї гв. сд 8-ї гв. А, які загинули 22–27 листопада 1943 р. у боях за звільнення с. Катеринівка (нині – с. Осипенко) та навколишньої території від гітлерівських військ.

22 листопада 1943 р. 74-а гв. сд (підполковник М. І. Югатов) 29-го гв. ск (генерал-майор Я. С. Фоканов) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) зайняла лінію наступу поблизу західної околиці с. Мар'ївка (нині – с. Новомар'ївка) та с. Незабудине з метою наступу на Катеринівку. Праворуч наступала 39-та гв. сд (генерал-майор В. А. Лещінін), а ліворуч діяли полки 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Осташенко).

26 листопада 1943 р. на підтримку 39-ї та 74-ї гв. сд підійшли сили 23-го тк (генерал-лейтенант Ю. Г. Пушкін). Завдяки спільним діям їм вдалося потіснити гітлерівців і звільнити

с. Катеринівка. Воїнів, які загинули під час цих боїв, поховали у могилі, що описується.

В післявоєнні роки поблизу встановили обеліск, який у 1958 р. замінили на залізобетонну скульптуру воїна з автоматом. Тоді ж ліворуч від скульптури і могили, що обкладена по контуру цеглою, розмістили металевий щит із прізвищами похованих, який згодом замінили на трапецієподібну основу з 5 дошками. Територія пам'ятки обнесена металевою огорожею.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 55–60. 2. Чуйков В. ІІ. *В боях за Україну*. К., 1972. С. 114.

Валентина Сацута

72. Павлівка, с.

72.1. Курган «Могила Орлова» (археол.)

Село Павлівка. Курган «Могила Орлова»

Розташований за 1,75 км на південний захід від центру села, за 0,9 км на північний захід від дороги Павлівка – Квітуче, на вододілі між б. Хижина та долиною р. Любимівка, які впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 4 м, діаметр – 60 м. Задернований, має форму сегмента.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

72.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,9 км на північний захід від центру села, за 0,9 км на північний захід від околиці, на ріллі, на вододілі б. Бузинувата та р. Любимівка (б. Комишувата), що в неї впадає, – притоки р. Комишувата Сура (впадає в р. Мокра Сура).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками

Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

72.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,85 км на південний схід від центру села, поруч із північною околицею села, на північ від дороги Павлівка – Новопокровка, на першій надзаплавній терасі р. Комишувата Сура (впадає в р. Мокра Сура).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 36 м. Поверхня пере-

важно задернована, поли підорюються, насип – сегментоподібної форми. На кургані встановлена водонапірна вежа.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

72.4. Курган (археол.)

Розташований за 2,3 км на південний захід від центру села, на вододілі між б. Хижина та долиною р. Любимівка, які впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2004 р. Д. С. Просвєтовим, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Розораний, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

72.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,4 км на південний схід від центру села, на лівому березі р. Комишувата Сура, південніше впадіння в неї р. Любимівка (б. Комишувата).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курганна група має три насипи, які розташовані на невеликій відстані один від одного та мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/40 м; 1,5/40 м; 0,4/18 м. Усі насипи розорюються, мають форму сегментів.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

72.6. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,7–3,1 км на схід від центру села, за 0,1–0,25 км на північ від дороги Павлівка – Новопокровка, на першій надзаплавній терасі

р. Комишувата Сура (впадає в р. Мокра Сура).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на невеликій відстані один від одного. Найвищий насип, що знаходиться у східній частині могильника, заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Менші насипи заввишки 0,4 м та 0,7 м, діаметри – 20 м та 30 м відповідно. Поверхні курганів розорюються, поли розтягнуті, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1715. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1715/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

72.7. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Павлівка. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

У братській могилі поховано 243 воїни 35-ї, 47-ї та 57-ї гв. сд, які загинули 27–30 листопада 1943 р. під час визволення с. Павлівка, навколишніх сіл та хуторів від гітлерівських військ.

Після визволення 17–18 листопада 1943 р. сіл Гегелівка (нині – с. Дружелюбівка) та Котлярівка частини 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) через несприятливі погодні умови призупинили наступальні дії. Військові підрозділи отримали невеликий відпочинок і активно поповнювались свіжими силами, до яких підтягувалась артилерія та техніка. Сюди ж для підтримки 8-ї гв. А підійшли танки 23-го тк (генерал-лейтенант Ю. Г. Пушкін).

26 листопада 1943 р. підрозділи 35-ї (генерал-майор І. Я. Кулагін), 47-ї (генерал-майор Ф. О. Осташенко) та 57-ї (генерал-майор О. Д. Шеменков) гв. сд 4-го гв. ск (генерал-майор В. О. Глазунов) почали наступати в напрямку сіл Павлівка та Новопокровка (нині – смт Новопокровка). 28 листопада 1943 р. на допомогу бійцям 100-го гв. сп 35-ї гв. сд,

які діяли в напрямку Павлівки, передали декілька 76 мм гармат. Це дало змогу визволити село від гітлерівців, але противник організував контратаку за підтримки танків. Мінометній батареї та гарматам вдалося підбити декілька німецьких танків, що змусило інших відійти назад.

Воїнів, які загинули в боях за визволення с. Павлівка та навколишньої території, поховали в братській могилі, що описується. В 1958 р. за могилою установили двофігурну залізобетонну скульптуру, праворуч від якої на трапецієподібній основі розмістили 6 дошок із прізвищами похованих. У 1975 р. ліворуч від могили на такій же основі укріпили 4 дошки з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. В 2011–2013 рр. на пам'ятці провели реконструкцію, під час якої скульптуру замінили на ступінчастий обеліск із червоного граніту. Тоді ж могилу облицювали плитами з червоного граніту, замінили дошки з прізвищами похованих та земляків на чорні гранітні, а територію пам'ятки виклали тротуарною плиткою та обнесли невисокою бетонною огорожею.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, стр. 195, арк. 14. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 136–137. 3. Чуйков В. П. *В боях за Украину*. К., 1972. С. 112–114.

Валентина Сацута

73. Панькове, с.

73.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,7 км на північний схід від центру села, за 0,25 км на захід від ЛЕМ, за 0,2 км на південь від польової дороги, на вододілі між балками Попова (впадає в б. Золота) та Панькова (впадає в р. Солоненька).

Виявлений у 1950 р. археологом О. В. Бодянським. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16, с. 7. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1705. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1705/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

73.2. Курган (археол.)

Розташований за 4,3 км на південний захід від центру села, біля межі земель Запорізької області, на вододілі між двома рукавами б. Скотувата, що впадає в б. Широка (притока р. Тритузна).

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/1.

Віталій Свистунов

73.3. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,75–0,85 км на південний захід від центру села, за 0,25 км на південь від кладовища, у верхів'ях балок Панькова, що впадає в р. Солоненька, та Скотувата, що впадає в б. Широка.

Виявлена в 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,3 км, на невеликій

відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/40 м; 0,9/30 м; 0,7/30 м; 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705.

Віталій Свистунов

73.4. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Панькове. Братська могила радянських воїнів

Біля колишнього будинку клубу.

У братській могилі поховано 106 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули 26 жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Дніпростан (до 2016 р. – с. Дніпрельстан, із 2016 р. – с. Панькове) від гітлерівських військ.

23 жовтня 1943 р. частини 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) перейшли

в наступ із правобережних плацдармів у районі сіл Військове та Вовніги. Підрозділи 74-ї гв. сд (підполковник М. І. Югатов) 25 жовтня оволоділи хуторами Зоря (населений пункт вилучений з облікових даних у зв'язку з переселенням жителів) та Свистунове (нині – с. Петро-Свистунове, Солонянський р-н), змусивши гітлерівців відійти і закріпитися на околиці селища Леніне (зникло після Другої світової війни, а до цього знаходилось через дорогу від сучасного с. Кам'яне).

Вранці 26 жовтня 1943 р. підрозділи 74-ї гв. сд потіснили гітлерівців і вийшли до села Новий Світ (нині – с. Кам'яне), продовжуючи переслідування противника. До кінця дня полки дивізії визволили селище Леніне, навколишні хутори та зав'язали бій за с. Дніпростан. Але подальший наступ дивізії був зупинений жорстким опором противника, який закріпився на задалегідь підготовлених позиціях. Бої в цьому районі точилися до 5 листопада 1943 р. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв.

У 1958 р. останки 106 радянських воїнів із місць первинного поховання перенесли в могилу, що описується. Тоді ж на ній установили залізобетонну скульптуру воїна, на постаменті якої укріпили металеву дошку з відомими прізвищами похованих. Пізніше дошку замінили на невеликі таблички з прізвищами похованих та земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела: 1. ЦАМО РФ. ф. 1215, оп. 1, стр. 40, арк. 40–51.

Валентина Сацута

73.5. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Панькове. Братська могила радянських воїнів

На сільському кладовищі.

У могилі поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули 26 жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Дніпростан (до 2016 р. – с. Дніпрельстан, із 2016 р. – с. Панькове) від гітлерівських військ. Кількість похованих та їхні прізвища невідомі.

23 жовтня 1943 р. частини 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) перейшли в наступ з району сіл Військове та Вовніги. Підрозділи 74-ї гв. сд (підполковник М. І. Югатов) 25 жовтня оволоділи хуторами Зоря та Свистунове, зму-

сивши гітлерівців відійти і закріпитися на околиці селища Леніне.

Вранці 26 жовтня 1943 р. підрозділи 74-ї гв. сд потіснили гітлерівців і вийшли до села Новий Світ (нині – с. Кам'яне), продовжуючи переслідування противника. До кінця дня полки дивізії визволили селище Леніне, навколишні хутори та зав'язали бій за с. Дніпростан. Бої в цьому районі точилися до 5 листопада 1943 р. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв та в могилах, що описується.

У післявоєнні роки могилу обклали по периметру цеглою та установили на ній металевий обеліск із зіркою. Написи на пам'ятці відсутні.

Джерела: 1. ЦАМО РФ. ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 40–51.

Валентина Сацуца

74. Перше Травня, с.

74.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на північний схід від центру села, за 0,6 км на схід від кладовища, на вододілі відрогів б. Канцеровка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлений у 1950 р. археологом О. В. Бодянським. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

74.2. Курган (археол.)

Розташований за 1 км на південний схід від центру села, за 0,2 км на захід від дороги, за 1 км на південь – південний захід від кладовища, північніше межі земель Запорізької області, на вододілі відрогів б. Канцеровка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1703/1.

Віталій Свистунов

74.3. Курган (археол.)

Розташований за 0,85 км на північний захід від центру села, за 0,3 км на схід від траси Дніпро – Запоріжжя, під ЛЕМ, за 1,5 км на захід від кладовища, на вододілі між верхів'ям б. Варварівська, що належить до басейну р. Тритузна, та верхів'ям б. Башмачка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,3 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1703. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1703/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані по вісі північ – південь, на відстані 90 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 1,8/60 м; 1,2/50 м; 0,2/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

74.4. Курганна група «Могила Висока» (археол.)

Розташована за 1,4 км на південний захід від центру села, за 0,1–0,25 км від траси Дніпро – Запоріжжя, на вододілі між верхів'ям б. Варварівська, що належить до басейну р. Тритузна, та верхів'ям б. Башмачка, що впадає в р. Дніпро.

74.5. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Перше Травня. Братська могила радянських воїнів

Біля останнього будинку вулиці.

У братській могилі поховано 349 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули 27–28 жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Перше Травня та навколишньої території від гітлерівських військ.

23 жовтня 1943 р. війська 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) перейшли в наступ з плацдарму в районі сіл Військове та Вовніги в напрямках на Дніпропетровськ (із 2016 р. – м. Дніпро), Солоне та Нікополь. 25 жовтня підрозділи 82-ї гв. сд (генерал-майор І. О. Макаренко) 8-ї гв. А 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) визволили села Башмачка та Канцерополь (нині – с. Широкополе). В ніч на 27 жовтня бійці 82-ї гв. сд зайняли смугу наступу 25-ї гв. сд, зав'язавши бій із гітлерівцями за оволодіння с. Перше Травня, яке звільнили вже 28 жовтня. Воїнів, які загинули в цих боях, поховали на місцях загибелі.

У 1958 р. останки 349 радянських воїнів перенесли в с. Перше Травня, де і поховали в братській могилі, що описується. Тоді ж біля могили установили обеліск та металевий щит з прізвищами похованих. У 1980-х рр. обеліск замінили на двофігурну залізобетонну скульптуру, по обидва боки від якої розмістили 4 дошки з відомими прізвищами радянських воїнів, які загинули у боях під час визволення с. Перше Травня та навколишньої території.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 38–40; ф. 345, оп. 5487, спр. 99, арк. 318.

Валентина Сацута

75. Петриківка, с.

75.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,75 км на південний схід від центру села, поруч із ЛЕМ, за 0,6 км на північний схід від дороги Петриківка – Тихе, на ріллі, на вододілі балок Широка та Очеретувата, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 4 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням, вершина

чітко виражена, насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

75.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на північний захід від центру села, частково – в лісосмузі, в найвищій точці вододілу річок Солона та Комишувата Сура, в верхів'ях б. Очеретуватої (притока Комишуватої Сури) і б. Широка (притока р. Солона).

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,2 м, діаметр – 40 м. Поверхня частково задернована та вкрита деревами, частково розорюється, східна пола розтягнута, вершина чітко виражена, насип – сегментоподібної форми. На насипу виявлені виходи гранітних та вапнякових підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Олександропільської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1714/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколасв

75.3. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Петриківка. Братська могила радянських воїнів

За школою, навпроти кладовища та церкви.

У братській могилі поховано 236 воїнів 57-ї гв. сд, 141-го мінометного полку, 11-ї ТБр та інших окремих частин 8-ї гв. А, які загинули 28 листопада 1943 р. під час боїв за визволення с. Петриківка від гітлерівських військ.

Після визволення с. Олександропіль частина підрозділів 4-го гв. ск (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков)

3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) продовжили наступ у напрямку на Апостолове. Бійці 57-ї гв. сд (генерал-майор О. Д. Шеменков) 28 листопада 1943 р. визволили села Петриківку та Тихе від гітлерівців. Ліворуч від них діяли підрозділи 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко). Однак подальше пересування Червоної армії було зупинене противником і 57-ма гв. сд перейшла до оборони. На допомогу їм перекинули частини 11-ї пісбр, які будували укріплення на лінії оборони та мінували підступи до неї. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1956 р. останки загиблих воїнів із первинних місць поховань перенесли в могилу, що описується. В 1958 р. на могилі установили двофігурну залізобетонну скульптуру, на бічній грані постаменту якої укріпили бетонну дошку з прізвищами похованих.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 30398, оп. 1, спр. 8, арк. 293. 2. Саксонов В. А. 47-я гвардейская Краснознаменная ордена Б. Хмельницкого II степени Нижнеднепровская стрелковая дивизия в боях за Родину. М., 1997. С. 62–63.

Валентина Сацута

75.4. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Петриківка. Пам'ятний знак землякам

Біля школи.

Відкритий у 1967 р. на честь жителів с. Петриківка, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятник являє собою багатоступінчастий чотиригранної форми обеліск (h – 3,63 м), виготовлений із бетону та мармурової крихти і встановлений на триступінчастій цегляній оцEMENTOVANій основі (3×3 м, 2,3×2,3 м, 1,65×1,65 м).

У лицьову грань середньої частини вмурована дошка (0,3×0,35 м) з білого мармуру, що зараз пофарбована у срібний колір, з текстом: «Землякам-односельчанам, які загинули в дні Великої Вітчизняної війни. 1941–1945 рр.».

Оксана Колесник

76. Петрівське, с.

76.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,25 км на південний схід від центру села, східніше перехрестя доріг Привільне – Петрівське та Привільне – Солоне, на ріллі, на першій надзаплавній терасі р. Мокра Сура – притоки р. Дніпро.

Виявлений у 1951 р. директором Солонянського Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик, у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

76.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,1–1,25 км на південний схід від центру села, за 0,3 км на південь – південний схід від східної околиці села, західніше дороги Привільне – Петрівське, на ріллі, на першій надзаплавній терасі р. Мокра Сура – притоки р. Дніпро.

Виявлена в 1951 р. директором Солонянського Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик, у 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості неправильним трикутником на відстані 50–90 м один від одного. Розміри насипів (висота/діаметр): 1,4/30 м; два – по 1/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

76.3. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,5–0,6 км на північ від центру села, на ріллі, на другій надзаплавній терасі р. Мокра Сура – притоки р. Дніпро.

Виявлена в 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,1 км один від одного. Насипи заввишки 1,5 м та 0,5 м, діаметри – 30 м та 20 м відповідно. В міжкурганному просторі на ріллі виявлені дві плями жовтого кольору від повністю розораного кургану. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

77. Петро-Свистунове, с.

77.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,3 км на схід від центру села, південніше дороги Петро-Свистунове – Військове, за 0,23 км на південь від ставка, на схилі правого борту долини б. Легкого, що впадає в р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня задернована, насип – сегментоподібної форми. Вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

77.2. Курганна група (археол.)

Розташований за 1,2–1,4 км на південь від центру села, за 0,15 км на захід від ґрунтової дороги на с. Петро-Свистунове, на вододілі балок Гайсєєва та Легкого, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що витягнулись ланцюжком із півночі на південь протяжністю 0,25 км на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,1/30 м; 0,7/30 м; 0,3/16 м. Поверхня більшого кургану розорюється, два менших вкриті гранітною крепідією та задерновані. Насипи – сегментоподібної форми. Вершини чітко виражені.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

77.3. Могильник курганий (археол.)

Розташований за 0,5–0,7 км на захід від центру села, поряд із колиш-

ньою фермою, по обидва боки дороги Калинівка – Петро-Свистунове, на вододілі балок Гайсєєва та Легкого, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – п'ять курганів, що розташовані ланцюжком із північного заходу на південний схід протяжністю 0,4 км на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,6/60 м; 0,8/30 м (північна пола в лісосмузі, південна на ріллі); три – по 0,3/20 м (два задерновані, один розорюється). Усі насипи мають форму сегментів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1706/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

**77.4. Могильник курганий 78. Письмечеве, с.
(археол.)**

Розташований за 0,4 км на південний захід від центру села, за 0,4–0,5 км на південь від дороги Калинівка – Петро-Свистунове, на вододілі балок Гайсєєва та Легкого, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – сім курганів, що розташовані компактно, практично зливаючись полами. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,7/40 м; шість – по 0,3/12 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Військової сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1706/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

78.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,5 км на південний схід від центру села, за 0,1 км на північ від дороги Письмечеве – Круте, за 1,48 км на схід від дороги Письмечеве – Новопокровка, на вододілі балок Криничувата та Крутенька, що впадають у долину р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура (права притока р. Дніпро).

Виявлений у 1967 р. А. П. Криловою, повторно обстежений у 1982 р. А. М. Голубчик – археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького. Також оглядався в 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

78.2. Курганна група «Могила Середня» (археол.)

Розташована за 4 км на північний захід від центру села, на лінії вододілу балок Рохвина, що зливається з б. Ломачина, та Тернувата (середня) – обидві є притоками р. Комишувата Сура, що впадає в р. Мокра Сура, яка є правою притокою р. Дніпро.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід на невеликій відстані один від одного. Насип більшого кургану заввишки 0,8 м, діаметр – 60 м. Менший курган заввишки 0,4 м, діаметр – 24 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні повністю розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

78.3. Курганна група «Могила Соколівська» (археол.)

Розташована за 1 км на південний захід від центру села, на схилі вододілу балок Тернувата (середня) та безіменної, що впадають у долину р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на відстані 0,08 км один від одного. Насип більшого кургану заввишки 1,6 м, діаметр – 60 м. Менший курган заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні повністю розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

78.4. Курганна група «Могила Хрестова» (археол.)

Розташована за 2,35 км на південний захід від центру села, на схилі вододілу б. Тернувата (середня) та безіменної, що впадають у долину річки Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура (права притока р. Дніпро).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на відстані 0,3 км один від одного. Насип більшого кургану заввишки 3,2 м, діаметр – 60 м. Менший курган заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні повністю розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

78.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,2 км на північний захід від центру села, на лінії вододілу балок Рохвина, що зливається з б. Ломачина, та Тернувата (середня) – обидві є притоками р. Комишувата Сура, що впадає в р. Мокра Сура, яка є правою притокою р. Дніпро.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на невеликій відстані один від одного. Насипи заввишки 0,7 м та 0,4 м, діаметри – 36 м та 24 м відповідно. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні повністю розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

78.6. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Письмечеве. Братська могила радянських воїнів

Біля фельдшерсько-акушерського пункту.

У братській могилі поховано 184 воїни 35-ї, 47-ї та 57-ї гв. сд, 62-го та 141-го мінометних полків, 55-го легкого самохідного батальйону та інших окремих частин 8-ї гв. А, які загинули у листопаді 1943 р. під час визволення с. Письмечеве та навколишніх сіл від гітлерівських військ.

Наприкінці жовтня та в листопаді 1943 р. після визволення сіл Тритузне та Шестипілля від гітлерівців частини 4-го гв. ск (до 17.11.1943 р. – генерал-майор М. І. Запорожченко, з 18.11.1943 р. – генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников, з 15.11.1943 р. – генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) продовжили наступ на території Солонянського району. Полки 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Осташенко), переслідуючи противника, 2 листопада 1943 р. вийшли в район с. Олександрівка І (нині –

с. Безбородькове) і звільнили його. Праворуч діяла 57-ма гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов), яка 4 листопада 1943 р. передала смугу наступу 35-й гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін).

Подальший наступ частин був зупинений жорстким опором противника, який створив на території правобережної частини області цілу систему оборонних споруд, що розташовувались на невеликій відстані одна від одної. Прорвати оборону гітлерівців вдалося лише 17–18 листопада 1943 р. Тоді ж частини 4-го гв. ск визволили села Письмечеве, Круте, Безбородькове та інші населені пункти навколо. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1956 р. останки радянських воїнів із місць первинного поховання перенесли в могилу, що описується. Тоді ж поблизу встановили дерев'яний обеліск, який у 1958 р. замінили на залізобетонну скульптуру воїна.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, спр. 11, арк. 78. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 131. 3. Чуйков В. П. *В боях за Украину*. К., 1972. С. 112–114.

Валентина Сацута

78.7. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Письмечеве. Братська могила радянських воїнів

На краю кладовища.

У братській могилі поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули у листопаді 1943 р. під час визволення с. Письмечеве та навколишніх сіл від гітлерівських військ, та померли від ран у 2381 ХППГ (02.12.1943–03.01.1944).

Наприкінці жовтня та в листопаді 1943 р. частини 4-го гв. ск (до 17.11.1943 р. – генерал майор М. І. Запорожченко, з 18.11.1943 р. – генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников, з 15.11.1943 р. – генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) звільнили низку населених пунктів на території Солонянського району. 2 листопада 1943 р. полки 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остапенко) вийшли на підступи с. Олександрівка І (нині – с. Безбородькове) і невдовзі звільнили його. Наступальні дії 47-ї гв. сд підтримувала 57-ма гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов), яка 4 листопада 1943 р.

передала свою смугу наступу 35-й гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін).

Після визволення с. Олександрівка І наступ частин 8-ї гв. А призупинився через жорсткий спротив противника, який створив у цьому районі цілу систему оборонних споруд. Лише 17–18 листопада 1943 р. частинам 4-го гв. ск вдалося визволити села Письмечеве, Круте, Безбородькове та інші населені пункти навколо.

Упродовж грудня 1943 р. – на початку січня 1944 р. у с. Письмечеве деякий час базувався 2381 ХППГ (02.12.1943–03.01.1944). Воїнів, які загинули в боях за визволення села та померли від ран, ховали у братських та індивідуальних могилах. Одна з таких могил розташована на краю кладовища в с. Письмечеве.

На могилі, що має вигляд земляного пагорба, обкладеного по периметру бордюром із цегли та шлакоблоку, розміщено цегляний пілон, до якого під кутом примикає основа бетонної дошки з текстом.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, спр. 11, арк. 78. 2. Афанасьев Н. П. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 131. 3. Чуйков В. П. *В боях за Украину*. К., 1972. С. 112–114.

Оксана Колесник

**78.8. Господарська споруда,
кін. XIX ст. – поч. XX ст. (архит.)**

Село Письмечеве. Господарська споруда, кін. XIX – поч. XX ст.

Окремо розташована на північній околиці с. Письмечеве, що знаходиться на лівому березі р. Комишувата Сура, по дорозі до сусіднього населеного пункту – с. Безбородькове. Через поодинокі розміщення на відкритій місцевості серед сільськогосподарських угідь будівля відіграє акцентну роль в оточуючому середовищі.

До 1775 р. с. Письмечеве було козацьким зимівником, заселеним запорізьким старшиною, січовим писарем і осавулом – Василем Андрійовичем Письмичем. У 1778 р. у селі, яким В. А. Письмич уже володів на правах рангової дачі, була побудована та освячена однопрестольна дерев'яна церква на честь Трьох Святителів – Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Златоуста (за іншими відомостями церква зведена в першій половині 1780-х рр., з освяченням та відкриттям богослужіння 27 лютого 1785 р). Після смерті В. А. Письмича село перейшло до його племінників – дворян Назара та Кирила Федоровичів Білих. На 1782 р. у Письмечевому за ревізією: 3000 дес.

землі, 172 підданих, вітряк, 2 панських будинки, пасіка, заводи з розведення коней, овець і великої рогатої худоби. В 1787 р. за ними ж значилося 2600 дес. землі та 151 житель.

У 1799 р. Письмечеве перебувало у власності Ірини Яківни Тимченко – дружини поручика у відставці, дворянина Олександра Тихоновича Тимченка, у шлюбі з яким у них народились: Іларіон (1812 р. н.), Іван (1814 р. н.), Марія (1816 р. н., у заміжжі – Слоновська), Анна (в заміжжі – Осиповська). Певний час село перебувало у спільній власності І. Я. Тимченко та її доньки М. О. Слоновської. За заповітом Ірини Яківни село відійшло її сину Іларіону Тимченку. За планом від 30 червня 1879 р. землі села розділені на сім ділянок: частина належала менонітам Петеру (240 дес.), Корнію (1281 дес.) та Якову (1393 дес.) Гейнрихсам, інші – міщанам та селянам. До 1899 р. більшість навколишніх земель перейшла у власність поселенців-менонітів. Зокрема, за Яковом Гейнрихсом числилось 1353 дес., за Катериною Нейштеттер – 809 дес., три ділянки – за міщанами, інші – за селянами. У сусідньому с. Безбородькове в ці ж роки частина землі належала Нейштеттер і Петеру Гейнрихсу з дружиною Оленою, які заснували там власну садибу. У 1911 р. у Письмечевому в 121 дворі мешкало 739 осіб.

Зважаючи на тип цегляного мурування та орієнтовне датування господарської будівлі (комори) кінцем XIX ст., вона зведена саме поселенцями – менонітами, основною сферою економічної діяльності яких було сільське

господарство. Для їхніх виробничих споруд характерний фламандський тип мурування, який характеризується чергуванням у кожному ряду тичків та ложків, де в наступному ряду тички знаходяться над ложками попереднього ряду.

Господарська споруда має значні в плані розміри, масивний силует, складаючись із трьох ярусів: цоколю, першого поверху та горіщного простору. Фасади по горизонталі членуються плоскими та гладкими лопатками, які по верху переходять у неширокий карниз над першим поверхом. Зведена з керамічної цегли, без зовнішнього декорування. Віконні прорізи, що мають арочну форму з лучковою (стиснутою) формою перемишки, наявні на кожному фасаді. Будівля має двосхилий дах, який утворює на торцевих фасадах трикутні півфронти з двома осями віконних прорізів, що слугують для інсоляції та повітрообміну горіщного простору. Дерев'яні конструкції даху перекриті нині старим азбестоцементним шифером (первісно дах перекривався глиняною черепицею). З елементів оздоблення фасадів збереглися автентичні ставні віконних прорізів першого та цокольного поверхів, які, крім функціонального значення, мають ще й декоративне. Ставні – двостулкові, дерев'яні (внутрішня частина), з металевою зовнішньою частиною з кованими та клепанними елементами. Господарська споруда (комора) використовувалась для закритого зберігання врожаю та сільськогосподарських знарядь праці.

Будівля потребує збереження та реставраційних робіт як поодинокий приклад на території області значних за

Село Письмечеве. Господарська споруда, кін. XIX – поч. XX ст. (ставні віконних прорізів першого поверху)

розмірами господарських споруд, пов'язаних із життям та розвитком господарства поселенців-менонітів.

Література: 1. Бобылева С. П. На Рейне и Днепре: опыт непредвзятой германистики. Днипро: АІРА, 2017. С. 148–149, 187, 706–707. 2. Заруба В. Дворяне Екатеринославской губернии. Д.: АІРА, 2016. С. 56–57, 475. 3. Заруба В. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д.: АІРА, 2016. С. 78–79.

Надія Лиштва

79. Привільне, с.

79.1. Курган «Могила Крайня» (археол.)

Розташований за 3 км на південний схід від центру села, праворуч польової ґрунтової дороги, на ріллі, на вододільному плато річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 1951 р. директором Солонянського Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 6 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підорюються, насип – конічної форми. На північно-східному схилі ростуть дерева. На вершині був улаштований триангуляційний пункт.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

79.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,1 км на північний схід від центру села, за 0,2 км на захід від МФ, на ріллі, в долині р. Мокра Сура.

Виявлений у 1951 р. директором Солонянського Будинку куль-

тури В. С. Кесем. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 6 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підорюються, насип – конічної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

79.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,5 км на північ від центру села, на залуженні, в долині р. Мокра Сура.

Виявлений у 1951 р. директором Солонянського Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробіт-

никами Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, вершина сплюснена, насип напівсферичної форми. На вершині установлений пам'яткоохоронний знак. З північного боку до насипу примикає вал заввишки 1,5 м у вигляді півмісяця.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

79.4. Курган (археол.)

Розташований за 1,37 км на схід від центру села, поруч зі смугою відчуження залізниці Кривий Ріг – Дніпро, на присадибних ділянках, у долині р. Мокра Сура.

Виявлений у 1951 р. директором Солонянського Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою, в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного

центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 7 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підорюються, насип – конічної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

79.5. Курган (археол.)

Розташований за 2,6 км на схід від центру села, південніше польової дороги, за 1 км на південний схід від залізниці, на ріллі, на схилі вододільного плато річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 1951 р. директором Солонянського Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою, в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 5 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли надто підрізані розорюванням, насип – конічної форми. На вершині установлений пам'яткоохоронний знак.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

79.6. Курган (археол.)

Розташований за 2,35 км на північний схід від центру села, за 0,4 км на південний схід від залізниці на Кривий Ріг, на залуженні, на схилі вододільного плато річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня задерно-

вана, вершина чітко виражена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

79.7. Курган (археол.)

Розташований за 3 км на схід від центру села, на ріллі, на схилі вододільного плато річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток істо-

рико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717.*
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.*

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

79.8. Курган (археол.)

Розташований за 3,4 км на схід від центру села, за 0,25 км на захід від р. Тритузна, на залуженні, на схилі вододільного плато річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, насип – напівсферичної форми. Біля північно-західної поли – ставок.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

79.9. Курганна група «Могила Середня» (археол.)

Розташована за 2,5 км на південний схід від центру села, за 1,8 км на південний схід від кладовища, за 2 км на схід від дороги Стародніпровське – Привільне, на ріллі, на вододільному плато річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлена в 1951 р. директором Солонянського Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід на відстані 30–60 м один від одного. Домінуючий насип заввишки 7 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням. Насип витягнутий із півночі на південь, північна пола крута, південна – похила та витягнута. Насип – конічної форми. На вершині виявлена антропоморфна стела часів енеоліту із пісковика та пам'яткоохоронний знак. Три менші за розмірами насипи заввишки 0,7 м, 0,7 м та 0,5 м, діаметри – по 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

79.10. Курганна група (археол.)

Розташована за 3 км на південний схід від центру села, за 2,3 км на південний схід від кладовища, за 1,8 км на схід від дороги на с. Привільне, на ріллі, на вододільному плато річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід на відстані 40–70 м один від одного. Домінуючий насип заввишки 6 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підрізані розорюванням. Насип – конічної форми. На вершині установлений пам'яткоохоронний знак. Три менші за розмірами насипи заввишки

1,5 м, 1 м та 0,5 м, діаметри – по 30 м. У двох більших поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. У найменшому насипі, що вкритий чагарником, виявлені виходи гранітних підкурганних поховальних споруд. Форма насипу – сегмент.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

79.11. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,2 км на північний схід від центру села, за 0,3 км на північний схід від північно-східної околиці села, за 0,15 км на південний схід від русла річки, на ріллі, в долині р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості правильним трикутником на відстані 10–20 м один від одного. Насипи заввишки по 0,7 м, діаметр – 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик
Сергій Ніколасв

79.12. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,5 км на південний схід від центру села, за 2 км на схід від дороги на с. Привільне, на ріллі та в лісосмузі, на вододільному плато річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлена в 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на відстані 60 м один від одного. Більший, що знаходиться в лісосмузі, заввишки 2 м, діаметр –

30 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, насип – напівсферичної форми. Менший заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська
Сергій Ніколасв

79.13. Курганна група (археол.)

Розташована за 5 км на південний захід від центру села, на ріллі, на схилі вододільного плато річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлена в 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід на відстані 0,2 км один від одного. Насипи заввишки 1 м та 0,3 м, діаметри – 30 м та 18 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. За 20 м на північ від більшого кургану виявлена жовта пляма від материкового викиду повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району

Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

79.14. Моги́льник курганний «Могила Баба» (археол.)

Село Привільне. Моги́льник курганний «Могила Баба»

Розташований за 4,3–4,6 км на південь від центру села, на ріллі, на вододільному плато річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі моги́льника – п'ять курганів, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь протяжністю 0,3 км. Домінуючий насип заввишки 8 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, поли підорюються. Вершина чітко

виражена, на ній установлений пам'яткоохоронний знак та був улаштований триангуляційний пункт. Насип – конічної форми. Другий за розмірами насип заввишки 5 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням. Насип – напівсферичної форми. Менші насипи заввишки 1,7 м, 0,7 м та 0,5 м, діаметри – по 20–30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

79.15. Моги́льник курганний (археол.)

Розташований за 1,5–1,85 км на північний захід від центру села, поруч з північно-західною околицею села, за 0,2–0,6 км на схід від залізниці, на залуженні та на ріллі, в долині р. Комишувата Сура та на схилі вододілу балок Кобилинова, що впадає в р. Мокра Сура, та Тернувата (північна), що впадає в р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1951 р. директором Солонянського Будинку куль-

тури В. С. Кесем. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, в 2002 р. Є. Л. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – сім курганів, що розташовані на місцевості трьома локальними групами. Домінуючий насип, що знаходиться в південній групі, заввишки 4 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена, насип – напівсферичної форми. На вершині установлений пам'яткоохоронний знак. За 75 м на північний схід від нього розташований курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. В центральній групі могильника знаходяться чотири кургани заввишки по 0,5 м, діаметри – по 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На поверхні одного з них виявлені виходи гранітних підкурганних поховальних споруд. У північній групі могильника, на приватних присадибних ділянках, знаходиться один курган, що заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, пам'ятка пошкоджена в ході господарської діяльності людини – на насипу встановлені будиночок для реманенту та туалет.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

79.16. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Привільне. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

У братській могилі поховано 173 воїни 3-го Українського фронту, які загинули у жовтні 1943 р. у боях за визволення с. Привільне від гітлерівських військ.

Наприкінці жовтня 1943 р. підрозділи 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) розпочали наступ із правобережного плацдарму в районі сіл Військове в південно-східному

напрямку. На підступах до с. Привільне підрозділи дивізії зустрілися з жорстким опором противника і перейшли до позиційного бою. У взаємодії з підрозділами 35-ї гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін) обійшла с. Привільне з південного заходу і після запеклих боїв 28 жовтня 1943 р. визволила його та села Петрівське, Трудолюбівка від гітлерівців. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1958 р. останки 173 радянських воїнів із місць первинного поховання перенесли в могилу, що описується. Тоді ж поблизу могили установили залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком». У 1975 р. позаду скульптури спорудили стелу, на якій укріпили меморіальні дошки з прізвищами похованих та земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1176, оп. 1, спр. 17, арк. 82.

Валентина Сацута

80. Промінь, с.

80.1. Могили радянських воїнів (іст.)

Біля Будинку культури.

У 2 братських могилах поховано 474 воїни 25-ї, 39-ї, 47-ї, 57-ї, 79-ї та 88-ї гв. сд, 200-го мінометного полку та інших частин 8-ї гв. А, які загинули наприкінці жовтня – листопада 1943 р. під час визволення сіл Грушівка (нині – с. Промінь), Францівка (нині –

Село Промінь. Могили радянських воїнів

с. Матросове), хуторів Дальній, Жабівка та Карайкове від гітлерівських військ.

29 жовтня 1943 р. підрозділ 79-ї гв. сд (полковник А. І. Вагін) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) вийшли на підступи до с. Грушівка, де зустріли шалений опір противника, який згодом перейшов у контрнаступ із підтримкою декількох бронемашин. Упродовж 30–31 жовтня 1943 р. тут йшли тяжкі бої, але противник почав повільно відступати в південно-західному напрямку, що дало змогу бійцям 79-ї гв. сд звільнити хутори Карайкове та Настопіль (нині – с. Настопіль, Криничанський р-н) від гітлерівців.

У цей же час смугу наступу ліворуч займала 39-та гв. сд (генерал-майор В. А. Лещінін), але з листопада 1943 р. її позиції на рубежі Францівка – висота 167,2 зайняла 25-та гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов).

Особливо сильний опір противник чинив поблизу залізничних колій, що знаходились поблизу с. Францівка, але через декілька днів гвардійцям удалося просунутися вперед. 5 листопада 1943 р.

гітлерівці відкрили сильний артвогонь та тричі, групами по 17 літаків, бомбардували бойові порядки радянських військ, від чого 25-та гв. сд понесла великі людські втрати і перейшла до оборони на ділянці фронту протяжністю 16 км, зайнявши при цьому позиції спецчастин 47-ї, 57-ї, 88-ї гв. сд. Бої в цьому районі точилися до 10 листопада 1943 р. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1956 р. останки 420 радянських воїнів перенесли до с. Промінь, де поховали в єдиній братській могилі. У 1968 р. з кладовища села Матросове сюди ж перенесли останки Героя Радянського Союзу О. А. Артюха.

Артюх Олександр Андрійович народився 22 квітня 1914 р. у станіці Старомінська (тепер територіально належить до Краснодарського краю, РФ). По закінченню семирічної школи працював у колгоспі, а в 1938 р., закінчивши Таганрозький авіаційний технікум, отримав призначення на Харківський авіаційний завод. У 1941 р., після початку військових дій Другої світової війни на території України разом із заводом був евакуйований у тил. Деякий час працював

на Московському авіазаводі. 3 серпня 1942 р. перебував на фронті. Гвардії молодший сержант, навідник міномета 78-го гв. сп 25-ї гв. сд О. А. Артюх воював на Дону та Сіверському Донці, під Харковом; у вересні 1943 р. брав участь у визволенні Дніпропетровщини та форсуванні р. Дніпро в районі с. Військове, захопленні плацдарму на правому березі. Олександр Артюх загинув 5 листопада 1943 р. під час бою поблизу с. Францівка. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. Артюху Олександрю Андрійовичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, медаллю «За бойові заслуги».

У 1973 р. із с. Матросове сюди ж перепоховано останки майора О. І. Посадського, який загинув під час бою 18 листопада 1943 р.

У 1958 р. позаду братської могили установили залізобетонну скульптуру, праворуч та ліворуч від якої у 1970-х рр. зробили 2 кенотафи в пам'ять про похованих О. А. Артюха та О. І. Посадського. В 1980-х рр. скульптуру замінили та спорудили позаду неї цегляну стелу складної форми. Ліворуч на стелі укріпили 32 металеві меморіальні дошки з текстами та прізвищами похованих, праворуч – 36 дошок, у центральній – 13 дошок із прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни, і 1 дошка з чорного граніту з портретом одного з похованих та меморіальними написами.

У 2011 р. ліворуч від братської могили здійснено поховання остан-

ків 52 радянських воїнів, які загинули в жовтні – листопаді 1943 р. у боях за визволення с. Промінь.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 682526, спр. 1524; ф. 33, оп. 686043, спр. 41; ф. 33, оп. 717037, спр. 353; ф. 33, оп. 793756, спр. 3, арк. 90; ф. 58, оп. 18001, спр. 1288; ф. 1102, оп. 1, спр. 18, арк. 15; ф. 1227, оп. 1, спр. 17, арк. 245. 2. Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь. М.: Воениздат, 1987. Т. 1. С. 80.

Валентина Сацута

81. Пропашне, с.

81.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,9 км на північний схід від центру села, за 0,6 км на північ від околиці, на ріллі, на вододілі б. Хижина та р. Любимівка (б. Комишувата), що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3 м, діаметр – 30 м. Поверхня задернована частково, поли підорюються, насип – сегментоподібної форми, але пошкоджена господарською діяльністю людини: на вершині встановлена водо-

напірна вежа, на поверхні – залізобетонне сміття та цегла.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Павлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1715/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

81.2. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Пропашне. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

У братській могилі поховано 82 воїни 27-ї, 47-ї та 57-ї гв. сд 8-ї гв. А, які загинули 27 листопада 1943 р. під час боїв за хутори Пропашний (нині – с. Пропашне), Ворошиловка (нині –

с. Мирне), Войкове (нині – с. Квітуче) та навколишню територію.

26 листопада 1943 р. частини 4-го гв. ск (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) після нетривалої перерви відновили наступальні дії на території Солонянського району. В напрямку на хутір Пропаший наступали полки 57-ї гв. сд (генерал-майор О. Д. Шеменков), 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Осташенко) та 27-ї гв. сд (генерал-майор В. С. Глєбов). У результаті важких боїв та за підтримки 52-го гвардійського мінометного полку, 11-ї ТБр, 141-го окремого танкового полку, 11-ї пісбр гвардійці 27 листопада 1943 р. визволили хутір Пропаший та навколишні населені пункти. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв в індивідуальних і братських могилах.

У 1956 р. останки 82 радянських воїнів перенесли в могилу, що описується. В 1959 р. за могилою, що мала вигляд земляного пагорба, оточеного по периметру бордюром, установили залізобетонну скульптуру воїна, на постаменті якої укріпили металеву дошку з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. Тоді ж на могилу поклали 2 плити з прізвищами похованих. У 1980-х рр. скульптуру замінили та змінили місце розташування дошок. У 2015 р. на пам'ятці проведено реконструкцію: могилу вмістили в т. зв. «короб» із плит червоного граніту, в передній частині якого укріпили 2 дошки з чорного граніту з прізвищами похованих; перед постаментом скульптури розмістили 4 дошки з іменами

земляків, які загинули в роки Другої світової війни; перед могилою розташували імітацію пальника Вічного вогню.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 345, оп. 5487, спр. 55, арк. 3.

Валентина Сацута

82. Пшеничне, с.

82.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,2 км на північний захід від центру села, за 0,8 км на схід від р. Комишувата Сура, на вододільному плато балок Криничувата та Холодна, що впадають у долину р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 54 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської облас-

ті // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

82.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,7 км на північний захід від центру села, за 1 км на південний схід від дороги Письмечеве – Новопокровка, на вододільному плато балок Криничувата та Холодна, що впадають у долину річки Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 54 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня задернована, на вершині знаходиться знак триангуляції.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської

ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

82.3. Курган (археол.)

Розташований за 2,65 км на захід від центру села, за 0,25 км на схід від дороги Письмечеве – Новопокровка, на схилі вододілу балок Криничувата та Холодна, що впадають у долину річки Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,2 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті. Поруч на ріллі простежуються світло-жовті плями від повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

82.4. Курган (археол.)

Розташований за 1,1 км на північний схід від центру села, за 0,75 км на північний захід від дороги Тритузне – Новопокровка, на вододілі річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Холодна (впадає в р. Комишувата Сура).

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,2 м, діаметр – 44 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1716. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

82.5. Курган (археол.)

Розташований за 1,4 км на південний схід від центру села, за 0,4 км на південний схід від дороги Тритузне – Новопокровка, на вододілі річок Комишувата Сура та Тритузна, що впадають у р. Мокра Сура, в верхів'ях

б. Холодна (впадає в р. Комишувата Сура).

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

82.6. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,3 км на північний захід від центру села, на лінії вододілу балок Криничувата та Холодна, що впадають у долину р. Комишувата Сура.

Виявлена у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на відстані 0,1 км один від одного. Насип більшого кургану заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м. Менший курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м.

Насипи – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершини сплюснені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

83. Розтання, с.

83.1. Курган (археол.)

Розташований за 3 км на північний схід від центру села, за 0,35 км на північ від залізниці, на ріллі, на вододілі балок Колтеба (Розтанівська) та Мостова, що впадають у р. Базавлук – притоку р. Дніпро, в верхів'ях б. Атазьська.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 6 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена, насип – конічної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

83.2. Курган (археол.)

Розташований за 2,5 км на північний схід від центру села, за 1 км на північ від залізниці, на ріллі, на вододілі балок Колтеба (Розтанівська) та Мостова, що впадають у р. Базавлук – притоку р. Дніпро, в верхів'ях б. Атазьська.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Феценком та О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Дзержинівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1707/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

83.3. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Розтаньня. Могили радянських воїнів

На червоній лінії забудови вулиці, між житловими будинками.

У 3 могилах поховані воїни 39-ї, 79-ї та 88-ї гв. сд, 23-го тк, 23-ї ГАБр та окремих частин 8-ї гв. А, які загинули під час бойових дій із визволення с. Розтаньня від гітлерівських військ 28–30 листопада та упродовж грудня 1943 р. при спробах продовжити наступ. Кількість похованих невідома.

26 листопада 1943 р. частини 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) після недовгої перерви відновили наступальні дії на території Солонянського району. В важких умовах осіннього бездоріжжя і негоди радянські війська просувались за день лише на 100–150 м, долаючи при цьому розгалужену смугу укріплень противника, який докладав усіх зусиль, щоб не допустити прориву до Нікополя й Апостолового.

Підрозділи 39-ї (генерал-майор В. А. Лещінін), 79-ї (генерал-майор Л. І. Вагін) та 88-ї (полковник Б. Н. Панков) гв. сд 28-го гв. ск (генерал-майор

С. С. Гур'єв) наступали ліворуч від залізниці, що поєднувала м. Дніпропетровськ (із 2016 р. – м. Дніпро) та м. Апостолове. Полки 39-ї гв. сд після визволення сіл Калинівка (нині – с. Мала Калинівка), Улянівка (нині у складі с. Мала Калинівка) та навколишньої території розпочали наступ на хут. Садовод та с. Миколо-Мусіївка, а правофлангова 88-ма гв. сд – на Розтаньня та Войкове (нині – с. Квітуче). Але подальший наступ призупинився через жорсткий спротив гітлерівців. Почалися довгі позиційні бої.

Впродовж грудня 1943 р. частини 28-го гв. ск періодично змінювали одну на цій ділянці фронту. 31 грудня 1943 р. підрозділи 39-ї гв. сд прийняли смугу оборони 88-ї гв. сд на рубежі Розтаньня – Садовод і, отримавши підтримку від 23-го тк і 23-ї ГАБр, перейшли в наступ. Подолавши опір противника, гвардійці оволоділи населеним пунктом Садовод. 2 січня 1944 р. гітлерівці контратакували позиції дивізії з метою повернути втрачену раніше територію. 5 січня 1944 р. 39-та гв. сд передала свою смугу оборони силам 79-ї та 88-ї гв. сд і була виведена на іншу ділянку фронту.

Під час бойових дій за визволення с. Розтаньня та навколишньої території з кінця листопада 1943 р. до початку січня 1944 р. загинуло чимало радянських воїнів, які були поховані на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах. Три з таких могил знаходяться в с. Розтаньня.

Могили, що являють собою земляні пагорби, обкладені по периметру цегляним бордюром, розміщуються

в два ряди, умовно являючи собою трикутник. У 1970-х рр. перед могилами встановили залізобетонну скульптуру воїна з вінком, праворуч від якої розмістили 4 дошки з відомими прізвищами похованих (всього 79).

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1133, оп. 1, стр. 27, арк. 62–100; ф. 1227, оп. 1, стр. 18, арк. 24. 2. Чуйков В. П. В боях за Україну. К., 1972. С. 113–114.

Валентина Сацута

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Єлизарівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1708. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Єлизарівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1708/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

84. Рясне, с.

84.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,5 км на схід від центру села, за 0,4 км на південний схід від водосховища, за 0,5 км на північний схід від дороги на с. Безбородькове, на вододілі між балками Куца та Ломачина, що впадають у р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,8 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті; насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

85. Святовасилівка, с-ще

85.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,4 км на південний захід від центру селища, північніше від залізної дороги, на вододілі між річками Грушівка та Комишувата Сура, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 60 м. Північна пола насипу розорюється, південна задернована (в лісосмузі), через вершину пролягає польова дорога. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Єлизарівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1708/1.

Віталій Свистунов

85.2. Курганна група «Могили Рясні» (археол.)

Розташована за 0,5 км на північний захід від центру селища, північніше дороги Орлове – Святовасилівка та західніше дороги Святовасилівка – Березнуватівка, на вододілі річок Грушівка та Комишувата Сура, що впадають у р. Мокра Сура, в верхів'ях балок Тернувата (північна), Ломачина, Крута.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані компактно на невеликій відстані один від одного. Домінуючий насип заввишки 8 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, на вершині установлений знак тріангуляції. Насип – напівсферичної форми. Другий за розмірами курган заввишки 4 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована. На насипу, що має сегментоподібну форму, встановлена водонапірна вежа. Найменший курган заввишки 1,6 м, діаметр – 56 м. Західна пола розорюється, східна задернована. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Єлізарівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1708. 3. Технічна

документація по координуванню пам'яток археології на землях Єлізарівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1708/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

85.3. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,25 км на південний захід від центру селища, за 0,45 км від залізної дороги, за 0,8 км на південь від дороги Орлове – Святовасилівка, на вододілі між р. Грушівка та Комишувата Сура, що впадають у р. Мокра Сура.

Виявлена в 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Курганна група нараховує чотири насипи, що розташовані на невеликій відстані один від одного, витягнуті ланцюжком з північного сходу на південний захід протяжністю 0,2 км. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 1,2/40 м; 1/40 м; 0,5/30 м (східна пола в лісосмузі, західна на ріллі). Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Єлізарівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1708/1.

Віталій Свистунов

85.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,25–2,6 км на північний схід від центру села, південніше залізниці, у верхів'ях б. Тернувата (північна), що впадає в р. Комишувата Сура.

Виявлена в 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що витягнулись ланцюжком з північного сходу на південний захід протяжністю 0,3 км. Домінуючий насип, що знаходиться на кладовищі та через лісосмугу від двох інших, заввишки 3 м, діаметр – 60 м. У насип впущені поховання ХХ ст. Два менших насипи заввишки 1,5 м та 0,8 м, діаметри – 40 м та 30 м відповідно. Поверхні задерновані. Насипи – сегментоподібної форми, через них пролягає польова ґрунтова дорога.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Єлізарівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОКЛІ, інв. № 1708/1.

Віталій Свистунов

85.5. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Біля сільської ради, в парку.

У братській могилі поховані 233 воїни 3-го Українського фронту, які загинули у жовтні 1943 р. у боях за визволення селища Єлізарове (з 2016 р. – селище Святотроїцьке) та навколишніх територій, померли від ран

Селище Святотроїцьке. Братська могила радянських воїнів

у 472 ХППГ (15.02.1944–01.03.1944) та 54 УГПЕП з ЕП (15.12.1943–01.02.1944).

Наприкінці жовтня 1943 р. підрозділи 39-ї гв. сд (генерал-майор В. А. Лещінін) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) в ході наступу з правобережних плацдармів визволили низку населених пунктів Солонянського району і вийшли на підступи до залізничної станції Єлізарове та однойменного селища, які звільнили 29–30 жовтня 1943 р. Тоді ж вдалося очистити від гітлерівців села Рясне та Чорнопарівка, через що лінія фронту перемістилася в район висоти 167,2, що за 4 км на південь від селища Єлізарове, яку противник перетворив на добре укріплений пункт оборони.

3 листопада 1943 р. позиції 39-ї гв. сд зайняли бійці 25-ї гв. сд (генерал-майор Г. А. Криволапов), яка зайняла вихідне положення для наступу. 4 листопада полки 25-ї гв. сд розпочали просування на захід, долаючи особливо жорсткий спротив противника біля залізниці. Воїнів, які загинули, поховали на міс-

цях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1956 р. останки радянських воїнів перенесли в братську могилу, що описується. Серед тих, кого перепоховали з висоти 167,2, були останки Героя Радянського Союзу Ж. А. Молдагалієва.

Молдагалієв Жангази (Жангас) Акімович народився 7 червня 1917 р. у селищі Кара-Аул (нині Абайський р-н, Східно-Казахстанська обл., Казахстан). Закінчив 7 класів, працював у райвиконкомі. В 1938 р. призваний до лав Червоної армії. Закінчив військове піхотне училище. З 1941 р. перебував на фронті Другої світової війни. Гвардії лейтенант, командир 2-ї стрілецької роти 120-го гв. сп 39-ї гв. сд Ж. Молдагалієв брав участь у боях на Сіверському Донці, визволяв Запоріжжя, а в ніч на 24 жовтня 1943 р. у складі першої десантної групи форсував р. Дніпро в районі с. Лоцманська Кам'янка (східна околиця м. Дніпро). В бою на плацдармі проявив виняткову сміливість і героїзм: разом із десантниками утримував зайняті позиції, забезпечивши цим успішну переправу на правий берег у ніч на 25 жовтня

1943 р. основних сил 120-го гв. сп. Загинув Ж. А. Молдагалієв 1 листопада 1943 р. у бою на висоті 167,2 (с. Чорнопарівка), коли закрив своїм тілом амбразуру дзоту. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. Молдагалієву Жангази Акімовичу за зразкове виконання бойових завдань присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденами Леніна.

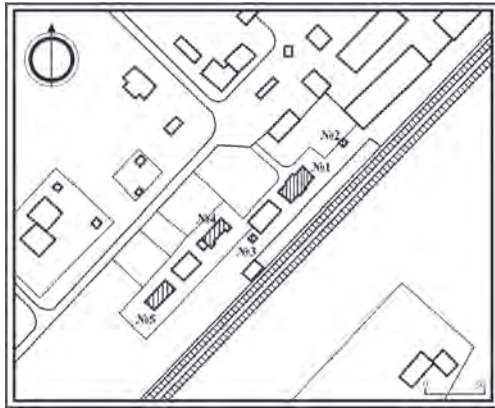
У 1958 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру жінки. В 1970 р. на постаменті пам'ятника закріпили залізобетонну меморіальну дошку з барельєфом Ж. А. Молдагалієва та 16 прізвищами похованих. У 1975 р. на постаменті закріплена меморіальна дошка з прізвищами членів екіпажу радянського літака, збитого 15 листопада 1943 р. у бою поблизу станції Рясна (до 2017 р. – станція Єлізарове). У 1980-х рр. перед постаментом скульптури спорудили подіум, на якому укріпили 23 металеві меморіальні дошки з прізвищами похованих. Ліворуч від пам'ятки на металевих основах розмістили 4 пластикові меморіальні дошки з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. Імена загиблих земляків також увічнені на 2 дошках, що розміщені на лицьовій грані постаменту.

Аджерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 563784, спр. 34; ф. 33, оп. 686043, спр. 41; ф. 1133, оп. 1, спр. 27, акр. 2–3; ф. 33, оп. 793756, спр. 32. 2. *Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь. М.: Воениздат, 1988. Т. 2. С. 105.*

Валентина Сацута

85.6. Комплекс будівель залізничної станції Рясна, поч. 1910-х – 1932 рр. (містобуд.)

Селище Святотасилівка. Комплекс будівель залізничної станції Рясна, поч. 1910-х – 1932 рр. (схема розташування)

Комплекс залізничної станції Рясна (раніше ст. Єлізарове) Придніпровської залізниці розташований на північному сході селища Святотасилівка (до 1932 р. – селище Рясне; у 1932–2016 рр. – селище Єлізарове). Належить до типу станцій, основні споруди яких розташовані з одного боку від колій, з пероном берегового типу.

До складу пам'ятки входять: будівля вокзалу, багажне відділення, станційний туалет, два житлових будинки залізничників, поруч з якими розташовано господарські споруди – сараї з погребами. Крім того, уздовж колій на південний захід розташовується низка пристанційних службових і житлових споруд 1960–1980-х рр. побудови, що не мають історико-культурної цінності.

Тривалий час у даній місцевості не було поселень: на військово-топографічній мапі 1862 р. тут розташову-

ється перехрестя двох поштових доріг, одна з яких пролягала з південного заходу на північний схід, а інша – із заходу на схід; із півдня у це перехрестя врізався ґрунтовий шлях, обіч якого знаходилась група курганів. Зведення пристанційних споруд (житлові будинки залізничників та допоміжні службові споруди), імовірно, розпочалося на початку 1910-х рр. за типовим проектом Катеринославської залізниці, під час розбудови її залізничної гілки. Але Перша світова війна та Українська революція 1917–1921 рр. завадили завершити розбудову. Комплекс станції завершили лише на початку 1930-х рр., а ввели в дію у 1932 р. До цього часу поруч звели додаткові будинки та станційні споруди, але при цьому комплекс сприймається цілісно, незважаючи на дещо захаращену прилеглу до будівлі вокзалу територію (сараї, гаражі, прибудови тощо). За аналогічним архітектурним проектом Катеринославської залізниці станції збереглись також у інших районах області (Апостолівському, Магдалинівському, Нікопольському, Солонянському тощо), але, враховуючи, що в кожному з них такий комплекс зберігся здебільшого поодиноким, кожен з них потребує збереження.

Будівля вокзалу. Цегляна, на бутовому цоколі, одноповерхова, прямокутна в плані (з дещо виступаючими ризалітами по видовжених фасадах), розміщена паралельно до колій. Протилежні, видовжені фасади (південно-східний, зорієнтований у бік перону; та північно-західний, що виходить у бік привокзальної площі), відзначаються центрально-осьовою композиційною симетрією. Головний вхід знаходиться

зі сторони перону, розташовуючись по центральній осі триосьового ризаліту, який фланкують бічні чотириосьові частини. Протилежний фасад також складається з центрального триосьового ризаліту та бічних чотириосьових частин, але вирішений дещо спрощено. Дверний проріз на ньому знаходиться ліворуч від центрального ризаліту, порушуючи симетрію фасаду. Торцеві фасади двоосьові: на північно-східному фасаді віконні прорізи закладені і мають вигляд ніш; на південно-західному – віконний та дверний прорізи. Елементом декорування виступає фактурний рельєф кам'яного цокольного мурування, цегляний декор 1-го поверху із використанням гуртів, підвіконь, лопаток, замкового каміння над прорізами, профільованого вузького карнизу.

Селище Святотерасівка. Комплекс будівель залізничної станції Рясна, поч. 1910-х – 1932 рр.

Багажне відділення. Розташовується на північний схід від будівлі вокзалу. Цегляне, на низькому бутовому цоколі, одноповерхове, прямокутне в плані. Має невеликі габарити, з двома осями віконних прорізів (закладені) по видовжених фасадах, паралельних до колій. На південно-західному торцевому

фасаді несиметрично розташовано дверний проріз. Торцеві фасади над карнизом завершуються трикутними ступінчастими шпильми, які фланкують невеликі тумби.

Станційний туалет. Розташовується на південному заході від будівлі вокзалу, за видовженим одноповерховим будинком 1960–1980-х рр. побудови з силікатної цегли, що не має історико-культурної цінності. Одноповерховий, цегляний, на цегляному цоколі, під односкатним дахом, первісна форма якого видозмінена. Прямокутний у плані невеликий об'єм, із закладеними невеликими вікнами арочного завершення на поперечних до напрямку колії фасадах. Входи розміщені з боку привокзальної площі, на північно-західному фасаді. Протилежний фасад, зорієнтований у бік колій, глухий, без прорізів та декорування.

Житловий будинок № 1. Розташовується на північний захід від пристанційного туалету, із заглибленням відносно осі, по якій розміщується будівля вокзалу, прилегла службова будівля, багажне відділення та туалет. Розташований в опорядженні зелених насаджень. Безпосередньо за ним знаходиться цегляний сарай із погребом, сприймаючись із житловим будинком єдиним комплексом. Одноповерховий, цегляний, П-подібний у плані, з виступаючими бічними крилами в бік колій. Чільні фасади бічних крил – двоосьові, завершуються трикутним шпилем, із невеликим горіщним прорізом по центру, утвореним схилами даху. Входи в будинок розташовані на протилежних торцевих фасадах, по їхній центральній осі, акцентуючись декоративною пере-

мичкою та вхідним ганком. Будівля зведена в еклектиці, з елементами декору, характерними для стилю модерн, які відзначаються майстерно проробленими профілями.

Житловий будинок № 2. Знаходиться на незначній відстані від будівлі вокзалу, завершуючи комплекс пристанційних споруд із південного заходу. Між ним та житловим будинком № 1 розміщена невелика одноповерхова житлова будівля з силікатної цегли, що має прямокутну в плані форму. Декорування будівлі виконано аналогічно до житлового будинку № 1. За нею також розміщено господарську споруду (сарай із погребом).

Комплекс залізничної станції Рясна здебільшого зберіг планувальну структуру та більшість пристанційних споруд. Його будівлі зведені у еклектиці, з елементами, притаманними стилю модерн, за типовим проектом Катеринославської залізниці.

Література: 1. Архангельский А. С., Архангельский В. А. *Железнодорожные станции СССР: Справочник*. В 2 кн. Кн. 1. М.: Транспорт, 1981. С. 152.

Надія Лиштва

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – п'ять курганів, що витягнулись ланцюжком із заходу на схід протяжністю 0,35 км. Домінуючий насип заввишки 3,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми. Менші кургани мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,2/50 м; 1,2/40 м; 0,8/40 м; 0,5/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1702. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Солонянської селищної ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1702/1.

86. Сергіївка, с.

86.1. Могильник курганий «Могила Сергіївка» (археол.)

Розташований за 2,3 км на північний схід від центру села, між лісосмугами, у верхів'ях б. Скотувата, що впадає в б. Панькова (притока р. Солоненька).

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

86.2. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Сергіївка. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

У братській могилі поховано 210 воїнів 27-ї та 74-ї гв. сд, які загинули 26–27 жовтня 1943 р. під час визволення с. Сергіївка та навколишньої території від гітлерівських військ.

Розпочавши наступ із правобережного плацдарму поблизу с. Військове, частини 29-го гв. корпусу (генерал-лейтенант Я. С. Фоканов) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) переслідували гітлерівців у південному напрямку. 26 жовтня 1943 р. полки 74-ї гв. сд (підполковник М. І. Югатов) вийшли в район с. Дніпростан (до 2016 р. – с. Дніпрельстан, з 2016 р. – с. Панькове) та вступили в бій з противником у лісосмузі, що північно-західніше с. Сергіївка. Праворуч діяла 27-ма гв. сд (генерал-майор В. С. Глебов). У результаті узгоджених дій двох дивізій 27 жовтня 1943 р. Сергіївку звільнили від гітлерівських військ, а сам наступ було продовжено в напрямку на с. Широке.

Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1958 р. останки 210 радянських воїнів із місць первинного поховання перенесли до могили, що описується. У 1964 р. позаду могили установили залізобетонну скульптуру «Скорботна мати». В 2013–2014 рр. на пам'ятці проводились ремонтні роботи, в ході яких прибрали скульптуру, а на її місці спорудили цегляну стелу з 6 дошками з чорного граніту з пам'ятними текстами та прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни; на могилі установили 2 бетонні тумби, на яких розмістили по 1 дошці – з текстом та відомими прізвищами похованих. Уся територія пам'ятки огорожена залізобетонним парканом та заощена тротуарною плиткою.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 40–41.

Валентина Сацута

86.3. Садиба німецьких колоністів, 1899 р. (архіт.)

Село Сергіївка. Садиба німецьких колоністів, 1899 р.

Вул. Сорокіна.

Наріжна ділянка з садибою розташована на вигині вул. Сорокіна, яка перетинає село з півночі на південь, поєднуючи села Сергіївка та Широке (на південному заході). З колишньої садиби німецьких колоністів зараз залишився лише житловий будинок, до якого на півночі та півдні було зроблено прибудови, що порушили первісну композицію. На південь від садиби знаходиться великий ставок із пересихаючим струмком, що є відгалуженням р. Суха Сура (за 1,5 км на захід).

Сергіївка є колишнім поселенням Льва Милорадовича, де за ним, станом на 1858–1860 рр., було 3406 дес. (земля разом із селами Башмачка та Рясне), 50 дворів і 139 кріпосних ревізійних душ (чоловіків). У селі нараховувалось іще 135 жінок, але при подушній ревізії вони не враховувались, як і діти. Лев Григорович Милорадович (1808–1879) – спадковий дворянин та поміщик, у 1849 р. одружився зі Скоропадською Єлизаветою Іванівною (1832–1900), рідною тіткою майбутнього гетьмана Української держави – Павла Петровича Скоропадського. У шлюбі вони мали сина Григорія (1855 р. н.) та доньку Олександру (1858 р. н., померла у дитинстві). Наприкінці ХІХ ст. спадкоємці Льва Григоровича, разом із Дмитром Миколайовичем Милорадовичем, продають землі у Катеринославському повіті німцям-менонітам – купцям Абраму та Герману Бергманам. У 1899 р. у Сергіївці побудували комплекс садиби німецьких колоністів-менонітів, яка, крім житлового будинку, складалась із низки господарських будівель, остання з яких була втрачена на початку 2010-х рр.

Садиби менонітів будувались за типовими проектами з певними відмінностями. Оскільки основною економічною діяльністю колоністів було сільське господарство, лише частина виділеної їм землі (65 дес.) відводилась під садибу з садом. Зазвичай основний тип будови двору був однорядний, з шириною подвір'я – 40 м та довжиною – 100–120 м. Чільна сторона домоволодіння оточувалась кам'яним огороженням або живоплотом із кущів акації. Значну частину ділянки займав житловий будинок із господарськими спорудами. Між огорожею та будинком влаштовувався квітник, а далі знаходився город (близько 1 га).

Житловий будинок у с. Сергіївка – одноповерховий, первісно прямокутний у плані, витягнутий із заходу на схід, із трикутними фронтонами торцевих фасадів, утвореними двосхилим дахом, на тимпані одного з яких зазначено дату побудови – «1899». Нині дах перекритий азбестоцементним шифером, первісна глиняна черепиця збереглась лише на споруді льоху, розташованому у північно-східному куті житлової будівлі, що має зараз Г-подібну конфігурацію через пізнішу прибудову. Торцеві фасади вирішені по-різному: західний – у одну вісь прямокутного віконного прорізу, несиметричний; східний – у чотири осі прямокутних віконних прорізів, розташованих симетрично відносно до осі, що проходить по гребеню даху. На тимпанах трикутних фронтонів – по два арочні віконні прорізи, для освітлення горіщного простору, який у менонітів використовувався для розміщення коптільні. Видовжені фасади не зберегли свою первісну композицію

через пізніші прибудови та перебудови, які потребують демонтажу для відновлення комплексу садиби.

З елементів декорування фасадів зберігся майстерно пророблений цегляний аркатурний гурт увінчуючого карнизу. В інтер'єрах житлового будинку збереглося частково планування, первісні аroachні дверні прорізи, витягнутий профільований увінчуючий карниз. Піч, яка використовувалась для опалення приміщень, утрачена.

Незважаючи на значні втрати комплексу садиби німців-менонітів, вона потребує збереження як поодинокі пам'ятка колонізації українських земель, розташована у Солонянському районі.

Література: 1. Заруба В. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д.: АПРА, 2016. С. 84. 2. Заруба В. Дворяне Екатеринославской губернии. Д.: АПРА, 2016. С. 321. 3. Заруба В. Родословник Екатеринославских дворян. Д.: АПРА, 2017. С. 292–297. 4. Бобылева С. П. На Рейне и Днепре: опыт непредвзятой германистики. Днепро: АПРА, 2017.

Надія Лиштва

87. Сонячне, с.

87.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,8 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Червінська та Очеретувата, що впадають у р. Тритузна – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. Є. А. Феценком, повторно обстежений у 2011 р.

С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 32 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Малозахаринської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1709/1.

Сергій Ніколаєв

87.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,75 км на північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Тритузна (Буркунувата) та Реміна, що впадають у р. Тритузна – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на відстані 40 м один від одного. Насипи заввишки 1,6 м та 1 м, діаметри – 50 м та 20 м відповідно. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. //

НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Малозахаринської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1709.
3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Малозахаринської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1709/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

87.3. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Сонячне. Могили радянських воїнів

На краю сільського кладовища.

У 3 братських могилах поховано 62 воїни 27-ї та 82-ї гв. сд, окремих частин 8-ї гв. А, які загинули в листопаді 1943 р. під час визволення с. Лікнеп (нині – с. Сонячне) та навколишньої території від гітлерівських військ, померли від ран 1–30 грудня 1943 р. у медсанбаті 27-ї гв. сд.

29-й гв. ск (генерал-лейтенант Я. С. Фоканов) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников, з 15.11.1943 р. – генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го

Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) під час осіннього наступу діяв на лівому фланзі армії. До складу корпусу на цей час входили 27-ма гв. сд (генерал-майор В. С. Глебов), 74-а гв. сд (підполковник М. І. Югатов) та 82-га гв. сд (генерал-майор І. О. Макаренко). Наступаючи з правобережного плацдарму, що знаходився в районі сіл Військове та Вовніги, частини корпусу визволили від гітлерівців низку населених пунктів Солонянського району, але на початку листопада їхній наступ призупинився на підступах до сіл Широке та Миколай-Поле (нині Запорізький р-н, Запорізька обл.), де противник задалегідь створив смугу оборони. Неодноразові намагання перейти у наступ закінчувались невдало, аж поки частини 4-го гв. ск (генерал-майор М. І. Запороженко, з 18.11.1943 р. – генерал-майор В. О. Глазунов) та 28-го (генерал-майор С. С. Гур'єв) гв. ск не зайняли рубіж на лінії Олександропіль – Гаркушине.

17 листопада 1943 р. підрозділи 74-ї гв. сд, передавши свої позиції 27-й та 82-й гв. сд, були виведені на іншу ділянку фронту. Позиційні бої в цій місцевості тривали до 26 листопада 1943 р., коли частини 8-ї гв. А перейшли у наступ. Із просуванням основних сил 4-го та 28-го гв. ск для гітлерівців склалася небезпечна ситуація: обороняючись перед 29-м гв. ск, вони могли пропустити інші радянські частини в тил. З метою уникнути оточення, німецькі війська почали відступати і зосередилися поблизу Нікополя.

28–29 листопада 1943 р. бійці 27-ї та 82-ї гв. сд визволили села Лікнеп (з 2016 р. – с. Сонячне), Малозахарине,

Мопрівське (з 2016 р. – с. Багате), Суданівка, Водяне та інші. Воїнів, які загинули, поховали в індивідуальних і братських могилах на місцях боїв.

У травні 1958 р. останки 62 воїнів із первинних місць поховань перенесли до 3 братських могил, що описуються. Могили, що мають вигляд земляних пагорбів, обкладених по периметру цегляним бордюром, розташовані в один ряд. У 1960-х рр. поряд із могилами установили двофігурну залізобетонну скульптуру, на постаменті якої укріпили металеву дошку з текстом.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 45, 49, 53. 2. Чуйков В. II. *В боях за Украину*. К., 1972. С. 114.

Валентина Сацута

87.4. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Сонячне. Пам'ятний знак землякам

На краю сільського кладовища, праворуч від могил радянських воїнів.

Відкритий у 1968 р. на честь жителів с. Сонячне (до 2016 р. – с. Лікнеп), які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятник являє собою багато-ступінчастий чотиригранної форми обеліск у вигляді піраміди з усіченою верхівкою, що увінчана металевою п'ятикутною зіркою. На лицьовій грані 2-ї ступені вмонтована бетонна плита (0,6×0,8 м) з відлитим текстом: «Ценою слез и материнской боли война была оплачена сполна. Мы память павших чтим и не позволим, чтоб разразилась новая война!». Нижче, на 1-й ступені, у заглибленні розташована бетонна

плита (1,2×0,8 м) із рельєфним зображенням ордена Вітчизняної війни та написом: «Вічна пам'ять воїнам-односельчанам, загинувшим за волю і незалежність нашої Батьківщини у Великій Вітчизняній війні. 1941–1945 рр.». Крім того, на лівій та правій гранях нижньої ступені в нішах розміщені 2 плити із 37 прізвиськами жителів с. Сонячне, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Оксана Колесник

ровського исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЛ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЛ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

88. Стародніпровське, с.

88.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,3 км на південний захід від центру села, за 0,13 км на захід від дороги Стародніпровське – Безбородькове, на схилі вододілу балок Крутенька та безіменної, що впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 30 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепронет-

88.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,9 км на південний захід від центру села, східніше дороги Стародніпровське – Безбородькове, на схилі вододілу балок Крутенька та безіменної, що впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 44 м. Насип – сегментоподібної форми, більша площа поверхні розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті. Західна пола курганного насипу знаходиться в лісосмузі.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепронетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-

ко-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

88.3. Курган (археол.)

Розташований за 1,1 км на захід від центру села, на схилі вододілу балок Крутенька та безіменної, що впадають у р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Насип – сегментоподібної форми, в якій вершина сплюснена, поли розтягнуті та розорюються. На насипу знаходиться резервуар для води.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

88.4. Курган (археол.)

Розташований за 0,4 км на південь від центру села, за 0,25 км на північ від польової дороги, на вододільному плато б. Крутенька, що впадає в р. Комишувата Сура, та р. Тритузна.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті. Поруч на ріллі виділяються світло-жовті плями повністю розораних курганних насипів.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

88.5. Курган (археол.)

Розташований за 1,98 км на південний захід від центру села, за 0,8 км на південний схід від дороги Стародніпровське – Безбородькове, на схилі вододілу балок Крутенька та Криничувата, що впадають у долину р. Комишувата Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,7 м, діаметр – 36 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

88.6. Курган (археол.)

Розташований за 1,15 км на південний схід від центру села, північніше польової дороги, на вододільному плато б. Крутенька, що впадає в р. Комишувата Сура, та р. Тритузна.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,4 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

88.7. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,2–1,35 км на північний схід від центру села, на вододільному плато б. Крутенька, що впадає в р. Комишувата Сура, та р. Тритузна.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід на відстані 0,1 км один від одного. Насип більшого кургану заввишки 3,6 м, діаметр – 60 м. Менший курган заввишки 0,7 м, діаметр – 40 м. Насипи – сегментоподібної форми, більші площі обох курганів розорюються, задерновані лише північні частини насипів. Поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці

і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

88.8. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,25–1,45 км на північний захід від центру села, за 0,6–0,8 км на північний захід від р. Комишувата Сура та дамби, на схилі вододілу балок Куца та безіменної, що впадають у р. Комишувата Сура, в урочищі Новогригорівка.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі захід – схід на відстані 0,3 км один від одного. Більший курган заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м. Менший курган заввишки 0,6 м, діаметр – 30 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхня повністю розорюється, вершини сплюснені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях

Письмечівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1716/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

88.9. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Стародніпровське. Братська могила радянських воїнів

На кладовищі.

У братській могилі поховані воїни 35-ї та 57-ї гв. сд, які загинули 29 жовтня 1943 р. під час визволення с. Стародніпровське та навколишньої території від гітлерівських військ. Кількість похованих та їхні прізвища невідомі.

Наприкінці жовтня 1943 р. частини 35-ї гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін), 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остащенко) та 57-ї гв. сд (генерал-майор А. П. Карнов) 4-го гв. ск (генерал-майор М. І. Запорожченко) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) продовжували переслідувати противника, що відступав на захід. Після визволення с. Привільне підрозділи 57-ї гв. сд просу-

вались у напрямку с. Стародніпровське. Ліворуч розташувались сили 35-ї гв. сд. У ході запеклого бою 29 жовтня 1943 р. вдалося звільнити с. Стародніпровське та навколишні хутори від гітлерівців. Воїнів, які загинули, поховали на сільському кладовищі.

В післявоєнні роки могилу, що являє собою земляний пагорб, обклали цеглою та спорудили на ній цегляний трапецієподібний пілон, на якому укріпили металеву дошку з текстом.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1176, оп. 1, спр. 17, арк. 82. 2. Афанасьев Н. И. *От Волги до Шпрее*. М.: Воениздат, 1982. С. 132.

Валентина Сацуца

89. Суданівка, с.

89.1. Курганна група «Могила Буловецька» (археол.)

Село Суданівка. Курганна група «Могила Буловецька»

Розташована за 2,2 км на південний захід від центру села, на ріллі, в вищій точці вододілу річок Тритузна та Комишувата Сура – притоки р. Мокра Сура, у верхів'ях б. Шмалькова.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,26 км. Домінуючий курган заввишки 6 м, діаметр – 60 м. Насип – конічної форми, поверхня задернована. Менші кургани мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,5/20 м; два – по 0,4/20 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1711/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

89.2. Курганна група «Могили Буховецькі» (археол.)

Розташована за 2 км на північний захід від центру села, в лісосмузі та на ріллі, на вододілі річок Тритузна та

Комишувата Сура – притоки р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Холодна.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 60 м один від одного. Більший курган заввишки 5 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, насип – конічної форми. Менший курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

89.3. Курганна група «Могили Трієчки» (археол.)

Розташована за 1,8–2 км на північ від центру села, на ріллі, на вододілі річок Тритузна та Комишувата Сура –

притоки р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Орлата.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 0,18 км. Два кургани в групі заввишки по 3 м, діаметри – по 50 м. Найменший курган заввишки 1,2 м, діаметр – 30 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, вершини сплюснені, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

89.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,62–2,1 км на північний схід від центру села, на ріллі, на корінному березі р. Тритузна – притоки р. Мокра Сура, між балками Орлата та Шмалькова.

Виявлена в 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,5 км один від одного. Насипи заввишки 1 м та 0,5 м, діаметри – 30 м та 20 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОКЦ, інв. № 1711/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 5,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, поли підорюються, насип – напівсферичної форми, вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОКЦ, інв. № 1719.
3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

90. Сурсько-Михайлівка, с.

90.1. Курган «Могила Гостра» / «Могила Різникова» (археол.)

Розташований за 3,2 км на південний схід від центру села, за 0,4 км на захід від залізничної колії Кривий Ріг – Дніпро, на лінії вододілу річок Суха Сура та Мокра Сура, над урочищем Піскувате.

Виявлений у 1951 р. завідуючим Солонянським районним відділом культури М. М. Костенком. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею

90.2. Курган «Могила Корсікова» (археол.)

Розташований за 3,2 км на південний схід від центру села, за 0,1 км на південний схід від залізничної дороги Кривий Ріг – Дніпро, в заплаві р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 4,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми. В насипу знаходиться грабіжницький шурф.

Ажерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

90.3. Курган «Могила Потапова» / «Могила Тачева» (археол.)

Розташований біля південно-східної околиці села, за 0,4 км на північний захід від залізниці, на першій надзаплавній терасі р. Суха Сура, біля гирла безіменної обводненої балки.

Виявлений у 1951 р. завідуючим Солонянським районним відділом культури М. М. Костенком. Повторно обстежений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, насип – сегментоподібної форми.

Ажерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропет-

ровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

90.4. Курган «Могила Токарева» (археол.)

Розташований за 2,2 км на північний схід від центру села, за 1,2 км на північний схід від дороги Сурсько-Михайлівка – Дніпро, на схилі вододілу б. Мала Пашена, що впадає в долину р. Суха Сура, та б. Вовча, що впадає в б. Супрунова – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Ажерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської

ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.*

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

90.5. Курган «Падишева Могила» (археол.)

Розташований за 2,7 км на північний захід від центру села, на корінному березі р. Суха Сура, в межіріччі Мокрої Сури та Сухої Сури.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 6 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми, вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

90.6. Курган (археол.)

Розташований на східній околиці центральної частини села, ліворуч від дороги Сурсько-Михайлівка – Дніпро, біля кладовища, на першій надзаплавній терасі р. Суха Сура, між гірлами безіменних балок, що впадають у долину річки.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, насип – сегментоподібної форми, вершина чітко виражена. На кургані влаштовані поховання XIX – XX ст.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

90.7. Курган (археол.)

Розташований за 2 км на південний захід від центру села, за 0,8 км на північ від дороги Сурсько-Михайлівка – Маяк, на лінії вододілу річок Мокра Сура та Суха Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

90.8. Курган (археол.)

Розташований за 2,5 км на південь від центру села, західніше від ґрунтової дороги, що веде до селища Надіївка (до 2016 р. – Жданове), на лінії вододілу

річок Суха Сура та Мокра Сура, над урочищем Піскувате.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

90.9. Курган (археол.)

Розташований за 0,3 км на північний схід від церкви, східна околиця села, ліворуч від дороги на м. Дніпро, на першій надзаплавній терасі р. Суха Сура, між гирлами безіменних балок, що впадають у долину річки.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного

музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 5 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, поли підорюються, насип – напівсферичної форми, вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

90.10. Курган (археол.)

Розташований у північно-східній частині села, на першій надзаплавній терасі р. Суха Сура, між гирлами балок Мала Пашена та безіменної, що впадають у долину річки.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 8 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, поли підорюються, насип – напівсферичної форми, вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурьсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

90.11. Курган (археол.)

Розташований на північно-східній околиці села, праворуч від дороги до с. Миколаївка, на першій надзаплавній терасі р. Суха Сура, біля гирла б. Мала Пашена.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 4 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована,

насип – напівсферичної форми, вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

90.12. Курган (археол.)

Розташований на північно-західній околиці села, в лісосмузі, на корінному березі р. Суха Сура, в межіріччі Мокрої Сури та Сухої Сури.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми, вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці

і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

90.13. Курган (археол.)

Розташований за 2,75 км на північний захід від центру села, на корінному березі р. Суха Сура, в межіріччі Мокрої Сури та Сухої Сури.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,3 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Оксана Рутковська
Віталій Свистунов

90.14. Курган (археол.)

Розташований за 3,2 км на південний захід від центру села, за 0,5 км на захід від дороги Сурсько-Михайлівка – Солоне, на лінії вододілу річок Мокра Сура та Суха Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,3 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

90.15. Курган (археол.)

Розташований біля північної околиці села, за 3,6 км на північний захід від центру села, на кладовищі, в долині р. Суха Сура, за 0,7 км на південь від гирла б. Мала Пашена.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 40 м. Поверхня задер-

нована, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. В насипу влаштовані поховання XIX – XX ст.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

90.16. Курган (археол.)

Розташований за 2,2 км на північ від центру села, на першій надзаплавній терасі р. Суха Сура, між гирлами балок Мала Пашена та безіменної, що впадають у долину річки.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 0,6 м, діаметр – 30 м. Половина поверхні задернована, друга – розорюється, оскільки пам'ятка знаходиться на присадибній ділянці. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

90.17. Курган (археол.)

Розташований за 3,8 км на північний схід від центру села, за 0,5 км на південний захід від лісосмуги та межі земель Дніпровського району, на схилі

вододілу балок Мала Пашена та безіменної, що впадають у долину р. Суха Сура.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

90.18. Курган (археол.)

Розташований за 4,5 км на південний схід від центру села, в долині р. Мокра Сура.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

90.19. Курган (археол.)

Розташований за 3,7 км на південний схід від центру села, на захід

від залізничної дороги Кривий Ріг – Дніпро, на лінії вододілу річок Суха Сура та Мокра Сура.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

90.20. Курган (археол.)

Розташований за 4,3 км на південний схід від центру села, за 0,25 км на захід від залізничної дороги Кривий Ріг – Дніпро, на лінії вододілу річок Суха Сура та Мокра Сура, в верхів'ях безіменного яру.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

90.21. Курган (археол.)

Розташований за 3,5 км на південний захід від центру села, за 1,3 км на захід від дороги Сурсько-Михайлівка – Солоне, за 0,8 км на південь від дороги на с. Маяк, на схилі вододілу річок Мокра Сура та Суха Сура.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

90.22. Курган (археол.)

Розташований за 2,5 км на південний захід від центру села, за 0,3 км на схід від дороги Сурсько-Михайлівка – Солоне, на лінії вододілу річок Суха Сура та Мокра Сура, над урочищем Піскувате.

Виявлений у 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 3 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

90.23. Курганна група «Могила Гостра» (археол.)

Розташована за 4,2–4,75 км на північний захід від центру села, західніше глинища, на вододілі річок Мокра Сура та Суха Сура, в верхів'ях б. Озерище (притока р. Мокра Сура).

Виявлена в 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,55 км. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2,2/60 м; 1,3/50 м; 0,5/30 м. Поверхні задерновані, вершини чітко виражені, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології

на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради
Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.*

Віталій Свистунов

90.24. Курганна група «Могила Дубова» (археол.)

Розташована за 3 км на схід від центру села, за 0,25 км на північний захід від залізничної колії Кривий Ріг – Дніпро, на краю другої надзаплавної тераси р. Суха Сура; між гирлами безіменної балки, що впадає в долину р. Суха Сура, та б. Вовчої, що впадає в б. Супрунова, притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості правильним трикутником. Домінуючий насип заввишки 6 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, поли підорюються, насип напівсферичної форми, вершина чітко виражена. Два менші кургани мають такі розміри (висота/діаметр): 0,5/30 м та 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.*

Віталій Свистунов

90.25. Курганна група «Могила Панасиха» / «Могила Токарева» (археол.)

Розташована за 2,2 км на північний схід від центру села, по обидва боки дороги Сурсько-Михайлівка – Дніпро, на другій надзаплавній терасі р. Суха Сура, між безіменними балками.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані компактно неправильним трикутником на відстані 85–150 м один від одного. Домінуючий насип заввишки 6 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована. Насип – конічної форми. Другий за розмірами курган заввишки 0,6 м, діаметр – 30 м. Поверхня задернована, в насипі влаштований колодязь. Найменший насип заввишки 0,3 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті. Два менші насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // *Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719.*

3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району

Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

90.26. Курганна група «Могила Рясна» (археол.)

Розташована за 1,8 км на захід від центру села, за 0,5 км на північ від дороги Сурсько-Михайлівка – Маяк, на гребені вододілу річок Мокра Сура та Суха Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані компактним ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,25 км на невеликій відстані один від одного. Домінуючий курган заввишки 4,5 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, насип сегментоподібної форми. Два менші кургани заввишки по 1,6 м, діаметри – по 50 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської

сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

90.27. Курганна група (археол.)

Розташована за 1 км на південний схід від південно-східної околиці села, на схід від залізничної дороги Кривий Ріг – Дніпро, в долині р. Суха Сура, біля гирла безіменної балки.

Виявлена в 1951 р. завідуючим Солонянським районним відділом культури М. М. Костенком. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик, у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,3 км на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2,5/60 м; 1/30 м; 0,5/30 м; 0,3/20 м. Поверхні двох більших курганів задерновані, менші – розорюються, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепрпет-*

ровського исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719.

3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719.

3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик
Віталій Свистунов

90.28. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,5 км на південь від південної околиці села, за 1,25 км на захід від залізниці, на лінії вододілу річок Суха Сура та Мокра Сура, над урочищем Піскувате.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на відстані 150 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 0,8/30 м та 0,5/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* //

90.29. Курганна група (археол.)

Розташована за 3 км на південний схід від центру села, за 0,3 км на захід від залізниці, в долині річок Суха Сура та Мокра Сура, за 1,25 км на південь від місця їхнього злиття.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 40 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 8/80 м та 0,8/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропет-*

ровського исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719.
3. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719.
3. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

90.30. Курганна група (археол.)

Розташована на старому кладовищі у південно-східній частині села, в долині р. Суха Сура, між гирлами безіменних балок, що впадають у річку.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід, практично перетинаються полями. Насипи заввишки по 2,5 м, діаметри – по 60 м. Поверхні задерновані, вершини чітко виражені, насипи – сегментоподібної форми. На курганах улаштовані поховання ХІХ – ХХ ст.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. //

90.31. Курганна група (археол.)

Розташована на північній околиці села, ліворуч дороги Сурсько-Михайлівка – Миколаївка, на першій надзаплавній терасі р. Суха Сура, біля гирла б. Мала Пашена.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на відстані 40 м один від одного. Домінуючий насип заввишки 5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли розорюються; насип – напівсферичної форми. Менший курган заввишки 1,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропет-

ровського исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719.
3. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

90.32. Курганна група (археол.)

Розташована в центральній частині села, на кладовищі, за 0,5 км на північ від центру села, в долині р. Суха Сура, між гирлами безіменних балок.

Виявлена в 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на невеликій відстані один від одного. Кургани заввишки 1,7 м та 1,6 м, діаметри – по 40 м. Поверхні задерновані, вершини і поли чітко виражені, насипи – сегментоподібної форми. В курганах улаштовані поховання XIX – XX ст.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

90.33. Курганна група (археол.)

Розташована за 4,1 км на південь від центру села, за 0,3 км на північний схід від дороги Сурсько-Михайлівка – Солоне, на лінії вододілу річок Суха Сура та Мокра Сура.

Виявлена в 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості двома групами: три насипи по вісі схід – захід протяжністю 0,2 км та ще один, за 0,4 км на північний схід від основної групи. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,7/30 м; 0,5/30 м; два – 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

90.34. Курганна група (археол.)

Розташована за 4,75 км на південь від центру села, на лінії вододілу річок Суха Сура та Мокра Сура.

Виявлена в 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь і практично зливаються полами. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 3,8/60 м та 0,7/40 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

90.35. Курганна група (археол.)

Розташована за 3,6 км на південний схід від центру села, в долині річок Суха Сура та Мокра Сура, за 0,5 км на південний захід від місця їх злиття.

Виявлена в 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на відстані 40 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 1,2/50 м та 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

90.36. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,6 км на південь від південної околиці села, західніше ґрунтової дороги до селища Надіївка (до 2016 р. – Жданове), на лінії вододілу річок Суха Сура та Мокра Сура.

Виявлена в 2002 р. О. В. Рутковською, повторно обстежена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості неправильним трикутником на відстані 0,25–0,4 км один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 6/70 м; 1,2/40 м; два – по 0,6/30 м. Поверхня більшого задернована, насип – напівсферичної форми. Поверхні трьох менших розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1719. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦІКЦ, інв. № 1719/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

90.37. Курганна група (археол.)

Розташована за 4,25 км на південний схід від центру села, за 0,7 км на схід від залізниці, в долині річок Суха Сура та Мокра Сура, за 1,25 км на південь від місця їхнього злиття.

Виявлена в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 40 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 2/40 м та 0,3/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Віталій Свистунов

У складі могильника – п'ять курганів, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь протяжністю 0,16 км на невеликій відстані один від одного. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 0,5/30 м; три – по 0,3/20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.
2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719.
3. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Сурсько-Михайлівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООЦОІКЦ, інв. № 1719/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

90.38. Могильник курганий (археол.)

Розташований за 2,4 км на захід від центру села, на лінії вододілу річок Мокра Сура та Суха Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

**90.39.Могила М. В. Гаркуші
(іст.)**

*Село Сурсько-Михайлівка. Могила
М. В. Гаркуші*

На сільському кладовищі.

Похований Гаркуша Микола Васильович (20.04.1915, с. Сурсько-Михайлівка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл. – 08.10.1994, с. Сурсько-Михайлівка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.) – повний кавалер ордена Слави.

У 1931 р. закінчив 6 класів школи. Працював у колгоспі, водієм на заводі ім. Ворошилова у м. Дніпропетровськ (з 2016 р. – м. Дніпро). У Червоній армії – з 1 листопада 1943 р. Воював на 3-му Українському і 1-му Білоруському фронтах. Брав участь

у Нікопольсько-Криворізькій, Березнегувато-Снігурівській, Одеській, Люблін-Брестській, Вісло-Одеській і Берлінській наступальних операціях. 20 грудня 1943 р. отримав поранення в бою.

Внаслідок Люблін-Брестської наступальної операції частини 35-ї гв. сд (4-й гв. ск, 8-ма гв. А, 1-й Білоруський фронт) вийшли до р. Вісла в районі населеного пункту Магнушев (нині Козеницький повіт, Мазовецьке воєводство, Польща). 1 серпня 1944 р. гв. рядовий М. В. Гаркуша виконував бойове завдання по переправі через річку мінометів і боєприпасів. Під вогнем противника він працював на паромі, забезпечуючи своєчасну доставку озброєння на плацдарм. Наказом командира 35-ї гв. сд нагороджений медаллю «За відвагу».

У ніч на 3 листопада 1944 р. на ділянці 100-го гв. сп М. В. Гаркуша проробив прохід у мінному полі і дротовому огороженні, подолав нейтральну полосу, знешкодив 10 протипіхотних мін противника і в безпосередній близькості від ворожих позицій проробив прохід у двоярусній спіралі Бруно. Чіткими й прихованими діями сапера був забезпечений прохід розвідувальній групі у тил ворога. Наказом командира 35-ї гв. сд від 12 листопада 1944 р. нагороджений орденом Слави 3-го ступеня.

З початком Вісло-Одеської наступальної операції М. В. Гаркуша 14–15 січня 1945 р. у районі населеного пункту Гловачув (нині Козеницький повіт, Мазовецьке воєводство, Польща) проробив 3 проходи в мінно-вибухових і дротових огороженнях противника,

забезпечив просування без втрат стрілецької роти та техніки. Під час наступу супроводжував війська, знешкоджуючи міни і фугаси противника, а також надавав першу допомогу пораненим. Наказом командуючого 8-ї гв. А від 17 лютого 1945 р. нагороджений орденом Слави 2-го ступеня.

В останніх боях Вісло-Одерської наступальної операції 29 січня 1945 р. 102-й гв. сп зустрів сильний спротив гітлерівців. М. Гаркуша з групою саперів, десантом на самохідних установках, обійшли фронт противника і за допомогою підручних засобів обладнали перехід через протитанковий рів. Цим вони забезпечили вихід самохідних установок у тил гітлерівських військ. Раптовим ударом із тилу противник був відкинутий, а радянські війська без великих втрат оволоділи його оборонним рубежем. Наказом командуючого 8-ї гв. А нагороджений орденом Червоного Прапора.

З початком Берлінської наступальної операції 35-та гв. сд проривала укріплену оборону противника північніше м. Зелов (нині район Меркуш-Одерланд, земля Бранденбург, Німеччина). 14–16 квітня 1945 р. відділення гв. сержанта М. В. Гаркуші проробило 10 проходів у мінних полях противника, забезпечивши успішну атаку переднього краю ворога на своїй ділянці. При супроводженні танків він із власної зброї знищив декількох німецьких солдатів. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 травня 1946 р. за зразкове виконання бойових завдань командування на фронті нагороджений орденом Слави 1-го ступеня.

У листопаді 1945 р. був демобілізований. Повернувся у рідне село. Працював шофером у колгоспі.

Нагороджений орденами Слави трьох ступенів, Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1-го ступеня, медалями.

Помер 8 жовтня 1944 р. Був похований у рідному селі.

В узголів'ї могили, що накрита плитою, установлений пілон із червоного граніту з карбованим портретом, меморіальним написом та роками життя.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 686196, спр. 751, 2943; оп. 690155, спр. 1078, 2884. 2. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. Институт истории АН УССР К.: Главная редакция УСЭ, 1977. С. 700. 3. Кавалеры ордена Славы трех степеней: краткий биографический словарь / пред. ред. коллегии А. С. Сухожуков. М.: Воениздат, 2000.

Оксана Колесник

**90.40.Могила М. А. Коржа
(іст.)**

*Село Сурсько-Михайлівка. Могила
М. А. Коржа*

На старому кладовищі.

Корж Микита Леонтійович (30.05.1731, с. Нові Кодаки, Кодацька паланка – жовтень 1835, с. Михайлівка, Катеринославський повіт, Катеринославська губернія (нині с. Сурсько-Михайлівка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.) – запорізький козак, автор усних оповідань.

Микита Корж іще у віці 7 років опинився на Січі, куди його забрав хрещений батько Яків Омелянович Качалов – військовий осавул та полковник Низового війська Запорізького. Спочатку він був джурою Я. О. Качалова та навчався військової справи у досвідчених козаків. Брав участь у вій-

ськових діях. Спогади М. Коржа про Січ, козацькі звичаї та традиції, виникнення м. Катеринослав та інші важливі події, свідком яких він був, записали у 1828–1831 рр. катеринославський архієпископ Гавриїл (Василь Федорович Розанов) і ректор Катеринославської семінарії Іоаков (Іосиф Іванович Вечерков).

Після ліквідації Запорозької Січі Микита Корж тривалий час проживав у слободі Половиця, де і завів сім'ю. Його сусідами тоді були відставні запорожці Лазар Глоба, Ігнат Каплун, Андрій Токар та Крошко. Як відомо зі спогадів М. Коржа, він допомагав Лазарю Глобі з розбиттям садів у м. Катеринослав та на власні очі бачив закладку Преображенського собору.

Через деякий час М. Корж разом із родиною переїхав на зимівник при р. Суха Сура, який отримав у спадок від хрещеного батька. Однак на початку 1800-х рр. був виселений із власного дому: поміщики П. П. Папчинський та О. І. Вермінка захопили 4500 десятин навколишньої землі та привезли сюди своїх власних селян, частину з яких поселили в будинку Коржа. Впродовж декількох років Микиті Коржу довелося спілкуватися з чиновниками та навіть з'їздити до Петербурга, аби повернути собі землі та майно. Згодом, коли поблизу його зимівника поселились селяни, які прийшли з інших місць, тут виникло селище Михайлівка (нині відоме як с. Сурсько-Михайлівка).

Помер М. А. Корж у жовтні 1835 р. від застуди, підхопленої під час збирання коштів на відбудову постраждалої від блискавки дерев'яної церкви, зведеної раніше в Михайлівці за його ініціативи. Селяни, які надзвичайно пова-

жали Коржа, поховали його в склепі під церковним алтарем.

Однак через 100 років могила М. А. Коржа була відкрита. Сталося це після того, як у 1935 р. представники радянської влади зруйнували церкву та, бажаючи перевірити чутки про скарби запорожця, відкрили склеп. Як виявилось, крім М. Коржа, там знаходилося ще поховання якогось батюшки. За свідченнями селян с. Сурсько-Михайлівка, копачі, сподівання яких на скарби не справдилися, адже знайшли вони лише хрест та лампадку, викинули кістки запорожця біля церкви.

У 1921–1935 рр. священиком у с. Сурсько-Михайлівка був отець Дмитро Олександрович Тяпочкін, якого, щоб не заважав, незадовго до руйнування церкви заарештували. Після того, як Д. Тяпочкіна звільнили, селяни, не знаючи як бути, сповістили йому про те, що сталося з останками М. Коржа. Узявши невеликий ящик, він зібрав кістки, відслужив панахиду та поніс їх на кладовище, де поховав між двома могилами родини Петриченків.

У 2010 р. на могилі М. А. Коржа установили чорний гранітний хрест та поклали плитку з написом.

Джерела та література: 1. Анкета опитування свідка подій І. К. Скубицького від 23.07.2009 // Архів ДООІКЦ. 2. Анкета опитування свідка подій Р. А. Сухова від 10.06.2009 // Архів ДООІКЦ. 3. Станіславський В. В. Корж Микита Леонітович // Енциклопедія історії України: Т. 5. Кон – Кю / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2008. С. 157. 4. Устное повествование, бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и узда, селения Михайловки, Никиты Леонтьевича Коржа. Одесса, 1842.

90.41. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Сурсько-Михайлівка. Могили радянських воїнів

У центрі села, біля сільської ради.

У 2 братських могилах поховано 350 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули в жовтні 1943 р. у боях за визволення с. Сурсько-Михайлівка від гітлерівських військ та померли від ран у шпиталях, які були розташовані в селі до кінця 1943 р.

У ніч на 24 жовтня 1943 р. десантні групи 120-го гв. сп 39-ї гв. сд (генерал-майор В. А. Лещінін) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) форсували р. Дніпро в районі сіл Лоцманська Кам'янка (нині в межах м. Дніпро) і Старі Кодакі та захопили плацдарм, на який у ніч на 25 жовтня розпочали переправу основні сили 39-ї гв. сд. Бійці 112-го та 117-го гв. сп дивізії наступали вздовж залізниці Дніпропетровськ – Апостолове в напрямку на села Краснопілля (нині у складі м. Дніпро), Сурсько-Литовське та Сурсько-Михайлівка.

26 жовтня 1943 р. полки 39-ї гв. сд вийшли на околицю с. Сурсько-Михай-

Оксана Колесник

лівка. Ліворуч по фронту наступали підрозділи 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Осташенко). В ході нетривалого бою село було визволено від гітлерівців. Упродовж 26–27 жовтня бійці 39-ї та 47-ї гв. сд продовжували наступ і визволили навколишні населені пункти: хутори Леніне, Вільний, Первомайський та Ново-Тарасівка (нині – с. Новотарасівка). Воїнів, які загинули, поховали на місцях загибелі та кладовищі в індивідуальних і братських могилах.

Після визволення у Сурсько-Михайлівці дислокувався 2381 ХППГ (16.11.1943–30.11.1943) та 3586 ТППГ (17.11.1943–06.01.1944). Воїнів, які померли в шпиталях від ран та хвороб, поховали в індивідуальних та братських могилах на території села.

У 1958 р. радянських воїнів із первинних місць поховань перенесли в 10 братських могил, що знаходилися навпроти сільської ради. Тоді ж поблизу них установили двофігурну залізобетонну скульптуру. У 1970–1971 рр. на пам'ятці провели реконструкцію, внаслідок якої 10 могил об'єднали у 2, перед входом звели обеліск. Навколо могил розмістили стели з дошками, що містять відомі прізвища похованих та земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1133, оп. 2, спр. 17, арк. 382; ф. 3245, оп. 5487, спр. 104 арк. 38.

Валентина Сацуца

90.42. Могили родини Тяпочкіних (іст.)

Село Сурсько–Михайлівка. Могили родини Тяпочкіних (Могила А. В. Тяпочкіної)

На старому кладовищі, на кургані.

У 4 індивідуальних могилах поховані дружина та троє дітей священика Д. О. Тяпочкіна: дружина Антоніна Вікторівна (1924–1933; від туберкульозу), донька Олександра (1930), двоє синів (1932, обоє на ім'я Володимир; від голоду).

У 1919 р. до с. Сурсько-Михайлівка приїхав священик Дмитро Олександрович Тяпочкін (1894–1982), більш відомий як архімандрит Серафим. Його батьки Олександр Іванович та Елеонора Леонардівна (уроджена Маковська), помітивши в сина велику зацікавленість до церков та богослужінь, уже в семирічному віці віддали його до Варшавського духовного училища.

У 1911 р. Дмитро Тяпочкін вступив до Холмської Духовної семінарії, а в 1917 р. – до Московської Духовної академії, навчання в якій не завершив, оскільки напередодні Великого посту в 1919 р. вона була закрита. У тому ж році він переїхав у м. Катеринослав, але незабаром перебрався до с. Сурсько-Михайлівка, де йому надали місце вчителя географії. За дозволом Катеринославської єпархії Дмитро Тяпочкін у 1921–1936 рр. проводив богослужіння в церкві с. Сурсько-Михайлівка.

Село Сурсько–Михайлівка. Могили родини Тяпочкіних (Могили дітей)

У 1920 р. Д. Тяпочкін одружився з учителькою математики Антоніною Вікторівною, у шлюбі з якою мав 4 доньок та 2 синів. Однак доля родини склалася досить трагічно: у 1930 р. подружжя втратило доньку Олександру, у 1932 р. від голоду та хвороби померло двоє синів – Володимир та Володимир (молодший), а в 1933 р. через туберкульоз не стало й Антоніни Вікторівни. Усіх померлих членів родини священника Д. Тяпочкіна поховали на сільському кладовищі в окремих могилах.

Залишившись удівцем, Дмитро Тяпочкін займався вихованням трьох

доньок (Ніна, Людмила та Антоніна) та продовжував проводити богослужіння в церкві. З розгортанням боротьби радянської влади з церквою його неодноразово заарештовували, але потім відпускали. У 1935 р., коли він у черговий раз перебував під арештом, у Сурсько-Михайлівці зруйнували храм та із склепу, що був під алтарем, дістали останки засновника села М. А. Коржа, сподіваючись пожитись скарбами колишнього запорожця, які нібито поховали із померлим. Однак копачі знайшли там лише хрест та лампадку, а останки розкидали по землі. Усе це відбувалось перед очима місцевих жителів та в присутності міліції. Незабаром священника Тяпочкіна відпустили і налякані селяни відразу ж повідомили його про те, що сталося. Узявши невеликий ящик, він зібрав кістки, відслужив панахиду та поніс їх на кладовище, де поховав між двома могилами родини Петриченків.

Незважаючи на погрози та арешти, у 1936–1940 рр. Д. Тяпочкін продовжував таємно проводити служби, сповіді, хрещення та інші церковні дієства у Сурсько-Михайлівці, а згодом і в с. Карнаухівка (нині – смт Карнаухівка, Кам'янська міська рада, Дніпропетровська обл.), де він, аби мати змогу прогодувати дітей, працював нічним сторожем на залізничному паливному складі. У 1941 р. його засудили на 10 років таборів, але потім строк продовжили. У 1955 р. завдяки клопотанням рідних Дмитро Тяпочкін повернувся із заслання. У 1950 – 1960-х рр. служив у різних храмах, а в 1960 р. після постригу став ієромонахом Серафимом.

14 жовтня 1961 р. ігумен Серафим призначений настоятелем Свято-Миколаївського храму в селищі Ракитне (нині – смт Ракитне, Білгородська обл., РФ). У 1970 р. був удостоєний сану архімандрита. Помер 19 квітня 1982 р. у смт Ракитне, де і похований.

На могилах А. В. Тяпочкіної та трьох її дітей, що знаходяться на старому кладовищі в с. Сурсько-Михайлівка, встановлені металеві хрести з табличками та так звані «гробнички». На хресті, встановленому на могилі А. В. Тяпочкіної, укріплено також фото на емалі.

Джерела та література: 1. Анкета опитування свідка подій І. К. Скубицького від 23.07.2009 // Архів ДОЦОІКЦ. 2. Анкета опитування свідка подій Р. Д. Сухова від 10.06.2009 // Архів ДОЦОІКЦ. 3. Перодіакон Сафроній (Макрицький). Белгородський старець архимандрит Серафим (Тяпочкин). 1894–1982. М.: ПЗд-во «Благословение», 2010.

Оксана Колесник

91. Тихе, с-ще

91.1. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Селище Тихе. Братська могила радянських воїнів

Вул. Польова, в парку.

У братській могилі поховано 146 бійців 47-ї та 57-ї гв. сд, 113-го гаубичного артилерійського полку та інших окремих частин 8-ї гв. А, які загинули в боях за визволення селища Тихе від гітлерівських військ.

Після визволення с. Олександропіль частини 4-го гв. ск (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) продовжили наступ у напрямку на Апостолове. Бійці 57-ї гв. сд (генерал-майор О. Д. Шеменков), долаючи сильний спротив противника, 28 листопада 1943 р. визволили селище Тихе від гітлерівців. Ліворуч від них діяли підрозділи 47-ї гв. сд (генерал-майор Ф. О. Остапенко), які в цей час увірвались на північну околицю с. Кашкарівка, сприяючи таким чином діям 57-ї гв. сд. Під час нічних дій дивізії просунулись уперед на декілька

кілометрів, але розвинути подальший наступ їм не вдалося, через це вони були змушені перейти до оборони. На допомогу їм сюди ж перекинули частини 11-ї пісбр, які будували укріплення на лінії оборони, мінували підступи до неї або, навпаки, знешкоджували міни противника, готуючи проходи танкам та піхоті. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1956 р. останки загиблих перепоховані в братську могилу, що описується. Тоді ж поблизу встановили залізобетонну скульптуру та цегляну стелу з дошкою з прізвищами похованих. У 1972 р. на стелі укріпили фотографію Д. І. Серги, який похований у братській могилі.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 30398, оп. 1, спр. 8, арк. 293. 2. Саксонов В. А. 47-я гвардейская Краснознаменная ордена Б. Хмельницкого II степени Нижнеднепровская стрелковая дивизия в боях за Родину. М., 1997. С. 62–63.

Валентина Сацута

92. Товариський Труд, с.

92.1. Курган «Могила Скотувата» (археол.)

Розташований за 2 км на схід від центру села, північніше дороги Товариський Труд – Багате, на ріллі, на вододілі б. Соловйова, що впадає в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура), та р. Тритузна – притоки р. Мокра Сура, в верхів'ях б. Сомилова.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2003 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. На північний схід від кургану виявлені дві плями освітленого ґрунту від материкових викидів повністю розораних курганних насипів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

93. Томаківка, с.

93.1. Курган «Могила Виривало» / «Могила Жовта» (археол.)

Розташований за 2,3 км на південний схід від центру села, за 0,5 км на схід від дороги Томаківка – Новомар'ївка,

на ріллі, на вододілі балок Мостова та Жовта, що впадають у р. Базавлук.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 5 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, поли сильно підорюються, вершина чітко виражена. Насип – сегментоподібної форми. Поруч на ріллі виявлено чотири плями сіро-жовтого кольору від повністю розораних курганных насипів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новомар'ївської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1713. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новомар'ївської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1713/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

93.2. Курган (археол.)

Розташований за 2 км на південь від центру села, за 0,2 км на захід від дороги Томаківка – Новомар'ївка, за 0,2 км на північний захід від басейну-накопичувача колишньої зрошувальної сис-

теми, на ріллі, між балками Жовта та Мостова, що впадають у р. Базавлук.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новомар'ївської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1713/1.

Сергій Ніколаєв

93.3. Курган (археол.)

Розташований за 4 км на північний схід від центру села, за 0,65 км на захід від залізниці, на ріллі, у верхів'ях балок Жовта, що впадає в р. Базавлук, Кошова, що впадає в б. Бузинувата (притока р. Базавлук) та Черкереська, що впадає в р. Любимівка (б. Комишувата).

Виявлений у 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новомар'ївської сільської ради Солонянського району

Дніпропетровської області // Архів ДООІКІКІ, інв. № 1713/1.

Сергій Ніколасв

93.4. Могильник курганий «Могила Чекерезка» / «Могила Чекереська» (археол.)

Село Томаківка. Могильник курганий
«Могила Чекерезка»

Розташований за 2,5 км на південний схід від південно-східної околиці села, на ріллі, на вододілі річок Комишувата Сура, що впадає в р. Мокра Сура, та Базавлук, що впадає в р. Дніпро, в верхів'ях балок Широка (притока б. Мостова), Жовта, Хижина та Чекереська.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2001–2002 рр. співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Рутковською та Є. А. Феценком, співробітником Лабораторії археології Подніпров'я В. М. Шалобудовим. Востаннє оглядався

в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могильника – сімнадцять курганів, що розташовані компактно на невеликій відстані один від одного. Домінуючий насип заввишки 10 м, діаметр – 70 м. Насип – неправильної конічної форми, поверхня задернована. Північна пола – крута, південна – похила. На вершині встановлений геодезичний знак. У полах – окопи часів Другої світової війни; до південної поли примикає чагарник. На захід від насипу на орному полі знайдені фрагменти кераміки скіфського часу та кістки від тризни. Наступний за розмірами курган заввишки 5 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, поли підорюються, насип – напівсферичної форми. Менші насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/40 м; два – по 1,5/40 м; вісім – по 1,5/30 м; 1/30 м; три – по 0,5/30 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Рутковська О. В., Шалобудов В. М. Звіт про огляд пам'яток історії та культури, які увійшли у «Ресстр пам'яток історії та культури національного значення України (Дніпропетровська область)» // Архів ДООІКІКІ, інв. № 2002/2. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новомар'ївської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКІКІ, інв. № 1713. 4. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новомар'ївської сільської ради

Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1713/1.

*Лідія Голубчик
Сергій Ніколаєв*

93.5. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Томаківка. Братська могила радянських воїнів

Кладовище, при вході.

У братській могилі поховано 126 воїнів 79-ї та 88-ї гв. сд, 11-ї пісбр та окремих частин 8-ї гв. А, які загинули 14–16 листопада 1943 р. під час визволення с. Томаківка та навколишньої території від гітлерівських військ, померли від ран у грудні 1943-го – лютому 1944 рр.

У листопаді 1943 р. частини Червоної армії продовжували наступ на території Солонянського району. Дивізії 28-го гв. ск (генерал-майор С. С. Гур'єв) 8-ї гв. А (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) після визволення сіл Настопіль та Грушівка, хутора Карайкове вийшли на підступи до с. Томаківка та станції Незабудине,

розгорнули бої за них. Біля с. Томаківка пролягала розмежувальна смуга між підрозділами 79-ї гв. сд (генерал-майор Л. І. Вагін) та 88-ї гв. сд (полковник, з 17.11.1943 р. – генерал-майор Б. Н. Панков). Після запеклих боїв 14–16 листопада 1943 р. Томаківку було звільнено від гітлерівців, але полки 79-ї гв. сд, не спиняючись, продовжили наступ у напрямку на с. Зельбахівка (нині – с. Бузулуки, Криничанський р-н, Дніпропетровська обл.) і зав'язали за неї бої. Частину воїнів, які загинули, поховали в індивідуальних та братських могилах на місцях боїв, а 96 із них – у братській могилі в с. Томаківка.

Після визволення с. Томаківка від гітлерівців тут базувався 4185 ХППГ (03.12.1943–20.02.1944). Померлих від ран поховали на громадському кладовищі в індивідуальних могилах.

У 1956 р. до братської могили, що описується, з місць первинного поховання перенесли останки 30 радянських воїнів. У 1958 р. біля могили встановили залізобетонну скульптуру воїна, праворуч від якої розмістили металевий щит з відомими прізвищами похованих.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1133, оп. 1, спр. 27, арк. 53–60; ф. 1227, оп. 1, спр. 17, арк. 318; ф. 1227, оп. 1, спр. 18, арк. 24. 2. Чуйков В. П. В боях за Україну. К., 1972. С. 113.

Валентина Сацута

94. Тракторне, с.

94.1. Курган (археол.)

Розташований за 2,55 км на південний схід від центру села, за 0,25 км на південний схід від траси Дніпро – Нікополь.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

Оксана Рутковська

Віталій Свистунов

94.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,25 км на захід від центру села, за 0,2 км на північ від дороги Тракторне – Григорівка, на

ріллі, на вододілі балок Червінська та Очеретувата, що впадають у р. Тригузна – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2003 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід протяжністю 125 м. Насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 0,5/30 м; 0,4/20 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На захід від групи виявлені дві плями освітленого ґрунту від материкового викиду повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Мопрівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1711/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

95. Тритузне, с.

95.1. Курган «Могила Хуторянська» (археол.)

Розташований за 1 км на північний схід від центру села, за 0,3 м на північ від автодороги Солоне – Тритузне, на ріллі, на схилі вододілу балок Дідова та Масляна, що впадають у р. Тритузна – притоку р. Солоня.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,2 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

95.2. Курган (археол.)

Розташований за 2,1 км на північний захід від центру села, за 1,3 км на захід від околиці, за 0,58 км на північ від польової дороги, на ріллі, на вододілі річок Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та Тритузна (притока р. Солоня).

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. За 30 м на північний захід від насипу виявлена пляма освітленого ґрунту від материкового викиду повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

95.3. Курган (археол.)

Розташований за 2 км на південний захід від центру села, за 0,75 км на захід від околиці, за 20 м на північ – північний захід від лісосмуги, на ріллі, на вододілі б. Крутенька, що впадає в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура), та р. Тритузна (притока р. Солоня).

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

95.4. Курган (археол.)

Розташований за 2,6 км на північний захід від центру села, за 1,7 км на захід від північної околиці, східніше лісосмуги, на ріллі, на вододілі річок Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура) та Тритузна (притока р. Солоня).

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколаєв

95.5. Курганна група «Могила Ковальова» (археол.)

Розташована за 1,3 км на північний захід від центру села, за 0,8 км на захід від околиці, на ріллі, на вододілі б. Крутенька, що впадає в р. Комишувата Сура (притока р. Мокра Сура), та р. Тритузна (притока р. Солоня).

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід на відстані 60 м один від одного. Насипи заввишки 2 м та 0,5 м, діаметри – 40 м та 30 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколас

95.6. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Тритузне. Братська могила радянських воїнів

Біля кладовища.

У братській могилі поховано 423 воїни 3-го Українського фронту, які загинули 28 жовтня – 29 листопада 1943 р. у боях за визволення сіл Тритузне, Радянське (з 2016 р. – с. Вишневе) та Шестипілля.

Після визволення 26 жовтня 1943 р. районного центру с. Солоне (нині – смт Солоне) підрозділи 35-ї гв. сд (генерал-майор І. Я. Кулагін) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников)

3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) продовжили наступ загальним напрямком на Апостолове.

28 жовтня 1943 р. 100-й гв. сп 35-ї гв. сд вийшов на висоту «Могила Дідова», 102-й гв. сп визволив с. Радянське, а 101-й гв. сп зав'язав бій за с. Тритузне. Противник уперто оборонявся, тому радянські війська змушені були перейти в цьому районі до позиційних боїв. 1 листопада 1943 р. 35-та гв. сд передала свою смугу фронту поблизу с. Тритузне 27-й гв. сд (генерал-майор В. С. Глебов), яку згодом змінила 74-а гв. сд (підполковник М. І. Югатов).

29 листопада 1943 р. підрозділи 74-ї гв. сд визволили с. Тритузне від гітлерівських військ. У цей же час підрозділами 27-ї гв. сд було очищене від противника с. Шестипілля. Воїнів, які загинули, поховали в індивідуальних та братських могилах на місцях боїв.

У листопаді 1958 р. останки 423 воїнів перенесли в могилу, що описується. Тоді ж тут установили залізобетонну скульптуру воїна. В 1980-ті рр. перед та по бокам від скульптури установили пластикові меморіальні дошки з відомими прізвищами похованих та земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 1124, оп. 1, спр. 11, арк. 78. 2. Афанасьев Н. П. От Волги до Шпрее. М.: Воениздат, 1982.

Валентина Сацуца

**95.7. Могила Л. В. Панченка
(іст.)**

Село Тритузне. Могила Л. В. Панченка

На кладовищі.

Панченко Людвіг Васильович (29.06.1965, с. Тритузне, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл. – 29.01.1985, Демократична Республіка Афганістан) – рядовий, електрик-оператор обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані.

У 1983 р. закінчив середню школу в с. Тритузне; працював у колгоспі. Восени 1983 р. призваний до лав Радянської армії. З квітня 1984 р. проходив службу в складі обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані. Брав участь у доставці продуктів до кишлаків, отримав поранення та потрапив у госпіталь, але додому повертатися відмовився. Загинув 29 січня 1985 р., коли

під час руху каравану автомашин із продовольством дві головні машини підірвалися на мінах.

У 1986 р. на могилі Л. В. Панченка, накритій плитою, установили пілон з червоного граніту з карбованим портретом і меморіальними написами.

Література: 1. *Палащий ветер Афганістана. Книга о воинах-интернационалистах Днепропетровщины, погибших в Афганской войне. Днепропетровск: Сич, 1991. С. 278–279.* 2. *Чорні тюльпани. Афганський мартиролог України. К.: АТ «Друкарня «Столиця», 1999. С. 106.*

Людмила Чирич

96. Трудолюбівка, с.

96.1. Курганна група «Могила Безверхня» / «Могила Масляна» (археол.)

Розташована за 2,25 км на захід від центру села, за 0,8 км на південь від залізниці, на ріллі, на вододілі балок Кобилинова, що впадає в р. Мокра Сура, та Тернувата (північна), що впадає в р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Фещенком та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі захід – схід на відстані 75 м один від одного.

Домінуючий насип заввишки 7 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підрізані розорюванням, насип – неправильної конічної форми – північна пола крута, південна похила, витягнута. Менший курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. На насипу виявлені кам'яні виходи підкурганних поховальних споруд. Поруч із насипами, на відстані 15–30 м, на ріллі виявлено п'ять плям жовтого кольору від материкових викидів повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

96.2. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,1–1,5 км на північний захід від центру села, на ріллі, на північ від залізниці, на схилі вододілу балок Кобилинова, що впадає в р. Мокра Сура, та Тернувата (північна), що впадає в р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею

ім. Д. І. Яворницького А. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. А. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості двома групами по вісі північ – південь на відстані 0,4 км одна від одної. Домінуючий насип знаходиться в південній групі та заввишки сягає 5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підрізані розорюванням, насип – напівсферичної форми. За 25 м на північний захід розташований насип заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. Навкруги курганів виявлені шість сіро-жовтих плям від материкових викидів повністю розораних курганів. У північній групі знаходиться насип заввишки 0,7 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. На північний захід від кургану, на ріллі, простежуються дві жовті плями від материкових викидів повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської

ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717.

3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Привільненської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1717/1.

96.3. Курганна група (археол.)

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

Розташована за 2,85 км на захід від центру села, за 0,75 км на південь від залізниці на Кривий Ріг, на ріллі, на вододілі балок Кобилинова, що впадає в р. Мокра Сура, та Тернувата (північна), що впадає в р. Комишувата Сура – притоку р. Мокра Сура.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежена в 2002 р. Є. Л. Феценком та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі захід – схід на відстані 60 м один від одного. Домінуючий насип заввишки 1 м, діаметр – 20 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, поли підрізані розорюванням, насип – конічної форми. Менший курган заввишки 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. На насипу виявлені кам'яні виходи підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Привільненської

97. Червонокам'яне, с.

97.1. Курганна група «Могила Бієва» (археол.)

Розташована за 1,4 км на північ від центру села, за 0,6 км на схід від траси Дніпро – Запоріжжя, на вододілі між водозбірним басейном р. Солоненька та водозбірним басейном б. Башмачка.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Сви-стуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північ – південь на відстані 1,3 м один від одного. Насипи мають такі розміри (висота/діаметр): 2/60 м та 1,6/60 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

97.2. Курганна група «Могила Жароїдова» (археол.)

Розташована за 3,75 км на північний захід від центру села, за 0,4 км на захід від траси Дніпро – Запоріжжя, за 0,4 км на схід від ЛЕМ, на вододілі між водозбірним басейном р. Солоненька, водозбірним басейном струмка Суха Сура та водозбірним басейном б. Башмачка.

Виявлена в 1951 р. директором Солонянського районного Будинку культури В. С. Кесем. Повторно обстежена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою, в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – три кургани, що розташовані неправильним трикутником на відстані 70–90 м один від одного. Домінуючий насип заввишки 5 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, поли підорюються; на вершині встановлений знак тріангуляції. Менші насипи заввишки 1,7 м та 1,2 м, діаметри – 60 м

та 50 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Василівської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1705/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

98. Чернігівка, с.

98.1. Могилярний курганий (археол.)

Розташований за 3,8–4 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Мостова та Колтеба (Розтанівська), що впадають у р. Базавлук – притоку р. Дніпро, за 1,7 км на південь від б. Атазьська – притоки б. Мостова.

Виявлений у 2003 р. Є. А. Фещенком, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі могилярника десять курганів, що розташовані на місцевості по

умовний вісі схід – захід протяжністю 0,75 км. Домінуючий насип заввишки 6 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, поли підорюються, вершина чітко виражена, насип – конічної форми. Другий за розмірами курган заввишки 2,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина чітко виражена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми. Менші насипи мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/30 м; 1/30 м; 1/25 м; 1/20 м; 0,7/25 м; 0,5/30 м; 0,5/20 м; 0,3/12 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Новомар'ївської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1713. 2. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Новомар'ївської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1713/1.

Оксана Рутковська

Сергій Ніколасв

99. Шестипілля, с.

99.1. Курган (археол.)

Розташований за 0,8 км на південь від центру села, за 40 м на захід від лісосмуги, на ріллі, на вододілі балок Масляна та Торбаткова, що впадають у р. Тритузна – притоку р. Солоня.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного

музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик А. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

99.2. Курган (археол.)

Розташований за 2 км на південний захід від центру села, за 0,25 км на захід від лісосмуги, за 0,5 км на північ від балки, на ріллі, на вододілі балок Масляна та Торбаткова, що впадають у р. Тритузна – притоку р. Солоня.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколасвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

99.3. Курган (археол.)

Розташований за 2,4 км на південний захід від центру села, на ріллі, на схилі вододілу балок Масляна та Торбаткова, що впадають у р. Тритузна – притоку р. Солоня, між безіменними ярами.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті,

насип – сегментоподібної форми. За 20 м і 40 м на схід від насипу виявлені дві плями освітленого ґрунту від материкових виходів повністю розораних курганів. На поверхні плям знайдені виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

99.4. Курган (археол.)

Розташований за 1,25 км на північний захід від центру села, за 0,6 км на південь від дороги Шестипілля – Тритузне, по лінії колодязів Солоняно-Томаківської зрошувальної системи, на ріллі, на вододілі балок Масляна та Торбаткова, що впадають у р. Тритузна, – притоку р. Солоня.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,2 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

ються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. В насипу меншого кургану виявлені виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик А. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720/1.

Сергій Ніколаєв

99.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 2,5 км на південний захід від центру села, на ріллі, на схилі вододілу балок Масляна та Торбаткова, що впадають у р. Тритузна – притоку р. Солона, між безіменних ярів.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 55 м один від одного. Насипи заввишки 1,5 м та 0,5 м, діаметри – 30 м та 20 м відповідно. Поверхні розорю-

100. Широке, с.

100.1. Курган (археол.)

Розташований за 3,1 км на північний схід від центру села, за 1,1 км на захід від околиці, на ріллі, на гребені вододілу балок Широка та Дідова, що впадають у р. Тритузна, – притоку р. Солона.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького А. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорю-

ється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

100.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,8 км на північ від центру села, на ріллі, на вододілі між балками Скотувата та Широка (притока р. Тритузна).

Виявлений у 2003 р. О. В. Рутковською, повторно обстежений у 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720. 2. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

100.3. Курган (археол.)

Розташований за 2,4 км на північний захід від центру села, за 30 м на північ від басейну колишньої Солоняно-Томаківської зрошувальної системи, на ріллі, на вододілі р. Тритузна та б. Широка, що в неї впадає, в верхів'ях б. Черкова.

Виявлений у 2011 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки 1,5 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широцької сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДООІКЦ, інв. № 1720/1.

Сергій Ніколаєв

100.4. Курганна група (археол.)

Розташована за 0,6 км на південний схід від центру села, біля південно-східної околиці, праворуч дороги Широке – Любов, на ріллі, на вододілі двох безіменних балок, що впадають у б. Широка, – притоку р. Тритузна.

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею

ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі південний схід – північний захід на відстані 50 м один від одного. Насипи заввишки 0,4 м та 0,3 м, діаметри – по 20 м. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. Поверхні вкриті виходами кам'яних підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

Виявлена в 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід на відстані 40 м один від одного. Насипи заввишки 1,5 м та 0,3 м, діаметри – 30 м та 16 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплюснені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Широчанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1720/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколаєв

100.5. Курганна група (археол.)

Розташована за 1,6 км на північний схід від центру села, за 1 км на схід від околиці, східніше дороги Широке – Сергіївка, на ріллі, на вододілі балок Скотувата та Широка (впадає в р. Тритузна).

100.6. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Широке. Братська могила радянських воїнів

Вул. Сорокіна, на кладовищі.

Поховано 16 радянських воїнів 3-го Українського фронту, які загинули 26 жовтня – 18 листопада 1943 р. у боях за визволення с. Широке та навколишньої території від гітлерівських військ.

23–26 жовтня 1943 р. 8-а гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) здійснила наступ з правобережного плацдарму в районі сіл Військове та Вовніги і, подолавши 30–50 км у південно-західному напрямку, звільнила від гітлерівців низку сіл Солонянського району. Підрозділи 27-ї гв. сд (генерал-майор В. С. Глебов) 29-го гв. ск (генерал-лейтенант Я. С. Фоканов) 8-ї гв. А під час цих боїв визволили Сергіївку і 26 жовтня вийшли на східну околицю с. Широке. 27 жовтня під натиском радянських військ противник відійшов на заздалегідь підготовлену лінію оборони: б. Широка (притока р. Тритузна) – висота 138,3.

29 жовтня 1943 р. полки 27-ї гв. сд визволили основну частину с. Широке

та зайняли позиції на його західній і південній околицях. 2 листопада дивізія передала свої позиції на західній околиці села 236-му гв. сп 74-ї гв. сд (підполковник М. І. Югатов) 8-ї гв. А. 5 листопада 1943 р. до села повернувся 88-й гв. сп 27-ї гв. сд, який зайняв оборону на південній околиці. Бої за остаточне визволення с. Широке і навколишньої території точилися до 18 листопада 1943 р. 16 радянських воїнів, які загинули в цих боях, селяни поховали у братській могилі на кладовищі.

У 1980-х рр. на могилі, обкладеній по периметру цеглою, встановили металевий обеліск. Пізніше обеліск зняли, а на могилі на бетонній трапецієподібній основі розмістили металеву дошку з меморіальним написом.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 45, 49, 53.

Валентина Сацута

100.7. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Широке. Братська могила радянських воїнів

Біля головного фасаду школи.

У братській могилі поховано 145 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули 26 жовтня – 18 листопада 1943 р. у боях за визволення с. Широке та навколишньої території від гітлерівських військ.

23–26 жовтня 1943 р. 8-а гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), що здійснювала наступ з правобережного плацдарму з району сіл Військове та Вовніги, звільнила від гітлерівців низку сіл Солонянського району. Визволивши Сергіївку, полки 27-ї гв. сд (генерал-майор В. С. Глебов) 29-го гв. ск (генерал-лейтенант Я. С. Фоканов) 8-ї гв. А 26 жовтня вийшли на східну околицю с. Широке, а вже 27 жовтня противник залишив село та зосередився на заздалегідь підготовленій лінії оборони: б. Широка (притока р. Тритузна) – висота 138,3.

29 жовтня 1943 р. полки 27-ї гв. сд визволили основну частину с. Широке та зайняли позиції на його західній і південній околицях. Але просунутися відразу ж далі радянські війська не змогли, бо всі спроби вибити гітлерівців із зайнятих позицій виявились марними, а тому, закріпившись, гвардійці перейшли до позиційних боїв. 2 листопада дивізія передала свої позиції на західній околиці села 236-му гв. сп 74-ї гв. сд (підполковник М. І. Югатов) 8-ї гв. А. 5 листопада 1943 р. до села повернувся 88-й гв. сп 27-ї гв. сд, який зайняв оборону на південній околиці. Бої за остаточне визволення с. Широке і навколишньої території точилися до 18 листопада 1943 р. Воїнів, які загинули, поховали в індивідуальних і братських могилах на місцях боїв.

У 1958 р. останки радянських воїнів із місць первинних поховань перенесли в могилу, що описується. Тоді ж тут установили залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком». У 1980-х рр. праворуч і ліворуч від могили спорудили 2 стели, на яких укріпили металеві дошки з відомими прізвищами похованих.

Джерела: 1. ЦАМО РФ. ф. 1215, оп. 1, стр. 40, арк. 45, 49, 53.

Валентина Сацута

100.8. Братська могила учасників подій Української революції 1917–1921 рр. (іст.)

Село Широке. Братська могила учасників подій Української революції 1917 – 1921 рр.

Вул. Сорокіна, на кладовищі.

У братській могилі поховані учасники Української революції 1917–1921 рр. Кількість похованих та їхні прізвища невідомі.

У роки Української революції та військових подій 1917–1921 рр. землі Катеринославської губернії, як і більшість земель центральної та східної України, стали ареною зіткнення багатьох інтересів. Так, у квітні 1918 р. Катеринославщину зайняли австрійські та німецькі війська, які були покликані УЦР для допомоги в боротьбі з більшовиками. Представники австро-німецьких сил на місцях в умовах військового часу проводили досить жорстку політику щодо місцевого населення: реквізували хліб у селян, спекулювали на борошні, забирали зброю, сільськогосподарський реманент та худобу. Подібним відзначались і підрозділи денікінських військ, які поповнювали свої запаси також за рахунок місцевого населення. За таких обставин мешканці сіл організовувались у підрозділи і за підтримки червоноармійців, які обіцяли, що припинять таке свавілля, чинили спротив підрозділам по збору продовольства. В одному з боїв поблизу с. Широке група червоноармійців потрапила в засідку. Воїнів, які загинули, поховали в братській могилі на кладовищі.

У 1925 р. на могилі установили дерев'яний обеліск, який згодом замінили на металевий, а могилу по периметру обклали цеглою. В 2000-х рр. ознаки могили на поверхні були знівельовані, а обеліск замінили на невелику металеву меморіальну плиту, встановлену на невисокій трапецієподібній основі.

Література: 1. *История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. Институт истории АН УССР К.: Главная редакция УСЭ, 1977. С. 700.*

Оксана Колесник

100.9. Могила радянського офіцера (іст.)

Село Широке. Могила радянського офіцера

Вул. Сорокіна, на кладовищі.

В індивідуальній могилі похований офіцер 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), який загинув у період 26 жовтня – 18 листопада 1943 р. у боях за визволення с. Широке від гітлерівських військ. Прізвище невідоме.

23–26 жовтня 1943 р. 8-а гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) здійснила наступ з правобережного плацдарму в районі сіл Військове та Вовніги і, подолавши 30–50 км у південно-західному напрямку, звільнила від гітлерівців низку сіл Солонянського району. Підрозділи 27-ї гв. сд (генерал-майор В. С. Глебов) 29-го гв. ск (генерал-лейтенант Я. С. Фоканов) 8-ї гв. А під час цих боїв визволили Сергіївку і 26 жовтня

вийшли на східну околицю с. Широке. 27 жовтня під натиском радянських військ противник відійшов на заздалегідь підготовлену лінію оборони: б. Широка (притока р. Тритузна) – висота 138,3.

29 жовтня 1943 р. полки 27-ї гв. сд визволили основну частину с. Широке та зайняли позиції на його західній і південній околицях. 2 листопада дивізія передала свої позиції на західній околиці села 236-му гв. сп 74-ї гв. сд (підполковник М. І. Югатов) 8-ї гв. А. 5 листопада 1943 р. до села повернувся 88-й гв. сп 27-ї гв. сд, який зайняв оборону на південній околиці. Бої за остаточне визволення с. Широке і навколишньої території точилися до 18 листопада 1943 р. Після припинення боїв селяни поховали невідомого загиблого воїна (мав звання «лейтенант») на кладовищі в індивідуальній могилі.

У 1980-х рр. на могилі, обкладеній по периметру цегляним бордюром, установили металевий обеліск. У 2000-х рр. ознаки могили на поверхні були знівельовані, а обеліск замінили на невелику металеву меморіальну плиту, встановлену на невисокій трапецієподібній основі.

Джерела: 1. ЦАМО РФ. ф. 1215, оп. 1, спр. 40, арк. 45, 49, 53.

Валентина Сацута

100.10. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Широке. Пам'ятний знак землякам

Біля старої школи.

Відкритий у 1968 р. на честь 62 жителів с. Широке, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятний знак являє собою установленний на трисхідцевій основі багатоступінчастий чотиригранний обеліск (бетон і гранітна крихта) зі зрізаною верхівкою, що увінчана металевою п'ятикутною зіркою. У лицьову грань другого ступеня вмонтовано бетонну плиту, на якій є текст: «...ценою слез и материнской боли война была оплачена сполна. Мы память чтим и не позволим, чтоб разразилась новая война!» На першій ступені – бетонна дошка з написом: «Вічна пам'ять воїнам-односельчанам, загинувшим за волю і незалежність Батьківщини у Великій Вітчизняній війні. 1941–1945 рр.». Під дошкою з текстом та на бокових гранях укріплено плити (1,2×0,8 м) з прізвищами жителів с. Широке, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Література: 1. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область.

Институт истории АН УССР К.: Главная редакция УСЭ, 1977. С. 700.

Оксана Колесник

100.11. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Широке. Пам'ятний знак землякам

Навпроти клубу.

Відкритий у 1967 р. на честь 154 жителів с. Широке, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятний знак являє собою багатоступінчастий чотиригранний обеліск (бетон і гранітна крихта) зі зрізаною верхівкою, що увінчана металевою п'ятикутною зіркою. На всіх чотирьох гранях середньої частини прикріплено бетонні дошки з присвятними текстами: «Обелиск воздвигнут в память жителей с. Широкого, отдавших свою жизнь за свободу и независимость нашей Родины», «Вечная слава героям, павшим в боях за нашу великую Родину», «Великие подвиги ваши бессмертны. Слава о вас переживет века. Память о вас навсегда сохранит Родина», «Живые вам вечно должны».

На чотирьох гранях нижньої частини обеліска були прикріплені меморіальні плити (1,2×0,8 м) з бетону та гранітної крихти. На лицьовій плиті – барельєф із зображенням воїнів на фоні знамен; на інших трьох – 154 прізвища жителів с. Широке, які полягли у боях під час Другої світової війни.

У 2000-х рр. перед обеліском до його трисхідчастої основи були прикріплені три дошки в єдиній металевій обкладці, де увічнено прізвища 108 учасників Другої світової війни, які померли вже у мирний час.

Література: 1. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. Институт истории АН УССР. К.: Главная редакция УСЭ, 1977. С. 700.

Оксана Колесник

100.12. Будинок земської школи, поч. XX ст. (архт.)

Село Широке. Будинок земської школи, поч. XX ст.

Вул. Сорокіна, 56.

Розташований у центральній частині населеного пункту, зі значним

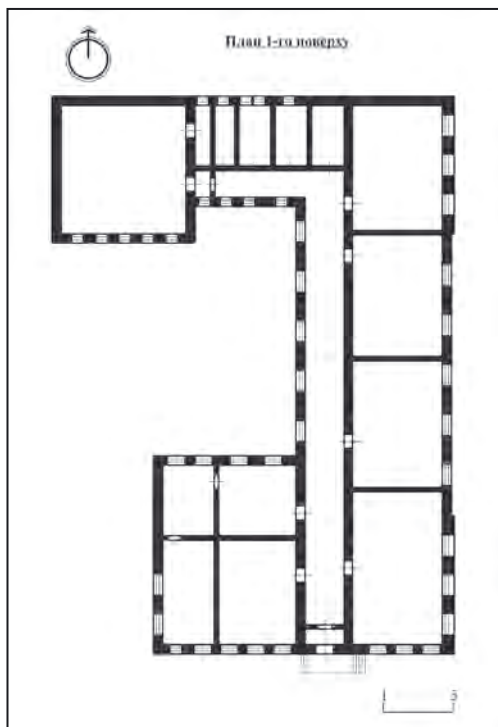
відступом від червоної лінії головної вулиці села – вул. Сорокіна. Земельна ділянка має помітний нахил рельєфу у східному напрямку в бік берегової смуги одного з відгалужень р. Суха Сура, по обох берегах якої простяглось село. Через відокремлене розташування на підвищенні пам'ятка відіграє роль архітектурного акценту, в якого всі три фасади (бічні та чільний) розраховані на візуальне сприйняття.

Село Широке. Будинок земської школи, поч. XX ст. (схема розташування)

На 1858 р. село Широке було відоме як Широчанський хутір Лоцманської контори Дніпровських порогів, який перебував у володінні відомства шляхів сполучення. На той час у 115 дворах мешкали 642 жителі (317 чол. та 325 жін.). За переписом 1886 р. у селі нараховувалось 162 двори, лавка та однопрестольна кам'яна православна церква Преображення Господнього з дерев'яною дзвіницею (1861 р.).

Земську школу побудували на початку XX ст. і вона впродовж усього свого існування не змінювала функціонального призначення, використовуючись як навчальний заклад.

Село Широке. Будинок земської школи, поч. XX ст. (план будинку)

Будівля зведена з цегли жовтого та жовтогарячого кольору на високому цегляному цоколі, без зовнішнього оздоблення поверхні фасадів, з фактурою – «під розшивку швів». Одноповерхова, під вальмовим дахом, первісний об'єм у плані Г-подібний, із бічним крилом, спрямованим на південний захід. До заднього фасаду будівлі (з північного заходу) зроблено дворівневу прибудову з адміністративними приміщеннями у нижчому

об'ємі та спортивною залогою у вищому. Розпланувальна типологія – коридорна одно- та двобічна.

Композиція чільного (східного) фасаду – симетрична, центрально-осьова, тридільна, у 11 осей віконних прорізів – бічними триосьовими ризалітами та середньою п'ятноською частиною. Парадний вхід розташований у південному фасаді, над ним зберігся первісний козирок, що поєднує елементи з дерева та металу (ковані ажурні елементи), даний фасад має несиметричну композицію, зумовлену внутрішнім плануванням приміщень пам'ятки. Віконні та дверні прорізи мають слабо виражену арочну форму, з лучковою за формою абрису перемичкою. Протилежний бічний (північний) фасад виконаний глухим, без віконних прорізів. Будинок декорований лаконічним цегляним декором у вигляді дентикул на карнизі, підвіконних філіонів, профільованих гуртів, наріжних лопаток, віконних та дверних лиштв. Відзначається майстерністю проробки профілів та гармонійністю поєднання елементів. Західний торець та задній фасад отримали більш спрощене декорування, ніж вуличні.

На шкільній будівлі розміщено дві прямокутні меморіальні дошки: одна на честь Д. Ільгільдінова (22.06.1989–28.08.2014), який загинув на сході України, а друга містить інформацію про те, що вулиця названа на честь Героя Радянського Союзу М. М. Сорокіна, який здійснив подвиг під час звільнення с. Широке.

Будівля пам'ятки є гарним зразком еkleктики в архітектурі шкільних

навчальних закладів сільської місцевості поч. ХХ ст., що в цілому зберегло розпланування, об'ємно-просторове та архітектурно-художнє вирішення.

Література: 1. *Архітектура шкільних будинків*. Київ: Вид. Акад. архітектури Української РСР, 1952. С. 5–7. 2. *Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета*. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 10–22. 3. *Заруба В. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту*. Д.: ЛІРА, 2016. С. 54–55, 99. 4. *Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел*. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года. Ред. П. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 7.

Надія Лиштва

100.13. Будинок земської школи, поч. ХХ ст. (архіт.)

Село Широке. Будинок земської школи, поч. ХХ ст.

Вул. Сорокіна.

Зведений у південній частині села, на території колишніх Хуторів Широчанських (Лоцманських), заселених, як й основна частина с. Широке, переселенцями зі слободи Лоцманська Кам'янка (нині у складі м. Дніпро). Земельна ділянка має наріжне розташування, не огорожена. Поруч з будинком (на північ, ближче до перехрестя головної дороги з відгалуженням у бік фермерського господарства) у 1968 р. встановленоobelisk – пам'ятний знак землякам, які загинули в роки Другої світової війни. Прилегла територія має нахил рельєфу на північний схід, у бік балки Широкої, по якій проходить відгалуження р. Суха Сура.

Зведений на початку 1910-х рр. як друга будівля земської школи, бо на 1911 р. у с. Широке вже мешкало у 378 дворах 2298 осіб обох статей. Більшість періоду своєї експлуатації будинок не змінював функціонального використання як навчальний заклад; деякий час використовувався як житло, а нині взагалі простояє. Віконні прорізи, для запобігання руйнації, повністю або частково закладені червоною цеглою, первісні дерев'яні заповнення дверних прорізів змінені на металеві. Загалом, не зважаючи на вищевказане, композиція будинку збереглась, його мурування не має значних тріщин, які могли б призвести до руйнації, відзначаючись якістю обробки поверхні «під розшивку швів» та майстерністю проробки цегляного декору.

Одноповерховий, без приміщень на горищі та цокольного поверху. Має коридорне (двобічне) планування, при цьому цінні елементи оздоблення інтер'єрів

у цілому відсутні, лише подекуди збереглись тягнуті карнизи у приміщенні у вигляді тоненьких гуртів. Цегляний (цегла жовтого та жовтогарячого кольору), цоколь – із грубо оброблених кам'яних блоків. У плані має П-подібну форму, з виступаючими із заднього (південно-західного) фасаду симетричними крилами. Відзначається композиційно-планувальною симетрією відносно центральної осі, що проходить із північного сходу на південний захід.

Композиція чільного (північно-східного) фасаду – симетрична, центральноосьова, тридільна, з центральним триосьовим ризалітом, який фланкують обіч частини у п'ять осей віконних прорізів. Віконні та дверні прорізи прямокутної форми, опоряджені П-подібними перемичками із замковим камінням і круглими цегляними декоративними елементами по її кутах. Парадний вхід у будинок розташований по центральній осі виступаючому тридільному ризаліті, по його центральній осі. До входу веде чотириступінчастий ганок, також зберігся кований ажурний козирок, обіч входу розташовано по одному віконному прорізу. Ризаліт увінчує ступінчастий тридільний аттик, із трикутним фронтоном над центральною частиною, на тимпані якого зберігся автентичний надпис із цегли – «Школа». В протилежний бік, із південно-західного фасаду, виступають крила з поверхні внутрішніх (південно-східного та північно-західного) фасадів яких, поруч із віконним прорізом (у одну вісь), дзеркально виступають одноповерхові тамбури, до яких ведуть невисокі ганки. Об'єми тамбурів завер-

пуються трикутними напівшпилями, утвореними схилами даху. Південно-західні торці бічних крил – глухі, без прорізів. Північно-західний та південно-східний бічні фасади – дводільні (з двома осями прорізів – віконний та дверний – у одній з частин, при цьому інша – виконана глухою), розділяючись по центру декорованою лопаткою.

Фасади закладу декоровані лекальною цеглою, з використанням елементів вертикального та горизонтального членування – гуртів, карнизів із дентикулами, лопаток, квадр, підвіконних ніш, П-подібних перемичок тощо.

Будинок зведений за типовим проектом губернського земства, є зразком позастильової еkleктики в архітектурі шкільних навчальних закладів сільської місцевості поч. XX ст., що зберегла об'ємно-просторову композицію та архітектурно-художнє вирішення.

Джерела та література: 1. Альошин П. Ф., Марінченко А. І., Колесніков В. В. *Архітектура шкільних будинків*. Київ: Вид. Акад. архітектури Української РСР, 1952. С. 5–7. 2. *Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы*. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 10–22. 3. Заруба В. *Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту*. Д.: ЛІРА, 2016. С. 54–55, 99. 4. *Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года*. Ред. П. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 7.

Надія Лиштва

101. Широкополе, с.

101.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,85 км на північний захід від центру села, за 0,5 км на південь від ЛЕМ, за 1 км на захід від траси, на вододілі між верхів'ям б. Варварівська, що належить до басейну р. Тритузна, та верхів'ям б. Башмачка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова А. П., Голубчик Л. Н., Чурилова А. Н. *Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг.* // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж територій пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703/1.

Лідія Голубчик

Віталій Свистунов

101.2. Курган (археол.)

Розташований за 0,8 км на південь від центру села, за 1 км на схід від траси Дніпро – Запоріжжя, за 0,5 км південний захід від ставка, західніше дороги Широкополе – Перше Травня, на вододілі відрогів б. Канцеровка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. В. В. Свистуновим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплюснена, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703. 3. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток археології на землях Башмачанської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1703/1.

*Лідія Голубчик
Віталій Свистунов*

101.3. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Широкополе. Братська могила радянських воїнів

Біля клубу.

У братській могилі поховані 350 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули 26 жовтня 1943 р. у боях за визволення с. Широкополе від гітлерівських військ.

23 жовтня 1943 р. сили 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), яка зосередилася на правобережному плацдармі в районі сіл Військове та Вовніги, перейшла в наступ у напрямку на Дніпропетровськ (з 2016 р. – м. Дніпро) – Солоне – Нікополь.

25 жовтня 1943 р. у бій була введена 82-га гв. сд (генерал-майор І. О. Макаренко), яка зайняла смугу наступу праворуч від 25-ї гв. сд у районі хут. Гроза і зав'язала бій за с. Башмачка. 26 жовтня підрозділи 82-ї гв. сд у взаємодії з сусідніми 25-ю та 74-ю гв. сд звільнили с. Широкополе. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв.

У 1958 р. останки 350 радянських воїнів перенесли в могилу, що опису-

ється. Тоді ж поблизу спорудили тригранний металевий обеліск на мурованій основі, а ліворуч від нього розмістили меморіальну дошку з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 345, оп. 5487, стр. 99, арк. 318; ф. 1215, оп. 1, стр. 40, арк. 38–40.

Валентина Сацута

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718. 3. Технічна документація по координуванню пам'яток археології на землях Промінської сільської ради Солонянського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 1718/1.

Лідія Голубчик

Сергій Ніколасв

102. Якимівка, с.

102.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,2 км на південний схід від центру села, за 1 км на захід від дороги, за 0,35 км на північний схід від басейну-накопичувачу колишньої зрошувальної системи, на ріллі, на вододілі балок Широка та Грушівка, що впадають у р. Грушівка – притоку р. Мокра Сура.

Виявлений у 1982 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик. Повторно обстежений у 2002 р. О. В. Рутковською та в 2011 р. С. М. Ніколаєвим – співробітниками Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.

Поодинокий курган заввишки 2 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплюснена, насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепрпетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 16.

102.2. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Якимівка. Могили радянських воїнів

За селом.

У 3 братських могилах поховано 167 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули в жовтні 1943 р. у боях за визволення с. Максимовичеве (нині – с. Якимівка) та навколишньої території.

29 жовтня 1943 р. підрозділи 544-го сп 152-ї сд (полковник П. І. Куліжський) 46-ї А (генерал-лейтенант В. В. Глаголев) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) наступали в напрямку на с. Максимовичева, а 646-й сп тієї ж дивізії в напрямку на с. Михайлівка (нині в складі с. Яки-

мівка). Ліворуч від останнього діяли полки 79-ї гв. сд (генерал-майор Л. І. Вагін) 8-ї гв. А (генерал-полковник І. І. Масленников). У ході запеклих боїв

30 жовтня 1943 р. села Максимовичеве, Михайлівка та інші навколишні населені пункти були визволені від гітлерівських військ. Воїнів, які загинули, поховали на місцях боїв у братських та індивідуальних могилах.

У 1956 р. останки 164 радянських воїнів із місць первинного поховання перенесли до двох братських могил, які описуються. В 1959 р. поруч з ними в окремій могилі поховали останки 3 радянських воїнів, знайдених на місцях боїв. У 1968 р. за центральною могилою установили залізобетонну скульптуру воїна, праворуч від якої в 1969 р. розмістили металевий щит із відомими прізвищами похованих. Пізніше ліворуч від скульптури установлений такий же щит з прізвищами земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1227, оп. 1, спр. 17, арк. 231, 237; ф. 1383, оп. 1, спр. 17, арк. 164–165

Валентина Сацута

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

А – армія.

Вптап – винищувально-протитанковий артилерійський полк.

ГАБр – гаубична артилерійська бригада.

Гв. А – гвардійська армія.

Гв. сд – гвардійська стрілецька дивізія.

Гв. ск – гвардійський стрілецький корпус.

Гв. сп – гвардійський стрілецький полк.

ІГ – інфекційний госпіталь.

Ісб – інженерно-саперний батальйон.

Ісбр – інженерно-саперна бригада.

Мпомп – моторизований понтонно-мостовий полк.

МСБр – мотострілкова бригада.

МТС – машинно-тракторна станція.

Окр. – окремий(а).

ОМСБ – окремий медико-санітарний батальйон.

Помбр – понтонно-мостова бригада.

ППГ – польовий пересувний госпіталь.

Сд – стрілецька дивізія.

Сп – стрілецький полк.

ТБр – танкова бригада.

Тк – танковий корпус.

ТППГ – терапевтичний польовий пересувний госпіталь.

УГПЕП з ЕП – управління головного польового евакуаційного пункту з евакуаційним приймачником.

ХППГ – хірургічний польовий пересувний госпіталь.

Шісб – штурмовий інженерно-саперний батальйон.

Шісбр – штурмова інженерно-саперна бригада.

ПОКАЖЧИК ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

«А»

Абайський, район 373
Авдотівка (Зволянська), с. 294
Авдотівка, с. 239
Авдотівка, хут. 292, 293
Андріївка, с. 227
Андріївка, хут. 191
Антонівка Друга, с. 196
Антонівка Перша, с. 196
Антонівка, с. 100, 141
Аполлонівка, с. 100
Апостолівський, район 286, 374
Апостолове, м. 6, 122, 123, 177, 274, 286, 292, 293, 343, 369, 407, 410
Апостолове, станція 77, 285
Архангельська, область 78
Атальська, б. 368, 422
Аули, с. 250
Аустерліц, м. 124
Афганістан 90, 142, 197, 419

«Б»

Багате (Мопрівське), с. 85, 104, 105, 172, 381, 411
Базавлук, р. 176, 192, 194, 211, 283, 291, 330, 331, 368, 412, 413, 422
Балканський, півострів (Балкани) 33, 261, 262
Балки, с. 98
Балчанський, байрак 57
Барвінок, с. 105, 288
Башкирія (Республіка Башкортостан) 170, 191
Башмачанський, кар'єр 6
Башмачка, б. 57, 106 – 114, 168, 169, 184, 212 – 215, 217, 218, 233, 321 – 325, 340, 421, 422, 436
Башмачка, с. 7, 31, 38 – 41, 57, 63, 65, 66, 68, 75, 79, 106 – 109, 111, 114 – 116, 118, 219, 341, 378, 437
Безбородькове (Велика Безбородькова, Олександрівка І), с. 59, 65, 68, 70, 78, 80, 119, 121 – 124, 228 – 230, 350 – 352, 370, 382
Бергманшталь, хут. 97, 98

Березнігувата, б. 126, 186, 251
Березнуватівка, с. 22, 84, 125 – 132, 186, 223, 224, 371
Березняга, б. 220, 221, 265, 266
Бессарабська, губернія 231
Бистрівка (Бистрійівка), с. 282
Білгородська, область 410
Близький Схід 33
Богданівка, с. 60, 132, 133
Боголюбівка, с. 63, 122, 123, 128, 230
Бориспіль 6
Бранденбург, земля 405
Бугасва, б. 205 – 207, 320, 322
Бузинувата, б. 264, 276, 277, 279, 333, 412
Бузулуки, с. 414
Бутовичівка, с. 57, 59, 61, 63, 65, 69, 136, 137, 180, 304, 306, 317

«В»

Варварівська, б. 340, 436
Василівка, с. 5, 49, 64, 138 – 141, 196, 208
Васильківський, район 79
Велике князівство Литовське (ВКЛ) 53
Великий Луг 64
Вербова, б. 330, 331
Верецьке, с. 124
Верхньодніпровський, повіт 294
Верхньодніпровський, район 79
Весела, б. 192 – 194, 271 – 273
Веселий, хут. 196, 281, 327
Вила, б. 247
Вишневе (Радянське), с. 85, 143, 418
Вишневий, хут. 191
Візантія 51, 262
Військова, б. 146 – 148, 151, 200, 202
Військова, слобода 58
Військове, с. 7 – 9, 28, 33, 39, 41, 42, 52, 55, 56, 59, 61, 63, 64, 69, 70, 75, 76, 79 – 83, 89, 104, 115, 141, 145 – 148, 153, 155 – 164, 171, 191, 195, 200, 202, 217, 218, 231, 237, 238, 260, 282, 327, 328, 338, 341, 345, 362, 363, 377, 380, 428 – 430, 437
Віленка (Вільне), с. 85, 167, 227

Віленка, хут. 137
Вільний, хут. 408
Вільнянський, район 161, 170
Вірменія 128
Вісла, р. 404
Вовнизька, б. 326
Вовнизький, поріг 50, 56, 57, 66
Вовніги, с. 9, 10, 21, 28, 33, 44, 48, 59, 63, 66, 68, 71, 75, 81, 104, 115, 161, 167, 169, 170, 184, 195, 213 – 215, 218, 219, 237, 238, 328, 338, 341, 380, 428 – 430, 437
Вовча (Вовчанова, Волчанова), б. 41, 133, 150, 389, 397
Вовчий Хвіст, б. 185
Вовчий, яр 244
Водяне, с. 172, 381
Водяний, хут. 105
Волга, р. 261
Волго-Донське межиріччя 48
Волинська, область 82
Волоська, волость 209
Волоське, с. 75, 208
Воронівка, б. 247, 279
Воронове, с. 171
Ворошиловка, хут. 137
Воскресенське, с. 59

«Г»

Гадяцький, район 316
Гайдамацьке (Червоний Яр), с. 85, 127, 248 – 250, 317
Гайсєєва, б. 167, 184, 185, 212, 346, 347
Галовкінська, б. 308, 309
Ганно-Мусіївка (Озетівка, Червоноармійське), с. 85, 176, 177, 211
Гаркушина, б. 136, 178, 179, 299, 301
Гаркушине, с. 178 – 180, 227, 380
Глибока, б. 182, 185
Гловачув 404
Глухів, м. 123
Голубинівка, с. 181, 329
Гончарка, б. 86, 132, 134, 135
Гончарка, с. 86, 101 – 103, 182

Гончарка, хут. 89
Греція 33
Грецький, шлях 50
Григорівка, с. 23 – 28, 30, 32, 172, 183, 184, 415
Гроза, с. 184
Гроза, хут. 115, 215, 219, 237, 437
Грузька, б. 183, 194
Груша, б. 107, 108, 113
Грушівка, б. 181, 219, 224, 246, 438
Грушівка, р. 6, 50, 58, 125, 126, 173, 174, 181, 185 – 187, 219, 223, 224, 243, 247, 248, 251, 279, 307 – 309, 328, 370, 371, 438
Грушівка, с. 65, 70, 128, 185, 414
Губенське, с. 170
Губінський, хут. 170
Гупалівка, с. 95

«Д»

Дальнє, с. 186, 225, 226, 297
Дальній, хут. 362
Дамська, б. 146, 149
Дергачівка, с. 128
Джелалабад, м. 90
Дзвонецький (Звонецький), поріг 50, 53, 54, 56
Дідова, б. 143, 144, 416, 425
Діївка 59, 97
Дніпро, м. 6, 77, 82, 109, 112, 114, 115, 133, 138, 153, 156, 157, 159, 164, 177, 183, 242, 244, 274, 323, 329, 340, 341, 355, 369, 388 – 391, 395, 397, 398, 404, 407, 415, 421, 422, 435, 437
Дніпро, р. 5, 6, 10, 11, 13, 18, 20, 33, 41, 44, 50 – 55, 57, 58, 60, 61, 64, 75 – 77, 81, 83, 106 – 108, 110, 112 – 114, 119, 120, 127, 135, 138, 139, 141, 145 – 161, 164, 167 – 171, 173, 176, 183 – 185, 191, 198 – 202, 212 – 214, 217, 218, 228, 229, 231, 233 – 236, 244, 247, 248, 253, 255 – 258, 260 – 262, 281 – 283, 291, 316, 320 – 326, 328, 339, 340, 344 – 349, 363, 368, 373, 407, 413, 422, 436, 437
Дніпровське Надпоріжжя 7, 19
Дніпровське, с. 187, 191
Дніпровський (Дніпропетровський), район 82, 100, 394
Дніпровський, хут. 191
Дніпро-Михайлівський, хут. 191

Дніпропетровськ Південний, станція 77

Дніпропетровська, область (Дніпропетровщина) 3, 4, 50, 76, 78, 88, 89, 95, 98, 127, 128, 130, 131, 141, 161, 171, 197, 202, 208, 215, 231, 281, 282, 305, 363, 404, 406, 409, 414, 419

Довга, б. 126, 185, 186

Довжик, б. 320

Долинське, с. 192

Домашня, б. 9, 11, 146, 150, 152, 257, 258

Дон 171

Дон, р. 363

Донбас 171

Донецьк, м. 90

Донецька, область 141

Донська, б. 150, 151

Дороганівка, с. 195, 204, 207

Дороганівка, хут. 195, 196

Дороге, с. 80

Дружелюбівка (Гегелівка), с. 196, 197, 281, 303, 305, 335

Дунай, р. 262

«Е»

Ешмикесво, с. 170

«Є»

Європа 11, 18

«Ж»

Жабівка, хут. 362

Жидівська, б. 192, 194, 220, 221, 265 – 267

Житомирська, область 282

Жовта, б. 283, 412, 413

Жуча, б. 9

Жучина, б. 198, 255, 257, 258, 260

«З»

Заплавка, с. 171

Запоріжжя, м. 6, 77, 109, 112, 114, 138, 340, 370, 421, 422, 437

Запорізька, область 5, 76, 161, 170, 236, 246, 328, 337, 339, 380

Запорізький, район 246, 328, 380
Запорожжя 54
Зарубинці, с. 316
Західна Європа 11, 17
Західна Пруссія 97
Звонецька I, б. 198, 199
Звонецька II, б. 199
Звонецька, б. 44, 55, 62, 199, 200
Звонецьке, с. 23, 59, 62, 80, 97, 198 – 203, 209, 322
Звонецьке-на-Дніпрі, с. 17, 23, 24, 26, 27, 32, 38
Звонецький Хутір (Звонецькі Хутори), с. 69, 196, 203 – 205, 207 – 210, 324, 327
Зелов, м. 405
Зельбахівка, с. 414
Золота, б. 87, 306, 307, 336
Зоря, хут. 327, 328, 338
Зустрічний, станція 285

«І»

Іванівка, слобода 58
Іверське (Дзержинівка), с. 76, 85, 177, 211, 212, 240
Івкіно, с. 281
Ізмаїл, м. 231
Іркутська, область 142
Ісасва (Сувилина), б. 86, 134, 135

«К»

Кабул, м. 90
Кавказ 16
Казахстан 373
Калинівка, с. 76, 83, 107, 184, 212 – 215, 328, 346, 347, 369
Калузька, область 158
Кам'яне, с. 216, 217, 327, 338, 339
Кам'яно-Зубилівка, с. 217 – 219, 237
Кам'яно-Зубилівський, кар'єр 6
Кам'янське (Дніпродзержинськ), м. 90, 128, 305
Кам'янський, ретраншемент 56
Канада 98
Канівський, район 316
Канцеровка (Канцерка, Канцирка), б. 44, 45, 47, 48, 110, 113, 217, 218, 233 –

236, 339, 437
Канцерополь, с. 63, 328, 341
Капулівка, с. 60, 70
Кара-Аул, с-ще 373
Карайкове, с. 219
Карайкове, хут. 281, 362, 414
Карасьова, б. 139, 140, 203 – 207, 322 – 324
Карнаухівка, смт 409
Катеринослав, м. 64, 70, 71, 74, 98, 124, 164, 286, 406, 409
Катеринославська, губернія (Катеринославщина) 6, 57, 60, 68, 70, 71, 74, 98, 124, 130, 131, 231, 294, 406, 430
Катеринославське, намісництво 57, 58, 62
Катеринославський, повіт 57, 60, 67, 72, 95, 118, 162, 209, 231, 289, 378, 406
Кашкарівка, с. 266 – 270, 410
Квітуче (Войкове), с. 221, 222, 332, 365, 369
Керченський, півострів 261
Київ, м. 51, 52, 73, 74, 84, 128, 129, 261, 262
Київська Русь (Русь) 44, 261, 262
Київська, область 316
Київське, воєводство 53
Київське, князівство 53
Кишеньки, с. 156
Кізлевий, о. 17, 18, 44
Кінська, б. 306, 307
Клочкувата, б. 125, 251
Кобеляцький, район 156
Кобилинова, б. 125, 126, 173 – 175, 223, 224, 240, 241, 247 – 249, 307 – 309, 360, 419 – 421
Кодак 59
Кодацька, паланка 55, 57, 406
Кодацький, поріг 57, 61
Козеницький, повіт 404
Колтеба (Розтанівська), б. 176, 368, 422
Комишувата Сура, р. 6, 50, 53, 56 – 59, 65, 105, 119 – 121, 123, 136, 167, 172, 173, 178, 179, 183, 186, 192 – 194, 221 – 226, 228, 229, 240, 241, 243, 244, 247, 249, 251 – 254, 262 – 264, 270 – 273, 276 – 280, 283, 288, 290, 291, 296 – 300, 302, 309 – 314, 318, 329 – 334, 341, 342, 347 – 349, 352, 353, 355 – 360, 364 – 367, 370 – 372, 382 – 387, 411, 413, 416, 417, 419 – 421

Комишувата, б. 225, 226, 262 – 264, 276 – 280, 288, 289, 297, 302, 312, 329, 333, 334, 364, 412
Кондратьєвка, б. 263, 264, 277, 311, 312, 314, 329
Костянтинівка, с. 128, 223, 329
Котлярівка, с. 76, 196, 197, 224, 281, 303, 305, 335
Котова, б. 192, 193, 271, 273, 290
Кошова, б. 412
Коштова, б. 297 – 299, 301
Красна, б. 186, 187, 224, 246, 247, 279
Краснодарський, край 363
Краснопілля, с. 97, 242, 407
Кривий Ріг, м. 133, 135, 239, 241, 355, 388, 395, 397, 398, 421
Криворізький, район 79
Кримський, півострів (Крим) 53, 79, 98, 262
Криничанський, район 82, 127, 130, 131, 250, 363, 414
Кринички, с. 105, 130, 131, 167, 179, 180, 227, 270, 290
Криничувата, б. 120, 121, 228, 229, 347, 365 – 367, 383
Кромідіна, б. 211
Кронсвейде, колонія 98
Круга, б. 181, 187, 223, 224, 328, 371
Круте, с. 228 – 232, 347, 350, 351
Крутьєнка, б. 105, 120, 121, 167, 178, 179, 228, 229, 270, 276, 277, 279, 288, 290, 291, 297 – 299, 347, 382 – 384, 417
Курська, губернія 59
Куца, б. 119, 120, 309, 310, 370, 385

«Л»

Лагнова, б. 306, 307
Легка, б. 138, 215
Легкого, б. 107, 108, 113, 145 – 149, 153, 157, 159, 167, 169, 212 – 214, 322, 325, 326, 345 – 347
Леніне, с-ще 338, 339
Леніне, хут. 408
Лескова, б. 107, 108, 113, 325
Лиса, б. 174, 175, 240, 248
Литвинова, б. 267
Лівобережна Україна (Лівобережжя) 16
Ломачина, б. 119, 120, 348, 349, 370, 371

Лоцманська Кам'янка, с. 56, 373, 407, 435
Лошкарівка, станція 6, 292, 293
Лубенський, повіт 57
Луговики (Логовики), с. 317
Любимівка, р. 105, 225, 226, 262 – 264, 276 – 280, 288, 297, 302, 329, 332 – 334, 364, 412
Любимівка, с. 38, 44, 48, 233, 235, 237
Любов, с. 76, 238, 328, 426
Любовська, б. 76
Людоїдка, б. 220, 221, 265 – 267

«М»

Магдалинівський, район 76, 79, 95, 171, 286, 374
Магнушев 404
Мазовецьке, восводство 404
Майорка, с. 201
Мала Калинівка (Малокалінівка), с. 76, 177, 211, 212, 239, 240, 331, 369
Мала Пашена, б. 132, 389, 392, 394, 395, 400
Малинівка (Оленівка), с. 240, 242, 243
Малинове, с. 243
Малозахарине, с. 23 – 26, 30, 79, 80, 184, 244 – 246, 380
Маломихайлівка, с. 126, 186
Малоолексіївка, с. 63
Мар'ївка, с. 63
Мар'ївка (Роздеришина), с. 294, 295
Марганець, м. 184
Масляна, б. 144, 146, 423 – 425
Матросове (Францівка), с. 246, 281, 362, 363
Маяк (Павлівка, Червоний Маяк), с. 78, 85, 127, 247 – 250, 391, 396, 398
Межове (Червоне), с. 85, 251
Мерефа, с. 70, 286
Мерзла, б. 152
Меркуш-Одерланд, район 405
Микільська, волость 65, 75, 164
Микільське (Миколаївка), с. 11, 13, 23, 28, 28, 59, 61, 63, 64, 68, 70, 80, 83, 251, 254, 255, 311
Микільське-на-Дніпрі, с. 6, 7, 9, 39, 42, 43, 69, 197, 201, 202, 255, 258, 260, 296, 297, 300, 325

Миколаївка, с. 65, 292, 293, 392, 400

Миколай Поле, с. 98, 246, 328, 380

Миколо-Мусіївка, с. 211, 212, 240, 268 – 270, 369

Мирне (Ворошиловка), с. 262, 365

Мирошіль, с. 265 – 270

Михайлівка, с. 167, 227, 228, 270

Михайлівка (нині в складі с. Якимівка), с. 438, 439

Мокра Сура, р. 5, 6, 50, 58 – 60, 86, 100 – 104, 119 – 121, 125, 126, 132 – 136, 138, 140, 167, 172 – 175, 178, 179, 181 – 183, 185, 186, 188, 189, 192 – 194, 203 – 207, 219, 221 – 226, 228, 229, 240, 241, 243, 244, 247 – 249, 251, 253, 254, 270, 279, 283, 290, 291, 296 – 300, 302, 308 – 314, 321 – 325, 333, 334, 341, 344, 345, 347 – 349, 353 – 360, 364 – 367, 370, 371, 379, 386 – 391, 393 – 399, 401 – 403, 411, 413, 415 – 417, 419 – 421, 438

Монастирско (Монастирська), скеля 9, 11, 13, 51 – 53, 258

Москва, м. 70, 158, 160, 282

Московська, губернія 124

Мостова, б. 283, 291, 294, 330, 331, 368, 412, 413, 422

«Н»

Навур, с. 128

Нагайцева, б. 290, 291

Нагорний Карабах 128

Надіївка (Жданове), с-ще 84, 85, 274, 391, 402

Надпоріжжя 7 – 11, 16 – 19, 22, 39

Нанькова, б. 87, 88

Настопіль, с. 363, 414

Настопіль, хут. 362

Наталівка (Джмелєве), с. 63, 65, 68, 77, 276, 278, 280 – 282, 284, 288, 292, 293

Незабудине, с. 58, 65, 68, 84, 105, 280 – 282, 286, 288, 289, 332

Незабудине, станція 77, 281, 282, 284, 285, 292, 293, 414

Незабудине, с-ще 283, 285, 289

Ненаситець (Ненаситецький, Неасит), поріг 13, 50 – 58, 60, 61, 64, 75, 262

Ненаситецький, ретраншемент 55, 56, 63

Нижегородська, область 154

Нижньодніпровськ-Вузол, станція 274

Низ 54

Нікополь, м. 6, 70, 71, 95, 115, 183, 184, 219, 239, 305, 328, 341, 369, 380, 415, 437

Нікопольський, район 82, 98, 156, 286, 374

Німеччина 80, 405
Новий Світ, с. 78, 217, 338, 339
Нові Кодаки, с. 406
Новоандріївка, с. 178, 290
Новогригорівка, урочище 385
Новомар'ївка (Мар'ївка, Ново-Мар'ївка), с. 239, 285, 286, 291 – 294, 332, 412
Новопокровка (Шамшеве, Покровське), смт 23, 28 – 31, 59, 65, 68, 71, 82, 86, 88, 137, 187 – 190, 197, 225, 226, 228, 296 – 298, 300 – 306, 312, 314, 317, 333 – 335, 347, 366, 367
Новопокровська, волость 65, 289
Новопокровський, район 82
Новоросійська, губернія 57, 58
Новоросія 164
Новоселівка, с. 217, 306
Новотарасівка, с. 247, 250, 307, 408
Новотернуватка (Тернуватка), с. 309, 311

«О»

Одеська, область 231
Озерище, б. 396
Ока, р. 261
Олександрівка, с. 62, 267, 268
Олександрівськ, м. 70, 71
Олександропіль (Луговські Хутора), с. 64, 69, 71, 74, 77, 81 – 84, 105, 305, 311 – 320, 332, 342, 380, 410
Олексіївка (Бучинське), с. 17, 19, 28, 59, 65, 201, 202, 320
Онисівка, хут. 78
Оріхове, с. 32, 33, 38, 205, 258, 320 – 358
Оріховий, хут. 196
Орлата, б. 387
Орлове, с. 328, 329, 371
Осипенко (Катеринівка), с. 239, 311, 313, 329, 331, 332
Остапова, б. 212
Очеретувата, б. 270, 272, 341, 342, 379, 415

«П»

П'ятихатський, район 156
Павлівка, слобода 57

Павлівка, с. 23, 28, 30, 31, 59, 63, 68, 75, 82, 83, 137, 221, 222, 302, 304, 305, 317, 332 – 336
Павлівське (Соловійове), с. 65
Панькова, б. 187 – 190, 336, 337, 376
Панькове (Дніпростан, Дніпрельстан), с. 76, 85, 336 – 338, 377
Первомайський, хут. 408
Переяславський, район 281
Перше Травня, с. 339, 341, 437
Перше Травня, урочище 300
Перше Травня, хут. 303 – 306
Петриківка, с. 33, 341 – 343
Петриківський, район 76
Петрівське, с. 58, 344, 362
Петро-Свистунове, с. 147, 148, 161, 215, 338, 345 – 347
Петровська, слобода 58
Петропавлівка, с. 78
Петропавлівський, район 76
Письмичеве, с. 57, 59, 62, 65, 68, 71, 80, 121, 229, 230, 347, 350 – 352, 366
Південна Україна 61
Південне, с. 292 – 294
Північна Європа 17
Північна Німеччина 38
Північна Таврія 98
Північне Причорномор'я 13, 48
Північний Кавказ 48
Підмосков'я 170
Підпільненська (Нова) Січ 55 – 57
Пікінерка, б. 125, 223, 224, 328
Піскувате, урочище 388, 391, 396, 399
Плоска Осокорівка, р. 171
Подніпров'я (Придніпров'я) 9, 16, 17, 60, 284
Покровська, слобода 60
Половиця, слобода 406
Полтава, м. 171
Полтавська, область 156, 316, 317
Полтавський, повіт 317
Польща 404
Попова, б. 86 – 88, 336

Правобережна Україна (Правобережжя) 16, 18
Привільне, станція 77
Привільне, с. 61, 63, 65, 68, 69, 83, 253, 254, 274, 311, 344, 353, 357 – 359, 361, 362, 385
Причорномор'я 47
Промінь (Грушівка), с. 281, 362, 363
Пропашне, с. 29, 30, 315, 364, 365
Пропашний, хут. 364, 365
Пшеничне, с. 76, 79, 365

«Р»

Ракитне, смт 410
Ревина, б. 101, 102, 132, 135
Рейхскомісаріат Україна 80
Реміна, б. 244, 379
Римська імперія 38
Розтання, с. 177, 211, 368, 369
Російська імперія 6, 64, 97, 293
Російська Федерація, РФ 154, 158, 316, 363, 410
Рохвина, б. 348, 349
РРФСР 142
Ружинський, район 282
Рябого, б. 173, 297
Рязанська, область 316
Рясна (Єлізарове), станція 77, 85, 311, 373, 374
Рясне, с. 370, 272, 378

«С»

Садовий (Садовод), хут. 196, 212, 240, 327, 369
Саксаганська, провінція 59
Саксаганський (Новокодацький), повіт 57
Саланча, б. 138
Санкт-Петербург (Петербург, Петроград, Ленінград) 154, 191, 293, 406
Саскачеван 98
Сасовський, район 316
Сахновщина, смт 171
Свистунове, хут. 215, 338
Святовасилівка (Єлізарове), с-ще 85, 125, 126, 223, 224, 278, 279, 370, 371, 372, 374

Семенівка, с. 154
Сергіївка (Богданівка, Вермінчина), с. 65, 68, 376 – 378, 427 – 430
Середземномор'я 47
Середняки, с. 316
Сиколова, б. 221, 222, 311 – 314
Синельниківський, район 171
Сіверський Донець, р. 154, 191, 281, 282, 363, 373
Січ 62, 406
Скандинавія 38
Скотувата, б. (притока б. Панькова) 376
Скотувата, б. (притока б. Широка) 337, 426, 427
Скубова, б. 7, 8, 150, 152, 214, 215
Смоленська (Крупянщина), с. 294
Сніп 116
Соловійова, б. 172, 173, 296, 298 – 301, 411
Солона, б. 311 – 314
Солона, р. 50, 55, 192, 194, 211, 220, 221, 239, 265 – 267, 291, 330, 331, 342, 416, 417, 423 – 425
Солоне (Енгельгардівка, Солоненьке), смт 6, 50, 59, 61, 63, 65, 66, 68 – 71, 75, 76, 80 – 89, 92, 95, 97, 98, 102, 115, 130, 131, 143, 144, 153, 157, 159, 170, 187 – 191, 219, 321 – 324, 328, 341, 344, 394, 396, 401, 416, 418, 437
Солоненька, р. 6, 86, 87, 90, 92, 100 – 103, 109, 111, 112, 114, 132, 135, 187 – 190, 203, 216, 281, 306, 307, 336, 337, 376, 421, 422
Солоний Яр, б. 297, 300
Солонянська, волость 65, 95, 116, 118
Солонянський, район (Солонянщина) 3 – 10, 19, 22, 28 – 31, 33, 38, 49, 50, 53, 55, 57, 72, 73, 75 – 85, 88, 89, 104, 127, 128, 130, 131, 137, 141, 142, 156, 161, 171, 177, 180, 184, 191, 196, 197, 202, 208, 211, 215, 227, 231, 232, 239, 245, 268, 282, 286, 303, 305, 317, 338, 350, 351, 365, 369, 372, 374, 380, 404, 406, 414, 419, 428 – 430
Сомилова, б. 174, 175, 297, 411
Сонячне (Лікнеп), с. 85, 105, 184, 246, 380 – 382
Софіївка, с. 268
Софіївський, район 82, 286
СРСР, Радянський Союз 3, 78, 142, 154, 156, 158 – 160, 170, 171, 191, 203, 208, 231, 316, 363, 373, 405
Сталінград, м. 154, 158
Стара Руса, м. 171

Старі Кодаки, с. 407
Старобалково, с. 191
Стародніпровське, с. 76, 253, 254, 357, 382, 385, 386
Старомінська, станція 363
Степове Подніпров'я 41
Стовбунова, б. 306, 307
Ступіна, б. 211, 239, 291
Суданівка, с. 75, 76, 105, 381, 386
Супрунова, б. 133, 135, 389, 397
Сурська, б. 290
Сурсько-Литовське, с. 242, 407
Сурсько-Михайлівка (Михайлівка), с. 60, 67, 69, 70, 72 – 75, 77 – 79, 83, 84, 130, 132, 133, 242, 388 – 391, 394, 396 – 398, 400, 401, 404, 406 – 410
Сурубі (Суробі), м. 90
Суша Сура, р. 6, 50, 59, 132, 133, 140, 209, 210, 378, 388 – 403, 406, 433, 435
Суша Сура, струмок 100, 138 – 140, 203 – 207, 321 – 325, 422
Сухачівка 59, 97
Сухенька, б. 168
Східно-Казахстанська, область 373
США 37

«Т»

Таврійська, губернія 97
Тайшет, м. 142
Таманський, півострів 261
Таранівка, с. 282
Татишлінський, район 170
Ташкентська, область 159
Тернувата (південна), б. 225, 226, 297, 300, 302
Тернувата (північна), б. 240, 241, 249, 252, 309, 310, 360, 371, 372, 419 – 421
Тернувата (середня), б. 348, 349
Тернувата, б. (притока р. Любимівка) 278
Тихе, с-ще 341, 343, 410
Товариський Труд, с. 105, 411
Томаківка, р. 183, 244
Томаківка, смт 244, 301
Томаківська, волость 319
Томаківський, район 305

Торбаткова, б. 423 – 425

Тракторне, с. 23, 184, 415

Тритузна (Буркунувата), б. 244, 379

Тритузна (Тритузнянська), р. 6, 50, 59, 65, 101, 104, 143, 144, 183, 188 – 190, 228, 229, 244, 337, 340, 353, 355 – 360, 367, 379, 383, 384, 386, 387, 411, 415 – 417, 423 – 426, 428, 431, 436

Тритузне, с. 62, 65, 68, 74, 80, 103, 121, 124, 143, 144, 228, 229, 298, 350, 367, 416, 418, 419, 424

Трудолюбівка, с. 255, 362, 419

Трутова, б. 100, 138

Тягінка, б. 198, 199, 258, 322, 325, 326

«У»

Узбекистан 159

Україна 3, 11, 13, 16, 38, 63, 74, 79, 84, 128 – 130, 150 – 152, 154, 199, 200, 236, 259, 260, 282, 363, 430, 434

Український кристалічний щит 5

Улянівка, с. 98, 177, 211, 212, 240, 369

Упорний, хут. 63

УРСР, Українське РСР 7, 13, 18, 117, 236, 255, 259, 260

Утринка (Миронове), с. 158

«Ф»

Федорівка, с. 76, 236

Флорида 37

Фрунзе, хут. 137

«Х»

Харків, м. 158, 363

Харківська, область (Харківщина) 71, 171, 281, 282

Херон, м. 70, 286

Хижина, б. 65, 221, 222, 262, 263, 277, 278, 280, 283, 288, 311 – 314, 329, 330 – 332, 334, 364, 413

Хлібороб, хут. 329

Хозарський каганат 48, 261

Холодна, б. 296, 297, 300, 365 – 367, 387

Хортиця, о. 52, 98

Хортицька, волость 98

Хрущівка (Хрущовка), с. 239, 292, 293

Хуторище, б. 296, 300

«Ц»

Царичанський, район 76

Центральна Європа 17

Циплякове, с. 316

«Ч»

Чаплинка, с. 76

Чекереська (Чекересова), б. 59, 105, 279, 283, 412, 413

Чекерисів, яр 57

Чекмагушевський, район 191

Червінська, б. 183, 244, 379, 415

Червоний Яр, хут. 317

Червоний, хут. 128

Червонокам'яне, с. 421

Черкова, б. 426

Чернігівка, с. 291 – 293, 422

Чистякове (Горез), м. 141

Чорне, море 51

Чорнопарівка, с. 311, 372, 373

Чортомлицька Січ 55

Чувація (Чуваська Республіка) 170

Чувиліна, б. 133, 135

Чувиліне (нині в складі с. Сурсько-Михайлівки), хут. 74

Чувиліне (нині територія Дніпровського району), хут. 89

Чумаки, с. 305

Чургулди, с. 170

«Ш»

Шестипілля, с. 104, 350, 418, 422, 424

Широка б. (притока б. Мостова) 283, 413

Широка б. (притока р. Грушівка) 181, 182, 438

Широка, б. (притока р. Комишувата Сура) 222, 270 – 273, 312, 314, 341

Широка, б. (притока р. Любимівка (б. Комишувата) 225, 226, 297, 302

Широка, б. (притока р. Солона) 342

Широка, б. (притока р. Томаківка) 244

Широка б. (притока р. Тритузна) 104, 143, 144, 187, 189, 190, 337, 425 – 429, 431, 435

Широке (Широчанський Хутір), с. 23, 25, 29, 38, 49, 60, 69, 77, 79, 122, 123, 230, 246, 377, 378, 380, 425 – 435

Широкополе, с. 328, 341, 436, 437

Шмалькова, б. 104, 386, 387

Шулаєв, о. 19 – 21

Шульгівка, с. 311

«Ю»

Юхновський, район 158

«Я»

Яворницьке, с. 246

Якимівка (Максимовичеве), с. 438, 439

Яльчицький, район 170

Янтіюльський, район 159

Японія 18

Ярославль, м. 281

Ярославська, область 281

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

«А»

Абельханов С. Ф. 154
Адашев Д. 53
Алексеева Н. 58
Альпанов 246
Андерсг Ф. Г. 164
Андреев С. О. 170
Андрій Первозванний 52
Артюх О. А. 363
Аскольда 51
Афанасьев-Чужбинський О. 61, 64, 66

«Б»

Бадрутдінов М. Б. 170, 171
Баштаненко Д. М. 305
Баштанник О. Н. 232, 233
Безбородько (Забіла) Є. М. 124
Безбородько А. Я. 124
Безбородько О. А. 59, 123, 124
Бергман (Фризен) С. 97
Бергман А. 66, 92, 97, 378
Бергман А. А. 97, 98
Бергман А. Г. 98
Бергман Г. А. 66, 71, 92, 97, 98, 378
Бергман Ю. Г. 98
Білий К. Ф. 59, 62, 352
Білий Н. Ф. 59, 62, 352
Бірюков Д. 69
Бодянський О. В. 7, 8, 11 – 13, 18 – 20, 41, 42, 44, 150 – 152, 168, 199, 200, 236, 258 – 260, 320, 336, 339
Боплан Г.-А. 54
Бородіна 65
Брайчевський А. Т. 7, 255
Братута О. Ф. 208

Бубун Г. 78

Бутович С. С. 57

Бучинський О. Г. 59

«В»

Вагін А. І. 128, 177, 211, 239, 329, 362, 369, 414, 439

Василь Великий 62, 352

Велецька (Малама) О. З. 295

Велецька М. О. 295

Велецька С. О. 295

Велецький В. О. 295

Велецький О. І. 295

Велецький О. О. 295

Велецький С. О. 295

Верецька Н. О. 124

Вермінка О. І. 59, 60, 406

Вишневецький Д 53

Віллер 124

Воєвода Д. К. 88

Воллан Ф. 61

Волобуєв К. Р. 80, 88

Володимир Святославович (Великий) 51, 261

Володимиров М. С. 65

Волошина О. С. 78

«Г»

Гаєвський А. І. 95

Галімов В. Г. 191, 192

Гаркуша М. В. 404, 405

Гаркуша М. Ф. 79

Гегел В. П. 71

Гейнріхс К. 352

Гейнріхс О. 124, 352

Гейнріхс П. 124, 352

Гейнріхс Я. 352

Глаголев В. В. 127, 250, 438

Гладченко Т. Ф. 74, 130, 132
Глазунов В. О. 105, 137, 180, 197, 227, 268, 304, 305, 315, 335, 342, 350, 351, 365, 380, 410, 412
Глебцов В. С. 184, 246, 316, 365, 377, 380, 418, 428 – 430
Глоба Л. 406
Годенко О. 76
Голоско О. М. 154, 191, 169
Голуб С. Д. 88
Голубчик Л. М. 7, 86, 88, 101, 103 – 113, 119 – 121, 125 – 127, 133 – 136, 138, 139, 143 – 152, 167 – 169, 172 – 179, 181 – 188, 190, 192 – 195, 198 – 200, 203, 204, 206 – 208, 211 – 214, 216 – 228, 234, 235, 241, 243 – 245, 247 – 249, 252, 253, 257 – 260, 263 – 265, 267, 270, 271, 273, 277, 279, 280, 283, 284, 288, 290, 291, 297 – 303, 307 – 310, 312 – 314, 320, 321, 323 – 326, 329 – 331, 333 – 336, 338 – 342, 344 – 349, 354 – 361, 364 – 368, 370, 371, 376, 380, 382 – 393, 398 – 401, 403, 411, 413 – 416, 419 – 427, 436 – 438
Гончар О. 37, 167, 256
Горб Ю. 232
Граммонад Н. 37
Григор'єв М. 161
Григорій Богослов 62, 352
Грінченко В. А. 236
Гуня Д. 54
Гур'єв С. С. 105, 177, 211, 239, 369, 380, 414

«Д»

Давидов К. Т. 270
Давидов П. Є. 269
Даниленко В. М. 169
Данилов О. І. 153, 155, 157, 158, 170, 214, 215, 219
Дворніченко В. Д. 84
Девлет Гірей 53
Денікін А. І. 75, 130, 132
Дергачов О. П. 79
Дідик М. Т. 293, 294
Добровольський А. В. 7, 21, 200
Донченко Я. П. 269

«Е»

Едуардс Б. В. 51
Енгельгард Г. Г. 59, 97
Енгельгард (Неверовська) М. П. 97
Енгельгард О. Г. 97

«Є»

Єгоров О. Н. 232
Єгорова В. І. 232
Єгорова Д. О. 233
Ємельянов Ю. П. 246

«Ж»

Желудько М. А. 316
Жиган Л. 69
Журавльов Д. А. 305
Журавльов О. А. 305

«З»

Завірюха М. А. 170, 171
Закревська (Розумовська) Г. Г. 295
Закревський К. О. 295
Запорожченко М. І. 105, 122, 153, 157, 159, 197, 230, 350, 351, 380, 385
Захар'їн О. А. 65
Зборовський С. 54
Звягін І. 58
Зданович Г. С. 161, 170, 214, 215
Зевахін В. С. 161
Земляна Н. П. 232
Земляний М. П. 232
Земляний Х. З. 232
Земляний Я. З. 232
Зіангіров М. С. 159
Зіневич Г. П. 13, 17
Зінченко К. А. 79
Зубаль І. І. 197
Зусь В. 52, 57

«І»

Іван Грозний 53
Іваненко А. 78
Ігор 51, 261
Ільгільдінор Д. 434
Ільїн М. С. 281, 282
Іоаков (Вечерков Й. І.) 406
Іоанн Златоуст 62, 352

«К»

Кавун Д. І. 75
Калутін 245
Каплун І. 406
Каратигіна О. Д. 124
Карнов А. П. 89, 122, 141, 153, 155, 157, 159, 161, 191, 195, 197, 200, 202, 230, 254, 304, 305, 311, 327, 350, 351, 361, 385
Катерина II 60, 61
Качалка (Качалов) Я. О. 59, 406
Кесь В. С. 102, 107, 109, 110, 138, 203, 240, 241, 344, 354, 355, 357, 361, 422
Коваленко І. О. 293, 294
Ковальова І. Ф. 7, 24, 25
Козар А. 77
Козар Г. 77
Козар П. 77
Колесник О. С. 123, 131, 132, 161, 182, 209, 231, 233, 246, 262, 294, 306, 343, 351, 382, 405, 407, 410, 430, 432
Кондукторова Т. С. 11
Корж К. О. 73
Корж М. А. 59, 60, 70, 406, 407, 409
Косинський К. 54
Костенко М. М. 110, 111, 206, 217, 218, 234, 323, 388, 389, 398
Костянтин Багрянородний 51
Котляревський І. 76
Кпантарія Д. С. 216
Кремень В. А. 89, 90
Кривенко М. А. 79

Криволапов Г. А. 153, 155, 157, 159, 160, 170, 197, 214, 215, 219, 237, 238, 268, 281, 284, 293, 363, 373

Крилова Л. П. 7, 235, 347

Крошко 406

Кузін А. Т. 268

Кулагін І. Я. 89, 122, 123, 137, 153, 155, 157, 170, 180, 191, 196, 197, 217, 227, 230, 304, 305, 327, 335, 350, 351, 362, 385, 418

Куліжський П. І. 127, 250, 438

Куря 51, 262

«Л»

Левицький І. Ф. 7

Леонова (Синельникова) О. І. 164

Леонт'єв М. 56

Лещінін В. А. 177, 211, 239, 242, 292, 293, 329, 332, 363, 369, 372, 407

Литвиненко О. Г. 78

Липтга Н. Ю. 91, 94, 96, 99, 117 – 119, 125, 163, 166, 210, 276, 287, 290, 296, 318, 320, 353, 376, 379, 434

Лосев О. М. 317

Лосева (Савицька) В. О. 317

Люценко О. Є. 6, 34

Лях В. 52

Ляхота Е. 54

«М»

Макаревський Ф. 53, 56, 62

Макаренко І. О. 115, 184, 238, 246, 341, 380, 437

Макуха М. М. 78, 79

Малама (Роздеришина) М. М. 295

Малама (Шляхова) С. Д. 289

Малама Д. Я. 65, 289

Малама З. М. 58, 289

Малама М. І. 6

Малама М. Ф. 289

Малама С. Ф. 289

Малама Я. Д. 289

Малиновський Р. Я. 89, 104, 115, 122, 127, 137, 140, 153, 155, 157, 159, 160, 169, 177, 180, 184, 191, 195, 200 – 202, 211, 214 – 216, 218, 227, 230, 267, 281, 292, 293, 311, 315, 317, 327 – 329, 332, 337, 338, 341, 343, 350, 351, 361, 362, 365, 369, 372, 377, 380, 385, 407, 110, 414, 418, 429, 430, 437, 438

Манджиєв А. 154

Масленников І. І. 89, 104, 115, 122, 127, 140, 191, 195, 200, 202, 214 – 216, 219, 230, 237 – 239, 242, 243, 254, 260, 281, 284, 311, 327 – 329, 337, 338, 341, 350, 351, 361, 362, 372, 377, 380, 385, 407, 418, 428 – 430, 437, 439

Матвєєв М. І. 328

Махно Н. 74, 130, 132

Милорадович (Скоропадська) Є. І. 378

Милорадович Г. Д. 66

Милорадович Г. А. 378

Милорадович Д. М. 378

Милорадович А. Г. 65, 378

Милорадович О. А. 378

Миронов П. М. 157, 158

Мишустя О. В. 168, 237, 256, 426

Мовчан Н. А. 270

Мовчан С. 55

Мозуль С. Я. 245, 246

Моїсєєнко В. М. 84

Молдагалієв Ж. А. 373

Москалець Т. 56

«Н»

Неверовський П. І. 63, 97

Нейштеттер 124

Нейштеттер К. 352

Никифор 62

Никифоров П. 65

Никифорович В. 54

Нігоян С. Г. 84, 128, 129

Ніколаєв С. М. 104 – 106, 136, 137, 143 – 145, 167, 172 – 183, 186, 187, 192 – 195, 211, 219 – 223, 225 – 227, 239 – 241, 243 – 245, 247 – 250, 252 – 254, 263 – 267, 270 – 273, 276 – 280, 283, 284, 288, 290 – 292, 296 – 303, 310, 312 – 314, 321 – 323, 330, 331, 333 – 335, 341, 342, 344, 345, 354 – 361, 364, 368, 379, 380, 386 – 388, 411 – 427, 438

Номінас Б. Д. 153, 157, 159

«О»

Олег 51

Олександр І 64

Олександр ІІ 66

Олійник М. 232

Ольга 261

Онуфрієнко І. Я. 156

Осиповська (Тимченко) А. Т. 352

Осташенко Ф. О. 122, 153, 155, 157, 159, 161, 180, 195, 197, 200, 201, 227, 242, 243, 255, 260, 268, 304, 305, 311, 332, 335, 343, 350, 351, 365, 385, 408, 410

«П»

Павленко В. П. 202, 203

Павлов М. 65

Панков Б. Н. 127, 177, 212, 239, 292, 293, 329, 369, 414

Панченко Л. В. 419

Папчинський П. П. 58, 59, 406

Петлюра С. 74

Петриченки 409

Петровський Г. І. 262

Письменний Я. 56

Письмич В. А. 56, 62, 352

Підоплічка І. Г. 21, 43

Полін С. В. 7

Поль О. М. 37, 70, 138, 257

Посадський О. І. 363

Похно І. А. 231

Просветов Д. С. 221, 222, 263 – 265, 334

Пустовалов С. Ж. 7
Пушкарьов Г. Ф. 137
Пушкін Ю. Г. 268, 303, 305, 315, 335

«Р»

Расвський І. В. 159, 160
Рибачковський А. І. 281, 282
Рідігер П. П. 98
Різняк М. С. 77
Розанов В. Ф. (архієпископ Гавриїл) 60, 406
Роздеришин М. С. 295
Роздеришина (Закревська) М. К. 295
Романов М. П. 60
Ромашко В. А. 7, 256
Ромашко О. В. 167
Ромащенко П. Д. 141, 142
Ростислав Мстиславович 52
Рудинський М. Я. 7, 8, 10, 11, 18, 20
Рудіцин Д. 65
Румянцев-Задунайський П. О. 57, 59
Русин С. Ф. 245, 246
Рутковська О. В. 86 – 88, 100 – 102, 105, 107 – 114, 119 – 121, 125, 127, 132 – 136, 138 – 140, 143 – 149, 167, 168, 174, 175, 179, 181, 185 – 190, 198, 199, 203 – 207, 211 – 214, 216 – 218, 223, 224, 226, 228, 229, 233 – 235, 240, 241, 243, 247 – 254, 258, 259, 271, 272, 278, 283, 285, 288, 306 – 309, 321 – 326, 330, 331, 334, 336, 337, 339, 340, 342, 345 – 349, 357, 359, 360, 365 – 368, 370 – 372, 376, 382 – 385, 388 – 394, 396 – 400, 402, 403, 413, 415 – 418, 422 – 427, 436 – 438

«С»

Савельєв К. Я. 124
Савельєв М. Я. 124
Савельєв О. О. 124
Савельєв О. Я. 65, 124
Савельєв П. Я. 124
Савельєв Я. П. 65, 124
Савельєв Я. Я. 124

Савельєва А. Я. 124

Савельєва М. Я. 124

Савельєва С. М. 124

Савицька (Бутович) І. С. 57

Савицький О. О. (внук) 67, 68

Савицький О. О. 58, 59, 65, 67, 317

Савицький О. С. 57

Савицький П. В. 68

Савченко Х. Є. 305

Сацута В. М. 89, 105, 115, 122, 128, 138, 141, 154, 155, 158, 172, 178, 181, 184, 192, 196, 197, 201, 202, 212, 216, 217, 219, 228, 230, 237, 238, 240, 242, 243, 251, 255, 261, 269, 270, 283, 292, 294, 304, 306, 311, 315, 317, 327 – 329, 332, 336, 338, 339, 341, 343, 350, 362, 364, 370, 373, 377, 380, 386, 408, 411, 414, 418, 428, 429, 431, 438, 439

Свистунов В. В. 86 – 88, 100 – 103, 105, 107 – 115, 119 – 121, 125 – 127, 132 – 136, 138 – 140, 145 – 149, 168, 185 – 190, 198, 199, 203 – 208, 212 – 218, 223, 224, 228, 229, 233 – 235, 251, 257, 258, 306 – 309, 321 – 326, 328, 333, 334, 336, 337, 339, 340, 345 – 349, 365 – 368, 370 – 372, 376, 382 – 385, 388 – 403, 415, 421, 422, 436, 437

Святослав Ігорович 51, 52, 261, 262

Семенов О. І. 328

Синельников В. І. 63, 64, 164

Синельников І. В. 164

Синельников І. М. 58, 59, 61, 164

Синельникова (Селецька) С. І. 164

Синельникова (Страхова) А. В. 58, 162

Синявський А. С. 71

Сірченко 255

Скоропадський П. П. 378

Слоновська (Тимченко) М. О. 352

Сміленко А. Т. 7, 44, 47, 48, 106, 236

Соловйов В. І. 59

Сорокін М. М. 434

Спіцин О. А. 7, 38

Срезневський І. І. 64

Стасюк М. М. 71, 72
Стороженко О. П. 60
Строменко В. О. 6, 70 – 73
Судець В. О. 161
Сумцов М. Ф. 37
Сучков О. М. 250

«Т»

Тарасевич (Малама) А. З. 289
Тарасевич А. К. 289
Тарасевич О. А. 289
Телегін Д. Я. 7, 13, 151, 169, 257, 259, 260
Терентьев К. Я. 89
Терещенко О. В. 6, 34
Терпіловський Р. В. 7
Тимченко І. О. 316, 317, 352
Тимченко І. Я. 352
Тимченко О. Т. 352
Тисячник Л. А. 305
Токар А. 406
Трегуб І. Г. 305
Трегуб Л. Я. 305
Турчанінов П. І. 59
Тутолмін М. І. 58
Тюрін В. Ф. 316, 317
Тяпочкін В. Д. (молодший) 408, 409
Тяпочкін В. Д. (старший) 409
Тяпочкін Д. О. (архімандрит Серафим) 407 – 410
Тяпочкін О. І. 408
Тяпочкіна (Маковська) Е. Л. 408
Тяпочкіна А. В. 408 – 410
Тяпочкіна А. Д. 409
Тяпочкіна Л. Д. 409
Тяпочкіна Н. Д. 409
Тяпочкіна О. Д. 408, 409

«У»

Увляхович О. І. 142

Усатий А. У. 316

Усенко Д. І. 89

Усенко Є. 289

Ушаков Ф. О. 59

«Ф»

Фалєєв М. А. 57, 61

Федоров Г. 55

Федорченко Р. 75

Фещенко Є. А. 49, 104, 105, 126, 136, 139, 172 – 176, 178 – 183, 185 – 187, 192 – 194, 219 – 221, 223 – 228, 239, 244, 251 – 253, 263 – 267, 270 – 273, 276 – 280, 283, 288, 290, 291, 296 – 302, 309, 310, 312 – 314, 328, 330, 331, 333 – 335, 341, 342, 344, 347, 354 – 361, 364, 367, 368, 370, 371, 379, 386, 387, 411 – 413, 415, 419 – 422

Фещенко І. М. 255

Фірсов П. А. 153, 157, 159

Фоканов Я. С. 104, 184, 246, 317, 332, 377, 380, 428 – 430

Фрізен 124

«Х»

Ханукаєв І. І. 240

Хвощинська Н. 65

Хмельницький Б. 54

Ходас В. А. 236

Холодний О. К. 81, 316

Хорват Й. І. 62, 97

Храпко П. П. 84

Христофоров В. 65

Христофоров Д. 65

Христофоров М. 59

Хуг К. 98

Хуг М. 98

Хуг П. 98

«Ч»

Чапаєв В. 82

Чекмарьов М. С. 81

Чернов Є. 245, 246

Чирич Л. М. 90, 143, 198, 419

Чорнобиль І. С. 79

Чорноярєнко О. 81

Чуйков В. І. 104, 137, 177, 180, 184, 211, 227, 239, 246, 267, 281, 292, 293, 303, 305, 315, 317, 332, 335, 342, 350, 351, 365, 369, 380, 410, 414

Чуприна Г. В. 79

Чурилова Л. М. 86, 88, 100 – 104, 107, 109 – 111, 133 – 136, 138, 143, 145, 167, 168, 178, 179, 187, 188, 190, 193, 203, 211, 220 – 222, 225, 226, 236, 240, 241, 243, 244, 257, 262, 264 – 267, 270 – 273, 290, 291, 297 – 299, 301, 302, 307 – 309, 333 – 335, 339, 340, 354, 355, 357, 361, 364, 368, 370, 376, 379, 376, 387, 390 – 393, 397 – 400, 403, 411, 417, 421 – 425, 427

«Ш»

Шалобудов В. М. 120, 284, 413

Шамшев О. Я. 59

Шапошников В. Г. 240

Шевченко Т. Г. 77, 84

Шейміна Н. М. 129, 142, 156, 203, 208

Шеменов О. Д. 137, 180, 227, 315, 335, 343, 365, 410

Шинлов М. 161

Шльомін І. Т. 153, 155, 157, 158, 160, 170, 200 – 202, 214, 215, 218, 237, 238, 260

Шмельов (Чмельов) І. Ф. 63

Шмигельський Л. С. 84

Шпет Г. І. 20

Штамбург П. 69

«Ю»

Югатов М. І. 214, 215, 238, 268, 328, 332, 338, 377, 380, 418, 428 – 430

«Я»

Яворницький Д. І. 7, 18, 37, 61, 70, 71, 77, 86, 88, 100 – 105, 107, 109 – 113, 119 – 121, 125, 127, 133 – 136, 138, 143, 145 – 149, 167, 172 – 176, 178, 179, 181 – 185, 187, 188, 190, 192 – 194, 198, 203, 204, 206, 207, 211 – 214, 216 – 226, 228, 234 – 236, 240, 241, 243, 244, 247, 248, 252, 253, 256, 257, 262, 264 – 267, 270 – 273, 277, 279, 280, 283, 288, 290, 291, 297 – 299, 301, 302, 307 – 310, 312 – 314, 320, 323 – 326, 329 – 331, 333 – 336, 339 – 341, 344 – 349, 354 – 358, 360, 361, 364 – 368, 370, 371, 376, 379, 382, 384, 386 – 393, 397 – 400, 403, 411 – 413, 415 – 417, 419 – 425, 427, 436 – 438

Якубович О. Я. 58

Яровой О. Г. 100, 204 – 206, 258

Яценко К. Н. 89

ВИДОВИЙ ПОКАЖЧИК

АРХЕОЛОГІЯ

1. СОЛОНЕ, СМТ

1.1.	Курган	86
1.2.	Курган	86
1.3.	Курган	86
1.4.	Курган	87
1.5.	Курганна група «Могила Циганова»	87
1.6.	Курганна група	87

2. АНТОНІВКА, С.

2.1.	Курган	100
2.2.	Курган	100

3. АПОЛЛОНІВКА, С.

3.1.	Курган	100
3.2.	Курган	101
3.3.	Курган	101
3.4.	Курган	101
3.5.	Курган	102
3.6.	Курган	102
3.7.	Курганна група «Могила Безчасна»	102
3.8.	Курганна група «Могила Лисича»	103
3.9.	Могильник курганний «Могила Гончарова» / «Могила Совхозна»	103

4. БАГАТЕ, С.

4.1.	Курган	104

5. БАРВІНОК, С.

5.1.	Курган	105
5.2.	Курганна група	105

6. БАШМАЧКА, С.

6.1.	Городище, ранній залізний вік	106
6.2.	Курган «Могила Осипова»	107

6.3.	Курган	107
6.4.	Курган	108
6.5.	Курган	108
6.6.	Курган	109
6.7.	Курганна група «Могила Гендрикова» / «Могила Рясна» / «Могила Башмачка»	109
6.8.	Курганна група «Могила Германова»	110
6.9.	Курганна група «Могили Кам'яні»	110
6.10.	Курганна група «Могила Кислицька»	111
6.11.	Курганна група	111
6.12.	Курганна група	112
6.13.	Курганна група	112
6.14.	Курганна група	113
6.15.	Курганна група	113
6.16.	Курганна група	113
6.17.	Курганна група	114
6.18.	Могильник курганний «Могили Рясні»	114
7. БЕЗБОРОДЬКОВЕ, С.		
7.1.	Курган «Могила Куца»	119
7.2.	Курган	120
7.3.	Курган	120
7.4.	Курганна група «Могила Жидівська»	121
8. БЕРЕЗНУВАТІВКА, С.		
8.1.	Курган	125
8.2.	Курган	125
8.3.	Курган	126
8.4.	Курган	126
8.5.	Курганна група	126
9. БОГДАНІВКА, С.		
9.1.	Курган «Могила Гончарева»	132
9.2.	Курган	132
9.3.	Курган	133
9.4.	Курган	133
9.5.	Курган	134
9.6.	Курган	134

9.7.	Курган	135
9.8.	Курганна група «Могила Гончарова»	135
9.9.	Курганна група	135
10. БУТОВИЧІВКА, С.		
10.1.	Курган	136
10.2.	Курган	136
11. ВАСИЛІВКА, С.		
11.1.	Курган «Ряба Могила»	138
11.2.	Курган	138
11.3.	Курган	139
11.4.	Курган	139
11.5.	Курган	139
11.6.	Курган	140
11.7.	Курганна група	140
12. ВИШНЕВЕ, С.		
12.1.	Курган	143
12.2.	Курган	143
12.3.	Курган	144
12.4.	Курган	144
12.5.	Курганна група «Могила Дідова»	144
13. ВІЙСЬКОВЕ, С.		
13.1.	Курган	145
13.2.	Курган	145
13.3.	Курган	146
13.4.	Курган	146
13.5.	Курган	147
13.6.	Курганна група	147
13.7.	Курганна група	148
13.8.	Курганна група	148
13.9.	Курганна група	148
13.10.	Курганна група	149
13.11.	Місцезнаходження	150
13.12.	Місцезнаходження	150
13.13.	Місцезнаходження	150

13.14.	Могильник під кам'яними закладками	150
13.15.	Поселення	151
13.16.	Поселення	151
13.17.	Поселення	151
13.18.	Поселення з кам'яними спорудами	152
13.19.	Стоянка	152
13.20.	Стоянка	152
 14. ВІЛЬНЕ, С.		
14.1.	Курган	167
 15. ВОВНІГИ, С.		
15.1.	Багатошарове поселення – доба ранньої бронзи, білозерська культура доби пізньої бронзи	167
15.2.	Курганна група	168
15.3.	Місцезнаходження	168
15.4.	Могильник під кам'яними закладками (доба бронзи)	169
15.5.	Поселення (доба бронзи)	169
 16. ВОДЯНЕ, С.		
16.1.	Курган	172
16.2.	Курганна група «Могила Троянка»	172
16.3.	Курганна група	173
 17. ГАЙДАМАЦЬКЕ, С.		
17.1.	Курган	173
17.2.	Курган	174
17.3.	Курганна група	174
17.4.	Курганна група	175
17.5.	Курганна група	175
 18. ГАННО-МУСІЇВКА, С.		
18.1.	Курганна група	176
18.2.	Курганна група	176
 19. ГАРКУШИНЕ, С.		
19.1.	Курган	178
19.2.	Курган	178

19.3.	Курган	179
19.4.	Курганна група	179
19.5.	Курганна група	179
20. ГОЛУБИНІВКА, С.		
20.1.	Курган	181
20.2.	Курган	181
20.3.	Курганна група «Могила Глибока»	182
22. ГРИГОРІВКА, С.		
22.1.	Курганна група «Краснокутський курган»	183
22.2.	Курганна група	183
23. ГРОЗА, С.		
23.1.	Курган	184
23.2.	Курган	185
24. ГРУШІВКА, С.		
24.1.	Курганна група «Курган Бабкін»	185
24.2.	Курганна група	186
25. ДАЛЬНЄ, С.		
25.1.	Курган «Могила Красна»	186
25.2.	Курган	187
26. ДНІПРОВСЬКЕ, С.		
26.1.	Курган	187
26.2.	Курган	187
26.3.	Курган	188
26.4.	Курган	188
26.5.	Курган	189
26.6.	Курган	189
26.7.	Курган	189
26.8.	Курган	190
26.9.	Курганна група «Могила Гостра»	190
27. ДОЛИНСЬКЕ, С.		
27.1.	Курган	192
27.2.	Курган	192

27.3.	Курган	193
27.4.	Курган	193
27.5.	Курганна група	194
27.6.	Могильник курганний	194
 30. ЗВОНЕЦЬКЕ, С.		
30.1.	Курган	198
30.2.	Курган	198
30.3.	Курган	199
30.4.	Курганна група	199
30.5.	Поселення	199
30.6.	Поселення	199
30.7.	Поселення з кам'яними спорудами	200
 31. ЗВОНЕЦЬКИЙ ХУТІР, С.		
31.1.	Курган	203
31.2.	Курган	203
31.3.	Курган	204
31.4.	Курган	204
31.5.	Курган	205
31.6.	Курган	205
31.7.	Курган	205
31.8.	Курганна група	206
31.9.	Курганна група	206
31.10.	Курганна група	207
31.11.	Курганна група	207
 32. ІВЕРСЬКЕ, С.		
32.1.	Курганна група	211
 33. КАЛИНІВКА, С.		
33.1.	Курган	212
33.2.	Курган	213
33.3.	Курганна група	213
33.4.	Могильник курганний	214
 34. КАМ'ЯНЕ, С.		
34.1.	Могильник курганний «Могила Придорожня»	216

35. КАМ'ЯНО-ЗУБИЛІВКА, С.	
35.1. Курган «Хомина Могила»	217
35.2. Курганна група	218
36. КАРАЙКОВЕ, С.	
36.1. Курган	219
37. КАШКАРІВКА, С.	
37.1. Курган	220
37.2. Курган	220
37.3. Курганна група	221
38. КВІТУЧЕ, С.	
38.1. Курган	221
38.2. Курганна група «Могила Довга»	222
38.3. Курганна група	222
39. КОСТЯНТИНІВКА, С.	
39.1. Курган	223
39.2. Курганна група	223
39.3. Курганна група	224
39.4. Курганна група	224
40. КОТЛЯРІВКА, С.	
40.1. Курган «Могила Черноглазова»	224
40.2. Курган	225
40.3. Курган	226
40.4. Курган	226
40.5. Курганна група «Могила Покровська»	226
42. КРУТЕ, С.	
42.1. Курган «Могила Буловинська»	228
42.2. Курган «Могила Дзегерева»	228
42.3. Курганна група «Могила Близнюки»	229
42.4. Курганна група	229
43. ЛЮБИМІВКА, С.	
43.1. Курган	233

43.2.	Курган	233
43.3.	Курганна група «Могила Михайлова»	234
43.4.	Курганна група	234
43.5.	Могильник курганний	235
43.6.	Поселення гончарів – доба раннього середньовіччя	235
45.	МАЛА КАЛИНІВКА, С.	
45.1.	Курган	239
46.	МАЛИНІВКА, С.	
46.1.	Курганна група	240
46.2.	Курганна група	241
47.	МАЛИНОВЕ, С.	
47.1.	Курганна група «Могила Красна»	243
48.	МАЛОЗАХАРИНЕ, С.	
48.1.	Курганна група «Довгий курган»	244
48.2.	Могильник курганний	244
49.	МАТРОСОВЕ, С.	
49.1.	Курган	246
49.2.	Курганна група	247
50.	МАЯК, С.	
50.1.	Курган	247
50.2.	Курганна група	248
50.3.	Курганна група	248
50.4.	Курганна група	249
50.5.	Курганна група	249
51.	МЕЖОВЕ, С.	
51.1.	Курган	251
51.2.	Курган	251
52.	МИКІЛЬСЬКЕ, С.	
52.1.	Курган	251
52.2.	Курган	252

52.3.	Курганна група «Могила Баштанка» / «Могила Баштанничка»	252
52.4.	Курганна група	253
52.5.	Курганна група	253
52.6.	Курганна група	254
53. МИКІЛЬСЬКЕ-НА-ДНІПРІ, С.		
53.1.	Багатошарове поселення – білозерська та богуславсько-білозерська культури доби пізньої бронзи, черняхівська культура	255
53.2.	Кромлех	257
53.3.	Курган	257
53.4.	Курган	258
53.5.	Курган	258
53.6.	Могильник ґрунтовий «Микільський»	258
53.7.	Могильник з кам'яними закладками	260
53.8.	Стоянка	260
54. МИРНЕ, С.		
54.1.	Курган	262
54.2.	Курган	263
54.3.	Курган	263
54.4.	Курганна група	264
54.5.	Курганна група	264
54.6.	Курганна група	264
55. МИРОПІЛЬ, С.		
55.1.	Курган	265
55.2.	Курган	265
55.3.	Курган	266
55.4.	Курганна група	266
55.5.	Курганна група	267
56. МИХАЙЛІВКА, С.		
56.1.	Курган	270
56.2.	Курган	270
56.3.	Курган	271
56.4.	Курган	271

56.5.	Курган	272
56.6.	Курганна група	272
56.7.	Курганна група	273
56.8.	Курганна група	273
НАТАЛІВКА, С.		
58.1.	Курган «Могила Тернувата»	276
58.2.	Курган	277
58.3.	Курган	277
58.4.	Курган	277
58.5.	Курган	278
58.6.	Курган	278
58.7.	Курган	279
58.8.	Курган	279
58.9.	Курганна група «Могила Гостра»	279
58.10.	Курганна група	280
59. НЕЗАБУДИНЕ, С-ЩЕ		
59.1.	Курган	283
59.2.	Могильник курганний	283
60. НЕЗАБУДИНЕ, С.		
60.1.	Курган	288
60.2.	Курган	288
61. НОВОАНДРІЇВКА, С.		
61.1.	Курган	290
61.2.	Курган	290
61.3.	Курган	291
62. НОВОМАР'ІВКА, С.		
62.1.	Курганна група «Могила Жовта»	291
63. НОВОПОКРОВКА, СМТ		
63.1.	Курган «Могила Батисева»	296
63.2.	Курган «Могила Висока»	296
63.3.	Курган «Могила Стогова»	297
63.4.	Курган	297

63.5.	Курган	298
63.6.	Курган	298
63.7.	Курган	299
63.8.	Курган	299
63.9.	Курган	300
63.10.	Курган	300
63.11.	Курган	300
63.12.	Курганна група	301
63.13.	Курганна група	301
63.14.	Курганна група	302
63.15.	Могильник курганний «Могила Висока»	302
64. НОВОСЕЛІВКА, С.		
64.1.	Курган	306
64.2.	Курган	306
64.3.	Курганна група	307
65. НОВОТАРАСІВКА, С.		
65.1.	Курган	307
65.2.	Курган	307
65.3.	Курган	308
65.4.	Курганна група	308
65.5.	Курганна група	309
66. НОВОТЕРНУВАТКА, С.		
66.1.	Курган	309
66.2.	Курганна група «Могила Гостра»	310
67. ОЛЕКСАНДРОПІЛЬ, С.		
67.1.	Курган «Покопана могила»	311
67.2.	Курган	312
67.3.	Курганна група «Могила Гостра» / «Могила Савицького»	312
67.4.	Курганна група	313
67.5.	Курганна група	313
67.6.	Могильник курганний «Могила Довга»	314
68. ОЛЕКСІЇВКА, С.		
68.1.	Поселення	320

69. ОРІХОВЕ, С.	
69.1. Курган	320
69.2. Курган	321
69.3. Курган	321
69.4. Курган	322
69.5. Курган	322
69.6. Курган	322
69.7. Курганна група «Могила Бісва»	323
69.8. Курганна група «Могила Довга»	323
69.9. Курганна група	324
69.10. Курганна група	324
69.11. Курганна група	325
69.12. Могильник курганний «Могила Оріхова»	325
69.13. Могильник курганний «Могила Ракова»	326
70. ОРЛОВЕ, С.	
70.1. Курган	328
71. ОСИПЕНКО, С.	
71.1. Курган «Могила Савчина»	329
71.2. Курган	330
71.3. Курганна група «Могила Довга»	330
71.4. Курганна група	331
72. ПАВЛІВКА, С.	
72.1. Курган «Могила Орлова»	332
72.2. Курган	333
72.3. Курган	333
72.4. Курган	334
72.5. Курганна група	334
72.6. Курганна група	334
73. ПАНЬКОВЕ, С.	
73.1. Курган	336
73.2. Курган	337
73.3. Курганна група	337
74. ПЕРШЕ ТРАВНЯ, С.	
74.1. Курган	339

74.2.	Курган	339
74.3.	Курган	340
74.4.	Курганна група «Могила Висока»	340
75. ПЕТРИКІВКА, С.		
75.1.	Курган	341
75.2.	Курган	342
76. ПЕТРІВСЬКЕ, С.		
76.1.	Курган	344
76.2.	Курганна група	344
76.3.	Курганна група	345
77. ПЕТРО-СВИСТУНОВЕ, С.		
77.1.	Курган	345
77.2.	Курганна група	346
77.3.	Могильник курганный	346
77.4.	Могильник курганный	347
78. ПИСЬМЕЧЕВЕ, С.		
78.1.	Курган	347
78.2.	Курганна група «Могила Середня»	348
78.3.	Курганна група «Могила Соколівська»	348
78.4.	Курганна група «Могила Хрестова»	349
78.5.	Курганна група	349
79. ПРИВІЛЬНЕ, С.		
79.1.	Курган «Могила Крайня»	353
79.2.	Курган	354
79.3.	Курган	354
79.4.	Курган	355
79.5.	Курган	355
79.6.	Курган	356
79.7.	Курган	356
79.8.	Курган	357
79.9.	Курганна група «Могила Середня»	357
79.10.	Курганна група	358
79.11.	Курганна група	358

79.12.	Курганна група	359
79.13.	Курганна група	359
79.14.	Могильник курганний «Могила Баба»	360
79.15.	Могильник курганний	360
81. ПРОПАШНЕ, С.		
81.1.	Курган	364
82. ПШЕНИЧНЕ, С.		
82.1.	Курган	365
82.2.	Курган	366
82.3.	Курган	366
82.4.	Курган	367
82.5.	Курган	367
82.6.	Курганна група	367
83. РОЗТАННЯ, С.		
83.1.	Курган	368
83.2.	Курган	368
84. РЯСНЕ, С.		
84.1.	Курган	370
85. СВЯТОВАСИЛІВКА, С-ЩЕ		
85.1.	Курган	370
85.2.	Курганна група «Могили Рясні»	371
85.3.	Курганна група	371
85.4.	Курганна група	372
86. СЕРГІЙВКА, С.		
86.1.	Могильник курганний «Могила Сергіївка»	376
87. СОНЯЧНЕ, С.		
87.1.	Курган	379
87.2.	Курганна група	379
88. СТАРОДНІПРОВСЬКЕ, С.		
88.1.	Курган	382

88.2.	Курган	382
88.3.	Курган	383
88.4.	Курган	383
88.5.	Курган	383
88.6.	Курган	384
88.7.	Курганна група	384
88.8.	Курганна група	385
89. СУДАНІВКА, С.		
89.1.	Курганна група «Могила Буловецька»	386
89.2.	Курганна група «Могили Буховецькі»	386
89.3.	Курганна група «Могили Трієчки»	387
89.4.	Курганна група	387
90. СУРСЬКО-МИХАЙЛІВКА, С.		
90.1.	Курган «Могила Гостра» / «Могила Різникова»	388
90.2.	Курган «Могила Корсікова»	388
90.3.	Курган «Могила Потапова» / «Могила Тачева»	389
90.4.	Курган «Могила Токарева»	389
90.5.	Курган «Падишева Могила»	390
90.6.	Курган	390
90.7.	Курган	391
90.8.	Курган	391
90.9.	Курган	391
90.10.	Курган	392
90.11.	Курган	392
90.12.	Курган	393
90.13.	Курган	393
90.14.	Курган	394
90.15.	Курган	394
90.16.	Курган	394
90.17.	Курган	394
90.18.	Курган	395
90.19.	Курган	395
90.20.	Курган	395
90.21.	Курган	396
90.22.	Курган	396
90.23.	Курганна група «Могила Гостра»	396

90.24.	Курганна група «Могила Дубова»	397
90.25.	Курганна група «Могила Панасиха» / «Могила Токарева»	397
90.26.	Курганна група «Могила Рясна»	398
90.27.	Курганна група	398
90.28.	Курганна група	399
90.29.	Курганна група	399
90.30.	Курганна група	400
90.31.	Курганна група	400
90.32.	Курганна група	401
90.33.	Курганна група	401
90.34.	Курганна група	401
90.35.	Курганна група	402
90.36.	Курганна група	402
90.37.	Курганна група	403
90.38.	Могильник курганний	403
 92. ТОВАРИСЬКИЙ ТРУД, С.		
92.1.	Курган «Могила Скотувата»	411
 93. ТОМАКІВКА, С.		
93.1.	Курган «Могила Виривало» / «Могила Жовта»	411
93.2.	Курган	412
93.3.	Курган	412
93.4.	Могильник курганний «Могила Чекерезка» / «Могила Чекереська»	413
 94. ТРАКТОРНЕ, С.		
94.1.	Курган	415
94.2.	Курганна група	415
 95. ТРИТУЗНЕ, С.		
95.1.	Курган «Могила Хуторянська»	416
95.2.	Курган	416
95.3.	Курган	417
95.4.	Курган	417
95.5.	Курганна група «Могила Ковальова»	417
 96. ТРУДОЛЮБІВКА, С.		
96.1.	Курганна група «Могила Безверхня» / «Могила Масляна»	419

96.2.	Курганна група	420
96.3.	Курганна група	421
97. ЧЕРВОНОКАМ'ЯНЕ, С.		
97.1.	Курганна група «Могила Бієва»	421
97.2.	Курганна група «Могила Жароїдова»	422
98. ЧЕРНІГІВКА, С.		
98.1.	Могильник курганный	422
99. ШЕСТИПІЛЛЯ, С.		
99.1.	Курган	423
99.2.	Курган	423
99.3.	Курган	424
99.4.	Курган	424
99.5.	Курганна група	425
100. ШИРОКЕ, С.		
100.1.	Курган	425
100.2.	Курган	426
100.3.	Курган	426
100.4.	Курганна група	426
100.5.	Курганна група	427
101. ШИРОКОПОЛЕ, С.		
101.1.	Курган	436
101.2.	Курган	437
102. ЯКИМІВКА, С.		
102.1.	Курган	438
ІСТОРІЯ		
1. СОЛОНЕ, СМТ		
1.7.	Могили радянських воїнів та партизанів	88
1.8.	Могила В. А. Кременя	89
4. БАГАТЕ, С.		
4.2.	Братська могила радянських воїнів	104

6. БАШМАЧКА, С.	
6.19. Братська могила радянських воїнів	115
7. БЕЗБОРОДЬКОВЕ, С.	
7.5. Братська могила радянських воїнів	121
7.6. Могили радянських воїнів	122
8. БЕРЕЗНУВАТІВКА, С.	
8.6. Братська могила радянських воїнів	127
8.7. Могила С. Г. Нігояна	128
8.8. Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр.	129
8.9. Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр.	131
10. БУТОВИЧІВКА, С.	
10.3. Братська могила радянських воїнів	137
11. ВАСИЛІВКА, С.	
11.8. Братська могила радянських воїнів	140
11.9. Могила П. Д. Ромашенка	141
11.10. Могила О. І. Увлаховича	142
13. ВІЙСЬКОВЕ, С.	
13.21. Братська могила радянських воїнів	153
13.22. Братська могила радянських воїнів	155
13.23. Могила І. Я. Онуфрієнка	156
13.24. Могили радянських воїнів	157
13.25. Могили радянських воїнів	158
13.26. Пам'ятне місце форсування р. Дніпро радянськими військами	160
15. ВОВНІГИ, С.	
15.6. Братська могила радянських воїнів	169
18. ГАННО-МУСІЇВКА, С.	
18.3. Братська могила радянських воїнів	177

19. ГАРКУШИНЕ, С.	
19.6. Братська могила радянських воїнів	180
21. ГОНЧАРКА, С.	
21.1. Пам'ятний знак землякам	182
22. ГРИГОРІВКА, С.	
22.3. Братська могила радянських воїнів	184
26. ДНІПРОВСЬКЕ, С.	
26.10. Братська могила радянських воїнів	191
28. ДОРОГАНІВКА, С.	
28.1. Братська могила радянських воїнів	195
29. ДРУЖЕЛЮБІВКА, С.	
29.1. Братська могила радянських воїнів	196
29.2. Могила І. І. Зубала	197
30. ЗВОНЕЦЬКЕ, С.	
30.8. Братська могила радянських воїнів	200
30.9. Братська могила радянських воїнів	201
30.10. Могила В. П. Павленка	202
31. ЗВОНЕЦЬКИЙ ХУТІР, С.	
31.12. Могила О. Ф. Братути	208
31.13. Пам'ятний знак землякам	209
32. ІВЕРСЬКЕ, С.	
32.2. Братська могила радянських воїнів	211
33. КАЛИНІВКА, С.	
33.5. Братська могила радянських воїнів	214
33.6. Братська могила радянських воїнів	215
34. КАМ'ЯНЕ, С.	
34.2. Братська могила радянських воїнів	217

35. КАМ'ЯНО-ЗУБИЛІВКА, С.	
35.3. Братська могила радянських воїнів	218
41. КРИНИЧКИ, С.	
41.1. Братська могила радянських воїнів	227
42. КРУТЕ, С.	
42.5. Братська могила радянських воїнів	230
42.6. Могила І. А. Похна	231
42.7. Могили жертв Голодомору 1932–1933 рр.	232
43. ЛЮБИМІВКА, С.	
43.7. Братська могила радянських воїнів	237
44. ЛЮБОВ, С.	
44.1. Братська могила радянських воїнів	238
45. МАЛА КАЛИНІВКА, С.	
45.2. Братська могила радянських воїнів	239
46. МАЛИНІВКА, С.	
46.3. Братська могила радянських воїнів	242
46.4. Могили радянських воїнів	242
48. МАЛОЗАХАРИНЕ, С.	
48.3. Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр., радянських воїнів	245
50. МАЯК, С.	
50.6. Братська могила радянських воїнів	250
52. МИКІЛЬСЬКЕ, С.	
52.7. Братська могила радянських воїнів	254
53. МИКІЛЬСЬКЕ-НА-ДНІПРІ, С.	
53.9. Братська могила радянських воїнів	260
53.10. Місце загибелі київського князя Святослава Ігоровича	261

55. МИРОПІЛЬ, С.	
55.6. Могили радянських воїнів	267
55.7. Пам'ятне місце розстрілу мирних громадян	269
58. НАТАЛІВКА, С.	
58.11. Могили радянських воїнів	281
59. НЕЗАБУДИНЕ, С-ЩЕ	
59.3. Братська могила радянських воїнів	284
62. НОВОМАР'ІВКА, С.	
62.2. Братська могила радянських воїнів	292
62.3. Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр., радянських воїнів	293
63. НОВОПОКРОВКА, СМТ	
63.16. Братська могила радянських воїнів	303
63.17. Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр., радянських воїнів	304
66. НОВОТЕРНУВАТКА, С.	
66.3. Братська могила радянських воїнів	311
67. ОЛЕКСАНДРОПІЛЬ, С.	
67.7. Братська могила радянських воїнів	315
67.8. Могили мирних громадян – жертв нацизму та В. Ф. Тюріна	316
69. ОРІХОВЕ, С.	
69.14. Братська могила радянських воїнів	327
69.15. Могили радянських воїнів	327
70. ОРЛОВЕ, С.	
70.2. Братська могила радянських воїнів	329
71. ОСИПЕНКО, С.	
71.5. Братська могила радянських воїнів	332

72. ПАВЛІВКА, С.	
72.7. Братська могила радянських воїнів	335
73. ПАНЬКОВЕ, С.	
73.4. Братська могила радянських воїнів	337
73.5. Братська могила радянських воїнів	338
74. ПЕРШЕ ТРАВНЯ, С.	
74.5. Братська могила радянських воїнів	341
75. ПЕТРИКІВКА, С.	
75.3. Братська могила радянських воїнів	342
75.4. Пам'ятний знак землякам	343
78. ПИСЬМЕЧЕВЕ, С.	
78.6. Братська могила радянських воїнів	350
78.7. Братська могила радянських воїнів	351
79. ПРИВІЛЬНЕ, С.	
79.16. Братська могила радянських воїнів	361
80. ПРОМІНЬ, С.	
80.1. Могили радянських воїнів	362
81. ПРОПАШНЕ, С.	
81.2. Братська могила радянських воїнів	364
83. РОЗТАННЯ, С.	
83.3. Могили радянських воїнів	369
85. СВЯТОВАСИЛІВКА, С-ЩЕ	
85.5. Братська могила радянських воїнів	372
86. СЕРГІЇВКА, С.	
86.2. Братська могила радянських воїнів	377
87. СОНЯЧНЕ, С.	
87.3. Могили радянських воїнів	380
87.4. Пам'ятний знак землякам	381

88. СТАРОДНІПРОВСЬКЕ, С.	
88.9. Братська могила радянських воїнів	385
90. СУРСЬКО-МИХАЙЛІВКА, С.	
90.39. Могила М. В. Гаркуші	404
90.40. Могила М. А. Коржа	406
90.41. Могили радянських воїнів	407
90.42. Могили родини Тяпочкіних	408
91. ТИХЕ, С-ЩЕ	
91.1. Братська могила радянських воїнів	410
93. ТОМАКІВКА, С.	
93.5. Братська могила радянських воїнів	414
95. ТРИТУЗНЕ, С.	
95.6. Братська могила радянських воїнів	418
95.7. Могила А. В. Панченка	419
100. ШИРОКЕ, С.	
100.6. Братська могила радянських воїнів	428
100.7. Братська могила радянських воїнів	428
100.8. Братська могила учасників подій Української революції 1917–1921 рр.	429
100.9. Могила радянського офіцера	430
100.10. Пам'ятний знак землякам	431
100.11. Пам'ятний знак землякам	432
101. ШИРОКОПОЛЕ, С.	
101.3. Братська могила радянських воїнів	437
102. ЯКИМІВКА, С.	
102.2. Могили радянських воїнів	438

АРХІТЕКТУРА ТА МІСТОБУДУВАННЯ

1. СОЛОНЕ, СМТ	
1.9. Будинок земської школи, 1905 р.	90

1.10.	Комплекс будівель земської лікарні, поч. XX ст.	92
1.11.	Комплекс земської ветеринарної лікарні, поч. 1910-х рр.	94
1.12.	Садиба Бергманів, II пол. XIX ст.	96
6.	БАШМАЧКА, С.	
6.20.	Будинок земської школи, 1908 р.	116
6.21.	Будинок клубу, 1954–1955 рр.	117
6.22.	Земська будівля, 1897 р.	118
7.	БЕЗБОРОДЬКОВЕ, С.	
7.7.	Склеп, кін. XIX ст.	123
13.	ВІЙСЬКОВЕ, С.	
13.27.	Комплекс земських будівель, кін. XIX – поч. XX ст.	161
13.28.	Комплекс земської лікарні, кін. XIX – поч. XX ст.	163
31.	ЗВОНЕЦЬКИЙ ХУТІР, С.	
31.14.	Будинок земської школи, 1900–1910 рр.	209
57.	НАДІЇВКА, С-ЩЕ	
57.1.	Комплекс будівель залізничної станції Привільне, 1910-ті – 1929 рр.	274
59.	НЕЗАБУДИНЕ, С-ЩЕ	
59.4.	Комплекс будівель залізничної станції Незабудине, I пол. 1910-х – 1929 рр.	285
60.	НЕЗАБУДИНЕ, С.	
60.3.	Земська будівля, кін. XIX – поч. X ст.	288
62.	НОВОМАР'ІВКА, С.	
62.4.	Будівля земського навчального закладу, поч. XX ст.	294
67.	ОЛЕКСАНДРОПІЛЬ, С.	
67.9.	Будинок земської школи, 1898 р., 1936 р.	317
67.10.	Комплекс земської лікарні, поч. 1910-х рр.	319
78.	ПИСЬМЕЧЕВЕ, С.	
78.8.	Господарська споруда, кін. XIX ст. – поч. XX ст.	352

85. СВЯТОВАСИЛІВКА, С-ЩЕ

85.6. Комплекс будівель залізничної станції Рясна, поч. 1910-х – 1932 рр.	374

86. СЕРГІЇВКА, С.

86.3. Садиба німецьких колоністів, 1899 р.	377

100.ШИРОКЕ, С.

100.12. Будинок земської школи, поч. XX ст.	432
100.13. Будинок земської школи, поч. XX ст.	434

ПОСТАТЕЙНИЙ ПОКАЖЧИК

Шановні читачі!	3
Археологічний нарис	5
Історичний нарис	50
1. СОЛОНЕ, СМТ	
1.1. Курган	86
1.2. Курган	86
1.3. Курган	86
1.4. Курган	87
1.5. Курганна група «Могила Циганова»	87
1.6. Курганна група	87
1.7. Могили радянських воїнів та партизанів	88
1.8. Могила В. А. Кременя	89
1.9. Будинок земської школи, 1905 р.	90
1.10. Комплекс будівель земської лікарні, поч. XX ст.	92
1.11. Комплекс земської ветеринарної лікарні, поч. 1910-х рр.	94
1.12. Садиба Бергманів, II пол. XIX ст.	96
2. АНТОНІВКА, С.	
2.1. Курган	100
2.2. Курган	100
3. АПОЛЛОНІВКА, С.	
3.1. Курган	100
3.2. Курган	101
3.3. Курган	101
3.4. Курган	101
3.5. Курган	102
3.6. Курган	102
3.7. Курганна група «Могила Безчасна»	102
3.8. Курганна група «Могила Лисича»	103
3.9. Могильник курганий «Могила Гончарова» / «Могила Совхозна»	103
4. БАГАТЕ, С.	
4.1. Курган	104
4.2. Братська могила радянських воїнів	104

5. БАРВІНОК, С.

5.1.	Курган	105
5.2.	Курганна група	105

6. БАШМАЧКА, С.

6.1.	Городище, ранній залізний вік	106
6.2.	Курган «Могила Осипова»	107
6.3.	Курган	107
6.4.	Курган	108
6.5.	Курган	108
6.6.	Курган	109
6.7.	Курганна група «Могила Гендрикова» / «Могила Рясна» / «Могила Башмачка»	109
6.8.	Курганна група «Могила Германова»	110
6.9.	Курганна група «Могили Кам'яні»	110
6.10.	Курганна група «Могила Кислицька»	111
6.11.	Курганна група	111
6.12.	Курганна група	112
6.13.	Курганна група	112
6.14.	Курганна група	113
6.15.	Курганна група	113
6.16.	Курганна група	113
6.17.	Курганна група	114
6.18.	Могильник курганный «Могили Рясні»	114
6.19.	Братська могила радянських воїнів	115
6.20.	Будинок земської школи, 1908 р.	116
6.21.	Будинок клубу, 1954–1955 рр.	117
6.22.	Земська будівля, 1897 р.	118

7. БЕЗБОРОДЬКОВЕ, С.

7.1.	Курган «Могила Куца»	119
7.2.	Курган	120
7.3.	Курган	120
7.4.	Курганна група «Могила Жидівська»	121
7.5.	Братська могила радянських воїнів	121
7.6.	Могили радянських воїнів	122
7.7.	Склеп, кін. XIX ст.	123

8. БЕРЕЗНУВАТІВКА, С.

8.1.	Курган	125
8.2.	Курган	125
8.3.	Курган	126
8.4.	Курган	126
8.5.	Курганна група	126
8.6.	Братська могила радянських воїнів	127
8.7.	Могила С. Г. Нігояна	128
8.8.	Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр.	129
8.9.	Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр.	131

9. БОГДАНІВКА, С.

9.1.	Курган «Могила Гончарева»	132
9.2.	Курган	132
9.3.	Курган	133
9.4.	Курган	133
9.5.	Курган	134
9.6.	Курган	134
9.7.	Курган	135
9.8.	Курганна група «Могила Гончарова»	135
9.9.	Курганна група	135

10. БУТОВИЧІВКА, С.

10.1.	Курган	136
10.2.	Курган	136
10.3.	Братська могила радянських воїнів	137

11. ВАСИЛІВКА, С.

11.1.	Курган «Ряба Могила»	138
11.2.	Курган	138
11.3.	Курган	139
11.4.	Курган	139
11.5.	Курган	139
11.6.	Курган	140
11.7.	Курганна група	140
11.8.	Братська могила радянських воїнів	140

11.9.	Могила П. Д. Ромащенко	141
11.10.	Могила О. І. Увлаховича	142
12. ВИШНЕВЕ, С.		
12.1.	Курган	143
12.2.	Курган	143
12.3.	Курган	144
12.4.	Курган	144
12.5.	Курганна група «Могила Дідова»	144
13. ВІЙСЬКОВЕ, С.		
13.1.	Курган	145
13.2.	Курган	145
13.3.	Курган	146
13.4.	Курган	146
13.5.	Курган	147
13.6.	Курганна група	147
13.7.	Курганна група	148
13.8.	Курганна група	148
13.9.	Курганна група	148
13.10.	Курганна група	149
13.11.	Місцезнаходження	150
13.12.	Місцезнаходження	150
13.13.	Місцезнаходження	150
13.14.	Могильник під кам'яними закладками	150
13.15.	Поселення	151
13.16.	Поселення	151
13.17.	Поселення	151
13.18.	Поселення з кам'яними спорудами	152
13.19.	Стоянка	152
13.20.	Стоянка	152
13.21.	Братська могила радянських воїнів	153
13.22.	Братська могила радянських воїнів	155
13.23.	Могила І. Я. Онуфрієнка	156
13.24.	Могили радянських воїнів	157
13.25.	Могили радянських воїнів	158
13.26.	Пам'ятне місце форсування р. Дніпро радянськими військами	160

13.27.	Комплекс земських будівель, кін. XIX – поч. XX ст.	161
13.28.	Комплекс земської лікарні, кін. XIX – поч. XX ст.	163
14. ВІЛЬНЕ, С.		
14.1.	Курган	167
15. ВОВНІГИ, С.		
15.1.	Багатошарове поселення – доба ранньої бронзи, білозерська культура доби пізньої бронзи	167
15.2.	Курганна група	168
15.3.	Місцезнаходження	168
15.4.	Могильник під кам'яними закладками	169
15.5.	Поселення	169
15.6.	Братська могила радянських воїнів	169
16. ВОДЯНЕ, С.		
16.1.	Курган	172
16.2.	Курганна група «Могила Троянка»	172
16.3.	Курганна група	173
17. ГАЙДАМАЦЬКЕ, С.		
17.1.	Курган	173
17.2.	Курган	174
17.3.	Курганна група	174
17.4.	Курганна група	175
17.5.	Курганна група	175
18. ГАННО-МУСІЇВКА, С.		
18.1.	Курганна група	176
18.2.	Курганна група	176
18.3.	Братська могила радянських воїнів	177
19. ГАРКУШИНЕ, С.		
19.1.	Курган	178
19.2.	Курган	178
19.3.	Курган	179
19.4.	Курганна група	179
19.5.	Курганна група	179
19.6.	Братська могила радянських воїнів	180

20. ГОЛУБИНІВКА, С.	
20.1. Курган	181
20.2. Курган	181
20.3. Курганна група «Могила Глибока»	182
21. ГОНЧАРКА, С.	
21.1. Пам'ятний знак землякам	182
22. ГРИГОРІВКА, С.	
22.1. Курганна група «Краснокутський курган»	183
22.2. Курганна група	183
22.3. Братська могила радянських воїнів	184
23. ГРОЗА, С.	
23.1. Курган	184
23.2. Курган	185
24. ГРУШІВКА, С.	
24.1. Курганна група «Курган Бабкін»	185
24.2. Курганна група	186
25. ДАЛЬНЄ, С.	
25.1. Курган «Могила Красна»	186
25.2. Курган	187
26. ДНІПРОВСЬКЕ, С.	
26.1. Курган	187
26.2. Курган	187
26.3. Курган	188
26.4. Курган	188
26.5. Курган	189
26.6. Курган	189
26.7. Курган	189
26.8. Курган	190
26.9. Курганна група «Могила Гостра»	190
26.10. Братська могила радянських воїнів	191

27. ДОЛИНСЬКЕ, С.

27.1.	Курган	192
27.2.	Курган	192
27.3.	Курган	193
27.4.	Курган	193
27.5.	Курганна група	194
27.6.	Могильник курганний	194

28. ДОРОГАНІВКА, С.

28.1.	Братська могила радянських воїнів	195

29. ДРУЖЕЛЮБІВКА, С.

29.1.	Братська могила радянських воїнів	196
29.2.	Могила І. І. Зубаля	197

30. ЗВОНЕЦЬКЕ, С.

30.1.	Курган	198
30.2.	Курган	198
30.3.	Курган	199
30.4.	Курганна група	199
30.5.	Поселення	199
30.6.	Поселення	199
30.7.	Поселення з кам'яними спорудами	200
30.8.	Братська могила радянських воїнів	200
30.9.	Братська могила радянських воїнів	201
30.10.	Могила В. П. Павленка	202

31. ЗВОНЕЦЬКИЙ ХУТІР, С.

31.1.	Курган	203
31.2.	Курган	203
31.3.	Курган	204
31.4.	Курган	204
31.5.	Курган	205
31.6.	Курган	205
31.7.	Курган	205
31.8.	Курганна група	206
31.9.	Курганна група	206
31.10.	Курганна група	207

31.11.	Курганна група	207
31.12.	Могила О. Ф. Братути	208
31.13.	Пам'ятний знак землякам	209
31.14.	Будинок земської школи, 1900–1910 рр.	209
32. ІВЕРСЬКЕ, С.		
32.1.	Курганна група	211
32.2.	Братська могила радянських воїнів	211
33. КАЛИНІВКА, С.		
33.1.	Курган	212
33.2.	Курган	213
33.3.	Курганна група	213
33.4.	Могильник курганний	214
33.5.	Братська могила радянських воїнів	214
33.6.	Братська могила радянських воїнів	215
34. КАМ'ЯНЕ, С.		
34.1.	Могильник курганний «Могила Придорожня»	216
34.2.	Братська могила радянських воїнів	217
35. КАМ'ЯНО-ЗУБИЛІВКА, С.		
35.1.	Курган «Хомина Могила»	217
35.2.	Курганна група	218
35.3.	Братська могила радянських воїнів	218
36. КАРАЙКОВЕ, С.		
36.1.	Курган	219
37. КАШКАРІВКА, С.		
37.1.	Курган	220
37.2.	Курган	220
37.3.	Курганна група	221
38. КВІТУЧЕ, С.		
38.1.	Курган	221
38.2.	Курганна група «Могила Довга»	222
38.3.	Курганна група	222

39. КОСТЯНТИНІВКА, С.

39.1.	Курган	223
39.2.	Курганна група	223
39.3.	Курганна група	224
39.4.	Курганна група	224

40. КОТЛЯРІВКА, С.

40.1.	Курган «Могила Чорноглазова»	224
40.2.	Курган	225
40.3.	Курган	226
40.4.	Курган	226
40.5.	Курганна група «Могила Покровська»	226

41. КРИНИЧКИ, С.

41.1.	Братська могила радянських воїнів	227

42. КРУТЕ, С.

42.1.	Курган «Могила Буловинська»	228
42.2.	Курган «Могила Дзегерева»	228
42.3.	Курганна група «Могила Близнюки»	229
42.4.	Курганна група	229
42.5.	Братська могила радянських воїнів	230
42.6.	Могила І. А. Похна	231
42.7.	Могили жертв Голодомору 1932–1933 рр.	232

43. ЛЮБИМІВКА, С.

43.1.	Курган	233
43.2.	Курган	233
43.3.	Курганна група «Могила Михайлова»	234
43.4.	Курганна група	234
43.5.	Могильник курганний	235
43.6.	Поселення гончарів – доба раннього середньовіччя	235
43.7.	Братська могила радянських воїнів	237

44. ЛЮБОВ, С.

44.1.	Братська могила радянських воїнів	238

45. МАЛА КАЛИНІВКА, С.

45.1.	Курган	239
45.2.	Братська могила радянських воїнів	239

46. МАЛИНІВКА, С.	
46.1. Курганна група	240
46.2. Курганна група	241
46.3. Братська могила радянських воїнів	242
46.4. Могили радянських воїнів	242
47. МАЛИНОВЕ, С.	
47.1. Курганна група «Могила Красна»	243
48. МАЛОЗАХАРИНЕ, С.	
48.1. Курганна група «Довгий курган»	244
48.2. Могильник курганний	244
48.3. Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр., радянських воїнів	245
49. МАТРОСОВЕ, С.	
49.1. Курган	246
49.2. Курганна група	247
50. МАЯК, С.	
50.1. Курган	247
50.2. Курганна група	248
50.3. Курганна група	248
50.4. Курганна група	249
50.5. Курганна група	249
50.6. Братська могила радянських воїнів	250
51. МЕЖОВЕ, С.	
51.1. Курган	251
51.2. Курган	251
52. МИКІЛЬСЬКЕ, С.	
52.1. Курган	251
52.2. Курган	252
52.3. Курганна група «Могила Баштанка» / «Могила Баштанничка»	252
52.4. Курганна група	253
52.5. Курганна група	253

52.6.	Курганна група	254
52.7.	Братська могила радянських воїнів	254
53. МИКІЛЬСЬКЕ-НА-ДНІПРІ, С.		
53.1.	Багатошарове поселення – білозерська та богуславсько-білозерська культури доби пізньої бронзи, черняхівська культура	255
53.2.	Кромлех	257
53.3.	Курган	257
53.4.	Курган	258
53.5.	Курган	258
53.6.	Могильник ґрунтовий «Микільський»	258
53.7.	Могильник з кам'яними закладками	260
53.8.	Стоянка	260
53.9.	Братська могила радянських воїнів	260
53.10.	Місце загибелі київського князя Святослава Ігоровича	261
54. МИРНЕ, С.		
54.1.	Курган	262
54.2.	Курган	263
54.3.	Курган	263
54.4.	Курганна група	264
54.5.	Курганна група	264
54.6.	Курганна група	264
55. МИРОПІЛЬ, С.		
55.1.	Курган	265
55.2.	Курган	265
55.3.	Курган	266
55.4.	Курганна група	266
55.5.	Курганна група	267
55.6.	Могили радянських воїнів	267
55.7.	Пам'ятне місце розстрілу мирних громадян	269
56. МИХАЙЛІВКА, С.		
56.1.	Курган	270
56.2.	Курган	270
56.3.	Курган	271

56.4.	Курган	271
56.5.	Курган	272
56.6.	Курганна група	272
56.7.	Курганна група	273
56.8.	Курганна група	273
57. НАДІЇВКА, С-ЩЕ		
57.1.	Комплекс будівель залізничної станції Привільне, 1910-ті – 1929 рр.	274
58. НАТАЛІВКА, С.		
58.1.	Курган «Могила Тернувата»	276
58.2.	Курган	277
58.3.	Курган	277
58.4.	Курган	277
58.5.	Курган	278
58.6.	Курган	278
58.7.	Курган	279
58.8.	Курган	279
58.9.	Курганна група «Могила Гостра»	279
58.10.	Курганна група	280
58.11.	Могили радянських воїнів	281
59. НЕЗАБУДИНЕ, С-ЩЕ		
59.1.	Курган	283
59.2.	Могильник курганний	283
59.3.	Братська могила радянських воїнів	284
59.4.	Комплекс будівель залізничної станції Незабудине, I пол. 1910-х – 1929 рр.	285
60. НЕЗАБУДИНЕ, С.		
60.1.	Курган	288
60.2.	Курган	288
60.3.	Земська будівля, кін. XIX – поч. XX ст.	288
61. НОВОАНДРІЇВКА, С.		
61.1.	Курган	290
61.2.	Курган	290
61.3.	Курган	291

62. НОВОМАР'ІВКА, С.

62.1.	Курганна група «Могила Жовта»	291
62.2.	Братська могила радянських воїнів	292
62.3.	Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр., радянських воїнів	293
62.4.	Будівля земського навчального закладу, поч. XX ст.	294

63. НОВОПОКРОВКА, СМТ

63.1.	Курган «Могила Батієва»	296
63.2.	Курган «Могила Висока»	296
63.3.	Курган «Могила Стогова»	297
63.4.	Курган	297
63.5.	Курган	298
63.6.	Курган	298
63.7.	Курган	299
63.8.	Курган	299
63.9.	Курган	300
63.10.	Курган	300
63.11.	Курган	300
63.12.	Курганна група	301
63.13.	Курганна група	301
63.14.	Курганна група	302
63.15.	Могиляник курганний «Могила Висока»	302
63.16.	Братська могила радянських воїнів	303
63.17.	Могили учасників подій Української революції 1917–1921 рр., радянських воїнів	304

64. НОВОСЕЛІВКА, С.

64.1.	Курган	306
64.2.	Курган	306
64.3.	Курганна група	307

65. НОВОТАРАСІВКА, С.

65.1.	Курган	307
65.2.	Курган	307
65.3.	Курган	308
65.4.	Курганна група	308
65.5.	Курганна група	309

66. НОВОТЕРНУВАТКА, С.

66.1.	Курган	309
66.2.	Курганна група «Могила Гостра»	310
66.3.	Братська могила радянських воїнів	311

67. ОЛЕКСАНДРОПІЛЬ, С.

67.1.	Курган «Покопана могила»	311
67.2.	Курган	312
67.3.	Курганна група «Могила Гостра» / «Могила Савицького»	312
67.4.	Курганна група	313
67.5.	Курганна група	313
67.6.	Могильник курганний «Могила Довга»	314
67.7.	Братська могила радянських воїнів	315
67.8.	Могили мирних громадян – жертв нацизму та В. Ф. Тюріна	316
67.9.	Будинок земської школи, 1898 р., 1936 р.	317
67.10.	Комплекс земської лікарні, поч. 1910-х рр.	319

68. ОЛЕКСІЇВКА, С.

68.1.	Поселення	320

69. ОРІХОВЕ, С.

69.1.	Курган	320
69.2.	Курган	321
69.3.	Курган	321
69.4.	Курган	322
69.5.	Курган	322
69.6.	Курган	322
69.7.	Курганна група «Могила Бієва»	323
69.8.	Курганна група «Могила Довга»	323
69.9.	Курганна група	324
69.10.	Курганна група	324
69.11.	Курганна група	325
69.12.	Могильник курганний «Могила Оріхова»	325
69.13.	Могильник курганний «Могила Ракова»	326
69.14.	Братська могила радянських воїнів	327
69.15.	Могили радянських воїнів	327

70. ОРЛОВЕ, С.

70.1.	Курган	328
70.2.	Братська могила радянських воїнів	329

71. ОСИПЕНКО, С.

71.1.	Курган «Могила Савчина»	329
71.2.	Курган	330
71.3.	Курганна група «Могила Довга»	330
71.4.	Курганна група	331
71.5.	Братська могила радянських воїнів	332

72. ПАВЛІВКА, С.

72.1.	Курган «Могила Орлова»	332
72.2.	Курган	333
72.3.	Курган	333
72.4.	Курган	334
72.5.	Курганна група	334
72.6.	Курганна група	334
72.7.	Братська могила радянських воїнів	335

73. ПАНЬКОВЕ, С.

73.1.	Курган	336
73.2.	Курган	337
73.3.	Курганна група	337
73.4.	Братська могила радянських воїнів	337
73.5.	Братська могила радянських воїнів	338

74. ПЕРШЕ ТРАВНЯ, С.

74.1.	Курган	339
74.2.	Курган	339
74.3.	Курган	340
74.4.	Курганна група «Могила Висока»	340
74.5.	Братська могила радянських воїнів	341

75. ПЕТРИКІВКА, С.

75.1.	Курган	341
75.2.	Курган	342
75.3.	Братська могила радянських воїнів	342
75.4.	Пам'ятний знак землякам	343

76. ПЕТРІВСЬКЕ, С.

76.1. Курган	344
76.2. Курганна група	344
76.3. Курганна група	345

77. ПЕТРО-СВИСТУНОВЕ, С.

77.1. Курган	345
77.2. Курганна група	346
77.3. Могильник курганний	346
77.4. Могильник курганний	347

78. ПИСЬМЕЧЕВЕ, С.

78.1. Курган	347
78.2. Курганна група «Могила Середня»	348
78.3. Курганна група «Могила Соколівська»	348
78.4. Курганна група «Могила Хрестова»	349
78.5. Курганна група	349
78.6. Братська могила радянських воїнів	350
78.7. Братська могила радянських воїнів	351
78.8. Господарська споруда, кін. ХІХ ст. – поч. ХХ ст.	352

79. ПРИВІЛЬНЕ, С.

79.1. Курган «Могила Крайня»	353
79.2. Курган	354
79.3. Курган	354
79.4. Курган	355
79.5. Курган	355
79.6. Курган	356
79.7. Курган	356
79.8. Курган	357
79.9. Курганна група «Могила Середня»	357
79.10. Курганна група	358
79.11. Курганна група	358
79.12. Курганна група	359
79.13. Курганна група	359
79.14. Могильник курганний «Могила Баба»	360
79.15. Могильник курганний	360
79.16. Братська могила радянських воїнів	361

80. ПРОМІНЬ, С.	
80.1. Могили радянських воїнів	362
81. ПРОПАШНЕ, С.	
81.1. Курган	364
81.2. Братська могила радянських воїнів	364
82. ПШЕНИЧНЕ, С.	
82.1. Курган	365
82.2. Курган	366
82.3. Курган	366
82.4. Курган	367
82.5. Курган	367
82.6. Курганна група	367
83. РОЗТАННЯ, С.	
83.1. Курган	368
83.2. Курган	368
83.3. Могили радянських воїнів	369
84. РЯСНЕ, С.	
84.1. Курган	370
85. СВЯТОВАСИЛІВКА, С-ЩЕ	
85.1. Курган	370
85.2. Курганна група «Могили Рясні»	371
85.3. Курганна група	371
85.4. Курганна група	372
85.5. Братська могила радянських воїнів	372
85.6. Комплекс будівель залізничної станції Рясна, поч. 1910-х – 1932 рр.	374
86. СЕРГІЇВКА, С.	
86.1. Могильник курганний «Могила Сергіївка»	376
86.2. Братська могила радянських воїнів	377
86.3. Садиба німецьких колоністів, 1899 р.	377
87. СОНЯЧНЕ, С.	
87.1. Курган	379

87.2.	Курганна група	379
87.3.	Могили радянських воїнів	380
87.4.	Пам'ятний знак землякам	381
88. СТАРОДНІПРОВСЬКЕ, С.		
88.1.	Курган	382
88.2.	Курган	382
88.3.	Курган	383
88.4.	Курган	383
88.5.	Курган	383
88.6.	Курган	384
88.7.	Курганна група	384
88.8.	Курганна група	385
88.9.	Братська могила радянських воїнів	385
89. СУДАНІВКА, С.		
89.1.	Курганна група «Могила Буловецька»	386
89.2.	Курганна група «Могили Буховецькі»	386
89.3.	Курганна група «Могили Трієчки»	387
89.4.	Курганна група	387
90. СУРСЬКО-МИХАЙЛІВКА, С.		
90.1.	Курган «Могила Гостра» / «Могила Різникова»	388
90.2.	Курган «Могила Корсікова»	388
90.3.	Курган «Могила Потапова» / «Могила Тачева»	389
90.4.	Курган «Могила Токарева»	389
90.5.	Курган «Падишева Могила»	390
90.6.	Курган	390
90.7.	Курган	391
90.8.	Курган	391
90.9.	Курган	391
90.10.	Курган	392
90.11.	Курган	392
90.12.	Курган	393
90.13.	Курган	393
90.14.	Курган	394
90.15.	Курган	394
90.16.	Курган	394

90.17.	Курган	394
90.18.	Курган	395
90.19.	Курган	395
90.20.	Курган	395
90.21.	Курган	396
90.22.	Курган	396
90.23.	Курганна група «Могила Гостра»	396
90.24.	Курганна група «Могила Дубова»	397
90.25.	Курганна група «Могила Панасиха» / «Могила Токарева»	397
90.26.	Курганна група «Могила Рясна»	398
90.27.	Курганна група	398
90.28.	Курганна група	399
90.29.	Курганна група	399
90.30.	Курганна група	400
90.31.	Курганна група	400
90.32.	Курганна група	401
90.33.	Курганна група	401
90.34.	Курганна група	401
90.35.	Курганна група	402
90.36.	Курганна група	402
90.37.	Курганна група	403
90.38.	Могильник курганний	403
90.39.	Могила М. В. Гаркуші	404
90.40.	Могила М. А. Коржа	406
90.41.	Могили радянських воїнів	407
90.42.	Могили родини Тяпочкіних	408
91.	ТИХЕ, С-ЩЕ	
91.1.	Братська могила радянських воїнів	410
92.	ТОВАРИСЬКИЙ ТРУД, С.	
92.1.	Курган «Могила Скотувата»	411
93.	ТОМАКІВКА, С.	
93.1.	Курган «Могила Виривало» / «Могила Жовта»	411
93.2.	Курган	412
93.3.	Курган	412

93.4.	Могильник курганний «Могила Чекерезка» / «Могила Чекереська»	413
93.5.	Братська могила радянських воїнів	414
94. ТРАКТОРНЕ, С.		
94.1.	Курган	415
94.2.	Курганна група	415
95. ТРИТУЗНЕ, С.		
95.1.	Курган «Могила Хуторянська»	416
95.2.	Курган	416
95.3.	Курган	417
95.4.	Курган	417
95.5.	Курганна група «Могила Ковальова»	417
95.6.	Братська могила радянських воїнів	418
95.7.	Могила Л. В. Панченка	419
96. ТРУДОЛЮБІВКА, С.		
96.1.	Курганна група «Могила Безверхня» / «Могила Масляна»	419
96.2.	Курганна група	420
96.3.	Курганна група	421
97. ЧЕРВОНОКАМ'ЯНЕ, С.		
97.1.	Курганна група «Могила Бісва»	421
97.2.	Курганна група «Могила Жароїдова»	422
98. ЧЕРНІГІВКА, С.		
98.1.	Могильник курганний	422
99. ШЕСТИПІЛЛЯ, С.		
99.1.	Курган	423
99.2.	Курган	423
99.3.	Курган	424
99.4.	Курган	424
99.5.	Курганна група	425
100. ШИРОКЕ, С.		
100.1.	Курган	425

100.2.	Курган	426
100.3.	Курган	426
100.4.	Курганна група	426
100.5.	Курганна група	427
100.6.	Братська могила радянських воїнів	428
100.7.	Братська могила радянських воїнів	428
100.8.	Братська могила учасників подій Української революції 1917–1921 рр.	429
100.9.	Могила радянського офіцера	430
100.10.	Пам'ятний знак землякам	431
100.11.	Пам'ятний знак землякам	432
100.12.	Будинок земської школи, поч. XX ст.	432
100.13.	Будинок земської школи, поч. XX ст.	434
 101. ШИРОКОПОЛЕ, С.		
101.1.	Курган	436
101.2.	Курган	437
101.3.	Братська могила радянських воїнів	437
 102. ЯКИМІВКА, С.		
102.1.	Курган	438
102.2.	Могили радянських воїнів	438

Наукове видання

Пам'ятки історії та культури Солонянського району (за матеріалами “Зводу пам'яток історії та культури України”)

Українською мовою

Відповідальні за випуск А. М. Голубчик, В. В. Тарапацький

Технічний редактор В. Я. Коломоєць

Коректор В. М. Оришій

Комп'ютерна верстка О. Г. Стельмашенко

Здано на складання 26.04.19. Підписано до друку 05.11.19.

Формат 70х100 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Garamond. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 43,23. Умовн.фарб.-відб. 43,23. Обл.-видавн. арк. 45,98.

Наклад 500 прим. Зам. № 1588.

Видавництво «Журфонд»

просп. Дмитра Яворницького, 60, м. Дніпро, 49000

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 684 від 21.11.2001 р.

Друк. ТОВ ВКФ «Візіон»

пл. Академіка Стародубова, 1, м. Дніпро, 49050

Свідоцтво про держреєстрацію №04052442 Ю 0021076

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

серія ДП № 60-р від 20.03.2001

П-15 Пам'ятки історії та культури Солонянського району
(За матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України») / Упорядкування: Голубчик Л. М., Колесник О. С., Царенко Т. А. Автори статей: Голубчик Л. М., Колесник О. С., Кочергін І. О., Липштва Н. Ю., Мишуста О. В., Ніколаєв С. М., Рутковська О. В., Сацута В. М., Свистунов В. В., Феценко Є. А., Чирич А. М., Шейміна Н. М. Д.: Журфонд, 2019. 526 стор.

ISBN 978-617-7146-92-5(серія)

ISBN 978-966-934-228-7

Пропоноване увазі читача видання продовжує серію публікацій про пам'ятки Дніпропетровської області за матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України». Випуск присвячений пам'яткам археології, архітектури, історії та монументального мистецтва, що розташовані на території Солонянського району.

УДК: 904 (457.53)

ББК: 63.3 (4УКР-4ДН)-7

